THE DEŚĪNĀMAMĀLĀ OF HEMACANDRA

Edited with the help of two MSS. and Pischel's Edition of 1880 with an Introduction, Index to the Text and Commentary and English translation of the Text and Extracts from the Commentary of Hemachandra with a complete Glossary of Deśī words from all sources with references, derivation and meanings

BY

MURALYDHAR BANERJEE, M.A.,

Late Principal, Sanskrit College, Calcutta ; Lecturer in Sanskrit and Prakrit, Calcutta University

PART I—TEXT WITH READINGS, INTRODUCTION AND INDEX OF WORDS.

PUBLISHED BY THE

UNIVERSITY OF CALCUTTA

1931

PREFACE

1. Basis of the Text.

This edition of Hemacandra's Deśīnāmamālā is based on the following two MSS. secured by Pandit Hara Govinda Das T. Seth.

A. A MSS. from Bhavnagar Jaina Sangha Bhandar obtained through Seth Kuvarji Anandji. Folios 79.

It contains the text and commentary of Hemacandra's Deśīnāmamālā and was copied in Saṁvat 1658 by Srī Jina Candra Sūri in Rājanagara (Ahmedabad) as the following extract will show :—

संवत् १६५८ वर्षे श्रीराजनगरे श्रीखरतर गच्छे। श्रीजिनभद्रसूरि श्रीजिनचंद्रसूरि श्रीजिनसमुद्रसूरि श्रीजिनहंससूरि पट्ट पूर्व्वाचल चूलिका लब्धारसार सहस्रकरावतार श्रीजिन माणिक्य सूरि पट्टे युगप्रधान श्रीजिनचंद्र सूरिभि: श्रीहेमदेशीनाममाला-सुत्र' वृत्तिश्चालेखिषातान् ॥ शुभं भवतु ॥

B. A MSS. from Patan Bhandar, Gujrat, obtained through Pannyas Srī Bhakitvijayji. Folios 72.

It was copied in Saṁvat 1660 by Krishnadas at Sālī as will be seen from the following extract :—

संवत् १६६० वर्षे श्रावणवदि ५ तथे वार भोमि लचतं सालो वास्तव्यं मृढ़-ज्ञातीय लचतं पंड्या नारायणिसुत कृष्णदास। शुभं भवतु। कल्याण-मस्तु। श्रीरस्तु ॥

C. Pischel's Edition of 1880. In the foot-notes to the Text the readings of Pischel's Edition are marked by C and wherever they have seemed preferable to the readings of MSS. A and B they have been adopted in the Text.

2. Plan of the Work.

According to the scheme sanctioned the present edition of the Deśīnāmamālā consists of the following parts :—

PART I (Volume I).

1. A critical edition of the text and commentary of the Deśīnāmamālā of Hemacandra with an Introduction.
2. Index to the text and commentary.

PART II (Volume II).

1. An English translation of the text and extracts from Hemacandra's Commentary.
2. Appendix to Part II.—A complete Glossary of Deśī words found not only in the Deśīnāmamālā but in Prakrit literature generally with references, derivation and meanings in English of each word.

It is an entirely original work and a contribution to the Philology of the modern Indo-Aryan Vernaculars.

3. Share of Work of the Editor, of Pandit Hara Govinda Das T. Seth and the Assistants in the preparation of the Different Parts.

Part I.

My esteemed friend and colleague, Pandit Hara Govinda Das T. Seth has helped in selecting the readings of the text from the MSS. and from Pischel's edition. Pandit Virabhadra Vyakaranatirtha as an Assistant prepared the press copy of the text and the Index. Mr. Prabhatkumar Mukherjee, M.A., as an Assistant has corrected the proofs. He has also collected some materials for the Introduction and prepared the lists of Improved readings of the Gāthās in the commentary and of Corrections. I am responsible

for the plan of the work and its execution and for the views contained in the Introduction. Mr. Bhudharchandra Bhattacharyya, M.A., and Mr. Prabhatkumar Mukherjee, M.A., both as Assistants, helped me in revising the Index.

Part II.

Mr. Bhudharchandra Bhattacharyya helped me in translating the text and extracts from Hemacandra's Commentary and Mr. Prabhatkumar Mukherjee in revising the translation. Mr. Prabhatkumar Mukherjee also collected materials for and prepared the complete Glossary of Deśī words forming Appendix to this part under my supervision.

I offer my hearty thanks to all these gentlemen for the help they have rendered in the preparation of the work.

CALCUTTA,
31st July, 1930.

MURALYDHAR BANERJEE.

CONTENTS

TRANSLITERATION OF SANSKRIT LETTERS ADOPTED.

अ	A	a	झ	JH	jh
आ	Ā	ā	ञ	Ñ	ñ
इ	I	i	ट	Ṭ	ṭ
ई	Ī	ī	ठ	ṬH	ṭh
उ	U	u	ड	Ḍ	ḍ
ऊ	Ū	ū	ढ	ḌH	ḍh
ऋ	Ṛ	ṛ	ण	Ṇ	ṇ
ॠ	Ṝ	ṝ	त	T	t
ऌ	Ḷ	ḷ	थ	TH	th
ॡ	Ḹ	ḹ	द	D	d
ए	E	e	ध	DH	dh
ऐ	AI	ai	न	N	n
ओ	O	o	प	P	p
औ	AU	au	फ	PH	ph
क	K	k	ब	B	b
ख	KH	kh	भ	BH	bh
ग	G	g	म	M	m
घ	GH	gh	य	Y	y
ङ	Ṅ	ṅ	र	R	r
च	C	c	ल	L	l
छ	CH	ch	व	V	v
ज	J	j	श	Ś	ś

ष	Ṣ	ṣ
स	S	s
ह	H	h
ळ	L̲	l̲
ं (Anusvāra)		ṁ
ँ (Anunāsika)		m̐
: (Visarga)		ḥ

≍ (Upadhmānīya)	ḫ
× (Jivāmūlīya)	ẖ
ऽ (Avagraha)	'
(Udātta)	´
। (Svarita)	^
_ (Anudātta)	

INTRODUCTION

SECTION I

ORIGIN OF PRAKRIT AND DEŚI WORDS.

Prakrit grammarians regard Prakrit to be derived from Sanskrit. Prākṛta is explained as a language having a Prakṛti or source which, in this case, is taken to be Sanskrit.[1] Commentators on Poetics also subscribe to this view.[2] This view, however, is disputed by some Indian writers. Vākpatirāja (8th Century A.D.)[3] states—"All the speeches enter into it (Prakrit) and come out of it just as all waters fall into the Ocean and come out of it."[4] Namisādhu, a Jaina

[1] प्रकृतिः संस्कृतं तत्र भवं तत आगतं वा प्राकृतम्
Siddha Hemacandra, 8. 1. 1.

प्रकृतिः संस्कृतं तत्र भवं प्राकृतमुच्यते
Mārkaṇḍeya—Prākṛtasarvasva, p. 1.

प्रकृतिः संस्कृतायास्तु विकृतिः प्राकृती मता
Saḍbhāṣācandrikā.

प्रकृतिः संस्कृतं तत्र भवत्वात् प्राकृतं स्मृतम्
Prākṛtacandrikā quoted in Peterson's Third Report 343-7.

प्राकृतस्य तु सर्वमेव संस्कृतं योनिः
Prākṛtasañjīvanī quoted by Vāsudeva in his Commentary on Karpūramañjarī, 9. 11. ed. Bombay. *Cf.* Pischel's Grammatik der Prakrit-Sprachen, §1.

[2] प्रकृतेरागतं प्राकृतं प्रकृतिः संस्कृतम्
Dhvanika on Daśarūpaka, 2. 64.

प्रकृतेः संस्कृतादागतं प्राकृतम्
Siṁhadevagṇi on Vāgbhaṭālaṅkāra, 2. 2.

संस्कृतरूपायाः प्रकृतेरुत्पन्नत्वात् प्राकृतम्
Premacandra Tarkavāgiśa on Kāvyādarśa, 1. 13.

[3] Gauḍavaho, ed. S. P. Pandit, Introduction, p. 100.

[4] सयलाओ इमं वाया विसंति एत्तो य णेंति वायाओ ।
एंति समुद्दं चिय णेंति सायराओ चिय जलाइं ॥
Ibid, sl. 93.

scholar, (11th Century A.D.),[1] commenting on a sloka[2] of Rudraṭa's Kāvyālaṇkāra writes as follows :—

"To explain Prākṛta—Prakṛti is a natural use of speech made by all beings of the world which is not refined by Grammar, Rhetoric etc.; and a speech derived from Prakṛti or Prakṛti itself is Prākṛta. Or from the saying, "The Ardhamāgadhī speech of the gods is composed in the Prākṛta of the Ṛṣis, Prākṛta means 'first produced' (prāk kṛta)—it is the speech easily intelligible to children and women and the source of all other speeches. It is of a homogeneous character like rain falling from the clouds; the same speech being distributed in various countries and being specialised by refinement is later differentiated into Sanskrit and other speeches. For this reason, the author of the text first mentions Prākṛta and then Saṁskṛta and other speeches. It is called Saṁskṛta on account of being refined by Pāṇini and others in the rules of their Grammar."[3]

Hemacandra, following other Prākrit grammarians in his grammar maintains Prākṛta to be derived from

[1] Namisādhu finished his Commentary in Saṁvat 1125 *i.e.*, 1069 A.D.

पञ्चविंशतिसंयुक्तैरेकादशसमाशतैः ।
विक्रमात् समतिक्रान्तैः प्रावृषीदं समर्थितम् ॥

Jacobi Bhavisayattakahā, p. 174.

Quoted by Gune Bhavisayattakahā, Intro., p. 57.

[2] Vāgbhaṭālaṅkāra, 2. 12.

[3] "प्राकृतेति—सकलजगज्जन्तूनां व्याकरणादिभिरनाहितसंस्कारः सहजो वचनव्यापारः प्रकृतिः, तत्र भवं सैव वा प्राकृतम्। 'आरिसवयणे सिद्धं देवाणं अद्धमागहा वाणी' इत्यादिवचनाद् वा प्राक् पूर्वं कृतं प्राकृतं बालमहिलादिसुबोधं सकलभाषानिबन्धनभूतं वचनमुच्यते। मेघनिर्मुक्तजलम् इवैकस्वरूपं तदेव च देशविशेषात् संस्कारकरणाच्च समासादितं विशेषं सत् संस्कृताद्युत्तरविभेदानाप्नोति, अतएव शास्त्रकृता प्राकृतमादौ निर्दिष्टं तदनु संस्कृतादीनि। पाणिन्यादिव्याकरणोदितशब्दलक्षणेन संस्करणात् संस्कृतमुच्यते।"

Saṁskṛta.[1] In his later work the Kāvyānuśāsana[2] he arrives at the very opposite stand-point maintained by Vākpatirāja and Namisādhu and speaks of the speech of Jina "as not artificial, as sweet-worded and as transformed into all other speeches."[3] In his Deśīnāmamālā which was written after his grammar and the Kāvyānuśāsana[4] he maintains the same view. In the opening stanza of the Deśīnāmamālā he salutes the speech of Jina (*i.e.*, Ardhamāgadhī Prākṛta) as the origin of all other speeches. In support of his view that Ardhamāgadhī has developed into all other speeches, in the Commentary on it he quotes a stanza already quoted in the Kāvyānuśāsana—"The speech of Jina was understood by the Gods as divine speech, by men as human speech, by Śavaras as Śāvari speech and by the brutes as their own speech." It is also possible Hemacandra as a pious Jaina held this view even when he wrote his grammar in which, however, he adopted the stand-point of Sanskrit origin of Prakrit for convenience of treatment.

Indian writers on Prakrit Grammar and Lexicography and Rhetoric adopt a threefold classification of Prakrit. Though

[1] See above, p. xv footnote no. 1.

[2] That 'Siddha Hemacandra' is an earliar production is clear from its mention in the Kāvyānuśāsana (ed. Kāvyamālā 70.) p. 2 Sloka 2 'शब्दानुशासनेऽस्माभिः साध्व्यो वाचो विवेचिताः ।'

[3] अकृत्रिमस्वादुपदां परमार्थाभिधायिनीम् ।
सर्वभाषापरिणतां जैनीं वाचमुपास्महे ॥ Kāvyānuśāsana, p. 1., sl. 1.

In the Commentary on it Hemacandra seems to follow Namisādhu in regarding Prakrit to be 'of a homogeneous character like rain falling from the clouds.' (एकरूपा हि भगवतोऽर्द्धमागधीभाषा वारिदविमुक्तवारिवदाश्रयानुरूपतया परिणमति ।)

[4] Mention is made of Siddha Hemacandra and Kāvyānuśāsana in Deśīnāmamālā, I. 3. Com.

they employ slightly different phraseology to express these classes the following names[1] are generally accepted, *viz.*, (1) Tatsama, (2) Tadbhava, (3) Deśī.

This classification is evidently based on the orthodox view of the origin of Prakrit from Sanskrit. Accordingly the word 'Tat' in the first two classes means Sanskrit and these two classes respectively denote (1) Prakrit words borrowed from Sanskrit without any change of form, and (2) Prakrit words borrowed from Sanskrit with change of form. The third class denotes those words which cannot be derived from Sanskrit and are supposed to belong to different provinces. It may be translated as 'provincial.'

Hemacandra defines Deśī to be "such words as are not derived by the rules of his grammar and even when derived are not current in Sanskrit dictionaries nor can be derived by any 'gauṇī lakṣaṇā,' *i. e.*, the metaphorical use of words."[2] Such words are further defined as "not including all provincial dialectical words but only such Prakrit words as are current through ages without beginning."[3]

Let us now take up the views of the modern Orientalists on the origin of Prakrit and Deśī words.

The Rev. R. Caldwell, in his Comparative Grammar of the Dravidian languages (Longmans, London, 1856) tries to explain the origin of the Northern Indian Vernaculars by the influence of the Scythian and the Dravidian languages over Sanskrit when the Aryan settlers first mixed with the Non-Aryans in Northern India. "According

[1] The equivalent terms for the three classes are: (1) Tatsama, Saṁskṛtasama, Tattulya, Samānaśabda ; (2) Tadbhava, Saṁskṛtabhava, Saṁskṛtayoni, Tajja, Vibhraṣṭa ; (3) Deśī, Deśīprasiddha, Deśīmata; for full reference see Grammatik der Prakrit-Sprachen, Strassburg (1900), §8.

[2] Deśīnāmamālā, present Ed., p. 1, 3.

[3] *Op. cit.*, p. 1, 4.

to this theory," he writes, "the grammatical structure of the spoken idioms of Northern India was from the first and always continued to be, in the main, Scythian; and a change which took place when Sanskrit acquired the predominance as the Aryans gradually extended their conquests and their colonies, was rather a change of vocabulary than of grammar,—a change not so much in the arrangement and vital spirit as in the material of the language." [1]

Rev. Caldwell not only considers the morphology of the Northern Indian Vernaculars as of Non-Aryan origin but he discovers many Dravidian words even in Sanskrit Vocabulary.[2] He gives a list of thirty-seven Sanskrit words which he regards as certainly borrowed from the Dravidian tongues. Of these 'atavī' (forest), ambā (mother) 'kalā' (fine art), 'śava' (corpse), 'nānā' (several), 'nīra' (water), 'bhaj' (to share) and 'mīna' (fish) may be mentioned as examples. Whether such words were naturalised in Sanskrit from the Dravidian tongues or borrowed from Sanskrit by those languages remains an open question. That these words are a property of Sanskrit may be proved by literary evidence of more than two thousand years but we possess no literary evidence of their existence in any of the Dravidian tongues even approaching the earlier centuries of the Christian era.

To meet this extreme view it is but enough to refer to the Comparative Grammar of the Modern Aryan Languages of India by Mr. J. Beames (1872), the three volumes of which work are a reasoned refutation of the view of the Dravidian Origin of the Northern Indian Vernaculars held by Rev. Caldwell and his followers. Mr. Beames shows that this

[1] Comparative Grammar of the Dravidian Languages, p. 37.

[2] *Ibid.*, pp. 439-48.

view is untenable because it is geographically, historically and philologically impossible and absurd. The Dravidians were separated from the Aryan Colonists of Northern India by the Mundas lying between both and any borrowing by the Aryans from the Dravidians instead of from the Mundas with whom they came in direct contact is geographically impossible. It is also historically impossible. We must first answer the question when did the Aryans first come in to contact with the Dravidians ? Was it in the Vedic age ? Or after the Mahomedan Conquest ? If it was in the Vedic age then how can the Prakrit dialects, the vernaculars of Northern India of the intermediate period and of which we possess literary records in the Pali literature, in the Jaina canonical literature and the Asoka inscriptions preceding the birth of Christ by several centuries and which are the immediate predecessors in the line of descent of the modern vernaculars of Northern India—show a synthetic and inflexional structure like the Sanskrit ? They ought to have shown an analytical structure like the modern vernaculars of Northern India which is ascribed to the influence of the Dravidian tongue. Are we to suppose then that the Dravidian invasion of Northern India took place from the country of Tamil and Telugu speaking races about the time of the Mahomedan invasion or a little before it in order to give birth to the modern vernaculars of Northern India which show an analytical structure ? It is also philologically impossible. The Dravidian family of languages are agglutinative while the modern vernaculars of Northern India, show an analytical structure in some respects still retaining their inflectional character. They substitute for some case-affixes and tense-affixes independent words which are inflected but they show no sign of agglutination like the Dravidian languages. How is the descent of an analytical

language still retaining its inflexional character from an agglutinative family philologically possible? Where is the precedent or analogy for it? Is it not more reasonable to suppose that the modern Indo-Aryan vernaculars are the lineal descendants of the Prakrits which are mainly synthetic and inflexional but sometimes show an analytical tendency which has fully developed in their next stage which is represented by the Modern Indian Vernaculars?

So long as a linguistic phenomenon can be accounted for by the laws of internal development of a language there is no justification for ascribing it to extraneous influences. The development of analytical character is only a stage in the development of synthetical languages and is found where synthetic families of languages have been in existence. An exact parallel to the development of the analytical modern Indo-Aryan vernaculars from the Synthetic Prakrits and Sanskrit[1] is found in the development of the Romance languages—Italian, French, Spanish and Portuguese from Latin. If this is possible in Europe purely by a power of internal development why in India to explain the same phenomenon the influence of Non-Aryan languages should be considered as necessary, is not comprehensible.

Mr. M. Collins, in his remarks on "The Sanskritic elements in the Vocabularies of the Dravidian Languages" by S. A. Pillai, detects a Dravidic substratum in the structure of languages of Northern India as would be seen from the following extract :—

"These borrowings (*i.e.*, from Sanskrit) whatever modifications they may present, affect only the vocabulary. In structure the Dravidian languages of the South have

[1] By Sanskrit is meant here the spoken Vedic, the proto-type of Sanskrit.

remained true to the old type. With the race or races who occupied the greater portion of Northern India in primitive times the case is different. These came at a very early period into direct contact with the encroaching Aryans, and here we find a state of things quite analogous to that which obtained in those parts of Europe into which Roman soldiers and Roman settlers succesfully penetrated. The Romance languages may well be called Prakrits of Latin, and there can be little doubt that the history of these new languages in Europe is closely akin to that of the rise of the Middle Indian languages of India. In each case a period of more or less complete bilingualism must have preceded the establishment of the supremacy of the invading speech; and in each case the victorious language emerged greatly modified by the speech habits of the invaded areas. In Prakrits and in the Romance languages the local sounds, the local idioms, the local sentence-structure made their influence felt upon the adopted speech."[1] In support of his statement, Mr. M. Collins gives certain resemblances which, he adds, amongst others point unmistakably to the existence of a Dravadic substratum in the languages of Northern India.

Mr. Bejaychandra Majumdar, in his "History of the Bengali Language" adopts this view of Dravidian influence both in phonology and morphology of Bengali. He writes—"such an eminent scholar as Sir Ramkrishna Gopal Bhandarkar considers such changes in the oldest known Prakrit as ধম্মো for ধর্ম্ম, সক্কো for সক্র, সিলোক for শ্লোক etc., to be due to the natural vocal tendencies of the Aryan speakers themselves. Explanation for these changes was not

[1] Remarks of Mr. M. Collins quoted by S. A. Pillai, M.A., L. T. in his Dravidic Studies No. III—"The Sanskritic elements in the Vocabularies of the Dravidian Languages" (1919), pp. 56-57.

sought outside the mouth of the speakers as the influence of the Dravidians who now reside far away from the limits of Northern India could not be thought of forty years ago, when the Wilson Philological Lectures were delivered. In fact the Dravidians could once be the neighbours of the Aryans in the Northern country did not suggest to the scholars. I have mentioned before that according to the Dravidian traditions, all the dominant tribes of South India migrated from Northern Provinces to Peninsular India. It is a distinct and a definite characteristic of essential nature, in the Tamil language, that an initial of a word can never be formed of double consonants and compound letters formed of consonants of different varga can occur nowhere in a word. If we refer the change under consideration to essential peculiarities of the Tamil Speech, our problem is secured. Compounding of r with m as in dharma and l with p as in Saṃkalpa cannot be tolerated according to this rule, and to maintion the long sounds of the compound letters in question, the very letters have to be doubled..........

When by about 1865 Bishop Caldwell suggested that the Tamil 'कु' as dative denoting suffix was identical with Oriya 'कु', Bengali 'কে' and Hindi 'को' denoting exactly the dative case, a host of critics rose up to throw away the right suggestion of the Bishop."[1]

The fault of such arguments is that they prove too much. If the Dravidian people could influence the speakers of the Aryan speeches in 'dim past' to such an extent why do we not find its trace in Vedic language when they first came in contact with the Aryans in Northern India and why the letter changes, borrowings of vocables and the analytical phenomena first appear in the Prakrits—and more conspi-

[1] B. C. Majumdar. History of the Bengali Language pp. 58-59.

cuously in the modern Indo-Aryan Vernaculars—long after the Dravidians had migrated to the Southern Peninsula has not been answered either by Mr. Collins or Mr. Majumdar. Moreover why the agglutinated elements as soon as they are joined to the roots and bases of the modern Indo-Aryan vernaculars are changed into suffixes and some times add new suffixes to them showing thereby the inflexional character of these languages unaffected by the incorporation of these elements has not yet been explained by the advocates of Dravidian influence on these Aryan Vernaculars.

Dr. Suniti Kumar Chatterji in "The Origin and Development of the Bengali Language" (Calcutta, 1926) is more discriminating in adopting the view of the Dravidian substratum in the modern Indo-Aryan vernaculars. He suggests that the dative suffix 'ke' of Bengali can be either 'kṛta' or 'kaksa' in the locative. It is not unlikely that the two postpositional words have converged into this one form. In the plural of the dative তাদেরকে (to them) we can see that an analysis into tasya + ādi + Kera + Kakṣe or into + 'Kṛte' is equally possible. Thus he derives the suffix 'Ke' from both or either of the two Aryan words 'Kṛte' and 'Kakṣe' and not form the Dravidian 'Ku.'[1]

Again he remarks, "The case suffixes and post positions are placed after the noun of multitude agglutinated and this system has its parallel in the agglutinative system of Dravidian, *e. g.*, মানুষগুলাকে (to men) cf. Tamil 'manindangalukku.' Here of course we have only a fortuitous resemblance, there being no genetic connection between the very late Indo-Aryan 'gula-ke' and the Dravidian 'gal-ukku.'"[2]

[1] S. K. Chatterji, "The Origin and Development of the Bengali Language," Vol. II, pp. 61-762.

[2] *Ibid.*, Vol II, p. 733.

Elsewhere he writes, "The above are cases where we can look for Dravidian influence in the inherent principle of formation only quite legitimately. But in the development of NIA. post positions and affixes which took place towards the end of the first millennium A. C. and in the first Century of second millennium it would be too much to expect direct borrowing from Dravidian or building up on the model of Dravidian, as it has been suggested in a number of cases by various scholars." [1]

Here Dr. Chatterji admits the force of the objection that such borrowings are historically impossible and are nothing but instances of accidental coincidence.

The origin of the Prakrits and of their offspring—the Northern Indian Vernaculars Beames finds in the spoken Sanskrit as distinguished from the literary and to this he applies the term Middle Aryan.

Taking up the same line of investigatian Dr. J. Muir thus sums up the views of German scholars on the question of Sanskrit being a vernacular from which the Prakrits have later developed.

"It appears from the passages cited from the works of Professors Lassen and Benfey, that these distinguished scholars assume that Sanskrit (by which, no doubt, must be understood, a language, in some respects different from the later Sanskrit and more akin to the Vedic dialect) was once a spoken tongue regarding this as a fact which admits of no question. While Professor Weber is of opinion that the only Indo-Aryan speech which existed at the very early period to which I refer had not yet been developed into Sanskrit but was still a vernacular tongue." [2]

[1] S. K. Chatterji, "The Origin and Development of the Bengali Language," Vol. I, p. 173.

[2] The Original Sanskrit Texts (1874), Vol. II, p. 144.
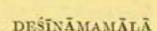
Weber's own words [1] have thus been translated by Muir—"In its earliest period the Indo-Aryan speech had not yet become Sanskrit, *i.e.*, the language of the cultivated men, but remained still a vernacular tongue, whilst in its second period the people spoke not Sanskrit but Prakritic dialects which had been developed out of the ancient Indo-Aryan vernacular contemporaneously with Sanskrit."

The views of modern scholars on the origin of Deśyas are given below:

Beames gives the following account of the Deśajas:—

"Desajas are those words which cannot be derived from any Sanskrit word and are therefore considered to have been borrowed from the aborigines of the country or invented by the Aryans in post-Sanskritic times." [2]

A. F. R. Hoernle writes [3]:

"...Native grammarians add the Desya as a third division to the 'tatsama' and 'tadbhava.' The term Desya means lit. belonging to the country, *i.e.*, *provincial* or perhaps *aboriginal*, They designate by this name all these words which they are unable to drive satisfactorily to themselves from some Sanskrit word and therefore consider to have had their origin in the country (*i.e.*, rure or provincia). In what way exactly they suppose them to have originated is not clear; namely whether borrowed from the aborigines or invented by the rustic Aryans themselves in Post-Sanskritic times (Beames, I, p. 12) or so corrupted by their common parlance from a Skr. original as to make them unrecognisable. The last seems to

1 Indische Literaturgeschichte, p. 1.

2 Beames, 'A Comparative Grammar of the Modern Aryan Languages of India" Vol. I, p. 12.

3 'A Comperative Grammar of the Gauḍian Languages' (1880) Introduction, pp. xxxix – xl.

me the most probable, to judge from the sentiment of modern Pandits on the subject. The results of modern research tend towards diminishing the number of these *desya* words, by discovering, through means unknown to native grammarians, their real origin and tracing them back to Prakrit and Sanskrit. In so far, they make in support of the opinion of those grammarians. But the question whether they are or are not Aryan, is by no means decided thereby. A word may be Prakritic or Sanskritic and yet may not be Aryan. Whatever non-Aryan elements there may be in the Indo-Aryan languages, they must have been incorporated in the earliest times, *i.e.*, at the period when Paiśaci and the ancient Apabhramsa were spoken by the subject aborigines and their Aryan conquerors respectively [1] and when old Sanskrit was the Aryan high language; a period which was anterior to that of what is now commonly called (classical) Sanskrit...."

Sir R. G. Bhandarkar defines Deśajas "as such as cannot be derived from Sanskrit and must be referred to another source."[2] Later he definitely speaks of them as coming from the languages of the aborigines :—" Still a Desi element in

[1] According to Hoernle the Aryan vernaculars in the mouth of the aborigines who fell under the domination of the Aryans, were distorted into Paiśaci. And the speech of the Aryans resulting from the assimilation of the Dravidian elements caused by the amalgamation of the aborigines with the Aryans, was the Apabhraṁśa dialect. Thus Paiśaci and Apabhraṁśa are the vernaculars of the Aryans as spoken by the aborigines and by themselves respectively. This view of the origin of these two Prakrit dialects from the contact of the Aryans and the aborigines in the earliest times is not accepted by Sir Grierson who regards them as much of Aryan origin as other Prakrit dialects and Apabhraṁśa, instead of being one of the earliest Prakrits—the latest phase of the different provincial Prakrits. The latter view is more consistent with the linguistic facts.

[2] Bhandarkar, 'Wilson Philological Lectures (1914.) p. 106.

the Prakrits and Vernaculars must be admitted. These words have come into the dialects from the languages of the aborigines whom the Aryans conquered."[1]

Dr. P. D. Gune admits that some of the Deśī words collected in the Pāialacchīnāmamālā and the Deśīnāmamālā are "of other than Sanskrit extraction" and "some of the words are clearly Dravidian."[2]

The views of Sir George Grierson on the origin of Prakrit and its different elements best accord with the linguistic facts preserved in the literary Prakrits and in the modern Indo-Aryan Vernaculars. He considers Classical Sanskrit, including Vedic of which it is a lineal descendant, to be derived from one of the "Primary Prakrit dialects" of the Vedic age, "but fixed in its existing form by the labours of grammarians which may be said to have culminated in the work of Pāṇini about the year 350 B. C." These Primary Prakrits are now lost, not being preserved in literature. Out of these arose the literary Prakrits—the earliest specimens of which are Pali, Jaina Ardhamāgadhī, the edicts of Aśoka—and the middle stage of which is represented by the Prakrit dialects of the Dramas and Jaina Mahārāṣṭrī—and the last stage of which is to be found in the literary Apabhraṁśas. All these he calls the Secondary Prakrits. Then by an extension of the term, the modern Aryan vernaculars that arose about the 10th century A. D. from the local Apabhraṁśas are called by him the Tertiary Prakrits.[3]

Speaking of the Deśya words Sir George Grierson writes :—

"Another class of words is also to be mentioned, the so-called "Deśya" or 'local' words of the Indian Gram-

[1] *Ibid* p. 108.

[2] Gune, 'Introduction to Comparative Philology,' p. 221.

[3] Grierson, 'The Linguistic Survey of India,' Vol. I, pp. 127-28.

marians. It included all words which the grammarians were unable to refer to Sanskrit, simply through the ignorance of the writers who catalogued them. Modern scholars can refer most of these to Sanskrit like any other Tadbhavas. A few others are words borrowed from Munda or Dravidian languages. The great majority are however words derived from dialects of the Primary Prakrits which were not that from which Classical Sanskrit has descended. They are the true Tadbhavas although not in the sense given to that word by Indian grammarians, in whose philosophy the existence of such ancient dialects was not dreamed of. These Deśya words were local dialectic forms, and as might be expected, are found most commonly in literary works hailing from countries like Gujarat, far away from the natural home of Classical Sanskrit the 'Madhyadeśa'. For our purpose they may be considered as identical with Tadbhavas."[1]

Sir George Grierson thus regards the Prakrits preserved in literature as not derived from Sanskrit, Classical or Vedic, but from the Primary Prakrits by which he means the spoken Aryan dialects of the Vedic age, from one of which Vedic and Classical Sanskrit were developed by literary culture. The Deśī words are derived from the spoken dialects of other provinces lying round 'Madhyadeśa' the home of Vedic and Classical Sanskrit in which these provincial words did not find any place. A majority of these words may be called 'Tadbhavas' if 'Tat' is here taken to mean the Primary Prakrits instead of Sanskrit, though a few of these may have been borrowed from Munda or Dravidian.

That the orthodox view of the origin of Prakrit from Sanskrit is untenable and both Sanskrit and the Prakrits are

[1] Grierson, 'The Linguistic Survery of India,' Vol. I, pp. 127-28. Also Languages of India in the Census Report of India, 1901, pp. 159-60.

derived from earlier Prakrits is a conclusion which seems inevitable from the following considerations :—
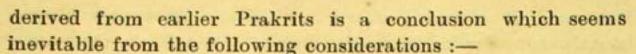
1. Literary languages are always and everywhere developed from spoken, popular dialects by literary culture and become at last fixed and stereotyped by grammar. Spoken dialects may be compared to a flowing stream constantly changing in successive generations. Literary languages may be compared to branches or canals issuing out of it—in which the flow of the current has been arrested by dams and anicuts built across, causing the water to stagnate in the bed. The literary languages being thus separated from the parent stream of the spoken dialects gradually diverge from them—and at last their difference from the spoken dialects becomes so great that they cease to be intelligible to the common people speaking the popular dialects. Language being a creation of society to serve the purpose of communication of thoughts among its members, when a literary language owing to its divergence from the popular speech ceases to be intelligible to the people—it is discarded and becomes a dead language. The need is then felt for creating new literary languages which arise from the stream of popular dialects intelligible to the people of those particular ages and after a short career die again like their predecessors. The history of the origin of Sanskrit, Prakrit and the modern Indo-Aryan vernaculars illustrates this law of development of spoken and literary languages. The Indo-Aryan vernaculars of the successive ages, the spoken Prakrits form the everflowing parent stream. The literary languages of those ages—Vedic, Classical Sanskrit, Pali, Ardhamagadhi, the Prakrit dialects of the plays, the literary Apabhraṁśas, the modern Aryan vernaculars of India in their literary forms—were all created successively from the spoken Prakrits of their own ages of the different provinces when the older
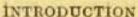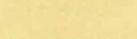
literary languages became unintelligible and dead. Thus the new science of Comparative Philology confirms the view of Vākpatirājā and Namisādhu expressed more than a millennium ago that the spoken Prakrits are the source of the literary languages.

2. The presence of Prakritisms in the Vedas proves that there were spoken Prakrits even in the Vedic age which have been lost not being preserved in literature and the later literary Prakrits must have been descended from these earlier spoken Prakrits and not from Vedic which is a literary language nor from the later Classical Sanskrit, the divergence from which of the literary Prakrits is much greater than from the Vedic Sanskrit. These Prakritisms and affinities with Prakrit in the Vedas form a vast field of research and cannot be dealt with here and so are reserved for the second volume of this work.

3. Tadbhava words differ from Tatsamas in three respects. First, by absence of certain letters found in the Sanskrit form. Second, by presence of certain other letters in place of those found in the Sanskrit form. Third, by the presence of additional letters not found in the Sanskrit form. The first class of difference is called by Prakrit grammarians 'lopa' or elision, the second is called 'varṇādeśa' or substitution of letters, the third 'varṇāgama' or augment. As descriptions of purely grammatical processes without any reference to historical transformation, or geneology of words, the terms may be allowed. But if they are taken to mean a historical transformation of words from pre-existent Sanskrit into Prakrit arising in course of time they are not an exact representation of facts and are open to objection. Regarding 'lopa' it may be said, there are varying degrees of it found in the Tadbhavas —from slight decay as in the Aśoka inscriptions or Pāli to the disappearance of several intervocalic consonants reducing
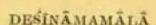
the words into strings of vowels as in Mahāraṣṭri. In the former the words can be easily recognised as of Sanskrit origin, in the latter they are transformed beyond recognition. The first kind of Tadbhavas are called by Hoernle,[1] *Siddha Tadbhavas* and the second class of Tadbhavas are called *Sādhyamāna Tadbhavas*. The former are regarded by him as late Tadbhavas, the latter as old Tadbhavas. This view explains the different degrees of decay in the Tadbhavas by the theory of earlier or later introduction of the words from Sanskrit. The difference of decay may also be explained by supposing that the more decayed Tadbhavas were introduced from the spoken vernaculars into the literary Prakrits at a later time and were already in a more advanced stage of decay than the less decayed Tadbhavas and that neither were directly introduced from Sanskrit, while the Tatsamas were borrowed by the literary Prakrits directly from Sanskrit. This assumption better accounts for the varying degrees of decay observed in the Tadbhava words and the absence of any decay in the Tatsamas than the assumption of their being simultaneously borrowed directly from Sanskrit along with the Tatsamas. It is supported also by the fact that changes in literary dialects after they are fixed by Grammar are arrested and, therefore, the greater decay of words must be explained by their being introduced from the spoken Prakrits at a later time than the less decayed words. The existence of spoken Prakrits in the Vedic age proved by the presence of Prakritisms in the Vedic literature also confirms the above view. The explanation of the various changes in the Prakrit dialects by substitution (Ādeśa) or augment (Āgama) from Sanskrit as given by the Prakrit grammarians is entirely artificial and purely hypothetical and

[1] Hoernle,—'A Comparative Grammar of the Gauḍian Languages,' Introduction, p. xxxviii.

is meant only to serve the principle of economy the grammatical treatises aim at[1] and does not represent any genetic or historical development of these words from Sanskrit. They can be explained only by assuming the existence of spoken Prakrit dialects, referred to as Deśabhāṣās,[2] in the different provinces from which the Tadbhava words showing the latter changes were borrowed and not from Sanskrit. Of course these provincial spoken dialects were of Aryan origin. And the Tadbhava words of the literary Prakrits are thus derived from the spoken Prakrits of the different provinces and not from Sanskrit Vedic or Classical both of which are literary languages. Vedic and Classical Sanskrit itself is derived from the spoken Prakrit of a particular province, the home of Vedic and Sanskrit culture—the basin of the Sarasvatī and the Jamunā. And it was indistinguishable from that Prakrit before it became a literary tongue, in a remote, pre-Vedic age.

Now the case of the Deśī words may be taken up.

The theory of the Non-Aryan Origin of Deśī words is not borne out by investigations into the Non-Aryan languages. Beyond repeating a few vague generalities no scholar has yet shown that the Deśī words are found in any of the Non-Aryan languages or, if found, they are the original property of those languages and were not borrowed by the Non-Aryans from the Aryan vernaculars of the provinces where they came in contact with the Aryan settlers. It is quite possible that those Deśī words that

[1] See Introduction, p. xxxv.

[2] The Nātya Śāstra, 17-24, refers to Deśabhāṣās; the Vipākaśruta and some of the other Aṅgas mention "अट्ठारसदेसीभासा"—'eighteen Deśabhāṣās.' These refences are evidently to the provincial vernaculars as distinguished from the grammatical Prakrits.

cannot be traced to Sanskrit origin have come from the various 'Deśabhāṣās'—or provincial vernaculars of Aryan origin of the outlying provinces—which have perished transmitting these words in their modified forms to the Literary Prakrits or to the Modern Aryan Vernaculars of those provinces that succeeded them. The Deśī words have no equivalents in Sanskrit because Sanskrit has developed from the 'Deśabhāṣā' of Madhyadeśa which is preserved in a later literary form in "Śaurasenī." The presence of the same Deśī words or their modified forms in the modern Aryan Vernaculars of different provinces confirms this view of their Aryan origin. If a small residuum of Deśī words cannot be thus traced to Modern Indo-Aryan vernaculars but are found in the Non-Aryan languages alone then these may be regarded as borrowed from the latter. No final conclusion in this matter can be drawn until the investigation into the origin of the Deśī words on the above method is completed. Indeed in the present state of our knowledge the boundary line separating the Tadbhava and Deśī words is a shifting one and with the advance of knowledge more and more Deśī words are being discovered to be Tadbhavas. In an article bearing the heading "Pāli, Sanskrit and Prakrit Etymology" by Richard Morris, M.A. LL.D.,[1] many Deśī words found in the Deśīnāmamālā are traced to Sanskrit origin. The same writer in the Academy traces some more Deśī words to Sanskrit origin. Pischel in his Grammatik der Prakrit-Sprachen has diminished considerably the number of Deśī words given in the Deśīnāmamālā. Researches conducted on similar lines yield the following result. The

[1] Transactions of the 9th International Congress of Orientalists, Vol. I. 1893.

total number of Deśi words in the Deśināmamālā are 3978. These contain the following groups :—

Tatsamas ...	..	...	100
Disguised Tadbhavas ...		...	1,850
Doubtful Tadbhavas	...	...	528
Deśīs ...	...	...	1,500
	Total	...	3978

Of the 1,500 Deśī words that do not seem to be Tadbhavas 800 are found in the modern Indo-Aryan vernaculars in a modified form. Are these words of Non-Aryan origin ? Their equivalents being found in the modern Aryan vernaculars, they are of Aryan origin. The remaining 700 Deśī words may contain words of Non-Aryan origin if their equivalents are found in Non-Aryan languages. The result of this investigation made up to this time will be found in the complete Glossary of Deśī words contained in the Appendix to the English translation of this work forming Part II (volume II).

SECTION II

THE TEXT AND COMMENTARY OF THE DEŚĪNĀMAMĀLĀ.

The Deśīnāmamālā was composed by Hemacandra, a Jaina monk who lived in Gujrat between 1088-1172 at the court of King Kumārapāla of Aṇahillapura (Paṭṭaṇa).[1] Hemacandra was a voluminous writer.[2] He composed the Deśīnāmamālā

[1] Bhāu Dāji, Journal Bombay Branch, R. A. S,. IX, 224. Also Forbes' Rāsamālā.

[2] His works as given by Dr. Theoder Aufrecht in his Catalogus Catalogrum are as follows :

अनेकार्थकोषः, अनेकार्थशेषः, अभिधानचिन्तामणिः (नाममाला व्याख्या) अलङ्कारचूडामणिः (काव्यानुशासन व्याख्या), उणादिसूत्रवृत्तिः, काव्यानुशासनम्, छन्दोऽनुशासनम्, छन्दोनुशासनवृत्तिः, देशीनाममाला सवृत्तिः, [द्व्याश्रयकाव्यं सवृत्ति], धातुपाठः सवृत्ति, धातुपारायणं सवृत्ति, धातुमाला, नाममाला, नाममालाशेषः, निघण्टुशेषः, [प्रमाणमीमांसा सवृत्तिः] बलाबलसूत्रबृहद्वृत्तिः, बालभाषाव्याकरणसूत्रवृत्तिः सिद्धहैमशब्दानुशासनं इत्यादि ।

after his grammatical work, the Siddha Hemacandra, the eighth chapter of which contains his Prakrit Grammar and his work on Rhetoric the Kāvyānuśāsana to which he refers in the present work.

Hemacandra, in the last Gāthā of the present work (VIII, 77) calls the work Ratnāvali (Rayāṇāvali). This title is too general and does not give any idea of the contents of the work. Dr. G. Bühler, who discovered the first manuscript of the work, calls it in the Indian Antiquary, Vol. II, 1873, p. 17 the Deśīśabdasaṁgraha. This name is taken from this work (1, 2; VIII, 77) where the expression Deśīśabdasaṁgraha is used by Hemacandra as a description of his work. Pischel in his Introduction to the Deśīnāmamālā (p. 9) states that the name Deśīnāmamālā is found in MSS. AE. and on the margin of the single folios of MS. H and the name 'Deśīśabdasaṁgraha' is found in MSS. BCDFGI where the 'vṛtti' is styled as 'deśīśabdasaṁgrahavṛtti'. All these MSS. were used by Pischel in preparing his edition. Pischel prefers the title 'Deśīnāmamālā' and adopts it as it is more expressive. This title is also adopted in the present Edition because it more clearly defines the scope of the work than 'Deśīśabdasaṁgraha' in which the term 'Śabda' has a wider denotation as it applies to both 'nāma' and 'dhātu' the latter of which are excluded by Hemacandra from the list of 'Deśī' words collected in the work.

Hemacandra defines 'Deśī' words in the third and fourth stanzas of the Deśīnāmamālā and his conception of 'Deśī' words as found in the above stanzas has already been explained in section I of the Introduction.

He has collected 'Deśī' words in the Deśīnāmamālā

[1] Deśīnāmamālā, ed. by Pischel, Introduction, p. 9.

[2] Deśīnāmamālā, 1, 11, 13.

following that definition generally. Some times he has departed from that definition out of regard to the practice of his predecessors. Wherever he does this he gives his reasons in the Commentary. It will be seen from the above definition followed by Hemacandra in the selection of 'Deśī' words that his object was neither philological nor historical. For this reason he had to exclude all 'Deśī' roots, though included by his predecessors in the list of 'Deśī' words, from this collection because he had treated of them in his grammar [1] and the reason for his excluding such roots from the list of 'Deśī' words and deriving them from Sanskrit roots by substitution is not that he was ignorant that they were 'Deśī' but because it served the purpose of economy.[2] With Hemacandra as with the Indian grammarians generally, brevity and the derivation of a form by rules by the shortest cut and by avoiding all roundabout processes though philologically correct and historically true, was the guiding principle. Most of the rules in Indian grammars for substitution of one form for another illustrate this principle. The substitution of 'bhū' for 'as', 'ghas' for 'ad', 'gā' for 'i', 'neda' for 'antika', 'bolla' or 'jampa' for 'katha', 'muṇa' for jñā, 'ohīra' for 'nidrā', 'kandoṭṭa' for 'utpala', 'chiṁchaī' for 'puṁscalī' will show that such transformations are never meant for philological development of one form into another. That in the exclusion of 'Deśī' roots from the Deśīnāmamālā and their derivation by substitution in his grammar Hemacandra was guided by the principle of economy he has made clear in the Commentary on the Deśīnāmamālā.[3] Similarly he includes many 'tadbhava' words in the list of 'Deśī' words not because

[1] Deśīnāmamālā, 1, 3, Com.
[2] *Ibid.*, 1, 37, Com.
[3] *Ibid.*, 1, 37, Com.

he was ignorant of their derivation from Sanskrit but because they were not current in Sanskrit Dictionaries in the sense which they acquired in Prakrit. Whenever a 'tadbhava' word is found used in a sense different from that of the original Sanskrit he gives a place to it in the list of 'Deśī' words.[1] Sometimes even when the sense of a 'tadbhava' word is the same as in Sanskrit he includes it in his Deśīnāmamālā to popularise his work with those readers who consider themselves masters of Prakrit but are ignorant of Sanskrit.[2] Because Hemacandra imposed upon himself the above restrictions in the selection of 'Deśī' words to serve certain definite practical purposes and not because he was ignorant that he has excluded some words that modern philology regards as 'Deśī' and on the other hand has included many 'tadbhava' words that any student of Prakrit even without the St. Petersburgh Dictionary at his disposal would refuse to call Deśī.

In spite of the clear statement of Hemacandra of the latitude exercised by him in the selection of words for his Deśīnāmamālā many scholars have brought the charge against him of including many 'Tadbhava' words in the Deśīnāmamālā through ignorance. Dr. G. Bühler writes as follows :—

"Hemacandra, therefore, enumerates in his commentary on the Deśīśabdasaṁgraha a great many words which all or some of his predecessors had considered to be 'Deśīs', but which he includes among the 'tadbhavas' or 'tatsamas.' A student of Prakrit on the other hand, who has the Petersburgh Dictionary at his disposal, can easily convict Hemacandra of numerous errors and show that he too, in spite of his rare

[1] Deśīnāmamālā, 1, 9, 18, Com.

[2] *Ibid.*, 1, 21, Com.

knowledge of Sanskrit and Prakrit, of his large library and numerous assistants, has mistaken scores of 'tadbhavas' and 'tatsamas' for 'Desi' forms because the passages where the Sanskrit words occured were not accessible to him or not present to his mind." [1]

Sir George Grierson repeats the same charge in his Linguistic Survey in a passage already quoted.[2]

Dr. P. D. Gune also charges Hemacandra with having wrongly put down certain Sanskrit words as Deśīs.[3]

It is admitted that Hemacandra has included in the Deśīnāmamālā many words that are 'tatsamas' or 'tadbhavas' and he has omitted words that are really 'Deśīs'. But he has done this for certain definite practical purposes and not through ignorance. This is also the case with his predecessor Dhanapāla, the author of the Pāialacchināmamālā which was composed in 1029 Vikrama era (or 972-73 A.D.) at Dhārā. Dhanapāla calls the work 'nāmamālā and a deśī.' Still the 'Deśī' terms do not form more than one-fourth of the total words given, others being 'tadbhavas' and 'tatsamas'. Dhanapāla acted without any fixed principle and from a practical motive—which was to help his sister Sundarī. What Dhanapāla did without any explanation Hemacandra does in his work to a small extent only after fully explaining his object in doing so. Why should it then be attributed to his ignorance it is difficult to understand.

The text of the Deśīnāmamālā is written in Prakrit Gāthās (of Arya metre) containing the 'Deśī' words and their meanings in Tadbhava equivalents. Sometimes these Prakrit equivalents are given in other 'Deśī' words. The commentary

[1] Pāialacchināmamālā (Göttingen, 1878), Introduction, pp. 12-13.

[2] Grierson, 'The Linguistic Survey of India,' Vol. 1, pp. 127-28.

[3] Introduction to Comparative Philology, p. 22.

on the text is written in Sanskrit. It explains in each 'Deśī' word by its Sanskrit equivalent and gives reasons when even any word is included in the list of 'Deśī' words against the principles laid down by the author, or is omitted though regarded by earlier authors as 'Deśī'. One Prakrit Gāthā is then inserted to illustrate the use of words (having only one meaning) contained in each Gāthā of the Text. The work is divided into eight Vargas which classify the words according to their initial letters. These Vargas with the number of Gāthās in each are noted below :—

Varga.	Initial letters of the words in the Varga.	Number of Gāthās.
First Varga	Vowels	174
Second Varga	Gutterals	112
Third Varga	Palatals	62
Fourth Varga	Linguals	51
Fifth Varga	Dentals	63
Sixth Varga	Labials	148
Seventh Varga	Liquids	96
Eighth Varga	Sibilants and Aspirate	77
		Total Gāthas—783

The total number of Deśī words found in the text and the Commentary are 3,978.

The illustrative Gāthās found in the Sanskrit Commentary on the text number 782. On account of their lexicographical importance combined with their character as ingenious specimens of poetry they are treated separately in Section III.

The following authors on 'Deśī' vocables are quoted in the Deśīnāmamālā :—

1. Abhimānacihna, (I, 144; VI, 93; VII, 1; VIII, 12, 17).

2. Avantisundarī (I, 81, 144, 157).

3. Gopāla (I, 25, 31, 45; II, 82; III, 47; VI, 26, 58, 72; VII, 2, 76; VIII, 1, 16, 67).

4. Devarāja (VI, 58, 72; VIII, 17).

5. Droṇa (I, 18, 50; VI, 7).
Droṇācārya (VIII, 17).

6. Dhanapāla (I, 141; III, 22; IV, 30; VI, 101; VIII, 17).

7. Pāṭhodūkhala (VIII, 12).

8. Pādaliptācārya (I, 2).

9. Rāhulaka (IV, 4).

10. Śāmba (II, 48).

11. Śīlāṇka (II, 20; VI, 96: VII, 40).

12. Sātavāhana (III, 41; V, 11; VI, 15, 18, 19, 112, 125).

Besides the above authors who wrote 'Deśī' koṣas, two 'Deśī' works are mentioned in the Deśīnāmamālā, *viz.*, Sāratarādeśī and Abhimānacihna sūtra pātha. Lala Diksita in his Commentary on the Mṛcchakaṭika quotes from a 'Deśī' koṣa—named 'Deśī prakāśa.' Kramadiśvara (in the Saṁkṣiptasāra VIII p. 47) refers to another 'Deśī' koṣa named 'Deśīsāra.'

This shows that Hemacandra had a long series of predecessors who wrote lexicons of 'Deśī' words and he was perhaps the last representative of this host of writers. This extensive literature on Prakrit lexicography seems to have perished irrecoverably and we have to console ourselves merely with the names of the authors preserved in the Commentary. There is only one exception. Dhanapāla wrote a Prakrit Dictionary, the Pāialacchināmamālā which has been discovered and published by Dr. Bühler. Dhanapāla, flourished two centuries before Hemacandra. Hemacandra quotes some passages in the Deśīnāmamālā which

he states to be from Dhanapāla but none of which are found in the Pāialacchināmamāla. The passages have already been referred to, and to avoid repetition they are not given here. Elsewhere in other parts of the Commentary he gives certain words and their meanings and ascribes them to 'others.' Some of these are found in the Pāialacchināmamālā. It is possible that they refer to the Pāialacchināmamāla though it is not clear why Hemacandra, instead of ascribing them definitely to Dhanapāla, as he does in other passages should speak of him in that general way.

There was another Dhanapāla, the author of Bhavisayattakahā, who was a Bania and should not be confused with our lexicographer who, while he wrote the Pāialacchināmamālā, was yet a pious Brahman as he salutes Brahmā, in his work (purisuttamnābhisaṃbhavaṃ devaṃ) though later he became a Jaina.

As regards Avantisundarī mentioned by Hemacandra, Dr. Bühler considers her to be identical with Sundari, the sister of Dhanapāla for whose benefit the Pāialacchināmamālā was written. This conjecture is very doubtful as proper names are not broken up into parts. It is more likely that this Avantisundarī is the wife of the poet Rājaśekhara at whose order the Karpuramañjarī was staged. Of course we have no proof of her literary attainments and to hazard any conjecture in the absence of any data is always very risky.

Section III

Illustrative Gāthās in the Commentary.

Pischel in the Introduction to his edition of Hemacandra's Deśīnāmamālā severely criticises the illustrative gāthās inserted by Hemacandra at the end of the commentary on each stanza of the 'Ekārthaśabdas.' He remarks: 'It was a most disgust-

ing task to make out the sense or rather nonsense of these examples some of which have remained rather obscure to me." A careful reading, however, of the gāthās with the help of the various readings contained in the manuscripts quoted in the foot-note by Pischel would lead one to discover sense, and highly poetical sense in these gāthās apart from the help which they render in ascertaining the correct meaning of a 'Desi sabda.' In fact, these gāthās are not only valuable for the lexicographical material they contain but they form a valuable contribution to Prakrit lyric poetry at the same time comparable to the "Sattasai" of Hāla. Most of the stanzas are miniature amatory poems depicting love-scenes in various aspects. Another class of stanzas eulogises the achievements of his hero Kumārapāla as manifested generally in the miserable condition of his enemies or their wives. The remaining stanzas cannot be brought under any general heading as they deal with various topics such as condemnation of certain vices, praise of certain virtues, religious worship and maxims of prudence. These are comparable to Bhartṛhari's Nītiśataka and anthologies of 'Subhāṣitas' of various writers. A complete classification of the gāthās based on an analysis of their contents is given in the following table.

The illustrative gāthās are classified according to the subjects they deal with in the following table:

Chapter.	Amatory Gāthās.	Eulogy of Kumārapāla.	Miscellaneous.	Total.
I	76[1]	38[2]	19[3]	133

[1] 5-7, 10-15, 17-20, 23, 26, 28, 32-34, 36-39, 42, 44, 46-49 51, 52, 55, 56, 58-60, 63, 67-73, 75, 76, 79, 81, 86, 87, 89, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 101-104, 108-110, 112-115, 120, 123-126, 131-133.

[2] 9, 22, 24, 25, 29, 31, 40, 41, 43, 45, 50, 53, 54, 57, 62, 65, 66, 74, 78, 80, 83-85, 88, 90, 95, 97, 100, 105, 107, 116-119, 127-130.

[3] 1 4, 8, 16, 21, 27, 30, 35, 61, 64, 77, 82, 93, 106, 111, 121, 122.

Chapter.	Amatory Gāthās.	Eulogy of Kumārapāla.	Miscellaneous.	Total.
II	66[1]	11[2]	13[3]	90
III	36[4]	7[5]	8[6]	51
IV	25[7]	11[8]	10[9]	46
V	34[10]	7[11]	9[12]	50
VI	83[13]	14[14]	26[15]	123
VII	49[16]	8[17]	19[18]	76
VIII	41[19]	9[20]	15[21]	65.

[1] 1, 6, 8, 9, 11, 12, 17-22, 24-29, 31-36, 38, 40-47, 49-53, 55-59, 62-68, 70, 72-81, 83-86, 88.

[2] 4, 5, 7, 30, 37, 39, 48, 54, 61, 89, 90.

[3] 2, 3, 10, 13-16, 23, 60, 69, 71, 82, 27.

[4] 2, 4, 6-10, 13-24, 26-30, 32-39, 45, 48, 49, 51.

[5] 3, 11, 12, 40, 41, 46, 47.

[6] 1, 5, 25, 31, 42-44, 50.

[7] 3, 4, 6, 9, 12-15, 18, 21, 25-27, 31-36, 39-41, 43, 45, 46.

[8] 7, 8, 10, 11, 16, 19, 20, 24, 29, 30, 42.

[9] 1, 2, 5, 17, 22, 23, 28, 37, 38, 44.

[10] 1-11, 13-16, 18, 20, 22, 26, 28, 30, 31, 32, 35-38, 40, 41, 43-46, 50.

[11] 12, 21, 23, 25, 42, 47, 48.

[12] 17, 19. 24, 27, 29, 33, 34, 39, 49.

[13] 1, 4, 9; 11-14, 16, 18, 20, 23-25, 27, 29-31, 33-34, 36-43, 46, 48-53, 55, 56, 58, 61-67, 69-76, 79-80, 82-84, 88, 89, 92-95, 97-100, 102, 104-109, 113-117, 119, 120, 123.

[14] 2, 5, 7, 10, 15, 17, 19, 22, 26, 32, 54, 57, 111, 118.

[15] 3, 6, 8, 21, 28, 35, 45, 47, 59, 60, 68, 77, 78, 81, 85-87, 90, 91, 96, 101, 103, 110, 112, 122.

[16] 1-4, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 30-36, 39, 41, 43, 44, 46-50, 52. 56-58, 60-64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 75.

[17] 7, 13, 29, 40, 53-55, 65.

[18] 5, 10, 16, 18, 20, 23, 25, 26, 37, 38, 42, 45, 51, 59, 68, 72, 74, 76.

[19] 1, 7, 9-14, 17-19, 22-30. 34, 36, 38, 40, 42-48, 50, 53-55, 58-60, 62-64.

[20] 8, 33, 35, 37, 39, 41, 51, 57, 61.

[21] 2-6, 15, 16, 20, 21, 31, 32, 49, 52, 56, 65.

Pischel himself notes the difficulty in hitting the true reading in the manuscripts used by him. Even his manuscript 'B' which he regards as very correct constantly interchanges च and व. Besides other mistakes due to the confusion of letters, in the manuscripts words are combined and separated without any regard to their sense. The copyists employed being not generally scholars such errors are inevitable. It is for this reason perhaps that at the end of the manuscripts is generally found a statement of the copyists which has run into a proverb 'yad dṛṣṭaṁ tallikhitaṁ' (As seen so written)—a statement made by the scribes to save their own skin. A critical editor, however, is not justifed in holding the author responsible for the possible errors of the ignorant scribes. We would not have complained so much of the strong remarks of Pischel had his readings been supported by all the manuscripts used. Far from it. The manuscript B which he regards as 'very correct', the manuscript F which, he says, 'with the exception of a few trifling differences agrees closely with B' and the manuscript G which 'gives the best text of the commentary' do not generally support the readings adopted by Pischel but give readings that show a marked improvement in the sense. If the illustrative gāthās of Hemacandra which have appeared to Pischel as examples of 'extreme absurdity' or 'nonsense' are read correcting the errors made by the copyists in the manner explained above they will yield very good sense. A few examples of such corrected readings are given below to make the point clear. A complete list of the readings that yield a good sense when thus corrected is given in the list of the improved readings annexed to this section as an Appendix.

Reading adopted by Pischel—

अम्माइआइ दिणावहीअ तुह रे अवत्थरारिहइ ।
णावलिअं जं जाव य रसेण तं किसलिओ असोउ व्व ॥ I. 22. 20.

Chāyā—

अनुमार्गगामिन्या दत्तोऽनुकम्प्य तव रे पादाघातो नूनम् ।
नासत्यं यत् यावच्च रसेन त्वं किसलितोऽशोक इव ॥

Reading improved—

अम्माइआइ दिण्णावहे्अ तुह रे अवत्थराविहइ ।
णावलियं जं जावयरसेण तं किसलिओ असोउ व्व ॥

Chāyā—

अनुमार्गगामिन्या दत्तोऽनुकम्प्य तव रे पादाघातो नूनम् ।
नासत्यं यत् यावकरसेन त्वं किसलितोऽशोक इव ॥

Eng. Trans.—Certainly you have been given a kick, Oh pitiable, by the lady following you. It is not untruth that with the juice of 'alakta' *i.e.* red lac (besmearing her feet) you are like an Asoka tree with fresh foliage.

Remarks—The separation of जाव य रसेण in Pischel's reading indeed gives no sense or a sense purchased at the cost of treating two words जाव and य as redundant. If the separated elements are combined so as to form a compound word जावयरसेण (यावकरसेन) meaning 'lac juice' then the stanza gives a very appropriate sense and consistent with the poetical convention of an Aśoka blossomming at the kick of a fair lady.

Reading adopted by Pischel—

संदर गोरंगीए गोरी अज्जेय-तोइ सुपसण्णा ।
एक्कल्लपुडिंग हु एणुवासिए आगओ सि जं काले ॥ I. 147. 115.

Chāyā—

सुन्दर गौराङ्ग्यां गौरी अद्यैव तस्यां सुप्रसन्ना ।
विरलविन्दुवर्षे खलु भेके आगतोऽसि यत् काले ॥

Reading improved—

सुंदर गोरंगोए गोरी अज्जेय तोइ सुपसण्णा ।
एक्कल्लपुडिंगहुएणुवासिए आगओ सि जं काले ॥

Chāyā—

सुन्दर गौराङ्ग्यां गौरी अद्येव तस्यां सुप्रसन्ना ।
विरलविन्दुवर्षधुतभेके आगतोऽसि यत् काले ॥

Eng. Trans.—Oh lovely (fellow), Gauri has to-day become well-disposed towards the fair-limbed (lady) as you have come at the season when the frogs become agitated with drizzlings

Remarks.—Pischel's reading makes एक्कसुडिंग a vocative meaning 'Oh drizzling rain' and एणुवासिए apparently in the locative meaning 'in frog.' Neither of these words can be syntactically connected with सुंदर in the vocative and काले in the locative. Thus the reading of Pischel is no doubt a good instance of what he regards as Hemacandra's 'incredible stupidity.' By combining the separated words, given by Pischel, into a compound qualifying काले we get a very poetical description of the rainy season and the whole stanza becomes a very appropriate welcome to the lover, arriving at the advent of the rains to his darling.

Reading adopted by Pischel—

ओहंकिरि ओहइं च य ओलुंकिं च सारवेसु घरं ।
ओचुल्ले ओलिंभं दट्ठुं ओलिप्पिहो तुह णणंदा ॥ 1. 121. 153.

Chāyā—

हसनशीले हास्यं च च कुत्ररमणक्रीड़ां च समारचय गृहम् ।
चुल्लेरकदेश उपदेहिकां दृष्ट्वा हसिष्यति तव ननन्दा ॥

Reading improved—

ओहंकिरि ओहइं चय ओलुंकिं च सारवेसु घरं ।
ओचुल्ले ओलिंभं दट्ठुं ओलिप्पिही तुह णणंदा ॥

Chāyā—

हसनशीले हास्यं त्यज कुत्ररमणक्रीड़ाञ्च समारचय गृहम् ।
चुल्लेरकदेशे उपदेहिकां दृष्ट्वा हसिष्यति तव ननन्दा ॥

Eng. Trans.—Give up your laughing, Oh laughing lady, give up the game of 'hide and seek' and cleanse your house. Your husband's sister will laugh on seeing the white ant in a side of your hearth.

Remarks—Pischel's reading in which च and य have been treated as two words leads to a train of inconsistencies. Firstly the juxtaposition of two cumulative conjunctions inserted between the two nouns is contrary to the laws of syntactical order which requires the placing of the conjunction च or its Prakrit equivalent य after each of the nouns combined and not before any. Shifting our attention from this inconsistency we are faced with a second difficulty in construing सारवेसु with ओहइं, ओलुकिं and घरं which cannot be understood as other than objects of सारवेसु. This makes no sense. Even if we omit the pleonastic particle य the difficulty in making out a sense is not removed. If we combine च and य into the word चय (त्यज) the meaning will be clear.

Reading adopted by Pischel—

कासिज्जदेसलुरहणकाहाराणिज्जमाणकणयाइं ।
कासारं च वुहाणं अकाविमं देसि चालुक ॥ II. 30. 27.

Chāyā—

काकस्थलाभिधानदेशलुरठनकर्मकारानीयमानकनकानि ।
सीसकपत्रं च वुधेभ्योऽकृत्रिमं ददासि चौलुक्य ॥

Reading improved—

कासिज्जदेसलुंठणकाहाराणिज्जमाणकणयाइं ।
कासारं व वुहाणं अकारिमं देसि चालुक ॥

Chāyā—

काकस्थलाभिधानदेशलुरठनकर्मकारानीयमानकनकानि ।
सीसकपत्रमिव वुधेभ्योऽकृत्रिमं ददासि चौलुक्य ॥

Eng. Trans.—Spontaneously do you, Oh Kumārapāla,

give to the wise gold (as bountiously) as lead leaves, gold brought by the servants from the plunderings in the province of Kākasthala.

Remarks—In the reading of Pischel, leaves of lead are placed by the side of gold (कणयाइं) as gifts to the learned. This combination is incongruous. If च is replaced by व (इव) a reading found in MS. G, the meaning is remarkably improved as an eulogy of Kumārapāla who showers ingots of gold carried from the country of his enemies on the learned like leaves of lead.

Reading adopted by Pischel—

मयणगढं गज्जस्स वि गंजं गइम्मि गड्डिचक्ककड़िं ।
गलिअं गलिउं भिक्खू गणिअगणित्तो वि मुच्छेइ ॥ II. 81. 66.

Chāyā—

मदनदुर्गं वेगस्यापि वदनं शय्यायां गन्त्रीचक्रकटिम् ।
स्मृतां स्मृत्वा भिक्षुर्गणिताक्षमालोऽपि मूर्च्छति ॥

Reading improved—

मयणगढं गज्जच्छविगंजं गइम्मि गड्डिचक्ककडिं ।
गलियं गलिउं भिक्खू गणियगणित्तो वि मुच्छेइ ॥

Chāyā—

मदनदुर्गं यवच्छविवदनां शय्यायां गन्त्रीचक्रकटिम् ।
स्मृतां स्मृत्वा भिक्षुर्गणिताक्षमालोऽपि मूर्च्छति ॥

Eng. Trans.—The mendicant, though counting the rosary of beads, faints at the recollection of the lady when she—the fort of Cupid having the glow of the face like that of barley, having the waist (moving) in the bed like the wheel of a car—is called to mind.

Remarks—Pischel by adopting a reading in which गज्जस्स वि गंजं are separated, has not only made the gāthā 'void of all sense' but also has adopted a reading in 'गज्जो जवः' which
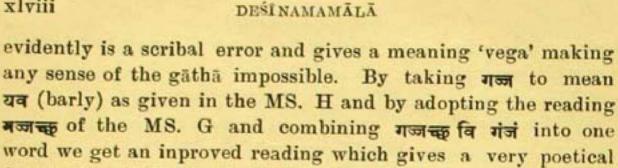
evidently is a scribal error and gives a meaning 'vega' making any sense of the gāthā impossible. By taking गज्ज to mean यव (barly) as given in the MS. H and by adopting the reading गज्जच्छ of the MS. G and combining गज्जच्छ वि गंजं into one word we get an inproved reading which gives a very poetical description of the cheek of a love-lorn lady.

Reading adopted by Pischel—

जस्स कए छप्पंतिं करेसि छउअंगि सो वि तुज्झ कए ।
छमलयतलम्मि छिक्कोलिअण मिल्लेइ मिगछवडिं ॥ III. 25. 21.

Chāyā—

यस्य कृते पद्मलेखपूर्व्वं नियमं करोषि तन्वङ्गि सोऽपि तव कृते ।
सप्तच्छदतले तन्वीकृत्य मुञ्चति मृगचर्म्म ॥

Reading improved—

जस्स कए छप्पंतिं करेसि छउअंगि सोवि तुज्झ कए ।
छमलयतलम्मि छिक्कोलिओ ण मिल्लेइ मिगछवडिं ॥

Chāyā—

यस्य कृते पद्मलेखपूर्व्वं नियमं करोषि सोऽपि तव कृते ।
सप्तच्छदतले तनु र्न मुञ्चति मृगचर्म्म ॥

Eng. Trans.—He for whose sake, Oh thin-limbed (lady), you are practising austerity by describing a lotus-like figure —he too (though) emaciated under the Saptacchada tree does not leave the deer's skin for your sake.

Remarks—Pischel's reading छिक्कोलिअण needlessly modifies the word छिक्कोलिअ of the text to be illustrated which spoils the sense. By adopting the reading of MSS. BF. which separates ण and reads छिक्कोलिओ instead of छिक्कोलिअ the sense is strikingly improved inasmuch as instead of the picture of the lover giving up austerities while his mistress was practising it, we find the picture of a faithful lover still
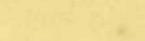
continuing his austerities in sympathy for his beloved and getting emaciated.

Reading adopted by Pischel—

संदर अमारिलग्गा तुज्झ कए मयणअग्गिजलिआ सा ।
मादलिआमाआलिआ खेअकरी जलइ माहिवाए वि ॥ VI. 131. 114.

Chāyā—

सुन्दर अकुत्सिता तव कृते मदनाग्निज्वलिता सा ।
मातृमातृष्वसा खेदकरी ज्वलति शिशिरवातेऽपि ॥

Reading improved—

संदर अमारिलग्गा तुज्झ कए मयणअग्गिजलिआ सा ।
मादलिआमाआलिआखेअकरी जलइ माहिवाए वि ॥

Chāyā—

सुन्दर अकुत्सिता तव कृते मदनाग्निज्वलिता सा ।
मातामातृष्वसृखेदकरी जलति शिशिरवातेऽपि ॥

Eng. Trans.—Oh lovely (fellow) she not ugly, afflicted by the fire of Cupid and causing affliction in the mother and the maternal aunts, burns even at the cold wind.

Remarks—From Pischel's reading the sense would be that the victim of Cupid suffering the pangs of separation is an aged matron (not a young girl) being the maternal aunt of some one's mother and she is exciting pangs (in the heart of the sympathisers)—a sense no doubt, but which cannot be accepted as love poetry but as a parody of it. If the two words मादालिआमाआलिआ and खेअकरी are combined we find a piteous picture of a love-lorn girl.

Reading adopted by Pischel—

सा विती लहुअवड कअमसु तुमं तुह णमो लयापुरिस ।
लडहक्खमिअपेम्मं पिअम्मि कह णाम जीविस्सं ॥

G

Chāyā—

सा वृत्तिर्न्यग्रोध क्षमस्व त्वं तुभ्यं नमः पद्मकरवधूलेखाङ्कित ।
विघटितप्रेम्नि प्रिये कथं नाम जीविष्यामि ॥ VII. 20. 17.

Reading improved—

सावित्तीलट्टुअवड क्खमसु तुमं तुह णमो लयापुरिस ।
लडहक्खमिअपेम्मे पिअम्मि कह णाम जीविस्सं ॥

Chaya—

सावित्रीन्यग्रोध क्षमस्व त्वं तुभ्यं नमः पद्मकरवधूलेखाङ्कित ।
विघटितप्रेम्नि प्रिये कथं नाम जीविष्यामि ॥

Eng. Trans.—Forgive (me) Oh Banyan tree, presided over by Sāvitrī, salutation to thee on whom a bride with a lotus in the hand is painted. The beloved being void of love how can I live at all ?

Remarks—If सा वित्ती लट्टयवड (literally, that function, Oh Banyan tree) are taken as separate words as in Pischel's reading they make no sense. Joined together into one word the expression finely fits into the context as we get the picture of a holy Banyan tree presided over by the goddess Sāvitrī with the figure of a bride having a lotus in the hand painted on it, worshipped by village damsels for the fulfilment of their desire of union with their lovers.

Reading adopted by Pischel—

जं मसए वहुव्वाण वट्टिवं मज्झ कज्जवप्पीहं ।
तं सहि मग्गपयाहिणवडुरावग्गोअदंसणपहावो ॥ VII. 40. 34.

Chāyā—

यन्मन्यते कनिष्ठश्वश्रूणां परकार्यं मम कार्यस्तूपम् ।
तत् सखि मार्गप्रदक्षिणशिवानकुलदर्शनप्रभावः ॥

Reading improved—

जं मण्णए वहुव्वा ण वट्टिवं मज्झ कज्जवप्पोट्टं ।
तं सहि मग्गपयाहिणवहुरावग्गो अदंसणपहावो ॥

Chāyā—

यन्मन्यते कनिष्ठश्वश्रू नं परकार्य्यं मम कार्य्यस्तूपम् ।
तत् सखि मार्गप्रदक्षिणशिवानकूलदर्शनप्रभाव: ॥

Eng. Trans.—It is the (inauspicious) influence, Oh friend, of witnessing a jackal and a mongoose on the rightside on the way, that the youngest mother-in-law regards the heap of my work as not of others.

Remarks—In Pischel's reading, वहुव्वाण (literally of the youngest mothers-in-law) cannot be constructed with 'मण्णए' (thinks) which is left without any subject and the sentence remains incomplete. Besides the expression वहुव्वाण is inconsistent in itself. वहुव्वा meaning the youngest mother-in-law can denote only a single person and is incompatible with plurality. By separating ण we get a negative sentence and can construe वहुाव्व (mother-in-law) with मण्णए as its nominative. The stanza also thus becomes a fine picture of the tyranny of the youngest mother-in-law over her daughter-in-law heaping all the work of the household on her alone instead of distributing it among others.

As the gāthās when read in this way give a good sense they can no longer be regarded as examples of "incredible stupidity."[1] They will be appreciated, it is hoped, by every lover of poetry as a remarkable feat of ingenuity worthy of Hemacandra and far beyond the capacity of his disciples to whom Pischel is inclined to ascribe them.

---

[1] Pischel, Deśīnāmamālā, Introduction, p. 8.

LIST OF IMPROVED READINGS OF THE ILLUSTRATIVE GATHAS

N.B. Readings marked with † are included in the Text of the present edition; readings marked with * are included in the list of Corrections; readings without marks are additional.

Page.	Chap.	Verse.	Com. Gatha.	Pischel's Reading.	Improved Reading.
†10	I	22	20	जाव य रसेण	जावयरसेण
†15	I	38	37	अणहारगंडजीए	अणहारगंड जीए
†17	I	45	44	णोसासन्तं	णोसासं तं
†40	I	117	101	उच्छुरणेसोज्जग्गिर	उच्छुरणे सोज्जग्गिर
49	I	147	115	°पुडिंग हु एणुवासिए	°पुडिंगहुएणुवासिए
50	I	150	118	अंडलं च केसेसु	अंडलं व केसेसु
*51	I	153	121	ओहट्टं च य	ओहट्टं चय
†57	II	2	2	पिअ कविसकच्छुर	पिअकविसकच्छर
*61	II	14	15	मयकोत्तलंक सउणं	मयकोअलंकसउणं
†64	II	20	21	कंठमल्लजुग्गासा	कंठमल्लजुग्गा सा
66	II	27	30	कासारं च	कासारं व
†73	II	47	50	णिय वि	णियवि
†73	II	48	51	कोसुद्दजोण्ह पि	कोसुद्दजुण्हं पि
80	II	72	60	विहि खरहिअ°	विहिखरहिय°
*83	II	81	66	गज्जस्स वि गंजं	गज्जच्छुविगंजं
84	II	84	69	गामेणिअं च	गामेणियं व
†85	II	86	71	णया णेसि	ण याणेसि
91	II	105	84	घडिअघडा णोसंका	घडिअघडाणोसंका

Page.	Chap.	Verses.	Com. Gatha.	Pischel's Reading.	Improved Reading.
94	III	1	1	घडकुसिं	घड़ कुसिं
96	III	9	9	चिह्नं च	चिह्नं व
*97	III	12	12	चित्तदाउं च	चित्तदाउं व
102	III	25	21	किकोलिऊण	किकोलिओ ण
†117	IV	7	7	चड्ड्य डप्फया	चड्डयडप्फया
128	IV	40	41	णिस्सरिअ अंसु	णिस्सरिअअंसु
129	IV	42	43	वोलिअवह्न	वोलिय वह्न
†130	IV	43	44	णोआरणवलहा ण	णोआरणवलहाण
*140	V	26	21	भंजिअ सुअ°	भुंजिअसुअ°
*141	V	29	24	रविथूणाइ थूलघोणं	रविथूणाइथूलघोणं
143	V	35	28	दइअ दयावणय	दइयदयावणय
150	V	57	45	धंगकेसिधव्वा	धंगकेसि धव्वा
*154	VI	6	6	पड्डसिअणोविं	पड्डसिय णोविं
168	VI	45	48	पालीवंधं च	पालीवंधं व
170	VI	51	54	पोणउरपोइरोहे	पोणउरुपोइरोहे
*174	VI	62	65	पोरच्छकम्म पोलिअ	पोरच्छ कम्मपोलिय
184	VI	94	80	दासीवुंवुअवुको विअ	दासीवुंवुअवुकोचिय
188	VI	106	91	भुंडीरेहिं च	भुंडीरेहिं व
†191	VI	117	100	णिय वि	णियवि
*191	VI	118	101	°मंगल सुग्गुम°	°मंगलसुग्गुम°
†192	VI	120	103	हत्थिमरट्ट घरट्टे	हत्थिमरट्टघरट्टे
*196	VI	131	114	°माअलियाखेदकरी	°माअलियाखेदकरी
201	VII	2	2	पिअ अहरं	पिअअहरं
†204	VII	8	8	णोहरइ	णोहरिवि
204	VII	9	9	°रूविरूअगुणभूसणी	°रूविरूअगुण भूसणी
*208	VII	20	17	मा वित्तो लहुअवड	सावित्तोलहुयवड
†208	VII	22	19	लोव मयच्छो	लोवमयच्छो

Page.	Chap.	Ver ?.	Com. Gatha.	Pischael's Reading.	Improved Reading.
211	VII	31	25	वल्लयणिव्वत्तिया	वल्लय णिव्वत्तिया
*212	VII	34	28	विल्लमभ्फुणोहिं च	विल्लमभ्फुणोहिं व
†214	VII	39	33	समयवह्नोलम्मि	सयं वह्नोलम्मि
214	VII	40	34	वह्नुव्वाण	वह्नुव्वा ण
218	VII	50	44	वह्नवारिणिं च	वह्नवारिणिं व
222	VII	63	57	विक्खासविहड्कच्छे	विक्खास विहड्कच्छे
†223	VII	66	60	विप्पवरोविश्र	विप्पवरोचिय
224	VII	68	62	विश्राल्श्रविणिव्वरो	विश्रालुय विणिव्वरो
224	VII	69	63	विरहविडिच्चिर श्रंगे	विरहविडिच्चिरश्रंगे
224	VII	70	64	विप्फाडिश्रसाहिम वि°	विप्फाडिश्रसाहिमवि°
†227	VII	78	72	णिए वि	णियेवि
234	VIII	3	3	किंसुश्रसउणमिणं	किंशुश्र सउणमिणं
256	VIII	70	63	हुडसिंगह्नोर मद्द	हुडसिंगह्नोरमद्द

CORRECTIONS.

"C" under the heading 'Verse' stands for commentary.

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
2	I	3 C	महानदा°	महानटा°
4	I	7 C	वहिणि "अणाणे	वहिणि"अणाणे
5	I	9 C	कुसुमाउह टंकारं	कुसुमाउहटंकारं
5	I	10 C	अहिडी	अहिडी
8	I	17 C	अवर्णा	अवणा'
8	I	18	अयंडोऽ°धंधू	अयडोऽ'धंधु
8	I	18 C	³शब्दभवोऽ°धधुशब्दः	³शब्दभवोऽ'धंधुशब्दः
9	I	20 C	कलअहिसाओ	कलअहिसाउ
9	I	20 C	सा	ता
10	I	22 C	दिणावईं य	दिणावईय
10	Foot-note		अणुहियओ	2 AB अणुहियओ
11	I	27 C	°णिउं'ज अवउलिय अप्प°	°णिउं'जअवउलियअप्प°
13	I	32	उच्छुयदंतवणच्छणी	उच्छुयदंतवणछणी
13	I	32 C	अवयारेंवि	अवयारें वि
13	I	34 C	अद्दहारुञ्जीएणं	अद्दहारुञ्जीए णं
14	I	37 C	केणं चि°	केणंचि°
14	I	37 C	°कलुसिय अव°	°कलुसियअव°
14	Foot-note		1 B °ह्रय°	1 B °हाअ°
16	I	41 C	अच्छिवियच्छो दुहिया	अच्छिवियच्छोदुहिया
21	I	54 C	अज्जो	अज्जओ
22	I	59 C	धात्वादिशीघ्रत्वामिरुक्ता	धात्वादिशीघ्रत्वाभिरुक्ता
23	I	64 C	अणवो	अणुवो
24	I	65 C	जाय आउरालोला	जायआउरालोला
27	I	76	आउर°	आऊर°
27	I	76 C	आउरं	आऊरं
28	I	80	इग्गाणयमा°	इग्गाण य मा°

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
29	I	81 C	इंदोवत्ताइ जंतुणो	इंदोवत्ताइजंतुणो
30	I	86 C	कुंतलउडुच्छणो णं	कुंतलउडुच्छणे णं
30	I	86 C	जण्णयण°	जणणयण°
33	I	95	भयचो रिय°	भयचोरिय°
34	I	99 C	उच्छुच्छु	उच्छुच्छू
35	I	101 C	गुणगुणि°	गुणिगण°
36	I	103	उप्पण्णे	उप्पणणे
36	I	104 C	शिथिलस्थिति[3]	शिथिल[3]स्थिति
36	I	10 5C	तकारसंयोगास्थने	ओकारसंयोगस्थाने
37	I	108	उपकार	उपकार:
39	I	113	उज्ञथियं	उज्झाथियं
39	I	113	उप्फुडिय°	उप्फंडिय°
45	I	136	उव्वेल्लरं	उव्वेल्लरं
45	I	136 C	उव्वेलरं	उव्वेलरं
45	I	137 C	ओव्वेल्लरं	ओव्वेल्लरं
48	I	147	एक्कलपुडिंगं	एक्कल्लपुडिंगं
51	I	153	ण य	णय
52	I	158 C	ओसिओ	ओसीओ
56	I	173	णदण°	चंदण°
59	II	9 C	कंदोट्ट	कंदोट्ट
60	II	10	कव्वाडो	कव्वाडो
61	II	13 C	कइयंकसइ	कइयंकसद्द
61	II	13 C	कोत्थर ण्कड़°	कोत्थरकड़°
61	II	14 C	मय[3]कोत्तलंक सउणं	मय[3]कोत्तलंकसउणं
61	II	14 C	मणहइय कक्कसासव	मणहइयकक्कसासव
61	II	14 C	मयकरिय	मयकरियं
64	II	22	दिणकणाए	[11]दिणकणाए
64	II	22 C	कग्घा [2]यल्ली	कग्घा[12]यल्ली
64	II	22 C	क उड्डओ	क[13]उड्डओ
64	II	22 C	क[1]ओच्छडिया	क[10]ओच्छडिया
65	II	23 C	कथाकथाभासं	कथा कथाभासं

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
65	II	24	कण्णियारिय कणक्करिया	कण्णियारियकण्णक्करिया
67	II	29 C	कालिंजणी च तापिच्छलता	कालिंजणी तापिच्छलता
67	II	29 C	का[8]भिंजलाख्य:	का[8]भिंजुलाख्य:
67	II	29 C	का भिंजुलशब्दोऽपि	का[8]भिंजुलशब्दोऽपि
67	II	30 C	शूकर:	[7]शूकर:
67	II	31	[10]खलिए	ख[10]लिए
67	II	31 C	किंवोडी स्खलित:	किंवोडी खलित:
74	II	51	इंठी मूकरी	कंठी मूकरी
78	II	64 C	वर्थम्	सार्थम्
79	II	68	खब्व ३ं	खब्बुडं
79	II	70 C	खल्लिरिं	खुल्लिरिं
80	II	71 C	तमाखुंडय°	तमखुंडय°
81	II	75 C	धात्वादेशेषता	धात्वादेशेपूक्ता
82	II	76 C	खुणकडिया	खुणकुडिया
83	II	81 C	गड्डी यन्नी । गञ्जो जव:	गड्डी गन्नी । गञ्जो यव:
83	II	81 C	[3]गञ्जञ्च वि गंजं	[3]गञ्जच्चविगंजं
84	II	83 C	विरहगाडियाइं	विरहगाडियाइ
85	II	86 C	गलप्फोडी	गल्लप्फोडी
86	II	91 C	समवद्दिए	सयवद्दिए
87	II	94	गेठुडं	गेंठुडं
88	II	96 C	गोवरगोइरकज्जे	गोवरगोहुरकज्जं
89	II	98 C	गोघंटगोखुरशब्दो	गोघंटगोखुरशब्दौ
91	II	105 C	डिघडियघडा	घडिघडियघडा
91	II	107 C	धनवाही इन्द्र:	घणवाही इन्द्र:
91	II	107 C	°घार°	°घारि°
92	II	109 C	घु[2]ग्घुस्सदृश	घु[2]ग्घुस्सदृशौ
95	III	6 C	धात्वादेशेषता	धात्वादेशेषूक्ता
97	III	12	चित्तदाउं च	चित्तदाउं व
101	III	24 C	कपिकच्छ:	कपिकच्छू:
102	III	26 C	चच्छमड:	चच्छभड:
102	III	27 C	जारिव्विल्वेकशेषाद	जारिव्विल्वेकशेषाद

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
103	III	30 C	चत्तु:स्थगनक्रीडा	चक्षु:स्थगनक्रीडा
106	III	39 C	हे थ्या	हेथ्या
108	III	44 C	जरल[3] हिचाइ	जरल[3] ढिचाइ
108	III	46 C	मृगाकर्षणहेतुव्याधमृगी	मृगाकर्षणहेतुर्व्याधमृगी
109	III	47	अपरिग्गाहम्मि	अपरिग्गाहम्मि
109	III	47 C	जयथो	जूयथो
109	III	47 C	°जुव्र°	जुव°
109	III	48 C	चादु	चाटु
111	III	54	°झंरया	°झरया
112	III	57 C	झाभरी	झामरी
112	III	58 C	वाद्यविशेष:	वाद्यविशेष:
113	III	59 C	°कंठ	°कंठे
117	IV	6 C	ऊर्ध्व'	ऊर्ध्व°
118	IV	10	त' ह्वेव	त°ह्वेव
118	IV	10	उवरि'	उ'वरि
119	IV	13 C	कपिकच्छ:	कपिकच्छु:
119	IV	14 C	डंस्वरी	डंखरी
134	V	5 C	संवरत्तिरद्धे	संवरत्तिरम्भे
134	Foot-note		कमलतोंतडी	कलमतोंतडी
135	V	9 C	एत्थ[11]	[11]एत्थ
136	V	10	ताडिय'यं	ताडि'ययं
136	V	12 C	• उष्णवात	उष्णवात:
137	V	13	तमिरच्छ तमिच्छाहा	तिमिरच्छतिमिच्छाहा
137	V	13	• सिकतलियं	सिकतालियं
140	V	26	भुंजिय सुय°	भुंजियसु°
141	V	29	उक्खिय रयियूणाइ यू°	उक्खियरयियूणाइयू°
142	V	30 C	वस्त्रकदेश:	वस्त्रैकदेश:
143	V	34	समए	ससए
143	V	35 C	दइय द°	दइयद°
145	V	38 C	हारद्द'ता	दारद्द'ता
146	V	42	दुक्खरमवि	दुक्करमवि

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
146	V	43 C	दूसलयदूडलाणं	दूसल यदूडलाणं
151	V	61 C	धूमसीहाओ	धूमसिहाओ
154	VI	6 C	पडहसियणीहिं	प सिय णीहिं
169	VI	48 C	पिएसु	f सु
173	VI	60 C	तणपीइं	तुणपीहिं
174	VI	62 C	पीरच्छकम्प पी°	पीरच्छ कम्पपी°
181	VI	89 C	चलवडयाण	चलवडयाण
184	VI	96 C	वलंधंताण	चवलंधंताण
186	VI	100 C	भव्वी	भव्वी
186	VI	101 C	धात्वादेशेषक्राविति	धात्वादेशेषूक्राविति
190	VI	114 C	पितुर्गेहम्	पितुर्गृहम्
191	VI	118 C	°मगल सु°	°मंगलसु°
193	Foot-note		B °सुममिरी	B °सुभमिरी
196	VI	131 C	°मासालिया खेयकरी	°मासालियाखेयकरी
197	VI	135 C	स्फलिङ्ग:	स्फुलिङ्ग:
200	VI	146	²मइहियं	²मइ हियं
204	VII	9 C	कवी	⁸कवी
205	Foot-note		5 AB °देशसिद्ध	°देशसिद्ध
208	VII	20 C	सा विणी ल°	साविणील°
210	Foot-note		8 AB सरि°	3 AB सरि°
211	Foot-note		7 वकवि	7 AB वकवि
212	VII	32 C	विच्छदशब्दभव:	विच्छर्दशब्दभव:
212	VII	34 C	विलमक्¹ ²णीहिं च	विलमभु¹ ²णीहिं च
218	VII	52 C	°वाहुवग्गोर°	°वाहु वग्गोर°
220	VII	56 C	तुमममणिय वायारो	तुमममणियवायारो
222	VII	62 C	°विसरेसु महुणो	°विसरेसुमहु[illegible]
223	VII	66	विवप्परं	विप्पवरं
233	VIII	2 C	वालयसंगी	वालियसंगी
235	Foot-note		7 C संजु	7 C संजु°
236	VIII	9 C	°माण°	°मोण°
242	VIII	25 C	कपिकच्छ:	कपिकच्छु:

Page.	Chap.	Verse.	Misprints.	Corrections.
243	VIII	29 C	°भिंड्ढं	°भिंढं
248	VIII	42 C	धात्वादेशेषक्त	धात्वादेशेषृक्त
255	VIII	68 C	छिकर°	छिकिर°
255	VIII	6) C	लिकासयक्ष	छिकासयच्छि
256	VIII	72 C	पूषती	पूषंती
257	VIII	73 C	हत्यक्षी	हत्यली

ADDITIONS

Page.	Chap.	Verse.	
46	I	141 C	ऊसाद्दयं विच्चितम्। before ऊ°
63	II	20 C	यथा। after शीलाढ: ॥
170	VI	52 C	मद् after पुत्थ
178	VI	81 C	पोच्छी before धवञ्च: ।

EMENDATION

Page	Chap.	Verse.	
88	II	96 C	चिप्पिज्जसि for विप्पिज्जसि

---

[1]अथ देशीनाममाला प्रारभ्यते।

देशी दुःसंदर्भा प्रायः संदर्भितापि दुर्ब्बोधा।
आचार्य्यहेमचन्द्रस्तत्तां संदृभति विभजति च॥

समग्रशब्दानामनुशासने चिकीर्षिते संस्कृतादिभाषाणां पञ्चानां शब्दानुशासने सिद्धहेमचन्द्रनाम्नि सिद्धिरुपनिबद्धा। इदानीं लोपागमवर्णविकारादिना क्रमेण पूर्व्वैरसाधितपूर्व्वा देश्याः शब्दा अवशिष्यन्ते। तत्संग्रहार्थमयमारम्भः। तत्रादौ शिष्टसमय इत्यधिकृतदेवता नमस्क्रियते।

गमणायपमाणगहिरा सहिययहिययहिययंगमरहस्सा।
जयइ जिणिंदाण असेसभासपरिणामिणी वाणी॥१॥

गमास्तात्पर्य्यभेदिनः सदृशपाठाः। नया वस्त्वेकदेशग्राहिणः स्याद्वादाविरोधिनोऽभिप्रायविशेषा नैगमसंग्रहव्यवहारर्जुसूत्रशब्दसमभिरूढैवंभूताभिधानाः सप्त। प्रमाणानि स्याद्वादगोचराणि प्रत्यक्षादीनि। तैर्गभीरा मन्दबुद्धीनामस्ताघाः। अथ च सहृदयं सचेतनं हृदयं येषां तेषां हृदयंगमरहस्या। अत एव जयति निःशेषतीर्थिकभाषोत्कर्षेण वर्त्तते। जयत्यर्थेन च नमस्कार आक्षिप्यते। अयमपर उत्कर्षो यदशेषभाषारूपत्वेन परिणमति। यदाह।

देवा दैवीं नरा नारीं शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्य्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं मेनिरे भगवद्गिरम्॥

सैवंभूता जिनेन्द्राणामर्हतां वाणी जयतीति संबन्धः॥(१)
व्युत्पित्सुप्रवृत्तयेऽभिधेयप्रयोजने आह।

---

1 A opens with ए र्द०॥ श्रीँ नमः सर्व्वज्ञाय B with द०॥ श्रीगुरुभ्यो नमः सर्व्वज्ञाय।

णीसेसदेसिपरिमलपल्लवियकुऊहलाउलत्तेण ।
विरइज्जइ देसीसद्दसंगहो वण्णकमसुहओ ॥२॥

देशीशब्देन देशीशास्त्राण्युच्यन्ते । निःशेषदेशीशास्त्राणां परिमलनेन परिशीलनेन पल्लवितं प्रादुर्भूतं क्वचिदर्थासमर्पकत्वेन क्वचिद्वर्णानुपूर्वीनिश्चया[1]भावेन क्वचित्पूर्वदेशीविसंवादेन क्वचिद्गतानुगति[2]कतानिबद्धशब्दार्थतया यत् कुतूहलं तेन यदाकुलत्वमाः कथमयमपभ्रष्टशब्दपङ्कमग्नो जनः समुद्धरणीय इति परोपचिकीर्षार[3]म्भस्तेन हेतुना देशीरूपाणां शब्दानां संग्रहो विरच्यते । अस्माभिरिति शेषः । पादलिप्ताचार्यादिविरचितदेशीशास्त्रेषु सत्स्वप्यस्यारम्भे प्रयोजनं विशेषणद्वारेणाह वण्णेति । वर्णा अकारादयो हकारावसानाः प्राकृतप्रयोगयोग्यास्तेषां पदादिभूतानां सुखग्रहणधारणनिमित्तं क्रमः परिपाटिः । तेन वर्णक्रमेण द्व्यक्षरत्र्यक्षरचतुरक्षरादिपदक्रमेण च सुखदः सुभगो वा । वर्णक्रमेण हि निर्दिष्टाः शब्दा अर्थविशेषसंशये सति सुखेनैव स्मर्यन्तेऽवधार्यन्ते च । वर्णक्रमातिक्रमेण च निर्दिश्यमाना न सुखेनावधारयितुं शक्यन्त इत्यर्थवान् वर्णक्रमनिर्देशः ॥ (२)

पुनरितरदेशीभ्यो वैलक्षण्यमाह ।

जे लक्खणे ण सिद्धा ण पसिद्धा सक्कयाहिहाणेसु ।
[4]ण य गउणलक्खणासत्तिसंभवा ते इह णिबद्धा ॥३॥

लक्षणे शब्दशास्त्रे सिद्धहेमचन्द्रनाम्नि ये न सिद्धाः प्रकृतिप्रत्ययादिविभागे[5]न न निष्पन्नास्तेऽत्र निबद्धाः । ये तु [6]वज्जर-पज्जर-[7]उप्फाल-पिसुण-संघ-[8]बोल्ल-चव-जंप-सीस-साहादयः कथ्यादीनामादेशत्वेन साधिताः (सिद्धहेमचन्द्रम्—८,४,२) तेऽन्यैर्देशीषु परिगृहीता अप्यस्माभिर्न निबद्धाः । ये च सत्यामपि प्रकृतिप्रत्ययादिविभागेन सिद्धौ संस्कृताभिधानकोशे[9]षु न प्रसिद्धास्तेऽप्यत्र निबद्धाः । यथा । अमृतनिर्गम-छिन्नोद्भवा-महानदादयश्चन्द्र-दूर्वा-ह्रदादिष्वर्थेषु । ये च संस्कृताभिधानकोशेष्वप्रसिद्धा अपि गौण्या लक्षणया वाऽलंकारचूडामणिप्रतिपादितया

---

1 B °भावेन क्वचिद्गता°. 2 AB °कतया नि°. 3 B °भसेन. 4 B नेय ग° 5 B °न नि°. 6 C बज्ज°. 7 B °उप्फाल°. 8 C °बोल्ल°. 9 B °षु अप्रसिद्धा अपि गौण्या.

शक्त्या संभवन्ति। यथा। मूर्खे बइल्लो। गङ्गातटे गङ्गाशब्दस्त इह देशीशब्दसंग्रहे न निबद्धाः॥ (३)

इदानीं नानादेशप्रसिद्धभाषास्वतिव्याप्तिपरिहारार्थं देशीलक्षणमाह।

देसविसेसपसिद्धीइ भण्णमाणा अणंतया हुंति।
तम्हा अणाइपाइयपयट्टभासाविसेसओ देसी॥४॥

देशविशेषा महाराष्ट्रविदर्भाभीरादयस्तेषु प्रसिद्धाः। मग्गा पश्चात्। [1]णिक्कइल्ला जितः। [2]उक्कुडहुंचिओ उत्क्षिप्तः। ग्रेयंडो धूर्त्तः। छिंगो जारः। विड्डो प्रपञ्चः। दढमूढो मूर्खं एकग्राही। इत्येवमादयः शब्दा यद्युच्येरंस्तदा देशविशेषाणामनन्तत्वात् पुरुषायुषेणापि न सर्वसंग्रहः स्यात्। तस्मादनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेष एवायं देशीशब्देनोच्यत इति नातिव्याप्तिः। यदाह।

वाचस्पतेरपि मतिर्न प्रभवति दिव्ययुगसहस्रेण।
देशेषु ये प्रसिद्धास्ताञ्शब्दान् सर्वतः समुच्चेतुम्॥ (४)

तत्र अकारादयो द्व्यक्षराः शब्दाः संगृह्यन्ते।

अज्जो जिणम्मि अल्लं दिअहम्मि अणू अ सालिभेयम्मि।
अंको णियडे अल्ला अव्वा अम्मा य अंबाए॥५॥

अज्जो जिनोऽर्हन् बुद्धश्च। यदाहुः। अर्हन्तं प्रति देवज्जो॥ यदि तु स्वामिपर्यायाऽर्यशब्दसमुद्भवोऽयं तदा मङ्गलार्थमस्योपादानम्। अज्जा गौरीति केचित् संगृह्णन्ति। तदयुक्तम्। तस्य संस्कृताऽर्याशब्दादेव सिद्धेः। यदाह। आर्याम्बिका मृडानीति। (हलायुधः—१,१५) अल्लं दिनम्। अणू शालिभेदः। अंको निकटम्। अल्ला अव्वा अम्मा च अम्बा जननीत्यर्थः। यथा।

वीरज्जरवी अल्लं विरअंती भिण्णमोहतिमिरोहो।
अणुगोविगिज्जमाणो गिरिअंके जयइ विहरंतो॥१॥
जगअव्वअंबियाए पाए दंसेसि जइ ण उज्जिंते।
तो तुह अहं ण धूया अल्ले अम्मा [3]तुमंपि ण हु मज्झ॥२॥ (५)

---

1 C णिक्कुइल्ला. 2 C उक्कुडहु°. 3 B तुममंपि.

अक्को दूए अक्का बहिणी अप्पो पिउ अहं दुक्खे ।
अंगुट्ठी अवगुंठणमगयअयक्काऽयगा दणुए ॥६॥

अक्को दूतः । अक्का भगिनी । अम्बार्थस्तु संस्कृतसमः । यत्कालापाः । हे अक्क (कातन्त्रम्—२,१,४०) अप्पो पिता । अहं दुःखम् ।

अथ व्यचराः ।

अंगुट्ठी अवगुण्ठनम् । शिरोऽवगुण्ठनमिति यावत् । त्र्यचरप्रस्ता[1]वा-दंगुट्ठीत्यनुवाद्यम् । अवगुण्ठनं त्वर्थनिर्देश इति सामानाधिकरण्येऽपि न विध्यनु-वादसंदेहः । अगओ अयक्को अयगो इति त्रयो दानवार्थाः । यथा ।

> कयअंगुट्ठी अक्के अयग[2]अयक्कारिअप्पमहहरणं ।
> जमअक्कसमे कमढागएवि करुणापरं णमसु पासं ॥३॥

अत्र च । अह असौ । अणं ऋणम् । अडो कूपः । अण नञर्थे । अइ संभावने । एते शब्दानुशासन एवास्माभिः साधिता इत्यन्यैरिव नोपात्ताः ॥ (६)

अंकेल्लो अ असोए [3]अउज्झो दुहियदुज्झधेणुए ।
[4]अंबेट्टी [5]मुट्ठिजूए असाणं विवाहवहुदाणे ॥७॥

अंकेल्लो अशोकतरुः । अउज्झो [6]दुग्धदोह्या धेनुः । या पुनः पुनर्दुह्यते । अंबेट्टी मुष्टिद्यूतम् । असाणं विवाहवधूदानम् । विवाहकाले वध्वै यद्दीयते । यद्वा विवाहार्थं वध्वा एव वराय यद्दानम् । भैक्ष्यवाचकस्त्वसाणशब्दोऽशनशब्दभव एव । यथा ।

> अंकेल्लितल्लासीणो मा रम [7]अंबेट्टिआइ पुत्त तुमं ।
> अज्ज तए दायव्वा अउज्झो बहिणि [8]असाणे ॥४॥ (७)

---

1 C °बात्त्वंगु°. 2 B °अइक्का°. 3 AB अउज्झो. 4 AB अंबेट्टी. 5 C मुट्ठिजूए. 6 दुया पु°. 7 AB अंबेट्टिआए. 8 AB असाणि.

अइंतो पेरंते अरुणं कमले अकासि पज्जत्ते ।
अग्घाडो अवमग्गे अंवेसि अंवेसि घरफलहे ॥८॥

अइंतो पर्यन्तः । अरुणं कमलम् । अकासि पर्याप्तं कृतम् अलमिति यावत् । अग्घाडो अपामार्गः । अवेसी तथा अंवेसी गृहद्वारफलहकः । अवेसि अंवेसीति लुप्तविभक्त्यन्तौ समाहारो वा । यथा ।

अंवेसिपएसठिया अग्घाडअवेसिलग्गवत्थमिसा ।
णयणारुणअइंतेण णियसि जं तं अकासि लज्जाए ॥५॥ (८)

अंकारो अत्थारो साहिज्जे अत्थुडं लहुए ।
अक्कंतं च पवुड्ढे अंबोच्ची पुप्फलावीए ॥९॥

अंकारो तथा अत्थारो साहाय्यम् । अत्थुडं लघु । अक्कंतं प्रवृद्धम् । अंबोच्ची पुष्पलावी । [1]यदाम्रपुष्पाण्येवोच्चिनोति तदा न देशी ॥ यथा ।

कुसुमाउह अंकारं अंबोच्चीणं च कुणइ अत्थारं ।
मलयसमीरो अइअत्थुडोवि काहो किमक्कंतो ॥६॥ (९)

धणवंतम्मि अहेल्लो अवियं भणिए गयम्मि अट्टट्टो ।
अउज्झत्थो आगयए अइणं गिरियड[2]मणंतमोमाले ॥१०॥

अहेल्लो ईश्वरः । अवियं उक्तम् । अट्टट्टो यातः । अउज्झत्थो आगतः । यद्यप्येते त्रयोऽपि क्रियावाचिनस्तथापि त्यादिषु प्रयोगादर्शनाद्धात्वादेशेष्वस्माभिर्न पठिता इत्यत्र निबद्धाः । एवमन्यत्राप्यूह्यम् । अइणं गिरितटम् । [3]अणंतं निर्माल्यम् । यथा ।

अउज्झत्थो अट्टट्टो स किं अहेल्लो वि इय मए अवियं ।
अइणेवि जस्स रणो सिरे [3]अणंतं व [4]वुब्भए आणा ॥७॥ (१०)

आलि अलग्गमलिणो [5]विंचुअए अंबुसू सरहे ।
अक्कुट्ठं [6]अउज्झासियमंकियअवरुंडिया अ परि[7]रंभे ॥११॥

---

1 AB यदा आम्राणि पु°. 2 C °मणत्तमो°. 3 C अणत्तं. 4 C वुब्भइ ण आणा. 5 A °विंकुअए, [6] अज्झसि°. 7 AB °रंभो.

अलग्गं कलङ्कारोपः। अलिणो वृश्चिकः। अंबुसू सरभः। अक्कुट्टं अध्यासितम्। अंकियं तथा अवरुंडियं परिरम्भः। अवरुंडिअशब्दस्य पश्चाच्चरस्याप्यर्थानुरोधात् त्वरक्षरेषु पाठः। अन्यथा द्विरर्थकीर्त्तनं स्यात्। अयं च यद्यपि क्रियाशब्दः। अवरुंडइ अवरुंडिज्जइ अवरुंडिऊण इत्यादिप्रयोगयोग्यश्च। तथापि पूर्वाचार्यैर्धात्वादेशेषु न पठित इत्यस्माभिरपि तदनुरोधात्तत्रापठित्वेह निबद्धः॥ यथा।

> अक्कुट्टकोवअंबुसुअलिणाण भयम्मि केवलमलग्गं।
> महिलावरुंडियाओ बोहंति विवेअअंकिया मुणिणो॥८॥ (११)

खग्गम्मि अगप्पो अल्लओ परिचिए पसुम्मि अक्कोडो।
कयलीइ [1]असारा आवणे अवारो अवारी य[2]॥१२॥

अगप्पो खड्गः। अल्लओ परिचितः। अक्कोडो छागः। असारा कदली। अवारो तथा अवारी आपणः॥ यथा।

> णिव मा अक्कोडअसारअल्लयं कुण अगप्पमिमिणा त्ति।
> भरिआ अरिकरि[3]मुत्ताहिं दिसि अवारा विदिसि अवारीओ॥९॥ (१२)

मोरे अल्लल्लो [4]कुक्कुडे अलंपो अआलि दुद्दिणए।
[5]णिण्णेहम्मि अअंखो अज्झस्सं सवियमक्कुए अणहं॥१३॥

अल्लल्लो मयूरः। अलंपो कुक्कुटः। अआलि दुर्दिनम्। अआलीति इकारान्तो लुप्तविभक्त्यन्तो निर्देशः। अअंखो निःस्नेहः। अज्झस्सं आक्रुष्टम्। अयं धात्वादेशः। [6]अज्झस्सइ। अज्झसियं इत्यादिप्रयोगदर्शनात्। पूर्व्वाचार्यानुरोधात्त्विह निबद्धः। अणहं अक्षतम्॥ यथा।

> अणहो अआ[7]लिमत्तालल्ले सु वि तं अअंख पियपासं।
> गंतुमसहो अलंपो व्व अप्पमज्झस्सइ त्ति पहियजणो॥१०॥ (१३)

---

1 B असारी. 2 C च. 3 C °मुत्ताहि. 4 AB कुक्कुडो अलंपो. 5 AB निन्नेहम्मि अयंखो. 6 B अज्झसि°. 7 AB °लिमित्ता°.

अंजसमुज्जू अद्दाओ मुकुरे [1]अंछियं च कड्डिअए।
असियं दत्ते सवसे अप्पज्झोऽणवसरम्मि अत्थक्कं ॥१४॥

अंजसं ऋजु। अद्दाओ दर्पणः। अंछियं आकृष्टम्। असियं दात्रम्। अप्पज्झो आत्मवशः। अत्थक्कं अनवसरः॥ यथा।

अद्दायक[2]राय तुमं [3]अंजसमइ असियवंकभूमयाए।
अंछियहियओ तम्मसि किं अत्थक्के अणप्पज्झो ॥११॥ (१४)

अक्कंदो आरक्खे अंवकडक्खेसु अंविरअवंगा।
चंदे [4]अमयामयणिग्गमा य अद्दसअद्दणा विहुरे ॥१५॥

अक्कंदो परित्राता। अंविरं आम्रम्। अवंगो कटाक्षः। अमओ तथा अमयणिग्गमो चन्द्रः। अमयणिग्गमशब्दस्यामृतान्निर्गमो यस्येति व्युत्पत्तौ सत्यामपि संस्कृतेष्वप्रसिद्धेर्देशीत्वम्। अद्दसो तथा अद्दणो आकुलः॥ यथा।

अंविरअक्कंदाए मयणद्दण अमयणिग्गमसुहोए।
अमउग्गमम्मि खिन्नस्स तरलअवंगच्छडाइ [5]अद्दसा ॥१२॥ (१५)

मच्छम्मि अंडओ अद्दूरो आउत्तम्मि अंवडो कढिणे।
अलयं विद्दुममडणी मग्गे अलि[6]यात्थयारिआ य सही॥१६॥

अंडओ मत्स्यः। अद्दूरो आयुक्तो ग्रामेशादिः। अंवडो कठिनः। अलयं विद्रुमः। कुटिलकेशवाचकस्त्वलकशब्दभव एव। अडणी मार्गः। अलिया तथा [7]अत्थयारिआ सखी॥ यथा।

कुण अंडअच्छि [8]भणियाइं अत्थयारीण अंवडा किमसि।
[9]कामाउरा किमलिए किं अडणीए स तुम्ह अलउट्ठि ॥१३॥ (१६)

अहरी अखमे अजुओ सत्तच्छए अज्झओ सइज्झम्मि।
अवगणणा[10]ए अगिला अवसअसत्तिअग्गहणा ॥१७॥

1 B अंभियं. 2 C °राइ. 3 AB अंजुस°. 4 B अमयणि°. 5 C अद्दस. 6 AB °यां अत्थ°. 7 AB अत्थयारिया. 8 C भणिआइ. 9 AB कामाअरा 10 B °ए अव°.

अहरो असमर्थः। अजुओ सप्तच्छदः। अयमयुक्शब्दभव इति न वाच्यम्। संस्कृते ह्ययुक्पर्ण इति दृष्टम्। यदि च पदैकदेशेन प्रयोगस्तदा सहृदयाः प्रमाणम्। अज्झओ प्रातिवेश्मिकः। अवगणना अवज्ञा तस्यामगिला अवणं असत्तो अग्गहणं इति चत्वारि पदानि। यथा।

अजुअकुसुमे व्व कमले अगिला तीए विओअअहराए।
अज्झअ णहाणिऽवणं असणिऽसत्ती सहीसु अग्गहणं ॥१४॥ (१७)

अयंडाऽ[1]धंधू कूवे अणडअणाडाविणय[1]वरा जारे।
अविणय[2]वईए अडया तहा अहव्वा अडयणा य ॥१८॥

अयडो तथा अंधंधू कूपः। अन्धश्चासावन्धुश्चेति विग्रहे [3]शब्दभवोऽ[°]धंधु-शब्दः। केवलं सोऽन्धकूपवाची। अयं तु कूपमात्रवाचीतीह निबद्धः। ये त्वौणादिकमंधंधुशब्दमिच्छन्ति तैरपि संस्कृते प्रयोगादर्शनादयं संग्राह्य एव। अणडो [4]अणाडो अविणयवरो त्रयोऽप्यमी जारार्थाः। अविणयवई इति द्रोणः। अविनयवर इत्यस्य व्युत्पत्तौ सत्यामपि संस्कृतेष्वप्रसिद्धेर्देशीत्वम्। एवं वक्ष्यमाणे अणुज्झहर-अचिरजुवइ-इत्यादावपि वाच्यम्। अयं च षडक्षरोऽप्यर्थानुरोधात् त्र्यक्षरेषूपात्तः। एवम् अड[5]यणा-अक्सइय-अक्कसाल-अणुदवि-अणोलय-अणु-अल्लादिष्वपि वाच्यम्। अडया अहव्वा अडयणा त्रयोऽप्येते असतीवाचकाः। यथा।

अडए सुणाहि अयडे [6]अणाडअडयणपिए सरसि काले।
अंधं[7]धुमविणयवराहव्वा[8]ठाणं तमित्थ [9]अणडो किं ॥१५॥(१८)

अग्घाणो अक्सइओ तित्तम्मि हढे अडाडअणुवा य।
गोसम्मि अणिल्लं तह अणोलयाणुदविअणुअल्ला ॥१९॥

अग्घाण-अक्सइयशब्दौ तृप्तार्थौ। अक्सइओ दर्शनादावपि तृप्त उच्यते। तेनाक्षचित इति व्युत्पत्तिर्नानुयोक्तव्या। [10]अडाडो तथा अणुवो बलात्कारः। अणिल्लं अणोलयं अणुदवि अणुअल्लं एते चत्वारः प्रभातवाचकाः। यथा।

मणमणुवेण हरंतो अणुदविफुल्लारविंदमयरंदं।
परिमलपाणग्घाणुव्व अणिल्लसमीरणो खिवइ ॥१६॥

---

1 B °वडरा, 2 C °वईद, 3 B शब्द के°, 4 B षनाणाडो, 5 AB °इषो°, 6 AB षणायष°, 7 A °धुषवि° B °धुवि°, 8 AB °व्वागमण, 9 AB षडषो, 10 AB षडाडा,

रविणो अडाडखंडियतमरिउणो दंसणा[1]मयसद्दआ ।
अलिणाएहि कमलिणी [2]गाइ व्व अणोलएसु अणुअल्लं ॥१७॥ (१८)

अप्फुसं अहिसायं आपुसं अवडओ य तिणपुरिसे ।
अवगूढं विलिए खणरहिए अवरिक्क-अणरिक्का ॥२०॥

अप्फुसं तथा अहिसायं पूर्णम् । आक्रान्तवाचकस्त्वप्फुसशब्दः "क्तेनाप्फुण्णा-दयः" (सिद्धहेम० ४,२५८) इति सिद्धः । अत्र च त्वरचरप्रकरणेऽन्यैरन्येऽपि शब्दा उपात्ताः । ते चास्माभिः शब्दानुशासन एव साधिता इति नेह संगृहीताः । तथाहि । [3]अच्छुल्लं अनपराध इति संस्कृतसमः । अलसो त्वुमित्यतसीशब्दभवः । अलाहि निवारण इति निपातेषूक्तः । तथा । अग्घइ राजते । अण्हइ भुङ्क्ते । अहेसी आसीत् । अट्टइ क्वथति । अईइ गच्छति । अंचइ कर्षतीत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति । अथ अहिसायशब्दादारभ्य चतुरक्षराः । अवडओ तृण-पुरुषः । अवगूढं व्यलीकम् अपराध इत्यर्थः । अवरिक्को तथा अणरिक्को क्षणरहितः, निरवसर इति यावत् ॥ यथा ।

धणअप्फुसो कलअहिसाओ अवडउ व्व [4]सावगूढो सो ।
सा तस्स कहसु मं सहि अणरिक्कं अणवरिक्कं पि ॥१८॥ (२०)

अणहिअओ य भंते खिसम्मि अवडियमणुइओ चणए ।
अंतोहुत्तमहोमुह[5]महिहाणं वसणाए य ॥२१॥

[6]अणहिअओ भ्रान्तः । अवडियं खिन्नम् । अणुइओ चणकः । अंतोहुत्तं अधोमुखम् । [7]अहिहाणं वर्णना । यद्यप्यभिधानशब्दः संस्कृतेऽपि दृश्यते, तथापि संस्कृता[8]नभिज्ञंमन्यदुर्विदग्धजनावर्जनार्थं संगृहीतः । एवमन्यत्रापि संस्कृतभवशब्दसंग्रहे न्यायोऽभ्यूह्यः ॥ यथा ।

1 AB °मद्दअइया. 2 B गायव्व. 3 AB अच्छल्लं. 4 AB अवऊढो. 5 AB °महिहाणं.
6 AB अणहियओ. 7 AB अभिहाणं. 8 C °भिज्ञप्राकृतज्ञंमन्य°.

अंतोहुत्तो चिंतसि अहिहाणं [1]तीइ वणियउत्त मया ।
अणुइयविक्कयणे अवडिओ य [2]अणहिअओ तओ तुमयं ॥१८॥ (२१)

अवहेयं अणुकंपे अवत्थरा पायघायम्मि ।
अवलियमसच्चमरिहइ णूणं [3]अम्माइया य अणुगाए ॥२२॥

अवहेयं अनुकम्पनम् । अवत्थरा पादघातः । अवहत्थरा इत्यन्ये । अवलियं असत्यम् । अरिहइ नूनमित्यर्थे । अम्माइया अनुमार्गगामिनी ॥ यथा ।

अम्माइयाइ दिसावहे य तुह रे अवत्थरा [4]रिहइ ।
[5]णावलियं जं जावयरसेण तं किसलिओ असोउव्व ॥२०॥ (२२)

अत्थुवडं भल्लाए क्खीरे अलियारमवलयं गेहे ।
अवहट्ठो गव्वियए अणुसूया णियडपसवाए ॥२३॥

अत्थुवडं भल्लातकम् । अलियारं दुग्धम् । अवलयं गृहम् । अवहट्ठो गर्वितः । अणुसूया आसन्नप्रसवा ॥ [illegible] यथा ।

जइ अलियारं वंछसि ताऽवलए रक्ख धेणुमणुसूयं ।
अवह[6]ट्ठ असहा सा मरिही अत्थुवडसंकुले रसे ॥२१॥ (२३)

अरिअल्ली सद्दूले कड्ढणरज्जुम्मि अवयाणं ।
सिरचित्तपट्टियाए अणराहो अइणियं च आणीए ॥२४॥

अरिअल्ली व्याघ्रः । अवयाणं आकर्षणरज्जुः । अणराहो शिरसि चित्रपट्टिका । अइणियं आनीतम् ॥ यथा ।

चालुक तमवगासइ दिसअणराहिअ जसाणरायं जो ।
णरअरिअल्लि सकंठे अवयाणं अइणियं तेण ॥२२॥ (२४)

---

1 O तीए. [2] अणहियओ. 3 AB अम्हाइया. 4 B °रादिरि°. 5 AB णोव°. 6 AB °इमञ°.

अहिविआ कयसावत्ता दुद्दंतोसहे अलमलो य।
अणुसुत्ती अणुकूलि अहोरणं उत्तरिज्जम्मि ॥२५॥

अहिविआ कृतसापत्न्या। अलमलो दुर्दान्तवृषभः। अलमलवसहो इति समाचरं नामेति गोपालः। अणुसुत्ती अनुकूलः। अहोरणं उत्तरीयम्। अवरिल्लशब्दस्तूत्तरीयवाचकः शब्दानुशासने साधित इतीह नोक्तः॥ यथा।

अलमलसम अणुसुत्ती कहं तुमं मुंच मज्झ अवरिल्लं।
मूढ तए परिहियमहिविआइ अहोरणं इमं तीए ॥२३॥ (२५)

अवडुअ-अव[1]असा उक्खलए चोरोइ अरलाया।
अइरिम्पो कहबंधे कच्छावत्थम्मि अवअच्छं ॥२६॥

अवडुओ तथा अव[2]असो उदूखलम्। अव[3]असं इत्यत्र तृतीयाचरं हकारं केचित् पठन्ति। अरलाया चोरो। अइरिम्प इति मकारपकारसंयोगान्तः कथाबन्धार्थः। लिपिदोषापभ्रष्टास्तु पकारद्वयसंयोगं केचित् पठन्ति। अवअच्छं कचावस्त्रम्। कचेत्यन्ये॥ यथा।

अवअसघडणमवडुअकंडणमवअच्छमित्तपरिहाणं।
अर[4]लायगुंजिर[5]णिउज्भवसणमिय तुह रिउ[6]णमइरिम्पो ॥२४॥ (२६)

अक्खलियं पडिफलिए अलीसओ सागरुक्खम्मि।
अहिरीओ विच्छाए अग्गक्खंधो रणग्गधुरा ॥२७॥

अक्खलियं प्रतिफलितम्। अलीसओ शाकवृक्षः। अहिरीओ विच्छायः। अग्गक्खंधो रणमुखम्॥ यथा।

अग्गक्खंधपलायणअहिरीया कुमरवाल तुह रिउणो।
ओवीहन्ति अलीसयणिउंज अक्खलिय अप्पसद्दे वि ॥२५॥ (२७)

---

1 AB °अन्ना. 2 AB °अन्नो. 3 AB °अन्नं. 4 B °लाय गु°. 5 AB °णिवोज°. 6 B °णमइरिम्पोप. C °ण अइरिम्पो.

अखमयं पुणरुत्तं अंगालियमुच्छुस[1]यलम्मि ।
अवरोहो अव[2]राहो अ [3]कडीइ अवालुया सिक्के ॥२८॥

अखमयं पुनरुक्तम् । अंगालियं इक्षुखण्डम् । अवरोहो तथा अवराहो कटी । अवालुया सृक्क-ओष्ठपर्यन्तः ॥ यथा ।

अखमयं अंगालियरसणिण अवालुया फुडं फुडइ ।
इय अवराहिणि अक्तरं [4]अवरोहठिया तुह पियामो ॥२६॥ (२८)

पूरम्मि अग्गवेओ अहियारो लोगजत्ताए ।
चोरे अदंसणो कविकच्छूए अप्पगुत्ता य ॥२६॥

अग्गवेओ नदीपूरः । अहियारो लोकयात्रा । अदंसणो चौरः । अप्पगुत्ता कपिकच्छूः ॥ यथा ।

सरियाण अग्गवेओ अदंसणा तह य अप्पगुत्ता य ।
दूमन्ति झत्ति लोयं अहियारविरोहिणो हि खला ॥२७॥ (२८)

अवगदमुरुम्मि दिट्ठे अज्झसियं चंचले अणेकज्झो ।
गहभयरुसे अहिसियमवहुसं उक्खलाइम्मि ॥३०॥

अवगदं विस्तीर्णम् । अज्झसियं दृष्टम् । अणेकज्झो चञ्चलः । अहिसियं ग्रहशङ्कारुदितम् । अवहुसं उदूखलादि शूर्पप्रायमुपकरणजातम् ॥ यथा ।

चइय अवहुसकम्मं कासग्गह अहिसियं कुणंतीए ।
अज्झसियमणेकज्झं अवगदणयणाइ संभरिमो ॥२८॥ (३०)

अब्भायत्तो पच्चागयम्मि अब्भक्खणं अजसे ।
कावालिए अगहणो अंगुत्थलमंगुलीयम्मि ॥३१॥

अब्भायत्तो प्रत्यागतः । अ[5]ब्भायत्थो पश्चाद्गत इति तु गोपालः । अब्भक्खणं अकीर्त्तिः । अगहणो कापालिकः । अंगुत्थलं अङ्गुलीयम् ॥ यथा ।

---

1 B °यम्मि. 2 B °राहो. 3 AB कडीहि. 4 B अवहारोअइहि°. 5 AB °ब्भायत्तो.

अब्भक्खणमगणंता विमुक्कअंगुत्यलाइआहरणा।
अगहणवेसा रणश्रो अब्भायत्ता भमंति तुह रिउणो ॥२८॥ (३१)

उच्छुयदंतवणच्छणं अवयारो अवहडं मुसलि।
अंगुलिणी फलिणीए अहिसंधी पुणपुणक्करणे ॥३२॥

अवयारो माघ्यामुत्सवविशेषो यस्मिन्निच्चुदन्तधावनाद्याचारः क्रियते। अवहडं मुसलम्। अंगुलिणी प्रियङ्गुः। अहिसंधी पौनःपुन्यम् ॥ यथा।

अंगुलिणिसामलेहिं अवहडदसणेहिं कुंजरिंदेहिं।
अहिसंधिउच्छुअसणी को अवयारेवि कुणइ पडिसिद्धिं ॥३०॥ (३२)

अहिवसं पिंजरए पायत्ताणम्मि अद्दजंघा य।
अंकाभरणे मोत्तियरयणा अज्झोल्लिया [1]णाम ॥३३॥

अहिवसं पीतरक्तम्। अद्दजंघा मोचकाख्यं पादत्राणम्। अज्झोल्लिया क्रीडाभरणे मौक्तिकरचना ॥ यथा।

घुम्मिणाहिवसियाश्रो अज्झोल्लियभूसियाउ जाउ पुरा।
तुह रिउवहूउ ताश्रो भमंति चइयद्दजंघियाउ वणे ॥३१॥ (३३)

अइहारा विज्जू सम्मिय[2]मड्डक्खियमसंगयं वत्थं।
अद्दक्खणं पडिक्खणमवत्तयं तह विसंठुलयं ॥३४॥

अइहारा विद्युत्। अइराहा इति त्वचिराभाशब्दभवः। अड्डक्खियं संज्ञाकरणम्। असंगयं वस्त्रम्। [3]अद्दक्खणं प्रतीक्षणम्। परीक्षणमिति केचित्। अवत्तयं विसंस्थुलम् ॥ यथा।

अइहाउज्जोएणं कस्स वि अड्डक्खिएण चलिया सि।
सहि कुण [4]अद्दक्खणयं अवत्तयमसंगयं च संठवसु ॥३२॥ (३४)

कंचीइ अंतरिज्जं अहिक्खणं तह उवालंभे।
अंतोहरी अ टूईइ दिसाए अक्खवाया वि ॥३५॥

---

1 AB णोमा. 2 AB °मक्खियं. 3 AB थक्खियं. 4 B °मद्द°.

अंतरिज्जं कटीसूत्रम्। अहिक्खणं उपालम्भः। अभीक्ष्णमित्यन्ये। अंतोहरी दूती। अक्खवाया दिक्॥ यथा।

आलि गलियंतरिज्जे अहिक्खणं तस्स मे कहंतीए।
उवगरियं अंतोहरि किमक्खवाया पुलोएसि॥३३॥ (३५)

अवरिज्जो अदुइज्जे कोवे अहियलमवलुया य।
अवठंभो तंबोले विरहे अव[1]हायअवयरिया॥३६॥

अवरिज्जो अद्वितीयः। अहियलं अवलुया च कोपः। अवठंभो ताम्बूलम्। अवहाओ तथा अवयरिओ विरहः। अयं च पञ्चाक्षरोऽप्यर्थानुरोधाच्चतुरक्षरेषु निबद्धः। एवमुत्तरत्रापि॥ यथा।

अवठंभे अहियलो कमलेऽवलुया तीइ हवइ [2]अवहाए।
सुहयावरिज्ज तुह पुण अवयरिए होइ किं ति ण हु मुणिमो॥३४॥ (३६)

अंजणिआंजणाईसं अंजणइसिया य ताविच्छे।
अंबसमी अवसमिया तिम्मिअपरिउसियक[3]णिकाए॥३७॥

अंजणिआ अंजणाईसं अंजणइसिया च तापिच्छम्। अंबसमी तथा अवसमिया स्तीमितपर्युषित[4]कणिका। अंबसमीत्यत्र सका[5]रमकारयोर्व्यत्यये [6]अंबममोति केचित्पठन्ति। तत्र केषां चिद्भ्रमोऽभ्रमो वेति बहुदृश्वान एव प्रमाणम्॥ यथा।

अंजणियरुइं कण्हं अंजणइसियालयाहरे दट्ठुं।
मुच्चइ गोववहूए अंबसमो अहपिका वि॥३५॥
वियलंतवाहकज्जलकलुसिय अवसमिय[7]पिण्डयं पइणो।
अंजणईस[8]सवण्णं पाहिज्जं किज्जइ वहूए॥३६॥

---

1 B °हाय°. 2 AB एयाए. 3 AB °णिकाए. 4 AB °कणिका. 5 AB °रवका°.
6 AB अवममसीति. 7 AB पिडयं. 8 B °समास°.

अत्र केचित् । अच्छोडणं मृगया । अलिंजरं कुण्डम् । [1]अमिलायं कुरण्टककुसुमम् । अच्छभल्लो ऋच्छ इत्यपि संगृह्णन्ति । तत्संस्कृतभवत्वादस्माभिर्नोक्तम् । [2]यस्तु अच्छभल्लो यच्छ इत्याह तद्बहुभिरनुक्तत्वादस्माभिरुपेक्षितम् । तथा । अइच्छइ अकुसइ गच्छति । अवक्खइ पश्यति । अप्पाहइ संदिशति । अक्खोडइ असिं कोशात्कर्षति । अब्भिडइ संगच्छते । अग्घाडइ अग्घवइ अंगुमइ [3]पूरयति । [4]अडक्खइ क्षिपति । अवहेइ रचयति । अवुक्कइ विज्ञपयति । अणच्छइ अयंछइ कर्षति । [5]अल्लत्थइ उत्क्षिपति । एते धात्वादेशेषु शब्दानुशासनेऽस्माभिरुक्ता इति नेहोपात्ताः । न च धात्वादेशानां देशीषु संग्रहो युक्तः । सिद्धार्थशब्दानुवादपरा हि देशी, साध्यार्थपराश्च धात्वादेशाः । ते च त्यादि-तुम्-तव्यादिप्रत्ययैर्बहुरूपाः संग्रहीतुमशक्या इति । तथा अवज्झाओ उपाध्याय इति उपाध्यायशब्दस्य प्राकृतमपभ्रष्टमिव रूपमिति नेहोपात्तम् ॥ (३७)

॥ अथ अवसमियाशब्दादारभ्य पञ्चाक्षराः ॥

अवकीरियं [6]विरहिए अंकुसइयमंकुसायारे ।
अवलावम्मि अवल्लावओ य अणाहारओ खल्ले ॥३८॥

अवकीरियं [7]विरहितम् । अंकुसइयं अङ्कुशाकारम् । अवल्लावओ कप्रत्ययाभावे अव[8]ल्लाओ अपलापः । अणाहारओ खल्लम्, निम्नमध्यमित्यर्थः ॥ यथा ।

किं कुणसि अवल्लावं भाले अंकुसइआ णहा तुज्झ ।
अणहारगंड जीए तं मा अवकीरियं कुण [9]खणंपि ॥ ३७॥ (३८)

अवपुसिओ संघडिए अवच्छुरणं कोहभंगिभणियम्मि ।
अच्छिवडणं णिमीलणमसोसरियं अइक्कंते ॥३९॥

अवपुसिओ संघटितः । अवच्छुरणं क्रोधे सति भङ्ग्या भणितम् । अच्छिवडणं निमीलनम् । यद्यप्यक्षिपतनशब्दस्येदं रूपं संभवति तथापि संस्कृते तदप्रसिद्धमितीह निबद्धम् । [10]असोसरियं अतिक्रान्तम् ॥ यथा ।

---

1 B अविलयं. 2 C यत्तु. 3 AB पूर्यते. 4 B अज्झुक्खइ क्षिपति अच्चुक्कइ. 5 AB अल्लइइ.
6 B विरहिए. 7 B विहृतं. 8 C °ल्लावो. 9 B खणंमिपि. 10 AB असोसं°.

पसिय सहि किमिह जुत्तं चिरअवपुसिए पियम्मि अवच्छुरणं ।
कायव्वमच्छिवडणं [1]अखोसरियावराहस्स ॥३८॥ (३९)

अवअक्खिअमवअच्छिअमज्झवसिअमवि णिवाइयमुहम्मि ।
असरासओ खरहियए अगंडिगेहो य जोव्वणुम्मत्ते ॥४०॥

अवअक्खिअं तथा अवअच्छिअं तथा अज्झवसिअं [2]निवापितं सुखम् । असरासओ खरहृदय: । अगंडिगेहो यौवनोन्मत्त: ॥ यथा ।

तमगंडिगेहमसरासयं च अवअक्खिएण छिंडंतं ।
अज्झवसिएण किं सहि भरेसि अवअच्छिएण पुकरिमो ॥३९॥ (४०)

अच्छिहरुल्लो वेसे अच्छिवियच्छी परोप्परायड्ढी ।
पडिजागरिए अडखम्मियं च अणुवज्जियं तह य ॥४१॥

अच्छिहरुल्लो द्वेष्यो वेषो वा वेसशब्दस्योभयार्थत्वात् । केचित् हस्थाने वं पठन्ति अच्छिवरुल्लो । केचिद्रेफमिकारान्तं पठन्ति अच्छिहरिल्लो । तदेवं ग्रन्थकृद्विप्रतिपत्तौ बहुश्रुता: प्रमाणम् । अच्छिवियच्छी परस्परमाकर्षणम् । अडखम्मियं तथा अणुवज्जियं प्रतिजागरितम् । अणुवज्जियं गतमिति तु गमिधात्वादेशसिद्धम् ॥ यथा ।

अच्छिवियच्छी दुहिया अच्छिहरुल्ला तए कयपहारा ।
पियअणुवज्जणरहिया अडखम्मि[3]ज्जंति सवरि[4]याहिं वणे ॥४०॥ (४१)

अब्भपिसाओ राहू अव्वुड्डसिरी अचिंतफलपत्ती ।
पुरिसाइयमडउज्झियमंगवलिज्जं च तणुवलणं ॥४२॥

अब्भपिसाओ राहु: । [5]अव्वुड्डसिरी मनोरथाधिकफलप्राप्ति: । अडउज्झियं पुरुषायितम् । विपरीतरतमिति यावत् । अंगवलिज्जं अङ्गवलनम् ॥ यथा ।

अडउज्झियमंगवलिज्जं दूरे अ इह वत्तणं पि किर ।
अब्भपिसायवइणं अव्वुड्डसिरी सिरीणाह ॥४१॥ (४२)

---

1 AB अन्नोस°. 2 AB निर्वापि°. 3 B °ज्जम्मि. 4 C °याहि. 5 AB अबुड्ड°.

अड्डवियारं मंडणमपारमग्गो अ वीसामो ।
अपडिच्छिरो जडमई रहस्सभेई अगुज्झहरो ॥४३॥

अड्डवियारं मण्डनम् । कश्चिदड्डवियारं मण्डलकमित्याह । अपारमग्गो विश्रामः । अपडिच्छिरो जडमतिः । अगुज्झहरो रहस्यभेदी । अन्यागुह्यधर-शब्दभवत्वे युक्तिरुक्ता ॥ यथा ।

मा कुण अड्डवियारं अकिवे अपडिच्छिरे अगुज्झहरे ।
जं सो तइ णाणुणिओ अपारमग्गो मह[1]च्छीणं ॥४२॥ (४३)

अवअणिओ [2]असंमिलिए रित्तम्मि पुडे अभिसपुडो ।
हिक्काए अणुबंधियमणच्छियारं च अच्छिन्नं ॥४४॥

अवअणिओ असंघटितः । अभिसपुडो [3]रिक्तः पुटः । शिशुभिः क्रीडया जनप्रलोभनार्थं विपणिमार्गे रिक्ता पुटिका या चिप्यते सैवमुच्यते । अणुबंधियं हिक्का । अणच्छियारं अच्छिन्नम् ॥ यथा ।

अवअणिअवल्लहाणं वेरीणमभिसपुडय[4]सुसाणं ।
तुह झत्ति णामकित्तणमणच्छिआराणुबंधियं हरइ ॥४३॥ (४४)

अवरत्तयाजराउरअरविंदरमणुसउणहदीहम्मि ।
अणरामयमरई अड्डअक्ली तह य कुडिहत्थे ॥४५॥

अवरत्तओ पश्चात्तापः । अवरत्तेयं॰ इति गोपालः । यदाह । अवरत्तेयं पश्चात्तापेऽपि प्रोच्यते तज्ज्ञैः । अजराउरं उष्णम् । अरविंदरं दीर्घम् । उभयत्र समाहारद्वन्द्वः । अणरामओ अरतिः । अड्डअक्ली कव्यां हस्तनिवेशः ॥ यथा ।

अरविंदराजराउरणीसासं तं कअड्डअक[5]लिया ।
अगणंती अवरत्तयअणरामयदुत्थिओ हवसि तंपि ॥४४॥ (४५)

---

1 C °च्छोण. 2 B अणसंमि°, C अणमि°. 3 C रिक्तपु°. 4 AB °सुसाणं. 5 C °लिय.

सीहुम्मि अवक्करसो अवयड्ढियमाजिहरियम्मि ।
अवयासिणी य णासारज्जू अलमंजुलो अलसे ॥४६॥

अवक्करसो सरक: । अ[1]वयड्ढिअं रणाहृतम् । अ[2]वयासिणी नासारज्जु: । अलमंजुलो आलस्यवान् । केचिदलमंजुलयमलसमाचक्षते । तदयुक्तम् । कप्रत्ययस्यातन्त्रत्वात् । कवयो हि छन्द:पूरणार्थं कादाचित्कं कप्रत्ययं प्रयुञ्जते । अतएवास्माभिरयं पद्यान्तरेषु निबद्ध: ॥ यथा ।

अ[1]वयड्ढिया भडेहिं घल्लिय अवयासिणिं णडिज्जंता ।
भुयमयअवक्करसफलमरिणो अलमंजुला तुह लहंति ॥४५॥ (४६)

अवडाहियमुक्कुट्ठे पवायणिहए ऽवडक्किओ तह य ।
रोगम्मि अंगवड्डणमयतंचियमुवचिए चेय ॥४७॥

अवडाहियं उत्क्रुष्टम् । प्रपात: कूपादिस्तत्र निहतो अवडक्किओ । अन्ये तु अवडाहियं अवडक्कियं इत्यन्योन्यपर्यायशब्दावुक्त्वा गजनिमीलिकया गता: । अस्माभिस्तु सारतरदेशीनिरीक्षणेन[3] विवेक: कृत: । अंगवड्डणं[4] रोग: । अयतंचियं उपचितं मांसलमित्यर्थ: । अवअंचियं इति केचित् पठन्ति । तत्र केषां लिपिभ्रम: केषां नेति न विद्मो नियामकाभावात् । वर्णानुपूर्व्वीविज्ञानं तु प्रकृत्यादिविभागमन्तरे[5]णाशक्यक्रियम् । बहुतरपुस्तकप्रामाण्याच्च नियते वर्त्मनि प्रवृत्ता: स्म इत्यलं बहुभाषितया ॥ यथा ।

अवडाहेमि दुरासय परिणिय पयसंतएण जं तुमए ।
अयतंचियविसमसरंगवड्डणा सावडक्किया बाला ॥४६॥ (४७)

अणुवहु[6]याइ रजुवई अणाहप्पणयं अणट्ठम्मि ।
अजुयलवसाम्बिलिया अल्लट्टपल्लट्टमंगपरिवत्ते ॥४८॥

---

1 AB °वयड्डि°. 2 AB °वयासि°. 3 AB विविक्त:. 4 B °णत्र°. 5 AB °णा चइ°. 6 B °रजुव°.

अणुवहुया नववधू:। सामानाधिकरण्यनिर्देशोऽन्योन्यं विध्यनुवादार्थ:। तेन अइरजुवई अणुवहुया इत्यप्यर्थ: संगृहीत:। अत्र अ[1]वज्जसइ गच्छति। अवअक्खइ अवअज्झइ पश्यति। अहिरेमइ पूरयति। अहिऊलइ दहति। अवहेडइ मुञ्चति। अवहाविइ कृपां करोति। अहिलंखइ अहिलंघइ काङ्क्षति। इत्यादयो धात्वादेशेष्वस्माभि: साधिता इति [2]नेह संगृहीता:। अइरजुवइशब्दा-दारभ्य षडक्षरा:। अणहप्पणयं अनष्टम्। अजुयलवण्णा अक्लिकाहक्ष:। अजु-यलवण्णो सप्तच्छद इति त्वयुगलपर्णशब्दभव:। अल्लट्ट[3]पलट्टं पार्श्वपरिवर्त्तनम्॥ यथा।

> अणहप्पणयच्छाए अजुयलव[4]ण्णायलम्मि पहियस्स।
> अणुवहुसंभरणि[5]' अल्लट्टपलट्टयं पेच्छ ॥४७॥ (४८)

अणुगमणेऽम्मणुयंचियमहिपच्चुइयं च णायव्वं।
अइसयदुएसु अच्छं तअआद[6]रणिज्जच्छड्डिएसु [6]अअं ॥४९॥

अम्मणुअंचियं तथा अहिपच्चुइयं अनुगमनम्॥ यथा।

> दूइं अम्मणुअंचसि जस्स कए वहिणि चंदबिंबमुहि।
> तं किं [7]ण णिअसि सुहे दइअं अमाहिपच्चुइयं ॥४८॥

॥ अथ द्व्यक्षरादिक्रमेण अकारादयोऽनेकार्था: ॥

अच्छं अत्यर्थं शीघ्रं च। अअं विस्तारितमादरणीयं त्यक्तं चेति त्र्यर्थम्। इहानेकार्थेषु शब्देषु वैषम्याच्छिष्यमतिव्यामोहो मा भूदित्युदाहरणानि नोप-दर्शयिष्यन्ते॥ (४८)

असइ[8]सुहाणववहुयातरुणीसु इमाइ तह अज्झा।
[9]किसगुरुसुगसुहधट्टालसेसु सट्टे असच्चए अट्टं ॥५०॥

अज्झाशब्दो असती शुभा नववधूस्तरुणी एषा चेति पञ्चार्थ:। एषेति सर्व-नामवाच्या या काचित् प्रत्यक्षनिर्देश्या। अज्झो एष इति द्रोण:। अट्टं इत्यष्टा-

---

1 AB °वज्झस°. 2 AB न सं°. 3 AB पल्लट्ट'. 4 AB °ण्णाइयम्मि.
5 A °रणीयच्छ°, B °रणियच्छ°, 6 AB अयं, 7 AB न. 8 AB °सुया°. 9 B किंस°.

स्वर्थेषु। क्वशो दुर्बलः। गुरुर्महान्। शुकः पची। सुखं सौख्यम्। दृष्टो वियातः। अलसः शीतकः। शब्दो ध्वनिः। असत्यमनृतम् ॥५०॥

अत्ती अ देवराणी पइवहिणिपिउच्छियासु च।
माइपिउच्छासासूसहीसु अत्ता णिहे सुहे अणिहं ॥५१॥

अत्ती [1]त्र्यर्थां। कप्रत्यये अत्तियाशब्दश्च। देवराणी देवरभार्या। पतिभगिनी ननान्दा। पिउच्छिया पितृष्वसा। अत्ता चतुरर्थां। माता जननी। पिउच्छा पितृष्वसा। श्वश्रूः श्वशुरभार्या। सखी वयस्या। अत्तीशब्दः सूचनादिष्वेकादशस्वर्थेषु शब्दानुशासने पठित इतीह नोपात्तः। अणिहं सदृशं सुखं च ॥ (५१)

चीरिमसएसु अरलं अलसं सित्थयकुसुम्भरत्तेसु।
पसुकढिणेसु अविलो अणुओ आयार[2]धमभेएसु ॥५२॥

अरलं चीरी मशकश्च। अलसं सिक्थकं कुसुम्भरक्तं चेति द्व्यर्थम्। अविलो पशुः कठिनश्च। अणुओ आकृतिर्धान्यविशेषश्चेति द्व्यर्थः। अणुआ यष्टिरित्यन्ये ॥ (५२)

घरउत्तपच्छिमंगणणिट्ठुरविरसेसु अचलं च।
अवडो कूवारामेसु अग्गिओ इंदगोवमंदेसु ॥५३॥

अचलशब्दः पञ्चार्थः। घरं गृहम्। उत्तं उक्तम्। पच्छिमंगणं गृहपश्चिमप्रदेशः। णिट्ठुरो निष्ठुरः। विरसो नीरसः। अवडो कूप आरामश्च। कप्रत्यये अवडओ इत्यपि। अग्गिओ इन्द्रगोपकीटो मन्दश्चेति द्व्यर्थः ॥ (५३)

अत्थग्घं अत्थाहं अगाहआयामठाणेसु।
सुरसगुरेडेसु अज्जओ जलइंगदेसु अल्लत्थं ॥५४॥

1 AB त्र्यर्थः. 2 AB °धम्न°.

अत्यग्घं अत्याहं इति च प्रत्येकमगाधादिषु त्रिषु। अज्जो सुरसगुरे[1]टयो-स्तृणभेदयोः। अल्लत्थं जलार्द्रा केयूरं च॥ (५४)

अवणो वहघरफलहेसु असाओ तरुणधुत्तदियरेसु।
अंतेल्ली मज्झोअरलहरीसु असंगिओ हयचलेसु॥५५॥

अवणो परिवाहो गृहफ[2]लहकश्चेति द्व्यर्थः। असओ तरुणो धूर्त्तो देवरश्चेति त्र्यर्थः। अंतेल्ली मध्यं जठरं तरङ्गश्चेति [3]त्र्यर्था। असंगिओ अश्वोऽनव-स्थितश्च॥ (५५)

गयभाविवासरेसु दिवसारंभे य अवरज्जो।
कडिकढिणेसु अवज्झसमलिअल्ली मियमए [4]य वग्घे [4]य॥५६॥

अवरज्जो अतिक्रान्तं भविष्यच्च दिनं दिनमुखं चेति त्र्यर्थः। अवज्झसं कटौ कठिनं [5]च वस्तु। अलिअल्ली कस्तूरिका व्याघ्रश्च॥ (५६)

देउलवम्मीएसु अहिहरमहिलियमभिभवे [4]य कोवे [4]य।
अद्धाणपच्छभागे समागए अद्दगयं पविट्ठे [4]य॥५७॥

अहिहरं देवकुलं वल्मीकश्च। अहिलियं अभिभवः कोपश्च। अद्दगयं मार्गपश्चाद्भागः समागतं प्रविष्टं चेति त्र्यर्थम्॥ (५७)

अद्दराणी इंदाणीइ तव्वयासेविणीए [4]य।
ख[6]णणियमेसु अवसहं हढेसिमत्तासु अक्कसाला वि॥५८॥

अद्दराणी इन्द्राणी सौभाग्यार्थं इन्द्राणीव्रतासेविनी च स्त्री। अवसहं उत्सवो नियमश्च। अक्कसाला बलात्कार ईषन्मत्ता च स्त्रीति द्व्यर्था। अत्र च। अज्झुत्तइ स्नाति प्रदीप्यते च। अलियइ आलीयते उपसर्पति च। एतौ द्वावपि द्व्यर्थौ धात्वादेशेष्वस्माभिरुक्ताविति नोच्येते॥ (५८)

1 C °टकयी°. 2 B °लक°. 3 AB चार्थः. 4 C च. 5 AB च च°. 6 AB °वणिय°.

अविरयहिक्कासु अणुसंधियमविहावियं च दीणम्मि ।
अणआलवणो तं चिय अक्खणवेलं [1]रयप्पओसेसु ॥५९॥

अणसंधियं अविरतं हिक्का च। अविहावियं दीनमनालपनेऽपि तदेवेति द्व्यर्थम्। अक्खणवेलं सुरतं प्रदोषश्च। अत्र च। अवअच्छइ ह्लादते ह्लादयति पश्यति च। अवआसइ पश्यति श्लिष्यति च। अवसेहइ गच्छति नश्यति च। एवम् अवहरइ इत्यादयो धात्वादेशेष्वस्माभिरुक्ता इति नोपात्ताः ॥ (५९)

भणिओ अकंडतलिमो [2]णिसणेहाकयविवाहेसु ।
अवकित्तीइ असच्चे दाणम्मि य अवरिहट्टपुसणं ति ॥६०॥

अकंडतलिमो निःस्नेहोऽकृतविवाहश्च। अत्र च। अहिपच्चुअइ गृह्णाति आगच्छति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। अवरिहट्टपुसणं अकीर्त्तिरसत्यं दानं चेति त्र्यर्थम् ॥ (६०)

॥ अथ आकारादयः शब्दा द्व्यक्षरादिक्रमेण प्रस्तूयन्ते ॥

आऊ घूए आऊ सलिले तह विंचुअम्मि आलासो ।
आणिक्कं तंसरए आअल्ली झाडभेयम्मि ॥६१॥

आऊ इत्युकारान्त उलूकवाची। आऊ सलिलम्। आलासो वृश्चिकः। आणिक्कं तिर्यक्सुरतम्। आअल्ली झाटभेदः ॥ यथा।

आअल्लियाउआलाससंकुलं [2]आउरक्खिअगिरिसरिअं ।
आणिक्कजाणि तुह कारणे [3]अडविमडइ सो सुद्धो ॥४८॥ (६१)

आहच्चं अच्चत्थे मुहमाणुअमाउलं रणे [4] ।
आवंगो अवमग्गे जूडे आमोडआमेला ॥६२॥

आहच्चं अत्यर्थम्। आणुअं मुखम्। आकार इत्यन्ये। आउलं अरण्यम्। आवंगो अपामार्गः। [4]आमोडो तथा आमेलो जूटः। शेखरवाचकस्तु आमेलो आपीडशब्दभवः ॥ यथा।

---

1 AB रतप°. 2 AB णिन्नेहा°. 3 AB चवइमडइ सी सुद्धी। आणिक्कजाणि तुह कारणेण आउरक्खियगिरिसरियं. 4 AB रणे.

लहसियामोडमिलाणाणुआण तुह रिउवहूण आमिलो ।
आहअमाउलमहीलुढिआणावंगमंजरी लिअइ ॥५०॥ (६२)

आरिल्लो आरा आरोहो अ थणम्मि आफरो जूए ।
आगत्ती कूवतुला आसंघिच्छाइ खित्तमाविद्धं ॥६३॥

आरिल्लो अर्वाक् । अर्वाक्कालोत्पन्न इत्यर्थः । आरोहो स्तनः । नितम्बवाची त्वारोहशब्दः संस्कृतसमः । आफरो द्यूतम् । आगत्ती कूपतुला । आसंघा इच्छा । आस्थेत्यन्ये । आविद्धं प्रेरितम् ॥ यथा ।

आरिल्लमयण आगत्ती[1]दिढभुअ मुंच आफरं सुहअ ।
[2]मरइ तुहासंघाए कामाविद्धा वरारोहा ॥५१॥ (६३)

आणाई सउली आणूवो सवचे हढम्मि आडाडा ।
आयड्डीआमोआलंबा वित्थारहरिसभूछत्ता ॥६४॥

आणाई शकुनिकाख्यः पक्षी । आणवो श्वपचः । आडाडा बलात्कारः । आयड्डी विस्तारः । आमोओ हर्षः । परिमलवाचकस्त्वामोदशब्दभवः । आलंबं भूमिच्छत्रम् । यद्वर्षासु प्ररोहति ॥ यथा ।

हणिऊण पउत्यजणं आणाइकुलं व रइयआ[3]डाडो ।
आलंबायड्डिमिसा आमोआ हसइ पाउसाणूवो ॥५२॥ (६४)

आलत्थो मोरे आसयमासन्ने वलम्मि आयामो ।
आलीलं [4]णियडभए आउरमाजिम्मि आउसं कुच्चे ॥६५॥

---

1 C °दड°. 2 AB मरइ. 3 B °डाडा. 4 AB निय°.

आलत्थो मयूरः। आसयं निकटम्। आयामो बलम्। दीर्घ इत्यन्ये। आलीलं नि[1]कटं भयम्। आउरं संग्रामः। आउसं कूर्चम्॥ यथा।

सायामासयसेसं तुह पेच्छिय जाय आउरालीला।
आलत्थपिच्छच्छत्ते कड्डिय रिउणो अणाउसा जंति॥५३॥ (६५)

आसंगो आसवणं आलयणं वासगेहम्मि।
आमोरओ विसे[2]ससुअम्मि आहुंदुरो बाले॥६६॥

आसंगादयस्त्रयो वासगृहार्थाः। अत्र च। आलिद्धशब्द आश्लिष्टशब्दभवः। आहङ काङ्क्षतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोपात्तः। आमोरओ विशेषज्ञः। आहुं-दुरो बालः। आहुंदुरू बाल इत्यन्ये॥ यथा।

आमोरय सिरिआसंग तए आहुंदुरा करिहरोण।
मित्तासवणअमित्तालयणदुवारेसु संघडिया॥५४॥ (६६)

कमलम्मि आ[3]रणालं आसियओ लोहघडियम्मि।
आसक्खओ सिरिवए आमलयं णेउरघरम्मि॥६७॥

आ[4]रणालं कमलम्। काञ्जिके आ[4]रणालं संस्कृतभवम्। आसियओ लोहमयः! केचिदयसा निर्वृत्त आयसिकस्तदपभ्रंश आसियओ इत्याहुः। आसक्खओ श्रीरिति वदतीति श्रोवदः प्रशस्तः पक्षिविशेषः। आमलयं नूपुरगृहम्॥ यथा।

लीला[4]रणालआमलयकेलियासक्खंए इमे तीए।
जं विरहम्मि णिअंतं हिअय ण फुट्टेसि तं सि आसियय॥५५(६७)

आअड्डियं परव्वसचलिए आऊडियं च जूयपणे।
आलंकियं च खंजीकयम्मि आमंडणं भंडे॥६८॥

C °कटम°. 2 AB °सब्रुयम्मि. 3 AB °रनालं. 4 AB °रनाल°.

आअड्डियं परवशचलितम्। यस्तु व्याप्रेरायड्डः [सि० हे० ४।८१] इत्यादेशोऽस्माभिरुक्तः स व्यापारमात्रार्थः। आअडियं द्यूतपणः। आलंकियं खञ्जीकृतम्। आमंडणं भाण्डम् ॥ यथा।

रयणामंडणमवणिं जो सहि आअडियं खणि कुणइ।
सो आअड्डियआलंकिएहि कह अहिसरेअव्वो ॥५६॥ (६८)

आरोग्गियआसीवयआ[1]हुडिया भुत्तसुइयपडिएसु।
मीसत्तमाडुआलो आसरिओ संमुहाआए ॥६८॥

आरोग्गियं भुक्तम्। आसीवओ सूचीजीवकः। आहुडियं निपतितम्। आडुआलो मिश्रीभावः। आसरिओ संमुखागतः ॥ यथा।

आरोग्गिया[2]डुआलोसत्तूणं तुह [3]णरिंद सत्तूणं।
आहुडियाणमरण्णे पत्तपुडासीवअत्तमासरियं ॥५७॥

इह च आयड्ड-आअड-आरोग्ग-आडुआल-आहुडप्रभृतीनि धात्वादेश-प्रतिरूपकाणि नामानि। तेषां करोत्यर्थे णिचि नामधातुत्वमपि। तेन आअड्डइ। आअडइ। आरोग्गइ। आडुआलइ। आहुडइ इत्याद्यपि सिद्धम्। एवं सर्वत्र क्रियावाचिषु योजनीयम् ॥६८॥

आयावलो [4]य बालायवम्मि आवालयं च जलणियडे।
आडोवियं च आरोसियम्मि आराइयं गहिए ॥७०॥

आयावलो बालातपः। आवालयं जलनिकटम्। कप्रत्ययाभावे आवालं इत्यपि। आडोवियं आरोपितम्। आराइयं गृहीतम्। आसादितमित्यन्ये ॥ यथा।

आयावले पसरिए किं आडोवसि रहंग णियदइयं।
आराइयबिसकंदो आवालठियं पसाएसु ॥५८॥ (७०)

---

1 A °हुदिया 2 AB °डुयालिषस°. 3 AB नरिंद. 4 C च.

मालायारे आरंभिओ य आइसणमुज्झियए ।
आलीवणं पलित्ते करियाए आवरेइया [1]चेव ॥७१॥

आरंभिओ मालाकारः। आइसणं उज्झितम्। आलीवणं प्रदीप्तम्। प्रदीपनकमित्यर्थः। अत्र च। आहम्मियं आगतमित्याङ्पूर्वस्य हम्मेः सिद्धम्। आइग्घइ आजिघ्रति। आहोडइ ताडयति। आसंघइ संभावयति। आअड्डइ व्याप्रियते। आउड्डइ मज्जति। आरोलइ पुञ्जयति। [2]आयंचइ आयज्झइ वेपते। आढवइ आरभते। आलिहइ स्पृशति। [3]आइंछइ कर्षति। आरोअइ उल्लसति। आढप्पइ आरभ्यते। इत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति नोच्यन्ते। आरालिओ सूपकार इत्यारालिकशब्दभवत्वान्नोक्तः। आवरेइया करिका मद्यपरिवेषणभाण्डम् ॥
यथा।

कस्स व विओअआलीवणम्मि आरंभिए तुमं पडिया।
जं मइराविमुक्कोए आइसणं आवरेइयाइ कयं ॥५८॥ (७१)

आयासलवो णीडे आया[4]सतलं च हम्मपुट्ठम्मि ।
आणंदवडो पढमे वहूइ रुहिरारुणे वत्थे ॥७२॥

आयासलवो पक्षिगृहम्। आयासतलं हर्म्यपृष्ठम्। आणंदवडो[5] वध्वाः प्रथमं रुधिरारुणितं वस्त्रम्। प्रथमपरिणये भर्त्रा कौमारे गृहीते [6]यत्तपरिमलरुधिररञ्जितं वस्त्रं बान्धवानानन्दयति तत् आणंदवडाख्यम् ॥ यथा।

आयासतलोवरि वल्लहस्स चरियं वयंसि [7]निगूहवसु ।
आणंदवडो आयासल[8]वट्ठियसारिया य तं कहइ ॥६०॥

अत्र च। आविलुंपियं अभिलषितमिति यदन्यैरुक्तं तत्काङ्क्षेरादेशः। आसियणयशब्दस्याविल्लसदर्शनार्थं आसिचनकशब्दभव इति नोक्तौ ॥ (७२)

---

1 C चेय. 2 A आयंकइ आयज्झइ वे° B आयचइ आयज्झवइ वे°.
3 AB आइंछइ. 4 B °सवलं. 5 C °डो प्रथमं वध्वा रु°. 6 A यत्प°.
7 C णिगह°. 8 AB °वठियासा°.

॥ अथानेकार्थाः ॥

पसवदुहणिच्चदिट्ठे सु आवि आलं वहोलमउएसु ।
अच्चत्थदीहविसमेसु लोहमुसलेसु तह [1]आअं ॥७३॥

आविशब्दः प्रसवदुःखे नित्ये दृष्टे चेति त्र्यर्थः । आलं अल्पस्रोतोमृदु च । आअं अत्यर्थं दीर्घं विषमं लोहं मुसलं चेति पञ्चार्थम् ॥७३॥

आणियमाढियमिट्ठे गणणिज्जे अप्पमत्तगाढेसु ।
सिक्कारे [2]पणिए आहुडमायरमुक्खले कुच्चे ॥७४॥

आणियं आढियं च इष्टं गणनीयमप्रमत्तं गाढं चेति प्रत्येकं द्वावपि चतुरर्थौ । आहुडं सीत्कारः पणितं च । आअरं उदूखलं कूर्चं च ॥७४॥

आअल्लो रोगचलेसु विलविए चित्तिए अ आराडी ।
आरद्धं च पवुड्ढे सयग्घहगेहागएसुं च ॥७५॥

आअल्लो रोगश्चलश्च । आराडी विलपितं चित्रयुतं च । आरडियं इत्यन्ये । यदाह । [3]चित्तलयं विलवियं च आरडियं । आरद्धं प्रवृद्धं सतृष्णं गृह आगतं चेति त्र्यर्थम् ॥ ॥७५॥

आरणमहरफरेसुं आवियमिंदोवमहियपोएसु ।
आउरमइसउण्हेसु चलियकुवियाउलेसु [4]आहित्थो ॥७६॥

आरणं अधरः फलकश्च । आवियं इन्द्रगोपो मथितं प्रोतं चेति त्र्यर्थम् । आउरं अतिशयमुष्णं च । आहित्थो चलितः कुपित आकुलश्चेति त्र्यर्थः ॥७६॥

आरेइयं मउलिए मुक्के भंते सरोमंचे ।
नववहुपरतंतासुं आवट्टियआविअज्झाओ ॥७७॥

आरेइयं मुकुलितं मुक्तं भ्रान्तं सरोमाञ्चं चेति चतुरर्थम् । आवट्टिया तथा आविअज्झा नववधूः परतन्त्रा चेति प्रत्येकं [6]द्व्यर्थे ॥७७॥

---

1 AB आलं. 2 AB पणए. 3 C चित्तलियं. 4 AB आहित्था. 5 C सव°. 6 AB द्वार्थौ.

आइप्पणं च पिट्ठे कणघरमंडणच्छुहाछडाए य ।
अविविक्तसंकडे आरंदरमावडियमब्भिडियसारे ॥७८॥

आइप्पणं पिष्टमुत्सवे गृहमण्डनार्थं सुधाच्छटा च । तन्दुलपिष्टक्षीरं गृहमण्डनमाइप्पणं इत्यन्ये । आरंदरं अनेकान्तं संकटं च । अविविक्तसंकडे इति समाहारः । आवडियं संगतं सारं च । अब्भिडियं संगतं "समा अब्भिडः" (सि०हे० ८।४।१६४) इत्यादेशात् । अत्रापि समाहारः । अत्र आलुंखइ दहति स्पृशति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥७६॥

॥ अथ इकारादयो इत्स्वरादिक्रमेणैवोच्यन्ते ॥

इग्गो भीए इब्भो वणिए उच्छुसयलम्मि इंगाली ।
इक्कुसमुप्पलमिरिणं कणयं इंदिंदिरम्मि इद्दंडो ॥७६॥

इग्गो भीतः । इब्भो वणिक् । इणं इणमो एतत् । इण्हिं इदानीम् । इर किलार्थे । एते शब्दानुशासन एवोक्ता इतीह नोच्यन्ते ॥ इंगाली इक्षुखण्डम् । इक्कुसं सामान्याभिधानेऽपि नीलोत्पलम् । इरिणं कनकम् । इद्दंडो भ्रमरः । केचिदिंदिंदिरशब्दोऽपि देश्य उक्तः । अस्माभिस्तु संस्कृतेऽपि दर्शनादनया भङ्ग्या निबद्धः ॥ यथा ।

> इब्भाणमिरिणमिक्कुसमिद्दंडाणं गयाण इंगाली ।
> इग्गाणयमाभिसीसइ्ो हरिसं समुव्वहइ ॥६१॥ (७८)

इक्कणइरावइग्घियइरिया चोरकरिभच्छियकुडीसु ।
ओसिंघियम्मि इंघियमिदग्गीदग्गिधूममवि तुहिणे ॥८०॥

इक्कणो चोरः । इरावो गजः । इग्घियं भर्त्सितम् । इरिया कुटी । इंघियं [1]घ्रातम् । इंदग्गी तथा इंदग्गिधूमं तुहिनम् ॥ यथा ।

> मणइक्कण वलइग्घियइराव पसइरियाठिया मुणिणो ।
> इंदग्गिणगी इंदग्गिधूमधवलं जसं [2]तुहिंघिंति ॥६२॥ (८०)

---

1 AB घ्रात°.   2 AB तुहिंघंति.

कोमारे इंदमहो इंदोवत्तो य इंदोवे।
कोडेसु इंदगाई जुएसु इरमंदिरो करहे ॥८१॥

इंदमहो कौमारः। कुमार्यां भव इति व्युत्पत्तेः। इंदमहं कौमारमित्यवन्तिसुन्दरी। यदुदाहरति स्म।

उवहसए एराणिं इंदो इंदोवरच्छि एत्ताहे।
इंदमहपेच्छिए तुह मुहस्स सोहं णियच्छंतो ॥६३॥

इंदोवत्तो इन्द्रगोपकः। इंदगाई युताः कीटाः। ये कीटाः संलग्ना भ्रमन्ति। इरमन्दिरो करभः॥ यथा॥

इरमंदिरेंदगाई इंदोवत्ताइ जंतुणो वि वरं।
इंदमहो पुण णूणं लज्जं हासं च जणइ जणे ॥६४॥ (८१)

इंदुट्ठवणो इंदड्ढलओ इंदमहकामुओ साणो।
इल्लो दरिद्दकोमलपडिहारलवित्तकसिणेसु ॥८२॥

इंदड्ढलओ इन्द्रोत्थापनम्। इंदमहकामुओ श्वा॥ यथा॥

इंदड्ढलओ सरए पयाणचलिएभगज्जि[1]एहिं तए।
रइओ [2]रिऊहिं रसो सहअरइंदमहकामुअरवेहिं ॥६५॥

॥ अथानेकार्थाः॥

इल्लो दरिद्रः कोमलः प्रतीहारो लवित्रं कृष्णवर्णश्चेति पञ्चार्थः ॥८२॥

सद्दूलसीहवुट्ठीणिवारणेसुं तहा इल्ली।
विसिवुट्ठिरक्खणेसुं गेहदुवारे [3]य इल्लीरं ॥८३॥

इल्ली शार्दूलः सिंहो वर्षत्राणं चेति त्र्यर्थः। इल्लीरं वृसी हृष्टिवारणं गृहद्वारं चेति त्र्यर्थम् ॥८३॥

1 C °एहि. 2 C रिऊहि. 3 C च.

॥ अथ ईकारादयः ॥

ईसं कीलि रोज्झम्मि ईसओ ईसरो मयणे ।
सवरसिरपत्तपुडयम्मि ईसियं तह वसाइयए ॥८४॥

ईसं कीलकः। ईसओ रोज्झाख्यो मृगः। ईसरो मन्मथः ॥ यथा ॥

मुक्केस[1]रेहिं णिच्चं भमिरेहिं ईस[2]एहिं व चुलुक्क।
दल[3]भोयणेहिं ईसोकया तुहा[4]रीहिं रखदुमा ॥६६॥

अथानेकार्थाः।

ईसियं शबरशिरःपत्रपुटं वशायितं चेति द्व्यर्थम् ॥ (८४)

॥ अथ उकारादयः ॥

उंडं गहिरे उच्छू वाए उक्कं च पाडवणे ।
उच्छो अंतावरणे उड्डो कूवाइखणयम्मि ॥८५॥

उंडं गम्भीरम्। उच्छू वातः। इक्षुवाचकस्तु संस्कृतभव एव। उक्कं पादपतनम्। उच्छो अन्त्रावरणम्। ओञ्छरीति प्रसिद्धः। उड्डो कूपादिखनकः ॥ यथा ॥

उच्छू उण्हो खणिया उड्डेहिं कूवया य अइउंडा।
उच्छं दहइ य तण्हा उक्कमिणं तुज्झ म[5]रुयलिए ॥६७॥ (८५)

उरमारंभे उच्चं णाहितले वंधणे उंवा ।
तिणपरिवारणयमुड्डू उंवी उण पिक्कगोहूमे ॥८६॥

उरं आरम्भः। उच्चं नाभितलम्। उंवा बन्धनम्। उड्डू तृणपरिवारणं तृणावच्छादनमित्यर्थः। उंवी पक्वगोधूमः ॥ यथा ॥

कुंतलउड्डुच्छुमो णं जसयणमिगाण उंवखायं व।
मयणेण उरे रइयं तुह उच्चं उंवि[6]गोरंगि ॥६८॥

---

1 C °रेहि. 2 C °एहि. 3 C °भोयणेहि. 4 C °रीहि. 5 B °रुवलि°.
6 A °गोरंति B गोरंमि.

अत्र च। उब्भं ऊर्ध्वम्। उब्भे यूयम्। उअ पश्य। एते शब्दानुशासने साधिता इति नोक्ताः। उस्साशब्दस्तु धेनुपर्याय उस्राशब्दभवः ॥८६॥

उक्का उक्कंदो कूवतुला चुल्लीइ उल्लि[1]उद्दाणा।
उव्वाउव्वरउ[2]व्वाहा उक्कोलो[3] य घम्मम्मि ॥८७॥

उक्का तथा उक्कंदो कूपतुला। उक्कंतो कूपतुलेत्यन्ये। उल्ली तथा उद्दाणा चुल्ली। उव्वा-उव्वर-उव्वाह-उक्कोलाश्चत्वारोऽपि घर्मार्थाः ॥ यथा ॥

जलियग्गिउल्लिउव्वासंतत्ता उग्गहयालउक्कोले।
कासयधूया वच्चइ श्रो उक्काकड्ढियजलम्मि ॥६८॥
उद्दाणं व समुद्दं लंघइ वडवाणलुव्वरं जिणइ।
कस्सुव्वाहं [4]न जणइ उक्कंदिभुश्रो पई मज्झ ॥७०॥ (८७)

उररी पसुम्मि किसराइ उग्गिहया उस्सुमो स[5]मुस्सयए।
वलियं णिकूणियच्छे उअअं उज्जुम्मि उक्खलो पिढरे ॥८८॥

उररी पशुः। उग्गिहया कृसरा। उस्सुमो समुन्नतः। उलियं निकूणिताक्षम्। उअअं ऋजु। उक्खलो पिठरम् ॥ यथा।

[6]उअअं उस्सुमदेहलिमुल्लंघिय वाहिमुलियं णियच्छंती।
उक्खलिउग्गिहयमुररी उअ रोरघरम्मि उल्लिहइ ॥७१॥ (८८)

उल्लुट्टं मिच्छाए उवियं सिग्घम्मि दूसणे उसुओ।
धत्तूरे उम्मत्तो उलित्तमुच्चट्ठिए कूवे ॥८९॥

उल्लुट्टं मिथ्या। उवियं शीघ्रम्। उसुओ दूषणम्। उम्मत्तो धत्तूरकः। एरण्ड इत्यन्ये। उलित्तं उच्चस्थितः कूपः ॥ यथा ॥

उल्लुट्टं जं कणयं पेच्छसि उम्मत्तउसुअविहुरो सि।
ता रे पयपाणकए वज उवियमुलित्तकं[7]ठदेसम्मि ॥७२॥ (८९)

---

1 B °उव्वाणा. 2 AB °व्वाहटको°. 3 C च. 4 C ण.
5 AB °मुन्नय°. 6 C उषउ°. 7 C °ठघोस°.

उग्घट्टिउयालीओ अवयंसे फालिए उरत्तं च।
बहुयम्मि उंबरं उच्छुरमविणासिरे खलम्मि उप्फालो॥९०॥

उ[1]ग्घट्टो तथा उयालो अवतंसः। उरत्तं स्फाटितम्। उंबरं बहु। यस्तु देहल्यर्थं उंबरशब्दः स उदुम्बरशब्दभवः। उच्छुरं अविनश्वरम्। उप्फालो दुर्जनः॥ यथा॥

रे उप्फाल उरत्ते [2]पिम्मे हरवहुउयालिजोग्गेहिं।
किं [3]नाम उंबरुच्छुरणवकुसुमेहिं पि उग्घट्टो॥७३॥ (९०)

[4]उड्डल्लउड्डला उल्लासे तह उम्मलं थीणे।
उक्कुंडो मत्ते उग्गमम्मि [5]उड्डाअउप्फोया॥९१॥

[6]उड्डल्लो तथा उड्डलो उल्लासः। उम्मलं स्त्यानम्। उक्कुंडो मत्तः। उड्डाओ तथा उप्फोओ उद्गमः॥ यथा॥

तिणउप्फोउक्कुंडवसं[7]हुड्डलुक्खायउम्मलुप्पंके।
सरए तुह वेरीहिं [8]मुक्का [9]उड्डायउड्डल्ला॥७४॥ (९१)

उक्कोडा उक्कंदा लंचाए तुट्टयम्मि उल्लुक्कं।
उप्फुसं आउसे उच्छाहो सुत्ततंतुम्मि॥९२॥

उक्कोडा तथा उक्कंदा लञ्चा। उल्लुक्कं त्रुटितम्। उप्फुसं आपूर्णम्। उच्छाहो सूत्रतन्तुः॥ यथा॥

विरहोप्फुसे उक्कोडअणिउणे देसु तस्स उक्कंदं।
उच्छाहेहि ण सुहे संधिज्जइ पिम्मसुल्लुक्कं॥७५॥ (९२)

उत्थग्घो संमर्दः। उम्मत्थं अधोमुखम्। विपरीतमिति यावत्। उत्थल्ला परिवर्त्तनम्। उद्देहो उपदेहिका॥ यथा॥

---

1 AB °ग्घट्टो. 2 C पेम्म. 3 C णाम. 4 AB उड्डल्लउड्डल्ला.
5 AB उड्डाय°. 6 AB उड्डल्लो तथा उड्डल्लो. 7 A °हुड्डलु° B °हुड्डलु°.
8 AB तुक्का. 9 A उड्डायउड्डल्ला B उड्डायउड्डल्ला.

संमद्दे उत्थग्घो हेट्ठामुहयम्मि उम्मत्थं।
परिवत्तणम्मि उत्थल्ला उवदेहीइ उद्देही ॥८३॥

उत्थग्घो संमर्दः। उम्मत्थं अधोमुखम्। विपरीतमिति यावत्। उत्थल्ला परिवर्त्तनम्। उद्देही उपदेहिका॥ यथा।

जणउत्थग्घे उत्थल्लिऊण मा पेच्छ वारि उम्मत्था।
उद्देहितिक्खतुंडं किं अणुदंतिं ण पेक्खसे मह्निलं ॥७६॥ (८३)

उक्कोडी पडिसद्दे विसे उसीरं डरम्मि उप्फेसो।
उम्मल्ला तण्हाए अतडे कूवम्मि उत्तूहो ॥८४॥

उक्कोडी प्रतिशब्दः। उसीरं बिसम्। उप्फेसो त्रासः, अपवादार्थेऽप्ययं लक्ष्येषु दृश्यते॥ यथा।

असरिसजणउप्फेसया ण हु मइयव्वा कुले पसूएण ॥७७॥

उम्मल्ला तृष्णा। उत्तूहो अतटः कूपः॥ यथा।

तुहहयहेसोक्कोडोउप्फेसा वेरिणो गया रण्णे।
उम्मल्लाइ उसीरं असंति पइसंति उत्तूहं ॥७८॥ (८४)

उज्जमगुंठियछिद्देसु उउम्भसुब्भग्गउच्छिल्ला।
उच्छुअउम्मरउब्भंता भयचो रियदेहलिगिलाणा ॥८५॥

उउम्भसप्रभृतयस्त्रयो यथासंख्यमुद्यमाद्यर्थाः। उउम्भसो उद्यमः। उब्भग्गो गुण्ठितः। उच्छिल्लं छिद्रम्। इह छिन्नशब्दश्छिद्रार्थो वर्त्तते तस्य उत्पूर्वकस्येदं रूपमिति न शङ्कनीयं, छिन्न-उच्छिन्नशब्दयोः स्वतन्त्रत्वात्। न हि देशीशब्दानामुपसर्गसंबन्धो भवति। एवं फेस-उप्फेसादिष्वपि वाच्यम्। उच्छुआदयोऽपि त्रयो यथासंख्यं भयचौर्याद्यर्थाः। उच्छुअं भयचौर्यम्। उम्मरो गृहदेहली। उब्भंतो ग्लानः॥ यथा।

तिमिरोब्भग्गणिसाए उम्मरउच्छिल्लखलण उब्भंता।
उच्छुअरयउउम्भसओ उअ असइ विसइ खंडदेवउलं ॥७९॥ (८५)

1 C °त्थ°. 2 C °दार्थो°. 3 C पविसं°. 4 C °विषय°. 5 AB °उअभ्भ. 6 AB °कुयर°.

सुम्मो उज्जडमुक्केरो अ वलौ उड्डसो अ मक्कुणए।
संतम्मि [1]य उब्भाओ उद्दत्थो विप्पलद्दे [1]य ॥८६॥

उज्जडं उद्दसम्। उक्केरो उपहारः। समूहवाचकस्तु उक्केरशब्द उत्करशब्द-भव एव। उड्डसो मत्कुणः। उब्भाओ शान्तः। उद्दत्थो विप्रलब्धः॥ यथा।

[2]बोलंति तुज्झ रिउणो सोड्डससयणे णिसं पि उद्दत्था।
उब्भाया दियहं कयउज्जडदेवउलदेवउक्केरा ॥८०॥ (८६)

उज्जल्ला उम्मड्डा हठम्मि विमलम्मि उच्चारो।
विउले उच्चाडो पयडे उच्चेवो दढम्मि उच्चत्थो ॥८७॥

उज्जल्ला तथा उम्मड्डा बलात्कारः। उच्चारो विमलः। उच्चाडो विपुलः। उच्चेवो प्रकटः। उच्चत्थो दृढः॥ यथा।

उच्चारे उच्चेवे उच्चा[3]डकरे ससिम्मि जं कामो।
उज्जल्लोच्चत्थबलो ता उम्म[4]ड्डाए रमसु इमं ॥८१॥ (८७)

उअहत्ति पेच्छहत्थे उडिदो मासम्मि साइणी उअरी।
उल्लोचो [1]य वियाणे छिम्पयकारुम्मि उंछओ होइ ॥८८॥

उअह पश्यत। उडिदो माषधान्यम्। [5]उअरी शाकिनी। उल्लोचो वितानम्। उंछओ छिम्पकाख्यः कारुविशेषः॥ यथा।

उंछयवाडे मज्जारिरुवयाओ भमंति उअरीओ।
उअहोडिदसामाओ तमिस्सउल्लोचिए गयणे ॥८२॥ (८८)

उड्डासो संतावे उग्घुट्ठं पुंसियमरिम्मि उल्लोलो।
दरिए उत्तुणउम्मुहउच्चुंचुच्छुच्छुउत्तुरिद्धीओ ॥८९॥

उड्डासो संतापः। उग्घुट्ठं पुंसितम्। उग्घुट्ठशब्दस्य उद्घुष्ट इति [6]सत्यां व्युत्पत्तौ विशेषार्थरूढेरिह पाठः। उल्लोलो शत्रुः। उत्तुणो उम्मुहो उच्चुंचो उच्छुच्छु उत्तुरिद्धी एते पञ्च शब्दा दृप्तार्थाः। उत्तुरिद्धी गर्व इत्यन्ये॥ यथा।

---

1 C च. 2 A बोल्लिन्ति B बोल्लिन्ति. 3 B °डकारे. 4 C °ड्डाए.
5 AB उग्ररी. 6 C व्युत्पत्तौ सत्यां.

विज्जोच्छुच्छुकुलम्मुहवयउच्चुंचसिरिउत्तुरिद्दोणं ।
उग्घुट्ठमुत्तुणत्तं उल्लोलाणं तए कउड्डामं ॥८३॥ (९९)

आरूढे उल्लूढो उच्चप्पोच्चुप्पिया तह य ।
उव्वीढं उद्धरियं उम्मरियं चेय उक्खाए ॥१००॥

उल्लूढो उच्चप्पो उच्चुप्पिओ त्रयोऽप्येते आरूढार्थाः । उल्लूढो अङ्कुरित इत्यन्ये । उव्वीढं उद्धरियं उम्मरियं चेति त्रयोऽप्येते उत्खातार्थाः ॥ यथा ।

उव्वोढखग्गउम्मरियमत्तुणिवद्दो गुणेसु उल्लूढो ।
उद्धरियउच्चप्पखलो उच्चुप्पइ तिहुयणं पि चालुक्को ॥८४॥ (१००)

उच्छुट्टो उड्डहणो चोरे दुअचोरियाइ उच्छंटो ।
उत्तालोव्वेत्ताला अच्छिन्नारावरुइयम्मि ॥१०१॥

उच्छुट्टो । ओत्संयोगे (सि० हे० ८।१।११६) इत्युत ओति ओच्छुट्टो तथा उड्डहणो द्वावप्येतौ चौरार्थौ । उच्छंटो द्रुतचौर्यम् । उत्तालं उव्वेत्तालं द्वावप्येतौ निरन्तरस्वररुदितं । उद्धतार्थवाचो तूत्तालशब्दः समसंस्कृत एव ॥ यथा ।

गुणगुणिहिय'उच्छुट्टय उड्डहणुच्छंटभीसिया रसे ।
पयडियभउत्तालं उव्वेत्तालंति तुज्झ रिउवहुया ॥८५॥ (१०१)

खिन्ने उव्वाउत्तंपिया य हासम्मि उल्लेवो ।
उब्भुग्गोप्फंदोला चलम्मि मूढम्मि उम्मइयं ॥१०२॥

उव्वाओ तथा उत्तंपिओ खिन्नः । उत्तम्मिअं खिन्नमित्यन्ये । उल्लेवो हासः । स्वार्थे के उल्लेवओ इत्यपि । उब्भुग्गो उप्फंदोलो द्वावप्येतौ चलार्थौ । उम्मइयं मूढम् ॥ यथा ।

उव्वायमणा उब्भुग्गलोयणा चइयचारुउल्लेवा ।
उप्फंदोलोत्तंपइ तुज्झ कए सा विओअउम्मइया ॥८६॥

---

1 AB °प्पोच्चप्पि°. 2 C हसम्मि. 3 B °चौरा°. 4 AB उच्छंटय उडह°.

अत्र च। उत्थारो उत्साहः। उच्छूरणं विमर्दितमित्युत्साह-उत्चुर्ण-शब्दप्रभवौ। उन्दुरउन्दुरयशब्दावाखुनीवीवाचकौ संस्कृतसमौ। उंघइ निद्राति। उग्गइ उद्घाटयति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविल्येतेऽन्यैरुक्ता अपि नोक्ताः॥ (१०२)

उब्भालणमुप्पवणे पलायणत्थम्मि उज्झमणं।
उच्छवियं सयणीए उड्डंतणं उत्तरिज्जम्मि ॥१०३॥

उब्भालणं शूर्पादिनोत्पवनम्। उब्भालणं अपूर्वमिति केचित्। उत ओति ओब्भालणं इत्यपि। उज्झमणं पलायनम्। उत ओति ओज्झमणं इत्यपि। उच्छवियं शयनीयम्। उड्डंतणं उत्तरीयम्॥ यथा।

वियलियउड्डंतणाए कुसं उब्भालणं कुणंतीए।
तह पुलइयमुच्छवियं जह काउं सक्किमो ण उज्झमणं ॥८७॥ (१०३)

उल्लुलियं सिढिलठिइम्मि णिउणगहियम्मि उग्गहियं।
उल्लेहडो य लोलि रइजोग्गे तह य उवसेरं ॥१०४॥

उल्लुलियं शिथिलस्थिति। उग्गहियं निपुणगृहीतम्। उग्गहियं रचितमिति तु रचिधात्वादेशसिद्धम्। उल्लेहडो लम्पटः। उवसेरं रतियोग्यम्॥ यथा।

उल्लुलियदोसतुम तह उग्गहिया कुमरवाल तइ लच्छी।
उल्लेहडा वि जह सा ण मणए अण्णमुवसेरं ॥८८॥ (१०४)

उल्लुरुहो लहुसंखे तत्तोच्छलियम्मि उब्भुयाणं तु।
उंदुरओ दीहाहे उक्खोडियम्मि उत्तुहियं ॥१०५॥

उल्लुरुहो लघुशङ्खः। उब्भुयाणं यदग्न्यादिना तप्तं दुग्धादि भाजनादुच्छलति। उदुंरओ दीर्घमहः। उत्तुहियं उत्खोटितम्। तकारसंयोगाद्ध्वनि डकारसंयोगं केचित्पठन्ति। स च लिपिभ्रम एवेत्यनेकदेशीपरिशीलनेन निश्चितमस्माभिः॥ यथा।

---

1 AB °लुलिय°. 2 C °च. 3 AB °स्थिती.

उत्तुहियजीवियासाइ उम्मुरुहकण्ठ तोइ तुह विरहे ।
अइउज्झुयाइयरई उंदुरया हुंति सिसिरे वि ॥८८॥ (१०५)

उद्दरणं उच्छिट्ठं उवदीवं अन्नदीवम्मि ।
उद्दवउच्चड्डियउत्ताहियउव्वाहिया य उक्खित्ते ॥१०६॥

उद्दरणं उच्छिष्टम् । उवदीवं अन्यद्दीपम् । उद्दवओ उच्चड्डिओ उत्ताहिओ उव्वाहिओ इत्येते चत्वार उत्क्षिप्तार्थाः ॥ यथा ।

उव्वाहियभुअ उच्चड्डियासि उत्ताहिओवदीविम ।
हरिणो व्व लिहंति विणा उद्दवयकरा णिवा तुहुद्दरणं ॥८०॥ (१०६)

उद्दवियमग्घिए उवलुयं सलज्जे घरम्मि उत्थलियं ।
उलुखंडो अ अलाए उअक्किउच्छंगिया पुरोठविए ॥१०७॥

उद्दावियं अर्घितम् । उवलुयं सलज्जम् । उत्थलियं गृहम् । उत्थलियं उन्मुखगतमित्यन्ये । उलुखंडो उल्मुकम् । उअक्कियं उच्छंगियं द्वावप्येतौ पुरस्कृतार्थौ ॥ यथा ।

उत्थलियवई उच्छंगियविणओ ता उअक्क सहि विणयं ।
अलमुलुखंडपहारेहि उवलुया हविय अप्पमुद्दवसु ॥८१॥ (१०७)

उरुमिल्लं उरुसोल्लं च पेरिए अवगए अ उअचित्तो ।
उवउज्जो उवयारे दोहणहारीइ उअंहारो ॥१०८॥

उरुमिल्लं उरुसोल्लं च द्वावप्येतौ प्रेरितार्थौ । उअचित्तो अपगतः । उवउज्जो उपकारः । उअहारो दोग्ध्री ॥ यथा ।

उअचित्ताणं उअहारीणं मग्गोरुमिल्लणयणाणं ।
उरुसोल्लऊरुवसणो पवणो तरुणाण कुणइ उव[1]उज्जं ॥८२॥ (१०८)

---

1 B °वज्ज°.

संचुसियम्मि उल्लुंठियं च कागम्मि उलुहंतो ।
'गोमीए उंचहिया उप्पेक्खियम्मि उद्दिसियं ॥१०९॥

उल्लुंठियं संचूर्णितम् । उलुहंतो काकः । उंचहिया चक्रधारा । उद्दिसियं उत्प्रेक्षितम् ॥ यथा ।

असुरेहिं उवरि परिब्भमंतउलुहंतविरसरोलेहिं ।
हरिचक्कउंचहियउल्लुंठियमुद्दिसियमप्पबलं ॥८३॥ (१०८)

उब्भासुयं विसोहे गरुयावेसम्मि उव्वहणं ।
उल्लरयं च कवड्डाहरणे रासिम्मि उक्कुरुडी ॥११०॥

उब्भासुयं गतशोभम् । उव्वहणं महानावेशः । उल्लरयं कपर्दाभरणम् । उक्कुरुडी अवकरराशिः । उक्कुरुडो रत्नादीनामपि राशिः ॥ यथा ।

उब्भासुय सा मिल्लइ उव्वहणं ता खु अग्गओ तीए ।
उल्लरयभूसणो जइ रे णच्चसि चंडिय उक्कुरुडिं ॥८४॥ (११०)

उच्छल्लियमुक्खोडियतजम्मि उव्विंवलं जले कलुसे ।
उद्दच्छियं णिसिद्धे वंकीभूयम्मि उज्जणियं ॥१११॥

उच्छल्लियं छिन्नत्वक् । उव्विंबलं कलुषजलम् । उद्दच्छियं निषिद्धम् । उज्जणियं वक्रीभूतम् ॥ यथा ।

उव्विंबला णईओ तरुणो उच्छल्लिया य दंतीहिं ।
उज्जणियचावउद्दच्छियारिमंडल कहंति तुह सिविरं ॥८५॥ (१११)

णिब्भच्छियम्मि उज्जोरियं च उज्जूरियं झीणे ।
उक्खंडियमक्कंते चोरियवत्थुम्मि उच्छडियं ॥११२॥

---

1 AB णेमीए. 2 B °हिए.

उज्जोरियं निर्भर्त्सितम् । उज्जूरियं क्षीणम् । शुष्कमित्यन्ये । उक्कंडियं आक्रान्तम् । उत ओतिः ओक्कंडियं इत्यपि । उच्छुडियं चोरितं वस्तु ॥ यथा ॥

तुह गुणउच्छुडियमणा विरहोज्जूरियतणू अ तणुअंगी ।
उज्जोरेइ सहीओ कुसुम[1]सरुक्कंडिया कए तुज्झ ॥८६॥ (११२)

णीचीकयम्मि उज्जणियमुवसग्गो [2]य मंदम्मि ।
उप्फुडियमत्थुरिए उज्जग्गुज्जं अकलुसम्मि ॥११३॥

उज्जाणियं निम्नीकृतम् । उवसग्गो मन्दः । उप्फुंडियं आस्तृतम् । उज्जग्गुज्जं स्वच्छम् ॥ यथा ।

अणउवसग्गपयावयउज्जाणियरिउ कुमारवाल णिव ।
उप्फुंडिया तिहुअणे उज्जग्गुज्जा रमेउ तुह कित्ती ॥८७॥ (११३)

उद्दच्छवी विसंवाइयम्मि उप्फुंकिया[3] य रजकीए ।
तह उट्ठियम्मि उक्कासियं च उव्वारियं गहिए ॥११४॥

उद्दच्छवी विसंवादितः । उप्फुंकिया रजकी । उक्कासियं उत्थितम् । उव्वारियं गृहीतम् ॥ यथा ।

उक्कासइ उप्फुंकियघरम्मि वत्थाण वल्लणमिसेण ।
उव्वारियअणउद्दच्छविसंकियं वहू सरिउं ॥८८॥ (११४)

कंडियए उक्खणियं संकमे उच्छुआरं[4] च ।
उज्जोमिया य रस्सीए उल्लसियं च उलुकसियं ॥११५॥

उक्खणियं कण्डितम् । उच्छुआरं संक्रमम् । उच्छुआरियं छादितमिति त्वनेनैव णिजन्तेन सिद्धम् । उज्जोमिंया रश्मिः । उल्लसियं उलुकसियं द्वावप्येतौ पुलकितार्थावन्योन्यपर्यायत्वेन निबद्धौ । उद्दुसियशब्दस्तु उद्धुषितशब्दभवः ॥ यथा ।

उज्जोमीइ वि वद्दं णिसि उल्लसियं पिअं सहि [6]भरंती ।
उक्खणणवावडा वि हु उलुकसियत्तं कहो[7]च्छुआरेमि ॥८९॥ (११५)

---

[1] C °सरोक्क°. [2] C च. [3] B °किय°. [4] B °चारम्मि. [5] AB °च्छुयारं
[6] C सरं°. [7] AB °च्छुयारे°.

उच्छेवणं घए उच्चंपियमुवजंगलं च दीहम्मि ।
उप्पिहडउल्लहसिया उम्मच्छवियं च उब्भडए ॥११६॥

उच्छेवणं घृतम् । उच्चंपियं उवजंगलं द्वावप्येतौ दीर्घार्थौ । उप्पिहडं उल्लहसियं उम्मच्छवियं त्रयोऽप्येते उद्भटार्थाः ॥ यथा ।

उच्चंपियउप्पिहडभुयजुय उवजंगलच्छ उल्लहसिया ।
उम्मच्छवियपयावा[1] णलम्मि उच्छेवणं व तुह रिउणो ॥१००॥ (११६)

उज्जग्गिरमोसिद्दे उच्छुरणुच्छुअरणाइ उच्छुवणे ।
उम्हावियउवललया सुरए तित्तिरहियम्मि उलुहलिओ ॥११७॥

उज्जग्गिरं औन्निद्राम् । उच्छुरणं उच्छुअरणं च इक्षुवाटः । उच्छुरणं इक्षुरिति केचित् । उम्हावियं उवललयं च सुरतम् । उब्भावियं सुरतमिति तु रमिरुब्भावादेशसिद्धम् । अत्र च उप्फालइ कथयति । उम्मुंडइ विरेचयति । उम्मालइ [2]उप्पेलइ उन्नमयति । उव्वेल्लइ प्रसरति । उम्मच्छइ वञ्चति । उग्घुसइ मार्ष्टि । उम्मूरइ तुडति । उब्भुत्तइ उत्क्षिपति । उत्थारइ आक्रामति । उक्कुसइ गच्छति । उम्मत्थइ अभ्यागच्छति । उद्धुमाइ पूर्यते इत्यादयो धात्वादेशेष्वस्माभिरुक्ता इति नोच्यन्ते । उलुहलिओ तृप्तिरहितः यः कदापि तृप्तिं न जानाति ॥ यथा ।

उम्हावियउलुहलियय वयंस माणिसु तत्थ गंतूण ।
उच्छुरणे सोज्जग्गिरउच्छुअरणगोवियाइ उवललयं ॥१०१॥ (११७)

हिययरसोच्छलणे उग्गुलुंछिया य उवएइया करिया ।
मुसलम्मि उसणसेणो तह उप्पिंगालिया करुच्छंगे ॥११८॥

उग्गुलुंछिया हृदयरसोच्छलनम् । उवएइया मद्यपरिवेषणभाण्डम् । उसणसेणो बलभद्रः । उप्पिंगालिया करोत्सङ्गः ॥ यथा ।

जं जस्स [3]रोअए किर ण हु तस्स तमुग्गुलुंछियं कुणइ ।
उअ उप्पिंगालियठियमुवएइयमुसणसेणस्स ॥१०२॥ (११८)

---

1 A °लणम्मि. 2 AB उप्फेल°. 3 AB रीचए.

उवकयउड्डच्छवियं सज्जियमुत्तलहओ विडवे ।
उलुउंडियं पलुट्टे उंबरउप्फं अहूअअब्भुदए ॥११६॥

उवकयउड्डच्छवियं इति समाहारद्वन्द्वः । उवकययं कप्रत्ययाभावे उवकयं तथा उड्डच्छवियं सज्जितम् । यस्तु उवहत्थियशब्दः सज्जितार्थः स समारचयतेरादेश इतीह नोक्तः । उत्तलहओ विटपः । उत ओोति ओत्तलहओ इत्यपि । उलुउंडियं प्रलुठितम् । विरेचितमिति यावत् । उंबरउप्फं अभूताभ्युदयः ॥ यथा ।

उड्डच्छविउत्तलहयतलम्मि उलुउंडिओरुपिम्माणं ।
रइउवकयाण मिहुणाणोंबरउप्फं व संगमो भाइ ॥१०३॥ (११८)

वलएसु उवलभत्ता उवलयभग्गा य णायव्वा ।
अलिएरंडेसू उण्होदयभंडोत्ता[1]णपत्तया [2]चेव ॥१२०॥

उवलभत्ता तथा उवलयभग्गा वलयानि । अल्येरण्डयोर्यथासंख्येन द्वौ शब्दौ । उण्होदयभंडो भ्रमरः । यस्तु उण्होदयभंडशब्दः पिठरवाची कैश्चिन्निबद्धः सोऽस्माभिः संस्कृतभवत्वादुपेक्षितः । उत्ताणपत्तयं एरण्डम् । एरण्डस्येदमैरण्डं पत्रणायम् ॥ यथा ।

इट्ठोवलभत्ताए उवलयभग्गा सहंति तुज्झ करे ।
उण्होदयभंडा कमलम्मि व उत्ताणपत्तसामलया ॥१०४॥ (१२०)

छुरियग्गमुक्कपुप्फं घेत्तुय पायंगुलीहिं उप्पयणं ।
तं उड्डियाहरणमुचुलउलियं कोउअत्तुरिए ॥१२१॥

छुरिकाग्रमुक्तं पुष्पं पादाङ्गुलीभ्यां गृहीत्वा यदुत्पतनं तदुड्डियाहरणम् ॥ यदाह ।

कुसुमं यत्रोड्डीय छुरिकाग्राल्लाघवेन संगृह्य ।
पादाङ्गुलीभिर्गच्छति तद्विज्ञातव्यमुड्डिआहरणम् ॥

1 AB °णवत्तया. 2 C चेय.

उच्चुलउलियं कौतूहलेन त्वरितयानम् ॥ यथा ।

तुह कुरियग्गफुरंतारिमोलिकुसुमुड्डियाहरणं ।
गिद्धा कुणंति उच्चुलउलियकरं खेयरवडूणं ॥१०५॥ (१२१)

पासद्दुएणं परिवत्तणम्मि उत्थल्लपत्थल्ला ।
उत्तिरिविडि [1]उड्डुड्डे उत्तरणवरंडिया उडुवे ॥१२२॥

उत्थल्लपत्थल्ला पार्श्वद्वयेन परिवर्त्तनम् । उत ओति ओत्थल्लपत्थल्ला इत्यपि । उत्तिरिविडी ऊर्ध्वोर्ध्वं भाण्डादेः स्थापनम् । उत्तरणवरंडिया उडुपः । समुद्र-नद्यादौ जलतरणोपकरणं प्रवहणादि ॥ यथा ।

भवउत्तरणवरंडिं संभर सव्वण्णुमण्णहा तुज्झ ।
[2]णरगोत्तिरिविडिमज्झे होही उत्थल्लपत्थल्ला ॥१०६॥ (१२२)

॥ अथ द्व्यक्षरादिक्रमेणैवानेकार्थाः ॥

उद्दं जलमाणुसउहेसु उड्डणो दीहउसहेसु ।
उव्वुण्णं उव्विग्गे उच्छित्ते उब्भडे [3]सुण्णे ॥१२३॥

उद्दं जलमानुषं ककुदं चेति द्व्यर्थम् । उड्डणो दीर्घो वृषभश्च । उव्वुण्णं उद्विग्नमुत्क्षिप्तमुद्भटं शून्यं चेति चतुरर्थम् ॥ (१२३)

वि[4]समोण्णयप्पएसे खिण्णे णिवहे य उद्दाओ ।
विक्खित्तोक्खित्ते सूच्छित्तं उम्मंडमवि हठोव्वत्ते ॥१२४॥

उद्दाओ विषमोन्नतप्रदेशः श्रान्तः संघातश्चेति त्र्यर्थः । उच्छित्तं विक्षिप्त-मुत्क्षिप्तं च । उम्मंडं हठ उद्वृत्तं च । हठोव्वत्ते इति समाहारः ॥ (१२४)

उक्कखुंडो [5]य अल्लाए णियरे वत्थेगदेसे य[5] ।
उम्मच्छमसंबद्धे भंगीभणियम्मि कोहे य[5] ॥१२५॥

---

5 C च. 1 A उड्डहे, B उड्डहेडं. 2 AB नर°. 3 AB सुन्ने. 4 B °समन्नय°.

उक्खुंडो उल्मुकं निकरो वस्त्रैकदेशश्चेति त्र्यर्थः। उम्मच्छं असंबद्धं भङ्गीभणितं क्रोधश्चेति त्र्यर्थम् ॥ (१२५)

उक्खंडो उप्पीलो उग्घाओ तहो य उद्दामो ।
संघायत्थउडेसुं उव्वूरो समहिअत्थे व ॥१२६॥

उक्खंडो उप्पीलो उग्घाओ उद्दामो इत्येते चत्वारोऽपि शब्दाः संघातार्थाः स्थपुटार्थाश्च। उव्वूरो अधिकार्थः। अपिशब्दात् संघातस्थपुटार्थश्चेति त्र्यर्थः। स्थपुटो [1]निम्नोन्नतप्रदेशः ॥ (१२६)

खिम्मे सुम्मे भीए तहाऽब्भडक्कंतपयडवेसेसु ।
उव्विंबं उच्चुल्लं पुण उव्विग्गाधिरूढभीएसु ॥१२७॥

उव्विंबं खिन्नं शून्यं भीतमुद्भटं क्रान्तं प्रकटवेषं चेति षडर्थम्। उच्चुल्लं [2]पुनरुद्विग्नमधिरूढं भीतं चेति त्र्यर्थम् ॥ (१२७)

पडिसद्दकुररविट्ठागव्विट्ठमणोरहेसु उड्डाणो ।
उव्वुक्कं पलवियए संकडए तह बलक्कारे ॥१२८॥

उड्डाणो प्रतिशब्दः कुररो विष्ठा गर्विष्ठो मनोरथश्चेति पञ्चार्थः। उव्वुक्कं प्रलपितं संकटं बलात्कारश्चेति त्र्यर्थम् ॥(१२८)

मं[3]चणियरेसु उंडलमुप्पित्थं तट्ठकुवियविहुरेसु ।
णीरागे गलिए उव्वत्तं उव्वाढमुरुगयदुहेसु ॥१२९॥

उंडलं मञ्चो निकरश्चेति द्व्यर्थम्। उप्पित्थं त्रस्तं कुपितं विधुरं चेति त्र्यर्थम्। उव्वत्तं नीरागं गलितं चेति द्व्यर्थम्। उ[4]व्वट्टं टान्तमिति केचित्। उव्वाढं विस्तीर्णं गतदुःखं चेति द्व्यर्थम्। केचिद् विपूर्वमेनं पठन्ति विउव्वाढं इति ॥ (१२९)

---

1 C निम्नोन्न°. 2 C तु उद्वि°. 3 AB °चनिय°. 4 AB °व्वत्तं दान्त°.

उक्खित्तं अव[1]किसं कसं पासप्पसिढिलि [2]य।
पंकोच्छेहसमूहेसु बहलए तह य उप्पंको ॥१३०॥

उक्खित्तं अवकीर्णं कृत्तं पार्श्वप्रशिथिलं चेति चत्वर्थम्। उत ओति ओक्खित्तं इत्यपि। उप्पंको पङ्क उच्छ्रय: समूहो बहलं चेति चतुरर्थः॥ (१३०)

उत्तप्पो गव्वियबहुगुणेसु णीविक्कमेसु उच्चोलो।
अणुवायसमेसूच्छुल्लो णिवघणपीवरेसु उम्मल्लो ॥१३१॥

उत्तप्पो गर्वितोऽधिकगुणश्च। उच्चोलो नीवी खेदश्च। उच्छुल्लो अनुवादः खेदश्च। उम्मल्लो नृपो मेघ: पीवरश्चेति चत्वर्थः। उम्मल्लो बलात्कार इति केचित्॥ (१३१)

उम्मुद्दुओ हुंकारे गयणुम्मुहसाणसद्दे [2]य।
अहिअअवक्खिअणिच्छिअतावागणिएसु उव्वरिअं ॥१३२॥

उम्मुद्दुओ हुंकारो गगनोन्मुखस्य श्वन: शब्दश्च। उव्वरिअं अधिकमनीप्सितं निश्चितं तापोऽगणितं चेति पञ्चार्थम्॥ (१३२)

काणच्छिदिट्ठविक्खित्तखित्तचत्तेसु उब्भरियं।
उव्वाडुयं परम्मुहणिम्मज्जाएसु सुरएसु ॥१३३॥

उब्भरियं काणाक्षिदृष्टं विक्षिप्तं क्षिप्तं त्यक्तं चेति चतुरर्थम्। उत ओति ओब्भरियं इत्यपि। उव्वाडुयं पराङ्मुखसुरतं निर्मर्यादसुरतं च॥ (१३३)

गीआरामेसूव्वाउलमुरुपुल्लो [3]अपूवखिच्चेसु।
अहियप्पमाणवज्जियमज्जाएसुं च उव्विडिमो ॥१३४॥

उव्वाउलं गीतमुपवनं च। उरुपुल्लो अपूपो धान्यमिश्रा च। उव्विडिमो अधिकप्रमाणो विमुक्तमर्यादश्चेति द्व्यर्थः॥ (१३४)

---

1 AB °किन्ने. 2 C च. 3 AB अपूवखि°.

उच्छुंडिओ सपत्तियहरिएसु उज्झंगलं हटे दोहे।
उप्पिंजलं च सुरए धूलीए तह अकित्तीए ॥१३५॥

उच्छुंडिओ सपवित:। बाणादिनातिव्यथित:। अपहृतश्चेति त्र्यर्थ:। उज्झंगलं बलात्कारो दोर्घं च। उप्पिंजलं सुरतं रजोऽकीर्त्तिश्चेति त्र्यर्थम् ॥(१३५)

रणरणयाणिट्ठेसु उव्वाहुल[1]मुम्मालिय[2] किसोमामिए।
उव्वेल्लरं अखिडियभूमीए जहणरोमे[3]य ।।१३६।।

उव्वाहुलं औत्सुक्यं द्वेष्यं च। उम्मालियं[3] कृशमुन्नमितं च। किसो-मामियं इति समाहार:। उव्वेल्लरं खिलभूमी जघनरोमाणि च। उत ओति ओव्वेल्लरं इत्यपि ॥ (१३६)

रूसिआकुलेसु उम्मच्छियमुडुहियमूढकुवियउच्छिट्ठे ।
उग्गाहियं च गहिए उक्खित्तपवट्टिएसु च ।। १३७।।

उम्मच्छियं रुषितमाकुलं च। उडुहियं ऊढाया: कुपितमुच्छिष्टं च। ऊढकुवियउच्छिट्ठे इति द्विपद: समाहार:। प्राकृते द्वित्वमपि। तेन उड्डुहियं इत्यपि। उग्गाहियं गृहीतमुत्क्षिप्तं प्रवर्त्तितं चेति त्र्यर्थम् ॥ अत्र। उम्मिकइ मुञ्चति उत्क्षिपति च। उत्थंघइ रुणद्धि उत्क्षिपति चेति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ ॥ (१३७)

उवकसिओ [5]सण्णिहिए परिसेवियसज्जिएसु च।
उलुफुंटियं च विणिवाडियम्मि उवसंतयम्मि तहा ॥१३८॥

उवकसिओ संनिहित: परिसेवित: सर्जितश्चेति त्र्यर्थ:। उलुफुंटियं विनि-पातितं प्रशान्तं च ॥ (१३८)

---

1 AB °मुव्वालि° 2 C ण. 3 AB उम्मालि°. 4 AB °सोमामि°. 1 AB संनिहि°.

उच्चत्त[1]वरत्तं पासत्थूलम्मि अणवत्थभमणे य ।
ऊआ जूया ऊलो गइभङ्गे ऊसणं च रणरणए ॥१३९॥

उच्चत्तवरत्तं पार्श्वयोः स्थूलमसमञ्जसविवर्त्तनं च। अथ द्व्यक्षरादिक्रमेणैव ऊकारादयः ।

ऊआ यूका। ऊलो गतिभङ्गः। ऊसणं रणरणकः ॥ यथा ।

ऊआउलवत्थाणं रिऊण गिरिभमणजायऊलाणं ।
पियविरहऊसणीणं तह कुविए कह सुहं कुमरवाल ॥१०७॥ (१३८)

ऊसारो कूसारे ऊसयमुवहाणमूसलं पीणे ।
ऊहट्टं ऊहसियम्मि ऊरणी तह उरब्भम्मि ॥१४०॥

ऊसारो गर्त्तविशेषः। ऊसयं उपधानं शयने मस्तकोत्तम्भनाय यन्निवेश्यते। ऊसलं पीनम्। ऊहट्टं उपहसितम्। ऊहसिअं इति तु उपहसितशब्दभवं रूपम्। ऊरणो उरभ्रः ॥ यथा ।

ऊसलऊसयतूलिं मोत्तुं सहि णइतडे अहिसरंती ।
होहिसि ऊहट्टपयं प[2]खलंती ऊरणि व्व ऊसारे ॥१०८॥ (१४०)

आणंदियम्मि ऊणंदियमूसलियं सरोमंचे ।
विक्खित्ते ऊसाइयमूसायंतो अ खेयसिढिलम्मि ॥१४१॥

ऊणंदियं आनन्दितम्। ऊसलियं सरोमाञ्चम्। ऊसलियं उल्लसितमिति तु उल्लसिधात्वादेशसिद्धम्। ऊसाइयं विक्षिप्तमिति धनपालः। ऊसायंतो खेदे सति शिथिलः ॥ यथा ।

ऊसायंतसरीरं ऊसाइयवलयणिवडणभएण ।
उद्दकरं ऊसलियं ऊणंदय [3]सुहय विरहतणुइं तं ॥१०९॥ (१४१)

---

1 A °ऊपर°, B °त्तं पर°. 2 A °कलिंती. 3 AB सुभय.

ऊसुक्कियं विमुक्के ऊमुत्तियमवहपासघायम्मि ।
ऊसुंभियऊसुरुसुंभिया य रुद्धगलरुसम्मि ॥१४२॥

ऊसुक्कियं विमुक्तम् । ऊमुत्तियं उभयपार्श्वघातः । ऊसुंभियं तथा ऊसुरुसुंभियं रुद्धगलं रोदनम् । ऊसुंभियं उल्लसितमिति तु उल्लसिधात्वादेशसिद्धम् ॥ यथा ।

ऊसुक्कियहासाए ऊमुत्तियदुत्थियाइ तुह विरहे ।
ऊसुंभिएण तीए कयमूसुरुसुंभियं सहीणं पि ॥११०॥ (१४२)

अथानेकार्थाः ।

गामे संघे ऊरो जिंभियपज्जाउलेसु ऊसत्थो ।
ऊसवियं उब्भंते तहेअ उद्धीकए होइ ॥१४३॥

ऊरो ग्रामः सङ्घश्च । ऊसत्थो जृम्भितमाकुलश्च । ऊसवियं उद्भ्रान्तमूर्ध्वीकृतं च ॥ (१४३)

अथ एकारादयो द्व्यक्षरादिक्रमेण प्रस्तूयन्ते । ऋवर्णऌवर्णयोः प्राकृते प्रयोगाभावात् ।

एलो कुसले एक्को णेहपरे चंदणम्मि एक्कंगं ।
ए[1]त्तोप्पं एयप्पहुदि य पविसंतम्मि एमाणो ॥१४४॥

एलो कुशलः । एक्को स्नेहपरः । एक्कंगं चन्दनम् । एत्तोप्पं एतत्प्रभृतीत्यर्थः । यस्तु एत्तोप्पं एद्दहमेत्तं इति व्याचष्टे सोऽभिमानचिह्नस्तं विद्वद्भिस्तदभिप्रायं नावबुध्यते । यतो देश्यन्तरेष्वपि एत्तोप्पं एयप्पहुदि एतावदेव दृश्यते । उदाहृतं चाभिमानचिह्नेनैव स्ववृत्तौ ॥ यथा ।

दियहं युडुंकियमुहो जूरइ अहए तुमं वहु दियर ।
अम्हं सह [2]कायंदिं एत्तोप्पं मा करिज्जासु ॥१११॥ इति ।

---

1 AB °त्तोप्प ए°.   2 AB कादंदी.

एमाणो प्रविशन् ॥ यथा ।

एमाणमयणबाणोट्टिए जरे तीइ तुःभ एक्काए ।
एत्तोप्पं एलाणं एक्कंगरसो वि णाहिमओ ॥११२॥

अत्र च । एत्ताहे इदानीम् । एद्दह इयत् । एक्कारो अयस्कारः । एते शब्दानुशासने साधिता इति नोक्ताः ॥ (१४४)

एक्केक्कममस्सोसो एक्कणाडो तह य कहयम्मि ।
सा एमिणिया जीए सुत्तेण पमिज्जए अंगं ॥१४५॥

एक्केक्कमं अन्योन्यम् । एक्कणडो कथकः । एमिणिया यस्याः स्त्रियाः सूत्रेण शरीरप्रमाणं गृहीत्वा दिक्षु प्रक्षिप्यते कस्मिंश्चिद्देशे आचारविशेषे सैवमुच्यते ॥ यथा ॥

एमिणियाए तीए रूवं दट्ठूण कामसरविद्धा ।
एक्केक्कमं कहंता तरुणा जायंति ए[1]क्कणडा ॥११३॥

अत्र एक्कवई रथ्येत्येकपदोशब्दभवत्वान्नोक्तम् ॥ (१४५)

एक्कघरिल्लो दिअरे सहोसिए एक्कसाहिल्लो ।
सा एक्कसिंवली जा सिंवलिपु[2]प्फेहिं [3]णवहल्लिआ ॥१४६॥

एक्कघरिल्लो देवरः । एक्कसाहिल्लो एकस्थानवासी । एक्कसिंबली शाल्मली-पुष्पैर्नवफलिका ॥ यथा ।

एक्कघरिल्ल ण लज्जसि किमेक्कसाहिल्लमाणुसाणं वि ।
जं एक्कसिंवलिमिसा पुणो पुणो णियसि मालाविं ॥११४॥ (१४६)

एक्कलपुडिंगं विरलंबुकणे एणुवासिओ भेक्के ।
एराणी इंदाणी पुरंधिया तव्वयत्था य ॥१४७॥

---

1 AB °क्कनडा. 2 C °प्फेहि. 3 AB नव°.

एकल्लपुडिंगं विरलबिन्दुवर्षः। एणुवासिओ भेकः॥ यथा।

संदर गोरंगीए गोरी अज्जेय तीइ सुप[1]सगा।
एकल्लपुडिंग हु एणुवासिए आगओ सि जं काले॥११५॥

अत्र एक्कसरियशब्दः शीघ्रार्थे निपातेष्वस्माभिरुक्त इति नोक्तः॥

अथानेकार्थाः।

एराणी इन्द्राणी तद्व्रतस्था च स्त्रीति द्वयर्था॥ (१४७)

एलविलो धणिओसहा अधम्मरोरप्पिएसु एक्कमुहो।
ओली कुलपरिवाडी ओज्झमचोक्खम्मि विमलणे ओप्पा॥१४८॥

एलविलो आढ्यो वृषभश्च। एक्कमुहो निर्धर्मो दरिद्रः प्रियश्चेति त्र्यर्थः।

अथ ओकारादयः। ऐकारस्य प्राकृते प्रयोगाभावात्। ओली कुलपरिपाटी। पङ्क्तिवाचकस्त्वालीशब्दभवः। ओज्झं अचोत्तम्। ओप्पा शाणादिना मण्यादिमार्जनम्॥ यथा।

णिवमउडोप्पियपयणह कित्ती तुज्झ धवलेइ ओज्झंपि।
ससिकुलभवाण अहवा ओलिसहावो अयं कुमरवाल॥११६॥ (१४८)

ओअं वत्ता ओरं रुचिरे करिबंधखायमोवं च।
ओसारोसक्का गोवाडोसरिआ हिमम्मि ओग्गीओ॥१४९॥

ओअं वार्त्ता। ओरं चारु। ओवं गजादिर्बन्धनार्थं खातम्। ओसारो गोवाटः। ओसक्को अपसृतः। ओग्गीओ नीहारः॥ यथा।

चइआजिओवओअं रिउणो ओग्गीयओरजस तुज्झ।
भीआ ओसारेसुं वसंति समराउ ओसक्का॥११७॥ (१४९)

कीसविवरणे ओच्छियमोंडलमवि कीसगुंफम्मि।
ओसिअमबले ओणीवी णिव्वे ओत्थरो वि उच्छाहे॥१५०॥

---

1 AB °सम्रा.

ओच्छियं केशविवरणम् । ओंडलं केशगुम्फो धम्मिल्लप्राय: । ओसिओ अबल: । ओणीवी नीव्रम् । ओत्थरो उत्साह: ॥ यथा ।

अणओत्थरोसियाणं जरउडओणीविसंग[1]जडिलेसु ।
तुज्झ रिऊणं रसं कहमोच्छियमोंडलं च केसेसु ॥११८॥ (१५०)

ओग्गालो ओआलो वहोलए ओत्थ[2]ओ अ अवसन्ने ।
ओक्कियमुसिए रत्थे ओगिव्वो णीवियाए ओवट्टी ॥१५१॥

ओग्गालो तथा ओआलो अल्पं स्रोत: । ओत्थओ अवसन्न: । ओत्थयं पिहितमित्यन्ये । ओक्कियं उषितम् । वान्तमित्यन्ये । ओगिव्वो वल्मीक: । पिपीलिकोत्खातो मृद्राशिरित्यर्थ: । ओवट्टी परिधानैकदेश: ॥ यथा ।

वाहोग्गालवणोयालपूरिओगिव्वणिग्गयाहिभया ।
गलिओवट्टी तुह रिउवह्र वणि ओत्थओक्किया लुढइ ॥११९॥ (१५१)

ओसाओ पहररुजा ओच्छत्तं दंतधावणए ।
ओसीसं अववत्तं ओवट्टो मेहवारिसिअम्मि ॥१५२॥

ओसाओ प्रहारपीडा । ओच्छत्तं दन्तधावनम् । ओसीसं अपवृत्तम् । ओवट्टो मेघजलसेक: ॥ यथा ।

ओ ओच्छत्तमिसेणं पहिओ ओसीसिऊण जंतोवि ।
णवमयणस[3]रोसाओ मोडइ ओवट्टफुल्लणीवलयं ॥१२०॥ (१५२)

ओहंकोहट्टोलिप्पा हासे कुसुरमणमोलुंकी ।
ओलिंभा उद्देही ओचुल्लं चुल्लिएगदेसम्मि ॥१५३॥

ओहंको ओहट्टो ओलिप्पं हास: । ओलुंकी कुसुरमणम् । नंष्ट्वा यत्र शिशव: क्रीडन्ति । चक्षु:स्थगनक्रीडेति केचित् । [4]ओलिंभा उपदेहिका । ओचुल्लं चुल्लेरेकदेश: ॥ यथा ।

---

1 AB °जटिल°. 2 AB °ओ अव°. 3 AB°रोआओ. 4 AB ओलिभा.

ओहंकिरि ओहट्टं च य ओलुंकिं च सारवेसु वरं ।
ओचुल्ले ओलिंभं दट्ठुं ओलिप्पिही तुह णणन्दा ॥१२१॥ (१५३)

वलिए ओज्जल्लो गज्जियम्मि [1]ओअंकओज्जाया ।
दीहर[2]महुरभुणीए ओरल्ली ओल्लणी सि[3]हरिणीए ॥१५४॥

ओज्जल्लो बलवान् । ओअंको तथा ओज्जाओ गर्जितम् । ओरल्ली दीर्घमधुरध्वनिः । ओल्लणी मार्जिता ॥ यथा ।

ओज्ज[4]ल्लभडोज्जायं करिओअंकं च [5]सुणिअ संगामे ।
ओल्लणिमहुरोरल्ली[6]सुहला [7]जे हुंति ते पुरिसा ॥१२२॥ (१५४)

ओसणमुव्वेयम्मि [8]य ओरिल्लो अइरकालम्मि ।
ओड्डणमुत्तरीए ओड्डत्तं ओड्डत्तणं च परिहाणे ॥१५५॥

ओसणं उद्वेगः । ओरिल्लो अचिरकालः । ओड्डणं उत्तरीयम् । ओड्डत्तं तथा ओड्डत्तणं परिधानम् ॥ यथा ।

ओरिल्लमयणवत्तोसणाइ ओड्डत्तणम्मि स्हसियम्मि ।
परिहियमोड्डणमोड्डियमोड्डत्तं तुज्झ दंसणतुराए ॥१२३॥ (१५५)

ओडड्डं रत्ते ओलत्थो दलि[9]ए णयम्मि ओहत्तो ।
ओसक्कं तुडिए ओरुंजं णत्थि त्ति भणियक्कीलाए ॥१५६॥

ओडड्डं रक्तम् । ओलत्थो विदारितः । ओहत्तो अवनतः । ओसक्कं त्रुटितम् । ओरुंजं नास्तीति भणितगर्भा क्रीडा ॥ यथा ।

अक्खोडड्डो दइओ तुह ओहत्तो वि णवणहोलत्थो ।
ओरुंजं मुक्कलिओ मा मह ओ[10]सक्कणेहिया होसु ॥१२४॥ (१५६)

---

1 AB थोयंक°.　2 C मुहर°.　3 AB °हरणी°.　4 AB °ल्लडो°.　5 AB सुणिय.
6 A °सुह°.　7 A है, B ते.　8 C च.　9 AB °ए णण°.　10 AB °सक्क°.

विहलम्मि ओहुडं ओहुरं च खिस्मम्मि ओवरो णियरे।
ओसुद्धं विणिवडियम्मि ओज्झरी अंतआवरणे ॥१५७॥

ओहुडं विफलम्। ओहुरं खिन्नम्। ओहुरं अवनतं स्रस्तं चेत्यवन्तिसुन्दरी। यदुदाहरति स्म।

खणमित्तकलुसियाए लुलियालयवल्लरीसमोत्थरियं।
भमरभरो[1]हुरयं पङ्कयं व भरिमो मुहं तीए ॥१२५॥
किं तं पि हु वीसरियं णिक्किव जं गुरुयणस्स मज्झम्मि।
अहिधाविऊण गहिओ तं ओहुरउत्तरीयाए ॥१२६॥

ओवरो निकरः। कप्रत्यये ओवरओ। ओसुद्धं विनिपतितम्। ओज्झरी अन्त्रावरणम् ॥ यथा।

पहरोसुद्धहओज्झरिओवरखलणोहुरा रणा रिउणो।
तुह कुमरवाल ओहुडभुअदंडा जंति रं[2]खेसुं ॥१२७॥ (१५७)

ओसित्तं ओलित्ते अहिहूए ओहुओग्गि[3]ओग्गणाया।
ओड्डल्लं आरूढे ओसीओहाडूया य हेट्ठमुहे ॥१५८॥

ओसित्तं उपलिप्तम्। ओहुओ ओग्गिओ ओग्गणओ एते त्रयोऽप्यभिभूतार्थाः। ओड्डल्लं आरूढम्। ओसिओ तथा ओहाडओ अधोमुखः ॥ यथा।

ओड्डल्ले गयमोग्गियगिरिं मओसित्तमुहमणोसीअं।
तइ ओहुअहरिवरिए ओग्गणओहाडया हुआ रिउणो ॥१२८॥ (१५८)

ओलित्ती ओ[5]लिप्पत्ती असिदोसम्मि ओक्कणी जूआ।
ओज्झायं ओहट्टिय[6]मस्सं पेल्लिय करेण जं गहियं ॥१५९॥

ओलित्ती तथा ओ[5]लिप्पत्ती खड्गादिदोषः। ओक्कणी यूका। ओज्झायं तथा ओहट्टियं अन्यं प्रेर्य यत्करेण गृहीतम् ॥ यथा।

---

1 AB °हुरियं. 2 AB सुहीए. 3 BC °ग्गसु. 4 AB °ग्गेगुण°. 5 C °लिप्पंती. 6 AB °मड्ढं.

कुरिओलित्तो असिओ[1]लिप्पत्ती ओक्कणी णववल्थे।
काहइ रिऊण तए जसमोहट्टिअयं सिरिं च ओज्झायं ॥१२८॥ (१५८)

सेणो ओलय-ओलावया य फलहग्गलाइ ओहडणी।
ओलयणी णववहुया ओलइणी दइयभूया य ॥१६०॥

ओलओ तथा ओलावओ [2]श्येनः पक्षी। ओलओ अपलाप इत्यन्ये। अत्र। ओहइ अवतरति। अयं धात्वादेशेषूक्तत्वान्नोक्तः। ओमाल-ओज्झर-ओसत्त-शब्दा निर्माल्य-निर्झर-अवसक्तशब्दभवा इति नोक्ताः। ओहडणी फलहकार्गला। ओलयणी नववधूः। ओलइणी दयितीभूता ॥ यथा।

ओ[3]लइणी ओलयणी रिऊण ओलयविए रणे खग्गो।
ओहडणिदीहभुअ तुह भडचडओलावओ रुयाविइ ॥१३०॥ (१६०)

ओसुंखियं च उप्पेक्खिए अलिंदम्मि ओस[4]रिआ।
[5]ओआवलो अ बालायवम्मि ओहाडणी पिहाणीए ॥१६१॥

ओसुंखियं उत्प्रेक्षितम्। ओसरिआ अलिन्दः। ओआवलो बालातपः। ओहाडणी पिधानी ॥ यथा।

ओसुंखिय पि[6]यमिंतं ओआवलमोसरिं सरंतं च।
गंदोइ खिविय जारं असइ ओहाडणिं देइ ॥१३१॥ (१६१)

ओआअवो वि अत्थक्खणम्मि ओवट्टियं च चाडुम्मि।
ओअग्घियमोसिंघियमंगपिणद्धम्मि ओलइयं ॥१६२॥

ओआअवो अस्तसमयः। ओवट्टियं चाटु। ओअग्घियं ओसिंघियं घ्रातमित्यर्थः। ओसिंघियशब्दोऽपि देश्य एव। अनया तु भङ्ग्या निबद्धः। ओलइयं अङ्गे पिनद्धम् ॥ यथा।

ण हु ओअग्घइ कमलं ओलइअं [7]ण सहए जलहं पि।
ओवट्टिएहि ओआअवे वि ओसिंघए ण सा असणं ॥१३२॥ (१६२)

---

1 C°लिप्प'ती. 2 C श्येनप°. 3 AB °लयणी. 4 AB °रिया. 5 AB ओयाव°. 6 B °यमितं. 7 ABन.

ओलुंपओ अ तवियाहत्थे ओहीरिअं च उग्गीए।
सुत्ते ओल्लरिओ विहिक[1]यम्मि ओसाणिहाणं च ॥१६३॥

ओलुंपओ तापिकाहस्तः। ओहीरिअं उद्गीतम्। अवसन्नमित्यन्ये। यस्तु ओहीरिअशब्दो निद्रार्थः स धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। ओल्लरिओ सुप्तः। ओसाणिहाणं विधिवदनुष्ठितम्॥ यथा।

णिसि ओल्लरणे ओसाणिहाणिअं किं पि तीइ जं तुमए।
तं चिय ओहीरइ सा [2]ओलुंपयकम्मवावडा वि दिणे ॥१३३॥

अत्र। ओरुम्माइ उद्वाति। ओहामइ तोलयति। ओलुंडइ विरेचयति। ओसुक्कइ तेजयति। ओग्गालइ रोमन्थयति। ओरसइ अवतरति। ओअंदइ ओद्दालइ आच्छिनत्ति। ओअग्गइ व्याप्नोति। ओहावइ आक्रामति। ओवासइ अवकाशते। ओअक्खइ पश्यति। ओवाहइ अवगाहते। एते धात्वादेशेष्वस्माभिरुक्ता इति नोच्यन्ते॥ (१६३)

॥ अथानेकार्थाः॥

णिसजलहिमेसु ओसा सेवयअपहावलेसु ओलुग्गो।
ओआली असिदोसोली ओ[3]लुट्टमघडंतमिच्छासु॥१६४॥

ओसा निशाजलं हिमं चेति द्व्यर्थी। ओलुग्गो सेवको निश्छायो निःस्थामा चेति त्र्यर्थः। ओआली खड्गदोषः पङ्क्तिश्चेति द्व्यर्थी। ओ[4]लुट्टं अघटमानं मिथ्या च॥ (१६४)

ओअल्लो पल्हत्थप्पकंपगोवाडलंबमाणेसु।
ओरत्तो वि विदारियगव्विट्ठकुसुंभरत्तेसु ॥१६५॥

ओअल्लो पर्यस्तः कम्पो गोवाटो लम्बमानश्चेति चतुरर्थः। ओरत्तो विदारितो गर्विष्ठः कुसुम्भरक्तश्चेति त्र्यर्थः॥ (१६५)

---

1 A °कम्मि. 2 A ओलिंपइक°, B ओलिंप क°. 3 B °लुइम°. 4 B °लुइ°.

ओहट्टो ओसरिए अवगुंठणणीवियासुं च।
णामिसहरियआणावंधणखाएसु ओआओ ॥१६६॥

ओहट्टो अपसृतो अवगुण्ठनं नीवी चेति त्र्यर्थः। ओआओ ग्रामाधोग्रो-ऽपहृत आज्ञा हस्त्यादीनां बन्धनार्थं खातं चेति चतुरर्थः॥ (१६६)

ओहारो कच्छवए अंतरदीवम्मि भागे य[1]।
ओवियमारोवियरुसचाडुमुक्केसु हरिए य[1] ॥१६७॥

ओहारो कच्छपो नद्यादीनामन्तर्द्वीपिभंगश्चेति त्र्यर्थः। ओवियं आरोपितं रुदितं चाटु मुक्तं हृतं चेति पञ्चार्थम्॥ (१६७)

ओहित्थं च विसाए रहसम्मि वियारिए तह य।
चंदणसिलासु ओहंसो ओसव्विअमसोहसादेसु ॥१६८॥

ओहित्थं विषादो रभसो विचारितं चेति त्र्यर्थम्। ओहंसो चन्दनं चन्दन-घर्षणशिला चेति द्व्यर्थः। ओसव्विअं गतशोभमवसा[2]दश्चेति द्व्यर्थम्॥ (१६८)

ओसिंघियम्मि चंदणघसणसिलाए य[1] ओहरिसो।
ओत्थरिओ अक्कंते अक्कममाणे य[1] णायव्वो ॥१६९॥

ओहरिसो घ्रातश्चन्दनघर्षणशिला च। ओत्थरिओ आक्रान्त आक्रम-माणश्च॥ (१६९)

ओसाअंतो जिम्भालसम्मि सीयंतसवियणेसुं च।
ओघसरो य[1] अणत्थे घराण वारिप्पवाहे अ ॥१७०॥

ओसाअंतो जृम्भालसः सीदन् सवेदनश्चेति त्र्यर्थः। ओघसरो अनर्थो गृहवारिप्रवाहश्च॥ (१७०)

हेट्ठामुहकाणे[3]क्खिअआकिसोसुं च ओसरिअं।
ओइंपियं च ओरंपियं च अक्कंतणट्ठेसु ॥१७१॥

1 C च. 2 C °दश्च. 3 AB °वेच्छिय°.

श्रोसरिश्रं अधोमुखमचिनिकोच आकीर्णं चेति चत्वर्थम्। श्रोइंपियं आक्रान्तं नष्टं च। एवम् श्रोरंपियं। चकारौ द्वयोरपि द्व्यर्थतासूचकौ। यदाह। श्रोइंपियश्रोरंपियशब्दौ नष्टे तथाक्रान्ते। न चात्र यथासंख्यभ्रमः। श्रोइंपियं श्रोरंपियं इत्यन्योन्यपर्यायतया सर्वैरभिधानात्। भिन्नार्थानां ह्यन्योन्यपर्यायत्वं न घटत इति॥ (१७१)

श्रोश्र[1]ग्गिश्रमहिहूए केसाईपुंजकरणे य।

अच्चासत्ते तण्हापरे श्र श्रोलिहडो पवुड्ढे [2]य॥१७२॥

श्रोश्रग्गिश्रं अभिभूतं केशादीनां पुञ्जीकरणं च। श्रोलिहडो अत्यासक्तस्तृष्णापरः प्रवृद्धश्चेति त्र्यर्थः॥ (१७२)

चदृणरइजोग्गे श्रोवसिरमोहसियमंसुश्रधुएसु।

श्रोसिक्खियं च गमणव्वाघाए अरइणिहिए [2]य॥१७३॥

श्रोवसिरं चन्दनं रतियोग्यं चेति द्व्यर्थम्। चंदणरइजोग्गे इति समाहारद्वन्द्वः। श्रोहसियं वस्त्रं धूतं चेति द्व्यर्थम्। उपहसितार्थस्तु श्रोहसियशब्दः संस्कृतभव एव। श्रोसिक्खियं गतिव्याघातोऽरतिनिहितं च॥ (१७३)

श्रोहरणं विणिवाडणमत्यस्सारोवणं चेय।

परश्रो ठियसंजोए उकारश्रोकारविणिमश्रो होइ॥१७४॥

श्रोहरणं विनिपातनमसंभवतोऽप्यर्थस्य संभावनं च। अत्र श्रोंवालइ छादयति प्लावयति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोच्यते। इह च क्वचिदुकारस्थान श्रोकारं पठन्ति श्रोकारस्थाने च उकारम्। तत्र विषयविभागो दर्श्यते। [3]पुरःस्थिते संयोग उकारश्रोकारयोर्विपर्ययो भवति[4]॥ यथा। उक्कंदो श्रोक्कंदो। उक्खलो श्रोक्खलो। इत्यादि। एतच्चोपलक्षणमिकार-एकारयोरपि॥ यथा इक्को एक्को दरिद्रः। इत्यादि। यदस्मराम। श्रोत्संयोगे [सि० है० ८,१,११६], इत एद्वा [सि०है० ८,१,८५], ह्रस्वः संयोगे [सि०है० ८,१,८४] इति च॥ (१७४)

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञदेशीनाममालायां प्रथमो वर्गः।

---

1 AB °ग्गियम°. 2 C च. 3 C परतः स्थि°. 4 AB °श्रोशब्दसंग्रहरूपी प्रथमः स्वरवर्गः॥

संगृहीताः स्वरादयः शब्दाः। इदानीं व्यञ्जनादयः संगृह्यन्ते।
तेऽपि वर्गक्रमेणेति कवर्गादयो ह्रस्वरादिक्रमेण
स्वरक्रमेण च प्रस्तूयन्ते।

अम्बियकवड्डियासुं कत्ताओ मूलए कंदो।
कंतू कामे कंची मुसलग्गगलोहवलयम्मि ॥१॥

कत्ता अन्धिकाद्यूतकपर्दिका। कंदो मूलकशाकम्। कंतू कामः। कंचो मुसलमुखे लोहवलयम्॥ यथा।

मुसलमुहं कंचीए कच्छपएसो [1]य कंदोहिं।
कत्ताहि वड्डजूयं रईइ कंतू अ सोहंति ॥१॥ (१)

कल्ला कविसं मज्जे कलिकल्लोला विवक्खम्मि।
कच्चं कोडुंबं कज्जे कम्मो कच्छुरो [1]य पंकम्मि ॥२॥

कल्ला तथा कविसं मद्यम्। कल्लाशब्दः कल्याशब्दभवोऽप्यस्ति। स तु कवीनां नातिप्रसिद्धः। कली तथा कल्लोलो शत्रुः। कच्चं तथा कोडुंबं कार्यम्। कम्मो तथा कच्छुरो पङ्कः॥ यथा।

पियकविसकच्छुर तुमं कल्लं कस्सं व मुंच इमिणा हि।
कल्लोलाकलिकच्चाकोडुंबाणं मुणिज्जइ [2]ण भेओ ॥२॥ (२)

कवयं भूमिच्छत्ते णालियवल्लीइ [1]य कलंबू।
उवसप्पियम्मि कमिओ कोड्डीभेए करोडी [1]य ॥३॥

कवयं भूमिच्छत्रम्। यद्वर्षासु प्ररोहति। कलंबू नालिकाभिधाना वल्ली। कमिओ उपसर्पितः। करोडी कोटिकाभेदः॥ यथा।

किं ते रिद्धिं पत्ता विसुणा जे पणइणो वि ताविंति।
कवयकलंबूउ वरं कमियकरोडीण दिंति जे छाहिं ॥३॥ (३)

[1] C च. [2] AB न.

कयलं अलिंजरे कंदलं कवाले छुरीइ कट्टारी।
कसरो अहमबइल्ले कंटाली रिंगणीए य ॥४॥

कयलं अलिञ्जरः। कंदलं कपालम्। कट्टारी छुरिका। कसरो अधमबलीवर्दः। कंटाली कण्टकारिका॥ यथा॥

तुह सियकट्टारीफुट्टकंदलो बब्बरो कयलतुंदो।
कसरो व्व सिढणरवइ लुढेइ कंटालिसंकुलणईए ॥४॥ (४)

कउहं णिच्चे कणई लयाइ कलहं च पडियारे।
कक्किंडम्मि करेडू कवासकविसा य अद्धजंघाए ॥५॥

कउहं नित्यम्। कणई लता। कलहं प्रत्याकारः। असिपरिवार इति यावत्। करेडू कृकलासः। कक्किंडशब्दोऽपि देश्यः। पर्यायभङ्ग्या तूपात्तः। कवासो तथा कविसा अर्धजङ्घा। मोचकमित्यर्थः॥ यथा।

तुह जयसिरिकणईदुम कलहुग्गयखग्ग कउहमरिणिवहो।
अकवासो कविसं संभरइ करेडु व्व वोरिवणमिंतो ॥५॥ (५)

किंसारुयम्मि कणिसं कसिया कसई अ रणचारिफले।
कविलो साणे करमो झीणे कडसी मसाणम्मि ॥६॥

कणिसं किंशारुः। धान्यशीर्षवाची तु कणिसशब्दः संस्कृतभवः। कसिया तथा कसई अरण्यचारीफलम्। कविलो श्वा। करमो क्षीणः। कडसी श्मशानम्॥ यथा॥

कसियाकुलम्मि गामे कसईकणिसेसु बडसंतोसो।
अलस [1]ण लज्जसि किं तं करमो कविलो व्व कडसीए ॥६॥ (६)

[1] AB, न.

कंटोलं कंकोडं करणी रूवे करीसए कउलं ।
अयदव्वीइ कडच्छू पहियगुहासुं च [1]कंपडकफाडा ॥७॥

कंटोलं कंकोडं । अन्योन्यविध्यनुवादभावो द्वयोरपि देश्यत्वात् । करणी रूपम् । आकार इत्यर्थः । एष यदि संस्कृते न दृश्यते तदा देशी । कउलं करीषम् । तच्च गोमय[2]खण्डं तच्चूर्णं च । कडच्छू अयोदर्वी । [3]कंपडो पथिकः । कफाडो गुहा ॥ यथा ॥

कंपडकरणोउ तुहारिवङ्गउ करेण भुग्गकंटोलं ।
कइंति कउलजलणा कओ कडच्छू कफाडम्मि ॥७॥ (७)

कमणी णिस्सेणीए सुक्कतआए करंजो य ।
कउभालं सेवालि मालियवंसेसु कम्हियकलंका ॥८॥

कमणी निःश्रेणिः । करंजो शुष्का त्वक् । कउभालं शैवालः । कम्हिओ मालिकः । कलंको वंशः ॥ यथा ॥

[4]कमणोकलंककउभालिओ वि सकरंजओ वि धसो सि ।
उच्चतरुकुसुमगहणे कम्हिअ तरु[5]णीए छिप्पसि सया जं ॥८॥ (८)

कविडं च पच्छिमंगणमुप्पलए कलिमं[6]कंदोट्टा ।
कल्होडो वच्छयरे वगम्मि कंडूरकाउल्ला ॥९॥

कविडं गृहपश्चिमाङ्गणम् । कलिमं तथा कंदोट्टं नीलोत्पलम । कल्होडो वत्सतरः । वत्सतरी चेत् कल्होडी । कंडूरो तथा काउल्लो बकः । अकारान्त-ककारादिशब्दप्रस्ताव आकारान्तककारादेर्निवेशोऽर्थानुरोधात् ॥ यथा ॥

कंदोट्टच्छी कविडे उड्डियकंडूरकलयलं सोउं ।
कल्होडपायणमिसा सरं सकाउल्लकलिममहिसरइ ॥९॥ (९)

1 AB कंफड°. 2 C °थपड'. 3 A कंफडो. 4 AB कयणी. 5 C °णीइ. 6 AB °कंदुट्टा.

णालिअरम्मि कडारं वंसंकुरए करिल्लं च ।
कव्वाडो दाहिणए हत्थे चोरम्मि कलमकुसुमाला ॥१०॥

कडारं नालिकेरम् । करिल्लं वंशाङ्कुरः । कव्वाडो दक्षिणहस्तः । कलमो तथा कुसुमालो चोरः । कलमशब्दः संस्कृतसमोऽपि कवीनां नातिप्रसिद्ध इति निबद्धः ॥ यथा ॥

सेलम्मि करिल्लकडारएसु वावारिऊण कव्वाडं ।
कुच्छिंभरी हव तुमं मुंचसु कुसुमाल कलमत्तं ॥१०॥ (१०)

पुंजे कयारकज्जवकतवारा कक्खडो पीणे ।
तह य कलिंजकिलिंचा लहुदारू कच्छुरी वि कविकच्छू ॥११॥

कयारो कज्जवो तथा कतवारो तृणाद्युत्करः । कज्जवो विष्ठेत्यन्ये । कक्खडो पीनः । कर्कशवाची तु संस्कृतभव एव । कलिंजं तथा किलिंचं लघुदारु । कच्छुरी कपिकच्छूः ॥ यथा ॥

सुणइ मणीउ कयारं कज्जवमिंदुं वि^१साइ कतवारं ।
खलइ किलिंचे कक्खडथणिया कच्छुरिकलिंजक्खित्त व्व ॥११॥ (११)

कस्सयकोसलिया पाहुडे करालो य दंतवणे ।
कंकेल्ली य असोए तुंबिकरंकम्मि कलवुकुउआओ ॥१२॥

कस्सयं तथा कोसलियं प्राभृतम् । कोसलिया इत्याकारान्तमित्यन्ये । लकारस्य द्विर्भावे कोसल्लियं इत्यपि । कोस^२लियशब्दस्यात्र पाठोऽर्थानुरोधात् । एवमन्यत्रापि । करालो दन्तपवनकाष्ठम् । कंकेल्ली अशोकवृक्षः । कलवू तथा कुउआ तुम्बीपात्रम् ॥ यथा॥

कंकेल्लिलट्ठिकोअंडकस्सयं चूयबाणकोसलियं ।
उवणेइ वसंतसिरी जगजयकामस्स कामस्स ॥१२॥

1 C चौरः.　　2 C °साइ.　　3 AB °लियाश°.

अज्ज वि को वि करालिं ण करइ कलवूकरो तुमं भमसि।
भिक्खू को तुह कुउश्रं पूरिस्सइ पिंडवाएण ॥१३॥ (१२)

गियरे कडप्पकइयंका कइयंकसइकुक्कुरुडा।
[1]विग्राणे कंवरकोत्थरा य तरुणे कहेडो य ॥१३॥

कडप्पो कइयंको तथा कइयंकसइ तथा कुक्कुरुडो एते चत्वारः शब्दा निकरवाचकाः। कडप्पो कटप्रशब्दभवोऽप्यस्ति। स च कवीनां नातिप्रसिद्ध इति निबद्ध.। कडप्पो वस्त्रैकदेश इति केचित्। कंवरो तथा कोत्थरं विज्ञानम्। उदोतोर्थ्यत्यये कुत्थरं इत्यपि। कहेडो तरुणः। यथा।

अवकंबरय कहेडय कोत्थर कइयंकसेवणा लहसि।
गुणकइयंकसइं तह जसकुक्कुरुडं सिरोकडप्पं च ॥१४॥ (१३)

मज्जपरीसणभंडे करिया तह कोत्तलंका य।
कस्सासो[2]ऽंतम्मि करंबे कक्कसकक्कसारा वि ॥१४॥

करिया तथा कोत्तलंका मद्यपरिवेषणभाण्डम्। कस्सासो पर्यन्तः। कक्कसो तथा कक्कसारो दध्योदनः। यथा।

मय[3]कोत्तलंक सउणं रच्छाक[4]स्सासयम्मि दट्ठूण।
मणरुइय कक्कसासव मयकरिय लहसि कक्कसारं च ॥१५॥ (१४)

दोवारियम्मि कंठियकडइल्ला तह अ.कडअल्लो।
क[5]डअल्लो कंठे कहमिओ महिसम्मि करमरी बन्दी ॥१५॥

कंठिओ कडइल्लो कडअल्लो एते त्रयो दौवारिकवाचकाः। कंठिय इत्यत्र टकारयुक्तं ठकारं केचित् पठन्ति। अत्र। कम्मणं वस्त्रादि। कलावो तूणः।

1 AB विन्नाणे. 2 AB कन्नासो. 3 AB °कोंतल°. 4 AB °कन्नास°. 5 AB °डयल्लियक°.

कव्वाओ राक्षसः । इति कार्मण-कलाप-क्रव्यादशब्दभवत्वान्नोक्ताः । कंडअल्लो कण्ठः । कद्दमिओ महिषः । करमरी हठहृता स्त्री । यथा ।

कडइल्लाणं मज्झे कंडअल्लो कंठिएण तोरविओ ।
कद्दमिओ व्व सरोसो करमरिकडयल्लियं लेइ ॥१६॥ (१५)

थूलंबरे करअरी कडंतरं जुण्णसुप्पाई ।
कच्छुरिअं ईसियए कणोवअं उण्हतोयम्मि ॥१६॥

करअरो स्थूलवस्त्रम् । केचिदन्त्यरेफस्थाने डकारं पठन्ति । कडंतरं जीर्णशूर्पाद्युपकरणम् । कच्छुरिअं ईर्षितम् । कणोवअं उष्णोदकम् । उदकमुपलक्षणम् । तेन घृततैलाद्यप्युष्णं कणोवअं । यथा ।

करअरिकडंतरपरिग्गहकहियसइत्तणाइ कच्छुरिए ।
सावजलं व विलोयणकणोवअं होइ दूसहं मूढ ॥१७॥ (१६)

कज्जउडो अ अणत्थे कण्टयपोयम्मि कंटउच्ची य ।
कडिखंभो कडिहत्थे करइल्ली सुक्करुक्खम्मि ॥१७॥

कज्जउडो अनर्थः । कंटउच्ची कण्टकप्रोतः । कडिखंभो कटीन्यस्तो हस्तः । कट्याघात इति केचित् । करइल्ली शुष्कवृक्षः । यथा ।

कज्जउडसील विरइयकडिखंभो हिंड कंटउच्चिपओ ।
करइल्लि व्व कठोरा ण तुमं सिविणे वि सा महइ ॥१८॥ (१७)

कल्लवियकराइणिकरयंदी तिम्मियय सिंबलीमल्ली ।
कंठे वत्थाईणं णिवद्धगंठिम्मि कंठकुंची य ॥१८॥

1 AB °डयल्ली कंटं. 2 AB °उयल्ली. 3 AB °बअं. 4 AB °भी कं°.

कल्लवियं नीमितम्। विस्तारितमित्यन्ये। कराइणी शाल्मलितरुः। कारायणीति कश्चित्। करयंदी मल्लिका। कंठकुंचो वस्त्रादीनां कण्ठे निबद्धो ग्रन्थिः। कंठकुंची कण्ठे समुत्तुङ्गो नाडिग्रन्थिरित्यन्ये। यथा।

> अणुकरयंदिकराइणितलम्मि इयमंसुकल्लवियअङ्गो।
> बंधेइ कंठकुंचिं तं ण सुहं धरसु नाहुम्मि ॥१८॥ (१८)

सहियाइ कक्खडंगी आउहभेए कडतला य।
[1]कसाच्छुरी कुड्डगिलोइया य घरगोहियाए य ॥१९॥

कक्खडंगी सखी। कडतला वक्रमेकधारं लोहायुधम्। कसाच्छुरी तथा कुड्डगिलोई गृहगोधा। यथा।

> जाणेइ कक्खडंगी कडतलवंकाइ तुज्झ च[2]रियाइं।
> [1]कसाच्छु[3]रिआलावं कुड्डगिलोइ च्चिय सुणेइ ॥२०॥ (१९)

कसो[4]ड्डिआ णिरंगी मुयवहणे कंठमल्लं तु।
कप्परिय[5]कडंतरिआ दलियम्मि कडंभुअं च कुड[6]कंठे॥२०॥

कसोड्डिआ नीरङ्गिका। कंठमल्लं मृतप्रवहणम्। येन मृतकमुह्यते। सामान्येन यानपात्रमिति केचित्। कप्परियं कडंत[7]रिअं च दारितम्। कडंभुअं कुटकण्ठः। कुटस्येव कण्ठो यस्य स कुम्भग्रीवाख्यो भाण्डविशेष इत्यर्थः। कडंभुअं घटस्येव कण्ठ इति शीलाङ्कः॥

1 AB कसच्छु°. 2 C °रिआइ.
3 AB °रियाला°. 4 AB °च्छोड्डिया.
5 AB कडत्तरि°. 6 AB °कंः.
7 AB °रिय'.

दंतकडंत[1]रिआहर णहकप्परियंग मुंच [2]कसोट्ठि।
तं चिय कडं[3]भुअयणि वच्च ण जा कंठमल्लजुग्गा सा ॥२१॥(२०)

कणइल्लकीरकुंता सुगम्मि कइउल्लकोलया थोवे।
गुंजाए य कणोट्ठियकाहेणूकाइणी[4]ओ य ॥२१॥

कणइल्लो कीरो कुंतो त्रयोऽपि शुकवाचकाः। कइउल्लं तथा कोलं स्तोकम्। कणोट्टिया काहेणू काइणी त्रय एते गुञ्जार्थाः॥ यथा।

अग्गिकणकाइणीणं आसमकणइल्लपल्लिकुंताणं।
कइउल्लं पि ण जाणसि जमन्तरं तं क[5]णोट्टिमित्तमई ॥२२॥
कोलयमई कई जह काहेणुं सोयहारिणिं [6]सिसिरे।
तह कीरपाढगव्विय अविज्जमवि मणसि विज्जं ॥२३॥ (२१)

थ[7]वइम्मि कडइओ कग्घायल [8]र घायला किलाडम्मि।
[9]कसोढत्ती कसोच्छडियाओ दिसाकसाए ॥२२॥

कडइओ स्थपतिः। कग्घा[8]यलो तथा करघायलो किलाटाख्यः चीरविकारः। क[9]सोढत्तो तथा कसोच्छडिया दत्तकर्णा। या भाषणार्थं परवाक्यं गृह्णाति॥ यथा।

कग्घायलं क[12]डइओ परघरभुत्तकरघायलो कहइ।
कसोढत्तिपियाए क[10]सोच्छड़िया ण सा विसंसेइ ॥२४॥ (२२)

[14]कसाआसं कसंवालं कसस्स आहरणे।
कसाइंधणमित्थ य कसणसिओ सीरपाणिम्मि ॥२३॥

1 AB °रियाइ°. 2 AB कण्णोट्टि°. 3 AB °भुयव°. 4 C °श्री वि.
5 B °सोट्टिमि°. 6 A सिसरे, B सिरे. 7 AB °वयम्मि. 8 A °ग्घाइला.
9 AB कन्नोढ°. 10 AB °कन्नोच्छ°. 11 AB दिन्नकन्नाए. 12 A °ग्घाइलो.
13 AB °इडिओ. 14 AB throughout कन्न° in the text and commentory .

कण्णाआसं कण्णंबालं कण्णाइंधणं त्रयोऽप्येते कर्णस्याभरणे कुण्डलादौ वर्त्तन्ते। अत्र करंजइ भनक्ति। कम्मवइ उपभुङ्क्ते। कमवसइ स्वपिति। इत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति नोच्यन्ते। कसणसिओ बलभद्रः॥ यथा।

भग्गं कण्णंबालं कण्णाइंधणपिए जइ तुहेक्कं।
कसणसियस्स वि कण्णाकण्णाआसं तुहं दाहं॥२५॥ (२३)

छिद्दम्मि कंठदीणारकुडियकुणियाकुडीरकुच्छिल्ला।
कण्णियारिय कण्णस्सरिया काणच्छी वई कलंकवई॥२४॥

कंठदीणारो कुडिया कुणिया कुडीरं कुच्छिल्लं एते पञ्च वृतिविवरार्थाः। कण्णियारियं [1]कण्णस्सरियं काणच्छी त्रयोऽप्येते अन्योन्यपर्यायतया काणाक्षिदृष्ट-वाचकाः। कण्णोस्सरियं काणाक्षिदृष्टमित्यन्ये। कलंकवई वृतिः॥ यथा।

आवंति कंठदीणारएण कुडियभमिरा भुयङ्ग त्ति।
कुच्छिल्लपूरणे तं [2]कण्णस्स[3]रियाइं किं कुणसि॥२६॥

अज्जेय कलंकवई तुह पइणा णिक्कुडीरिया रइया।
तुह कणियारिय[4]वित्तेहिं तेहिं कुणियासय कयं तत्थ॥२७॥ (२४)

जवणीइ कंडपडवा कइलवइल्लो य सइरवसहम्मि।
पासजुयलाववत्ते कडाहपल्हत्थियं [5]चेव॥२५॥

कंडपडवा यवनिका। कइलवइल्ली स्वच्छन्दचारी वृषभः। कडाहपल्ह-त्थियं पार्श्वद्वया[6]पवर्त्तनम्॥ यथा।

कइलवइल्लो व्व तुमं घरा घरं किं भमेसि णिल्लज्ज।
कंडपडवाइ मज्झे कडाहपल्हत्थियं णियसु तिस्सा॥२८॥ (२५)

1 AB °कण्णच्छ°. 2 AB कण्णसरि°. 3 C °रिचाइ.
4 C °वित्तेहि तेहि. 5 C चेव. 6 C °पवत्तम्.

अथ आकारान्तककारादयः।

काबी णीला काओ लक्खे कालं तमिस्सम्मि।
काराकोणू लेहा कारं कडुयम्मि काहली तरुणी ॥२६॥

काबी नीलवर्णा। काओ लच्यम्। वेध्यमित्यर्थः। अन्ये तु लच्यशब्देन यो येन गुणेन लच्यते तमुपमानभूतं पदार्थमाहुः। कालं तमिस्रम्। कारा तथा कोणू लेखा। कारं कटु। काहली तरुणी॥ यथा।

हयकाविकाललह[1]रोइ विरहिका[2]राइ चंदकाराए।
मयरहयधाणुको काहलितणुकोणुकायमाहणइ ॥२८॥ (२६)

कारिममवि कित्तिमए कासारं सी[3]सवत्तम्मि।
काहारो परिखंधे कासिज्जं कागयलदेसे ॥२७॥

कारिमं कृत्रिमम्। कासारं सीसपत्रकम्। काहारो परिखंधो जलादिवाही कर्मकर इत्यर्थः। कासिज्जं काकस्थलाभिधानो देशः॥ यथा।

कासिज्जदेसलुंटणकाहाराणिज्जमाणकणया[4]इं।
कासारं च [5]बुहाणं अकारिमं देसि चालुक्क ॥३०॥ (२७)

कायंदो काणड्डो परिहासे काहिलो य गोवाले।
धुत्तासहणधणूसु कालयकावलियकालवट्ठाइं ॥२८॥

कायंदो तथा काणड्डो परिहासः। काहिलो गोपालः। का[6]लओ धूर्त्तः। ठक इत्यर्थः। कावलिओ असहनः। [7]कालवट्ठं धनुः। कालपृष्ठशब्दो यदि धनुर्मात्रवाची संस्कृते रूढस्तदा संस्कृतभव एवायम्। अन्यथा तु देश्य एव। अस्माभिस्त्वनेकदेशीष्वविगानेन दर्शनादयं निबद्धः॥ यथा।

चय हरियं मज्झ मणं कालय का काहिलाहि काणड्डो।
कायंदोइ वि मयणो कावलिओ हणइ कालवट्ठेण ॥३१॥ (२८)

1 AB °रोए. 2 AB °राए. 3 C °सपत्त°. 4 AB °याइं. 5 A कुहा°.
6 AB °लयो. 7 AB °एव अन्य°.

काणत्थेवो विरलंबुकणे [1]कालिंजणी अ ताविच्छे ।
कायंधुओ अ कायंचुलो अ कामिंजुलविहंगे ॥२९॥

काणत्थेवो विरलाम्बुकणवृष्टिः । कालिंजणी अ तापिच्छलता । केचित् कालिंजणं तापिच्छमित्याहुः । कालेज्जं तापिच्छकुसुममित्यन्ये । कायंधुओ तथा कायंचुलो का[2]मिंजुलाख्यः पक्षी । का[3]मिंजुलशब्दोऽपि देश्य एव॰भङ्ग्या निबद्धः । एते त्रयोऽपि जलपक्षिविशेषवाचकाः ॥ यथा ।

> कालिं[4]जणिसामलघणकाणत्थेवे रुयंति विरहिजणा ।
> रे कायंधुय कायंचुलीइ सहिओ सि कूजसु तुमं ता ॥ ३२॥ (२९)

कारंकडो य फरुसे कायपिउच्छा य कलकण्ठी ।
कामकिसोरो अ खरे [5]किसं सोहंतए किरो कोले ॥३०॥

कारंकडो कप्रत्यये कारंकडओ परुषः । कायपिउच्छा कोकिला । कामकिसोरो गर्दभः ॥

अथ इकारान्तककारादयः ।

[6]किसं शोभमानम् । किरो शूकरः । यथा ।

> सा कत्थ ललिय[8]किसा किरो व्व कारंकडंग कत्थ तुमं ।
> [9]कत्थ कलकायपिउच्छा कामकिसोरो कडुज्झुणी कत्थ ॥३३॥(३०)

किंबोडो [10]खलिए किंकियं च धवलम्मि किंपओ [11]किविणे ।
किंजक्खो य सिरीसे रच्छाए किलणिकोलणिया ॥३१॥

अत्र किर किलार्थे । किणो कीस प्रश्ने । किडी सूकरः । एते शब्दा-नुशासने सिद्धा इति नोक्ताः । किंबोडो स्खलितः । किंकियं धवलम् । किंपओ कृपणः । किंजक्खो शिरीषः । किलणी कोलणिया रथ्या ॥ यथा ।

1 AB कालं°जणीवि ता°. 2 AB °मिंजला°. 3 AB °मिंजल°.
4 AB °जलिसा°. 5 AB किस°. 6 AB किसं.
2 C सूक°. 3 AB किस्सा. 4 AB कुह. 5 AB °लिय°. 6 C किव°.

कोलयिकिंजक्खतले वेसं दट्ठूण किंकियदुगूलं।
किंपय तुमं सुह च्चिय किलणीए भमसि किंबोडी ॥३४॥(३१)

लहुमच्छे किंधरकुंधरा य सप्पम्मि किक्किंडी।
कहिए किलिम्मियं तह लक्खारत्तम्मि किमिरायं ॥३२॥

किंधरो तथा कुंधरो लघुमत्स्यः। किक्किंडी सर्पः। किलिम्मियं कथितम्। किमिरायं लाक्षारक्तम्। [1]यत्तु रुधिरोद्भवकीटमुखोद्गान्ततन्तुनिष्पन्नं तद्वाची किमिरायशब्दः कृमिरागशब्दभव एव। अत्र च। किलिकिंचइ रमत इति धात्वादेशेषूक्त इति नोच्यते। यथा।

किक्किंडिवेणि किमिराय[2]णिवसणि किंधरच्छि तुह विरहे।
तम्मइ थोवजले कुंधरो व्व सो इय किलिम्मेमि ॥३५॥(३२)

किमिहरवसणं कोसियए[3] य णववहूइ कोलकुकुलाओ।
वेणुमयउच्छुपीडणकंडे [4]कुंडं च कुड्डमच्छरिए ॥३३॥

किमिहरवसणं कौशेयं वस्त्रम्।
अथ ईकारान्तककारादिशब्द एक एव॥ कोला नववधूः।

अथ उकारान्तककारादयः।

कुकुला नववधूरेव। [4]कुंडं वेणुमयं जीर्णमिक्षुपीडनकाण्डम्। यदाह। वेणुमयमिक्षुपीडनकाण्डं जीर्णं विदुः कुंडं॥ कुड्डं आश्चर्यम्। केचित् कोड्डं इत्याहुः। तत्र परओ ठियसंजोए (१, १७४) इत्यादिना उकारओकारविनिमये सिद्धम्॥ यथा।

कय आयरकोलाए कुंडं पेच्छंतियाइ परिहसइ।
किमिहरवसणं कुड्डा क्खिप्पंतं हलियकुकुलाहिं ॥३६॥ (३३)

1 C यत्. 2 AB °वणिव°. 3 C °ए ण°. 4 A कुब°.

कुक्खी कुच्छी कुल्हो य सियालि पोट्टलि कुंटी।
कुंभी सीमंताई कुइं बहु मंजरी कुंती ॥३४॥

कुक्खी कुक्षिः। कुक्षिशब्दस्य प्राकृते अच्यादिपाठाच्छत्वे कुच्छी इत्येव भवतीति कुक्खी शब्दो देश्यः। कुल्हो शृगालः। कुंटी पोट्टलम्। वस्त्रनिबद्धं द्रव्यम्। कुंभी सीमन्ताल[1]कादिः केशरचना। कुइं प्रभूतम्। कुंती मञ्जरी॥ यथा।

घेत्तुं संबलकुंटिं चइय पियाकुंभिकुंतिकम्माइं।
रणम्मि कुइकुल्हे तुह रिउणो खामकुक्खिणो जंति ॥२७॥ (३४)

कुट्टाकुमारिकुट्टयरीकोसट्टइरियाउ चंडीए।
कुट्टियं लित्तम्मि कुहेडो य गुरेडम्मि तीमणे कुसणं ॥३५॥

कुट्टा कुमारी कुट्टयरी कोसट्टइरिया एते चत्वारश्चण्डीवाचकाः। अत्र कुडो घट इति संस्कृतकुटशब्दभव एवेत्युपेक्षितः। कुट्टियं लिप्तम्। कुहेडो गुरेटकाख्यो हरितकविशेषः। कुसणं तीमनम्॥ यथा।

कोसट्टइरीपिउणो कुमारिसिहरे स[2]कुट्टमच्च हत्ता।
कु[3]ट्टयरिवइं सकुसण[4]बलीहिं घुसिणकुट्टियं कुहे[5]डेहिं ॥२८॥ (३५)

हालम्मि कुंतलो कुक्कुसो तुसे कुप्पढो घरायारे।
कुहडो खुज्जम्मि मणोरहे कुतत्ती य कुंचलं मउले ॥३६॥

कुंतलो सातवाहनः। कुक्कुसो धान्यादितुषः। कुप्पढो गृहाचारः। समुदाचार इत्यन्ये। कुहडो कुब्जः। कुतत्ती मनोरथः। कुंचलं मुकुलम्। कुंपलं इति तु कुड्मलशब्दप्रभवमितीह नोक्तम्॥ यथा।

अहरियकुंतलकुप्पढ अदोसकुक्कुस कुमारवाल णिव।
कुहडियसत्तुकुतत्ती दिसासु जसकुंचलं वियासेसु ॥२९॥ (३६)

1 AB °कादिके°. 2 AB °कुट्टिम°. 3 AB °ट्टरि°. 4 C °बलोहि. 5 A °डेहि.

मत्तम्मि कुक्कुडो कुंदओ किसे कुंडिओ वि गामेसे।
कुट्टाओ चम्मयरे कुडयकुडंगा लयाहरए ॥३७॥

कुक्कुडो मत्तः। कुंदओ कृशः। कुंडिओ ग्रामाधिपतिः। कुट्टाओ चर्मकारः। कुडयं तथा कुडंगं लताग्टहम्॥ यथा।

कुंडियपुत्तो कुडया कुडंगए भमइ तुज्झ अणुरत्तो।
कुंदयकुट्टायं पिव णिच्छसि जं कुक्कुडा सि तं पुत्ति ॥४०॥(३७)

गत्ताइ कुंभिणी कुंतली करोडीइ कुहणो रासे।
णीवीए अ कुऊलं कुत्थुहवत्थं च कोसलं चेय ॥३८॥

कुंभिणी जलगर्त्तः। कुंतली करोटिकाख्यं परिवेषणोपकरणम्। कुहणो रासकः। कुऊलं कुत्थुहवत्थं कोसलं इत्येते त्रयोऽपि नीवीवाचकाः। कुऊलं परिहितवस्त्रप्रान्त इति केचित्॥ यथा।

वरणाहो कुंभिणिकुंतलिकम्मं चइय खेल्ल कुहणायं।
दढकोसलसहियाहिं कुत्थुहवत्थं दढेसु सुकुऊले ॥४१॥(३८)

कुंभिल्लं [1]खणे कुंदीरं कोल्हाहलं च बिंबम्मि।
अणइट्ठम्मि कुरुच्चं कुमुली कुलसंतई य चुल्लीए ॥३९॥

कुंभिल्लं खननीयम्। कुंदीरं तथा कोल्हाहलं बिम्बायाः फलम्। कुरुच्चं अनिष्टम्। कुमुली तथा कुलसंतई चुल्ली॥ यथा।

दट्ठुं कुंदीरोट्ठिं पंडिया 'कोल्हाहलाइं चुंटंति।
कुलसंतइमवि खणिरो कुरुचकुंभिल्लकुमुलिओ हवइ ॥४२॥(३९)

कुररी पसू मिलाणे कुम्मणकुंटारकुरुमाणा।
पिसुणे कुसुंभिलो कोडिल्लो य कुडिल्लयं कुडिले ॥४०॥

1 AB खणे. 2 A °लीइ. 3 AB कुम्मा°.

कुररी पशुः। कुम्मणं कुंटारं कुरुमाणं द्वयमपि म्लानार्थम्। अत्र कुप्पिसो कञ्चुक इति कूर्पासशब्दभवः। कुसुंभिल्लो तथा कोडिल्लो पिशुनः। कुडिल्लयं कुटिलम्॥ यथा।

अकुसुंभिला कुडिल्लयकेसो कोडिल्ल मा खु कुरुमाणा।
कुंटारेइ[2]सहीउ वि अकुम्मणो पुण तुमं कुररी॥४३॥ (४०)

कुरुचिल्लं गहणो कुसुमसं घुसिणे कुडुच्चियं सुरए।
गब्भिणिकुलीरकंदुइया कुच्छिमई कुरुचिल्लकुल्लरिया॥४१॥

कुरुचिल्लं ग्रहणम्। कुसुमसं कुङ्कुमम्। कुडुच्चियं सुरतम्। कुच्छिमई गर्भिणी। कुरुचिल्लो कुलीरः। कुल्लरिओ कान्दविकः। यथा।

ओ कुरुचिल्लइ पहिओ कुरुचिल्लणिहो कुडुच्चियस्स कए।
कणकुसुमसविलित्तं कुल्लरियं कुच्छिमइयं पि॥४४॥(४१)

कुसुमालिओ अ सुसमणो कुरुकुरियं च रणरणए।
कुलफंसणो कुलकलंकम्मि [3]कुहाए य कुड्डलेवणिया॥४२॥

कुसुमालिओ शून्यमनाः। कुरुकुरियं रणरणकः। कुलफंसणो कुलकलङ्कः। कुड्डलेवणी सुधा॥ यथा।

मा कुड्डलेवणीधवलकुट्टिमे परवहुं णिएऊण।
कुसुमालिअ कुरुकुरियं करेसु कुलफंसणो होही॥४५॥(४२)

कुंडियपेसणकुंतीपोट्टलया बंभविट्ठिम्मिउकोणा।
कूलं बलपच्छा कूडो पासे कूवलं जघणवसणे॥४३॥

कुंडियपेसणं ब्राह्मणविष्टिः। कुंतीपोट्टलयं चतुष्कोणम्।

इत ऊर्ध्वमूकारान्तककारादयः।

कूलं सैन्यस्य पश्चाद्भागः। कूडो पाशः। अत्र कूरं भक्तमिति संस्कृतसमत्वान्नोक्तम्। कूवलं जघनवसनम्॥ यथा।

1 A कुटा°. 2 AB °हीओ च°. 3 A सुहा°. 4 AB °इलिया. 5 AB °भंवेट्ठि°.

कुंडियपिसणका[1]रीइ कुसुमसरकूलकूवलवईए।
कुंतीपोट्टलभवणि उअ पडइ दिश्री कडक्खकूडम्मि ॥४६॥(४३)

कूणियमीसिमउलिए गत्ताकारम्मि कूसारो।
[2]कैश्रा रज्जू केली असई केऊ य कंदम्मि ॥४४॥

कूणियं ईषन्मुकुलितम्। कूसारो गर्त्ताकारः।

अथ एकारान्तककारादयः।

केया रज्जुः। केली असती। केऊ कन्दः॥ यथा।

कूसारखलंतपश्रो केउकए पहिय मा भमसु कच्छे।
जं केलीए कूणियपेक्खियके[3]श्राण पडसि पासेसु ॥४७॥

अत्र केइहं कियदितिशब्दभवम्। केलायइ समारचयतीति धात्वादेश इति नोक्ती ॥(४४)

केयारवाणकोट्टा किंसुयणयरेसु कसिणए कोणो।
कोलो गीवा कोप्पो अवराहे गेहकोणए कोसो ॥४५॥

केयारवाणो पलाशः।

अथ ओकारान्तककारादयः।

कोट्टं नगरम्। कोणो कृष्णवर्णः। लकुट इत्यन्ये। कोलो ग्रीवा। कोप्पो अपराधः। कोसो गृहकोणः॥ यथा।

केयारवाणश्रोडयकोसे कोणाणणा णमियकोला।
[4]मसंति हरियकोट्टा तुह रिउणो कोप्पमप्पणयं ॥४८॥

अत्र कोश्रो चक्रवाक इति कोकशब्दभवत्वा[5]नोक्तः ॥(४५)

1 AB °री कु°. 2 AB केया. 3 AB केयाण.
4 AB °मइंति. 5 AB °न्नोक्त°.

कोच्चप्पं अलियहिए इत्थिरहस्सम्मि कोज्जप्पं।
कोलीरं कुरुविंदे कोहल्ली तावियाए य ॥४६॥

कोच्चप्पं अलीकहितम्। कोज्जप्पं स्त्रीरहस्यम्। कोलीरं कुरुविन्दम्। कोहल्ली तापिका ॥ यथा।

दइयम्मि सावराहे इंते कोलीररत्तणयणेयं।
कोहल्लिपूवरयणा कोच्चप्पं कुणइ अहह कोज्जप्पं ॥४८॥(४६)

कोलंबकोल्लरा पिढरे कोसयकोडिया लहुसरावे।
कोट्टिंबो दोणीए कोट्टुंभं करहए तोए ॥४७॥

कोलंबो तथा कोल्लरो पिठरम्। कोलंबो गृहमित्यन्ये। कोसयं तथा कोडियं लघुशरावः। कोट्टिंबो द्रोणी। कोट्टुंभं कराहतं वारि ॥ यथा।

कोल्लरकोडियवाणिय छड्डियकोलंबकोसओ कीस।
णिवडसि कय[1]कोट्टुंभो णइइ[2] कोट्टिंबठियमिमं णियवि ॥५०॥(४७)

कोट्टम्मि कोत्थलो कोमुई तहा पुण्णमासीए।
भेएण गामभोत्ता य कोंडिओ को[3]उआ करीसग्गी ॥४८॥

कोत्थलो कुशूलः। कोमुई सर्वा पूर्णिमा। शरद्येव पौर्णमासी कौमुदी रूढा। इह तु या काचित् पूर्णिमा सा कोमुई। अत एव च देशी। यदाह।

कोमुइमाह च शास्त्री या काचित् पौर्णमासी स्यात् ॥

कोंडिओ भेदेन ग्रामभोक्ता। ऐकमत्यं ग्रामीणानामपास्य यो मायया ग्रामं भुनक्ति। कोउआ करीषाग्निः ॥ यथा।

कोत्थलकम्मणिउत्ता कोंडियपुत्तस्स [4]दिणसंकेया।
[5]मग्गइ गामणिवहुया कोमु[6]इजण्हं पि कोउयसरिच्छं ॥५१॥(४८)

1 AB कोट्टुंभं. 2 AB °कोट्टुंभो णईय. 3 AB °उया.
4 AB दिन°. 5 AB मग्गइ. 6 C °इजोण्ह पि.

कोंढुल्लू य उलूअम्मि सिवाए कोविया होइ ।
कोलित्तं च अलायम्मि कोइला कट्ठअंगारा ॥४६॥

कोंढुल्लू उलूकः । कोविया शृगाली । कोलित्तं उल्मुकम् । को[1]इला काष्ठाङ्गाराः । यथा ।

णिसि णइमिंतो कोवियकोंढुल्लूणं डरेमि तस्स कह ।
कोलित्तकोइलेहिं इय लिं[2]हिअं दूइयाइ कहइ वह्न ॥५२॥(४८)

कोलाहलो खगरूए साविहजंतुम्मि कोंडलिया ।
कोक्कासियं वियसिए आपूरिययम्मि कोज्झरियं ॥५०॥

कोलाहलो खगरुतम् । तुमुलमात्रवाची त्वयं संस्कृतसमः । कोंडलिया श्वावित्संज्ञः प्राणिविशेषः । कोंडलिया कीट इत्यन्ये । कोक्कासियं विकसितम् । कोज्झरियं आपूरितम् ॥ यथा ।

कोक्कासिअच्छि [3]सायं जलमाणिंतो ण किं तुमं डरसि ।
कोलाहलकोंडलियाकोज्झरिए एत्थ तूहम्मि ॥५३॥

अत्र कोहण्डीकोहलीशब्दौ कूष्माण्डीशब्दभवौ । कोकइ व्याहरति । कोआसइ विकसति । कोट्टुमइ रमते । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः । (५०)

॥ अथानेकार्थाः ॥

कंदो दढमत्तेसुं कंडो दुब्बलवि[4]वन्नफेणेसु ।
कंठो सूअरसीमासु कडो झीणे उवरए य ॥५१॥

कंदो दृढो मत्तश्च । स्वरणेऽपीत्यन्ये । कंडो दुर्बलो विपन्नः फेनश्चेति त्र्यर्थः । कंठो सूकरो मर्यादा च । कडो क्षीणो मृतश्च ॥ (५१)

1 AB °इल्ला. 2 AB °हिउ'. 3 AB साथं. 4 AB °वन्नफि°.

णिच्छिद्दे कडिवत्थे दारत्थविवक्खश्रासीसु ।
गहणे वणे कडिल्लं कम्मंतघरेसु क[1]व्वालं ॥५२॥

कडिल्लं निश्छिद्रं कटीवस्त्रं दौवारिकः शत्रुराशीर्गहनं वनं चेति सप्तार्थम् । कव्वालं कर्मस्थानं गृहं चेति द्व्यर्थम् ॥ (५२)

कंकालकरालेसु कलेरो थेवोल्लबहलेसु ।
बप्फे य कसव्वं कग्घाडोऽग्घाडे किलाडे य ॥५३॥

कलेरो कङ्कालः करालश्च । कसव्वं स्तोकमार्द्रं प्रचुरं बाष्पश्चेति चतुरर्थम् । कग्घाडो अपामार्गः किलाटश्च ॥ (५३)

णालियरकागउसहेसु करोडो पिढरपडहेसु ।
मुहहरिणेसु य कमलो कलश्रोऽज्जुणतरुसुवसयारेसु ॥५४॥

करोडो नालिकेरं काकी वृषभश्चेति त्र्यर्थः । कमलो पिठरः पटहो मुखं हरिणश्चेति चतुरर्थः । कलश्रो अर्जुनवृत्तः सुवर्णकारश्चेति द्व्यर्थः ॥(५४)

भिक्खापत्तश्रसोएसु करंकं वग्घलट्टासु ।
सबले वि य करडो कमढो मंथणिपिढरहलधरमुहेसु ॥५५॥

करंकं भिक्षापात्रमशोकवृक्षश्चेति द्व्यर्थम् । करडो व्याघ्रो लट्टा कर्बुरश्चेति त्र्यर्थः । काकादिवाची तु करडो करटशब्दभव एव । लट्टायां तु लिङ्गपरिणामे करडा । कमढो दधिकलशो पिठरं हलभृन्मुखं चेति चतुरर्थः । कच्छपे भिक्षुभाजने दैत्ये च कमठशब्दभव एव ॥ (५५)

मूलयमुसलेसु कडंतं कुसुमुच्चश्र[2]सूसु कणश्रो य ।
गव्वियणाउलसहोसुं कलिश्रो कउश्रं पहाणचिंधेसु ॥५६॥

1 AB °आरं.   2 A °सू क°.

कडंतं मूलकशाकं मुसलं च। कणओ कुसुमावचय इषुश्च। कलिओ गर्वितो नकुलः सखो चेति त्र्यर्थः। सख्यां लिङ्गपरिणामे कलिया। ज्ञातार्थस्तु कलितशब्दभव एव। [1]कउअं प्रधानं चिह्नं च। अत्र कम्मइ क्षुरं करोति भुङ्क्ते चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥(५६)

चंचूत्तंसेसुं [2]कणोल्ली घंटभसएसु कडुयालो ।
अल्लयकयचित्तियकणाइसेसुं कण[3]इअं चेय ॥५७॥

[4]कणोल्ली चञ्चुरवतंसश्च। कडुयालो घण्टा लघुमत्स्यश्च। झषशब्दाद्द्स्वार्थे कप्रत्यये झषक इति रूपम्। कणइअं आर्द्रं क्षतं चित्रितं कणाकीर्णं चेति चतुरर्थम् ॥ (५७)

पाडलिपसिद्धएसुं कलयंदी काहलो मिउ[4]ठगेसु ।
कायकलंतरमेहेसु [5]कालिआ कायलो पिए काए ॥५८॥

कलयंदी पाटला प्रसिद्धश्च। केचित् पाटलायां कणयंदीत्याहुः। अत्र काहो इत्यतीते भविष्यति च प्रत्यये क्रगो रूपमिति नोक्तम्। काहलो मृदुष्ठकश्च। कातरवाची तु कातरशब्दभव एव। का[6]लिआ शरीरं कालान्तरं मेघश्चेति त्र्यर्था॥ कायलो प्रियः काकश्च। केचित् प्रिये कायरो इत्याहुः ॥(५८)

वय[7]करणाताविआसुं काहल्ली तणुघणेसु कालिंबो ।
कासियकिणहा सण्हे वत्थे तह सेयवत्थम्मि ॥५९॥

काहल्ली व्ययार्थं धान्यादि तवणोति प्रसिद्धमपूपादिपचनभाण्डं च। कालिंबो शरीरं मेघश्च। कासियं तथा किणहं सूक्ष्मवस्त्रं श्वेतवस्त्रं चेति द्वावपि द्व्यर्थौ ॥ (५९)

1 AB °उअं 2 AB कणोली. 3 A °इअं. 4 AB °उवगे°.
5 AB कायला. 6 AB °लिया. 7 C ° ढणर°.

किविडो पासदुवारे घरपच्छिमश्चंगणे चेश्र।
किविडं तह णिद्दिट्ठं [1]धम्मखले तत्थ जाए श्र ॥६०॥

किविडो पार्श्वद्वारं गृहपश्चिमाङ्गणं चेति द्व्यर्थो। किविडं धान्यखलं तत्र धान्यखले यच्च जातम् ॥(६०)

कण्णोवगण्णियाए कोऊहलए य कि[2]रिड्डरिया।
कुल्लो गीवाइ तहा असमत्थे छिण्णपुच्छे य ॥६१॥

कि[3]रिड्डरिया कर्णोपकर्णिका कौतूहलं च। कुल्लो ग्रीवा असमर्थश्छिन्नपुच्छश्चेति त्र्यर्थः ॥(६१)

हरियाणुगमे हरियच्छड्डवए तह य कुढकूवा।
कुहिणी कुप्पररच्छासु कुंभिलो चोरपिसुणेसु॥ ६२॥

कुढो तथा कूवो हृतानुगमनं हृतत्याजकश्चेति द्वावपि द्व्यर्थौ। कुहिणी कूर्परो रथ्या च। कुंभिलो चौरः पिशुनश्च ॥ (६२)

चुल्लीए लहुभंडे य [4]कुंढयं कुल्लडं चेय।
अदयणिउणेसु कुरुडो कुरुलो पुण कुडिलकेसे वि॥६३॥

कुंढयं तथा कुल्लडं चुल्ली लघुभाण्डं चेति द्वावपि द्व्यर्थौ॥ कुरुडो निर्दयो निपुणश्च। कुरुलो पुनरदयनिपुणयोः कुटिलकेशेऽपीति त्र्यर्थः ॥(६३)

कीलाघाए स[6]मुश्राचारे य गम्मे कुप्परं भणियं।
छिद्दकुडीतुडि[7]एसु कुडिच्छं कोट्टी दु दोहखलणासु ॥६४॥

1 AB धन्नख°.   2 AB °रियरि°.   3 AB °रिकिरि°.
4 AB कुंडयं.   5 AB कुंडयं.   6 AB °मुदाचा°.   7 C °एसु.

कुप्परं कीलाघातः समुदाचारो नर्म चेति त्र्यर्थम्। कोला सुरत उरः-प्रहणनविशेषः। कुडिच्छं वृतिविवरं कुटी त्रुटितं चेति त्र्यर्थम्। कोट्टी [1]दोहो विषमा स्खलना च ॥ (६४)

कोसो कुसुंभजलहिसु कोलिओ तंतुवायलूयासु ।
उच्छुणिवीलणजंतम्मि कोल्हुओ तह सिआलम्मि ॥६५॥

कोसो कुसुम्भ[2]रक्तं वस्त्रं जलधिश्च। कोलिओ तन्तुवायो जालकारककमिश्च। कोल्हुओ इक्षुनिपीडनयन्त्रं शृगालश्च ॥ (६५)

अथ स्वरक्रमेण द्व्यक्षरादिक्रमेण च खकारादयः।

खड्डा खाणी खल्ला चम्मे खड्डं च मंसुम्मि ।
खसं खत्तं खाए तिलपिण्डीए खली चेय ॥६६॥

खड्डा खानिः। पर्वतखातमित्यन्ये। खल्ला चर्म। खड्डं श्मश्रु। [3]खसं तथा खत्तं खातम्। खली तिलपिण्डिका ॥ यथा।

[4]खड्डा घरेसु खत्तं वप्पे [3]खसं च वासभवणम्मि ।
खलिभोयणाण खल्लंबराण तुह वेरियाण [5]धी खड्डं ॥५४॥ (६६)

खट्टं कढियाइ खडं तिणम्मि खड्डखरिया य भुत्तम्मि ।
खवओ खंधे असईइ खंडई [6]खड्डिओ मत्ते ॥६७॥

खट्टं तीमनम्। खडं तृणम्। खड्डं तथा खरियं भुक्तम्। खड्डं प्रचुरार्थेऽपि लक्ष्येषु दृश्यते। खवओ स्कन्धः। खंडई असती। [6]खड्डिओ मत्तः। खलगंडिओ मत्त इत्यन्ये ॥ यथा।

खंडइ तइया जंतो णच्चिरखवया ण देसि घरकिडियं ।
खरियखड[7]खड्डिअवसहखड्डं खट्टं पिएसि किं इण्हिं ॥५५॥ (६७)

1 AB दोहवि°. 2 C °रक्तव°. 3 AB खसं. 4 AB खड्डा.
5 AB धीरत्थु. 6 AB खंडिओ. 7 AB °खड्डियोस°.

खडुया मुत्ता खणुसा मणदुक्खे खंजरो वि सुक्कदुमे।
खट्टंगं छाया खव्वल्लं वयणम्मि खसुओ कीले ॥६८॥

खडुया मौक्तिकानि। खणुसा मनोदुःखम्। खंजरो शुष्कद्रुमः। खट्टंगं छाया। खव्वुल्लं मुखम्। खसुओ कीलकः॥ यथा।

दुक्खव्वुल्ले का तुह खणुसा खडुयावलिं ण जं लहसि।
खसुयभूए सहि खंजरम्मि किं होइ खट्टंगं ॥५६॥(६८)

खच्चल्लो रिच्छे खप्परो वि लुक्खे उडुम्मि खज्जोओ।
खच्चोलखंजणा वग्घकद्दमा खग्गिओ वि गामेसे ॥६९॥

खच्चल्लो अच्छभल्लः। खप्परो रूक्षः। खप्पुरो इत्यन्ये। खज्जोओ नक्षत्रम्। खच्चोल्लो व्याघ्रः। खंजणो कर्दमः। खञ्जरीटवाचो तु संस्कृतभव एव। खग्गिओ ग्रामेशः॥ यथा।

खच्चल्ला खच्चोला खंजणविसमा मज्झो जहिं गामे।
खप्परखग्गियदुत्थे मा वस तस्सिं सुखज्जोय ॥५७॥(६९)

खट्टिक्को सूणावइम्मि खल्लिरो खुल्लिरो अ संकेए।
[1]थूलिंधणाअग्गी खंधग्गी खोडपज्जालो ॥७०॥

खट्टिक्को [2]शौनिकः। खल्लिरो तथा खुल्लिरो संकेतः। खंधग्गी तथा खोडपज्जालो स्थूलेन्धनाग्निः। यथा॥

गुणखल्लिरो तए खल्लिरिं अगिंतेण कम्मखट्टिक्क।
सा विसइ विरहखंधग्गिपोडिया खोडपज्जालिं ॥५८॥(७०)

1 C थलिंधण°. 2 C शौनि°.

ल[1]हुद्दारम्मि खडक्की तह खवडियखु ंडया खलिए।
बाहुम्मि खंधयट्ठी य खंधमंसो य खलइयं रित्ते ॥७१॥

खडक्की लघुद्वारम्। अत्र खसिअो खचित इति खचितशब्दभवः। खडइ मृद्नाति इति धात्वादेशेषूक्त इत्येतौ नोक्तौ। खवडियं तथा खुंडयं स्खलितम्। खुडियं खण्डितमिति तु खण्डितशब्दभवम्। खंधयट्ठी तथा खंधमंसो बाहुः। खलइयं रिक्तम्॥ यथा।

सा ललियखंधयट्ठी तमाखुंडयलोयखलइए मग्गे।
सहिदिसखंधमंसा अखवडियमहिसरिया खडक्कीअो॥५८॥(७१)

तरुमक्कडे खडहडी खंधीधारो[3]ऽइउण्हजलधारा।
खडइयखवलियखरहियसद्दा संकुचियकुवियपोत्तेसु ॥७२॥

खडहडी तरुमर्कटः। खंधीधारो अत्युष्णजलधारा। खडइअो संकुचितः। खवलिअो कुपितः। खरहिअो पौत्रः॥ यथा।

उअ विहि खरहियणंदणउज्जाणे खडहडो खडइ[4]अो वि।
सीयालोयणखंधीधारं दट्ठूण खवलिअो तुज्झ॥६०॥

अत्र खउरइ क्षुभ्यतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्॥(७२)

खारयखाइयखारंफिडीउ तह [5]मउलपरिहगो[6]हासु।
खाडइयं पडिफलियम्मि खिंक्खिरी डुंबचिंधलट्ठीए ॥७३॥

खारयं [7]मुकुलम्। खाइया परिखा। खारंफिडी गोधा। खाडइयं प्रतिफलितम्। खिंक्खिरी डुम्बादीनां स्पर्शपरिहारार्थं चिह्नयष्टिः॥ यथा॥

1 C °हुवार°.　　2 AB तमखुं°.　　3 B °रो य उ°, C °रो च उ°.　　4 AB °अो य.
5 AB मउल°.　　6 C °हासु.　　7 AB मउलः.

खाइयलंघण खारयमुद्दिया खिक्खिरिकरा तुहारिवह्न।
खाडइय[1]णिग्घरवेसु वि डरिया खारंफिडि व्व लुक्केइ ॥६१॥(७३)

खिज्जियखिंखिणिखिक्खिंडा य उवालंभमसुयकिक्किंडा।
कुडिलहुतुट्टेसु खुल्लखुड्डखुट्टा [2]चहुट्टए खुत्तं ॥७४॥

खिज्जियं उपालम्भः। खिंखिणी शृगालो। खिक्खिंडो कृकलासः। अत्र खिरइ चरतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। खुल्लं कुटो। खुड्डं लघु। खुट्टं त्रुटितम्। खुत्तं निमग्नम् ॥ यथा ॥

खिक्खिंडो व्व तया तुममुग्गोवो खिंखिणोइ व भमेसि।
किं अज्ज खुड्डखुल्ले खिज्जेसि [3]विहिं अखुट्टदुहखुत्तो ॥६२॥ (७४)

[4]खुसं मढिए खुंपा वुट्ठित्ताणम्मि खुड्डियं सुरए।
खुलुहो गुप्फे खुवओ गंडुअसमकंटकिल्लतिणे ॥७५॥

[4]खुसं परिवेष्टितम्। खुंपा तृणादिमयं वृष्टिनिवारणम्। खुड्डियं सुरतम्। खुलुहो गुल्फः। खुवओ [5]गण्डूत्संज्ञतृणसदृशं कण्ट[6]किलं तृणम् ॥ यथा।

खुंपा[7]खुसतणूओ खरखुवयप्फाडियंतखुलुहाओ।
वासारत्ते कुल[8]डाउ खुड्डियत्थं अहिसरंति ॥६३॥

अत्र। खुप्पइ मज्जति। खुट्टइ खुडइ तुडति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। (७५)

खुंखुणिखुं[9]खुणयखुणक्खुडियाओ रच्छणाकसिरघाणा।
पणयपकोवे खुरुडुक्खुडी तहा खिल्लियं हसिए ॥७६॥

1 AB °णियर°. 2 AB चहुलए. 3 AB विद्दियखु°.
4 AB खुसं. 5 AB गंडू°. 6 C °किल°.
7 AB °खुस°. 8 A °डाओ. 9 AB °खुणिय°.

खुंखुणी रथ्या। खुंखुणओ घ्राणसिरा। खुणुक्खडिया घ्राणम्। खुरुडुक्खुडी प्रणयकोपः। खेल्लियं हसितम्॥ यथा।

खुरुडुक्खुडियपणत्थीपयघायच्छुट्टखुंखुणी भट्टो।
खुंखुणियाइ खुणुक्खुडिमुग्ग धोयंतो जणेण खेल्लियइ॥६४॥(७६)

खियालू असहे खोट्टी दासो दंतुरम्मि खोसलओ।
खड्डं वड्डविवररईसु वामकररासहेसु खव्वखवा॥७७॥

खेयालू निःसहः। असहन इत्यन्ये। अत्र खेड्डइ रमते धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। खोट्टी दासी। खोसलओ दन्तुरः॥ यथा।

रे खेयालुय खोसल इमाए खोट्टीए मज्झमावडिओ।
कुट्टिस्ससि कह व तुमं अकुट्टिओ टक्कराहि फुडं॥६५॥

॥ अथानेकार्थाः॥

खड्डं वृतिविवरं विलासश्च। खव्वो तथा खवो वामकरो रासभश्चेति द्वावपि द्व्यर्थौ॥ (७७)

खंडं सिरसुरभंडेसु खंडिओ मागहाणिवारेसु।
खरयउडेसु खरुल्लं जिण्णोवालद्धएसु खज्जियं॥७८॥

खंडं मुण्डं मद्यभाण्डं चेति द्व्यर्थम्। खंडिओ मागधोऽनिवारश्च। खरुल्लं कठिनं स्थपुटं च। खज्जियं जीर्णमुपालब्धं च॥(७८)

रणमणदुहेसु खम्मक्खमो य खरडिअं च लुक्खभग्गेसु।
खल्लइयं संकुइयमुइएसु खित्तयमणत्थदित्तेसु॥७९॥

खम्मक्खमो संग्रामो मनोदुःखं च। मनोदुःखविशेषोऽनुशयनिःश्वसितमित्यन्ये। खरडियं रूक्षं भग्नं च। खल्लइयं संकुचितं प्रहृष्टं च। खित्तयं अनर्थो दीप्तं च। दीप्तं प्रज्वालनमित्यर्थः॥ (७९)

1 AB °खुणिया. 2 AB °डिमुय. 3 AB खोडी.
4 C °श्री ख°. 5 AB °डियं खु°. 6 AB °नश्च'.

खोडो सीमाकट्ठे धम्मियए खंजए चेय ।
खोलो लहुगद्दहए वत्थस्स य एगदेसम्मि ॥८०॥

खोडो सीमाकाष्ठं धार्मिकः खञ्जश्चेति त्र्यर्थः । खोलो लघुगर्दभो वस्त्रैकदेशश्च ॥(८०)

अथ द्व्यक्षरादिक्रमेण स्वरक्रमेण च गकारादयः ॥

गंजो गञ्जे गड्डो सयडे गज्जो जवे गढो दुग्गे ।
गड्डं सयणे गलियं सुमरियमक्खवलए गणेत्ती अ ॥८१॥

गंजो गञ्जः । गड्डो यन्त्रो । गज्जो जवः । गढो दुर्गम् । गड्डं शय्या गलियं स्मृतम् । गणेत्ती अक्षमाला ॥ यथा ।

मयणगढं [2]गज्जस्स वि गंजं [3]गड्डम्मि गड्डिचक्ककडिं ।
गलियं गलिए भिक्खू [4]गणिअयगणेत्तो वि मुच्छेइ ॥६६॥(८१)

गहणं अजलट्ठाणे गंडीरी उच्छुखंडम्मि ।
गत्ताडो तह गाणी गवायणी कडुभुणिम्मि गद्दब्भो ॥८२॥

गहणं निर्जलस्थानम् । गंडीरी इक्षुखण्डम् । गत्ताडो तथा गाणी गवादनी । गत्ताडो गायिकेति गोपालः । गद्दब्भो कटुध्वनिः ॥ यथा ।

गद्दब्भसद्दकरडोचियम्मि गहणम्मि धवल मा वच्च ।
तत्थ ण दुव्वागाणो दूरे गंडीरिगत्ताडी ॥६७॥ (८२)

गंधियगद्दियगद्दहसद्दा दुग्गंधदरियकुमुएसु ।
गंदीणी चक्खुथगणकीला गंजिल्लगाडिया विहुरे ॥८३॥

1 AB °त्तीए. 2 AB गज्झाच्छवि. 3 AB गड्डम्मि. 4 AB गणिय°.
5 BC °एसु.

गंधिश्रो दुर्गन्धः। गद्दिश्रो गर्वितः। गद्दहं कुमुदम्। गंदोणो चक्षुःस्थगन-क्रीडा। गंजिल्लो तथा गाडिश्रो विधुरः॥ यथा।

> गंधिय गद्दिय उदए गद्दहणाहम्मि कामगंजिल्लो।
> भमिय किमिमाइ गोसे करसि विरहगाडियाइ गंदोणिं ॥६८॥(८३)

गड्डरिगामिणीश्रो छगलीए गंछश्रो वरुडे।
गहणी तह बंदीए गहरो गिद्धे धणुम्मि गंडीवं ॥८४॥

गड्डरी तथा गामिणी छागी। गंछश्रो वरुडः। गहणी हठहृता स्त्री। गहरो गृध्रः। गंडीवं धनुः॥ यथा।

> गंछ व्व दलिय वंसं गहणिं गामिणियं च ताडंति।
> धी गड्डरिभोयणया पावा गंडीविणो गहरघोरा ॥६९॥(८४)

गहियगवत्ता वंकियघासा गहिया य कम्ममाणाए।
णासाए गंधलया य गडयडी वज्जणिग्घोसे ॥८५॥

गहियं वक्रितम्। गवत्तं घासः। गहिया काम्यमाना स्त्री। अत्र गहिलगग्गरशब्दौ ग्रहिलगद्गदशब्दभवौ। गंजिश्रो कल्यपाल इति गाञ्जिकशब्द-भवः। गल्ला हि सुराग्टहमुच्यते। इति नोक्ताः। गंधलया नासा। गडयडी वज्रनिर्घोषः॥ यथा।

> मेहम्मि गडयडंते अगहियचित्तं विणा गहियजुवइं।
> सिंघइ गंधलयाए को ण गवत्तं व मालईदामं ॥७०॥(८५)

गोट्ठीरए गणसमो गल्लप्फोडो डमरुअम्मि।
गहकल्लोलो राहू विवाहगणए गणायमहो ॥८६॥

गणसमो गोष्ठीरतः। गलफ्फोडो डमरुकः। अत्र। गन्धुत्तमा सुरेति संस्कृ[1]तभवः। गंठिच्छेओ ग्रन्थिच्छेदक इति ग्रन्थिच्छेदशब्दभव इति नोक्तो। गहकल्लोलो राहुः। गणायमहो विवाहगणकः॥ यथा।

गणसम गल्लप्फोडं मुहेण वाएसि किं गणाय[2]महा।
गहगणविवरीयगइं गहकल्लोलं ण याणेसि॥७१॥(८६)

ग[3]णणाइया य चंडीइ गलत्थलियं गलत्थियए।
गयसाउलो विरत्ते गंधपिसाओ य गन्धियए॥८७॥

गणणाइया चण्डी। गलत्थलिओ क्षिप्तः। गलत्थियं इति तु धात्वादेशेषु क्षिपेर्धातोः सिद्धमित्यनेनार्थनिर्देशः कृतः। गयसाउलो विरक्तः। केचित् गयसाउल्लो विरक्त इत्याहुः। तत्र साउल्लो अनुरागो वक्ष्यते। स गतो यस्य स गयसाउल्ल इत्येव सिद्धम्। गंधपिसाओ गान्धिकः॥ यथा।

गणणाइयाइ भत्तोसवम्मि ण समागओ त्ति वेसाए।
गयसाउलचित्ताए गंधपिसाओ गलत्थलिओ॥७२॥(८७)

गयणरई मेहे गज्जणसद्दो हरिण[4]वारणरवम्मि।
गागेज्जं गेज्जं मन्थियम्मि णवपरिणियाइ गागेज्जा॥८८॥

गयणरई मेघः। गज्जणसद्दो मृगवारणध्वनिः। गागेज्जं तथा गेज्जं मथितम्। गागेज्जा नवपरिणीता॥ यथा।

गागेज्जवावडा गागेज्जा गेज्जारवं मिउं कुणइ।
गयणरइगज्जिगहिरं गज्जणसद्दं सुणंतिया पइणो॥७३॥(८८)

गाहम्मि गाहुली गायरिगोया गग्गरीए य।
गामपहाणे गामणिगामउडग्गामगोह[5]गोहा य॥८९॥

1 AB °सम्म:. 2 C मह. 3 A °णाइ°. 4 AB °वारण°. 5 AB °गोमाय.

गाहुलो क्रूरजलचरः। गायरी तथा गोया गर्गरी। [1]गग्गरीशब्दोऽपि केषांचिद्देश्यः। अस्माभिस्तु गर्गरीशब्दभवत्वान्नोक्तः। यदि भवति तदा पर्यायभङ्ग्या दर्शितोऽस्ति। गामणी गामउडो गामगोहो गोहो एते चत्वारोऽपि ग्रामप्रधानार्थाः। गोहो भट इत्यन्ये। पुरुष इत्येके। गामणिसुयशब्दोऽपि ग्रामप्रधानवाचीत्यन्ये ॥ यथा।

> गामणिसुएण केण वि गोहसुया भग्गगायरी कहइ।
> गामउडगामगोहवरिणीण गाहु[2]लिहयं गोयं ॥७४॥(८८)

गामहणगामरोडा गामट्ठाणछलगामभोईसु।
गुंफो [3]कारा गुम्मो इच्छा गुंठी य णीरंगी ॥९०॥

गामहणं ग्रामस्थानम्। गामरोडो छलेन ग्रामभोक्ता। अन्तर्भेदं कृत्वा यो मायया ग्रामं भुनक्ति। गुंफो गुप्तिः। गुम्मो इच्छा। गुंठी नीरङ्गी ॥ यथा।

> तइया तं कयगुंठिं गामहणीसुहय गामरोडवहुं।
> उवभुंजसि गुम्मोए इणिहं लज्जेसि किं गुंफे ॥७५॥(९०)

गुंफी य भयवईए गुलं गुडो[4]लद्दिया य चुंबियए।
मुत्थसमुत्थम्मि तिणे गुंडं तुरयाहमे गुंठो ॥९१॥

गुंफी शतपदी। गुलं तथा गुडो[4]लद्दिया चुम्बनम्। गुंडं मुस्तोद्भवं लचकाख्यं तृणम्। गुंठो अधमहयः ॥ यथा।

> गुंफिसमाए जीए रत्तो गुंठु व्व [5]गुंडिणिमहीए।
> तीए च्चिय कुणसु गुलं मज्झ गुडो[6]लद्दियं मुंच ॥७६॥(९१)

1 AB गर्गरीशब्दोऽपि देश्य एव केषांचित्. 2 AB °लिरं. 3 AB कारी.
4 AB °लद्दिया. 5 A गुंडिणि° B गुंडिणि°. 6 AB °लद्दियं.

[1]मूलु[2]च्छखभमियभा[3]सेसु गुम्मियगुलुच्छगुत्थंडा।
गुंजेल्लियं च गुडदालियं च पिंडिकयत्थम्मि ॥८२॥

गुम्मियं मू[4]लोत्खातम्। गुलुच्छं भ्रमितम्। गुत्थंडो भासपक्षी। अट गुलुच्छो गुच्छ इति संस्कृतसमः। तथा गुंठइ उद्धूलयति। गुमइ भ्र[5]मति। गुंजइ हसति। गुम्मइ मुह्यति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। गुंजेल्लियं तथा गुड[6]दालियं पिण्डीकृतम् ॥ यथा।

गुंजेल्लियणीसासं गुडदालियहत्थकरं च गुत्थंड।
विरह[7]गुलुच्छं तह गुम्मियं च उड्डिय कहेसु मं तस्स ॥७७॥(८२)

गुत्तग्घहाणं पिउजलदाणे गुलुगुंछिओ वयंतरिए।
गुफगुमिओ सुरही गेंडगेंठु[9]या य थणावत्थ[10]गंठीए ॥८३॥

गुत्तग्घहाणं पितृभ्यो जलाञ्जलिदानम्। अत्र गुह्यहरो रहस्यभेदीति गुह्यहरशब्दभवः। तथा। गुललइ चाटु करोति। गुंजुल्लइ उल्लसति। गुम्मडइ मुह्यति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। गुलुगुंछियं वृत्यन्तरितम्। उन्नमितार्थे तु उन्नमेरुत्थिपेर्वादेशमिदम्। [11]गुफगुमियं सुगन्धि। गेंडं तथा [12]गेंठुअं स्तनयोरुपरि वस्त्रग्रन्थिः ॥ यथा।

गुलुगुंछिय मय[11]गुफगुमियंगो महसि किमगेंडमिमं।
गुत्तग्घहाणकए कुट्टगें[13]ठुआ जाइ जं सरिअमेसा ॥७८॥ (८३)

गेठुल्लं गोविल्लं कुप्पासे गेग्गिहत्थं च थणसुत्ते।
कीलाइ गेंडुई गेज्जलं च गेवेज्जए वणे गोंडं ॥८४॥

गेंठुल्लं तथा गोविल्लं कञ्चुकः। गेग्गिहत्थं उरःसूत्रम्। गेंडुई क्रीडा। गेज्जलं ग्रैवेयकम्। गोंडं काननम् ॥ यथा।

1 C मूलोच्छ°.   2 AB °च्छन्न°.   3 C °सेसु'.   4 AB °लोच्छन्न°.
5 AB °मयति.   6 A °दाटिअं.   7 °गुलंछं.   8 AB गुफगुम्मिओ.
9 AB °या य°.   10 AB °गंथीए.   11 AB गुफगु°.   12 AB गेंठय'.
13 AB °ठु आ°.

> गेंडुइगोंडे गोरिं सगोज्जलं पु[1]लयफुट्टगोविम्म ।
> उप्र दट्ठुं रइतिसिओ [2]गेंठल्ल गेण्हिअं च अवहरइ ॥७८॥ (८४)

गोच्छागोंठीगोंडीगोंजीओ मंजरीए य ।
गोलो सक्खी गोल्हा बिंबी गोली य मन्थणिया ॥८५॥

गोच्छा गोंठो गोंडो गोंजो एते चत्वारो मञ्जरीवाचकाः । गोलो साक्षी । गोल्हा बिम्बी । गोलो मन्थनी ॥ यथा ।

> गोंडो गंडे गोच्छा भाले गोंठो उरे थणे गोंजो ।
> गोलोसमजलफुसियाउ एत्थ गोल्होट्ठि को गोलो ॥८०॥ (८५)

गोवी बाला गोसं गोसग्गं [3]गोवरं च करीसम्मि ।
गोमट्टा गोअग्गा रच्छाए गोहुरं च गोविट्ठा ॥८६॥

गोवी बाला । गोसं प्रभातम् । गोसर्गशब्दो यदि संस्कृते रूढस्तदा तद्भवो गोसग्गशब्दः । अन्यथा तु देशी । पर्यायभङ्ग्या त्विहोपात्तः । [4]गोवरं करीषम् । गोमट्टा तथा गोअग्गा रथ्या । गोहुरं गोविष्ठा ॥ यथा ।

> [4]गोवरगोहुरकज्जे गोअग्गं गोवि मा भमसु गोसे ॥
> विप्पिज्जसि जं तरिसं केण वि गोमट्टवसहेण ॥८१॥ (८६)

गोंदीणं सिहिपित्ते गोणिक्को गोसमूहम्मि ।
पवयणजडेसु गोच्चयगो[5]सन्ना गोविओ अजंपिरए ॥८७॥

गोंदीणं मयूरपित्तम् । गोणिक्को गोसमूहः । गोच्चओ प्राजनदण्डः । गोसण्णो मूर्खः । गोविओ अजल्पाकः ॥ यथा ।

1 A °लरफु°. 2 A गेण्हल्लं गेण्हिय,' B गेण्हल्लं गेण्हियं.
3 AB गोब्बरं. 4 AB गोब्बर°. 5 AB °सना.

गो[1]श्च गोवियमिमं गोणिक्कं गोच्चएण किं हणसि ।
मोरं कडक्खमाणिं गोंदोणपियं णिवारसु बिडालिं ॥८२॥(८७)

गोअंटा गोचरणेसु [2]गोअला दुद्धविक्कइणी ।
[3]गोआलिआउ पाउस[4]कीला गोरंफिडी गोहा ॥९८॥

[5]गोअंटा गोचरणाः । गोअंटो स्थलशृङ्गाट इत्यन्ये । गोअंटगोखुरशब्दौ हृदत्ववाचकाविति तु प्रज्ञाप्रमादः । [6]गोअला दुग्धविक्रयकर्त्री । अथ गोइल्लो गोमानिति मतोरिल्लादेशसिद्धम् । तथा गोमुहं उपलेपनमिति गोमुखशब्द-भवत्वान्नोक्तम् । यदाह । गोमुखमुपलेपनेऽपि स्यात् ॥ इति हलायुधः (५,११) । [3]गोआलिआ प्रावृषि कीटविशेषः । गोरंफिडी गोधा ॥ यथा ।

रेल्लिअ गोअंटपयं [3]गोआलिपिए घणम्मि वरिसंते ।
[7]गंतीसु [6]गोअलासु गोरंफिडि मा कुणासणिणि[8]वायं ॥८३॥ (९८)

॥ अथानेकार्थाः ॥

घुम्मियमुए गयं वणतलारबालमिगण्हाविए गंडो ।
गत्तं ईसाएंकीसु इच्छारयणीसु गंधोल्ली ॥९९॥

गयं घूर्णितं मृतं च । गंडो वनं दारुपालिको लघुमृगो नापितश्चेति चतुरर्थः । समाहारत्वादेकवचनम् । गत्तं ईषा पङ्कश्च । गंधोल्ली इच्छा रजनी च ॥ (९९)

गंधेल्ली छायासरहासु गहवई य गामियससीसु ।
[9]गंजोल्लिअमुद्धसियं हासट्ठाणे य अंगमालिद्धं ॥१००॥

1 AB °श्च. 2 AB गोदला. 3 AB गोवालि°. 4 C °कौडा.
5 AB गोघंटा. 6 AB गोयला. 7 B गंतीसु C गंत्तीसु. 8 AB °वाय.
9 AB गंधोल्लिय°.

गंधेल्ली छाया मधुमक्षिका च । गहवई ग्रामोणः शशी च । ग्रहपतित्वमादित्य एव रूढं न शशिनोति नायं ग्रहपतिशब्दसमुद्भवः । गंजोल्लिअं रोमाञ्चितं तथा हास्यस्थानेऽङ्गस्पर्शो यत् गिलिगिलाविअं इति लोके रूढमिति द्व्यर्थम् ॥ (१००)

विंदुअहम्मेसु गुंपागुंदागुंछाउ दाढियाए वि ।
गुत्ती बंधणइच्छावयणलयामउलिमालासु ॥१०१॥

गुंपा तथा गुंदा विन्दावधर्मे चेति प्रत्येकं द्व्यर्था । गुंछा तु बिन्दधर्मयो-रुत्तरोष्ठश्मश्रुणि चेति त्र्यर्था । गुत्ती बन्धनमिच्छा वचनं लता शिरोमाल्यं चेति पञ्चार्था ॥ (१०१)

[1]सिज्जाए संमूढम्मि गोविए तह य गुप्पंतं ।
गुमिलं मूढे गहणे पक्खलियाव[2]ण्णएसुं च ॥१०२॥

गुप्पंतं शयनीयं संमूढं गोपितं चेति त्र्यर्थम् । गुमिलं मूढ गहनं प्रस्खलित-मापूर्णं चेति चतुरर्थम् ॥ (१०२)

बुसियाविलोडिएसुं कंडुयथवएसु तह गुलिया ।
संचलियखलियविहडियपूरियमूढेसु गुम्मइओ[3]॥१०३॥

गुलिया बुसिका विलोडितं कन्दुकः स्तबकश्चेति चतुरर्था । गुम्मइओ संचलितः स्खलितो विघटितः पूरितो मूढश्चेति पञ्चार्थः ॥ (१०३)

पंकजवेसुं गेड्डं गोगोदाणइसहीसु गोला य ।
सोयक्खिवग्गीवासुं गोरा गोणो य सक्खिउसहेसु ॥१०४॥

गेड्डं पङ्को यवश्च । गोला गौर्गोदावरी सामान्येन नदी सखी चेति चतुरर्था । गोरा लाङ्गलपद्धतिश्चक्षुर्ग्रीवा चेति त्र्यर्था । गोणो साक्षी वृषभश्च । अत्र गोलाशब्दः संस्कृतसमोऽपि कवीनां नातिप्रसिद्ध इत्युपात्तः । गोणशब्दस्तु गवि शब्दानुशासने साधितोऽपि गोणादिप्रपञ्चत्वादस्य प्रबन्धस्येहोपात्तः ॥ (१०४)

1 A संज्जाए.　　2 AB °ण्णिय°.　　3 AB °भवेति.

॥ अथ घादयः ॥

घम्मो उरत्थले वल्लो अणुरत्ते घरे घंघो ।
डिघडियघडा गोट्ठी घरगोलीए घरोली य ॥१०५॥

घम्मो उरः । घम्मो रक्त इत्यन्ये । घल्लो अनुरक्तः । घंघो गृहम् । घडी तथा घडियघडा गोष्ठी । घरोली गृह[1]गोधिका । यथा ।

घल्लस्स घंघवइणो घसे लग्गाइ कह घडोकइणो ।
घडियघडा घोसंका भमइ [2]जमत्ता घरोलि व्व ॥८४॥ (१०५)

घरभोयणे घरोलं सधम्मिणीए घरिल्ली य ।
घंघोरो हिंडणए घम्मोई गंडुयतिणम्मि ॥१०६॥

घरोलं गृहभोजनभेदः । घरिल्ली पत्नी । घंघोरो भ्रमणशीलः । घम्मोई [3]गण्डूत्संज्ञं तृणम् ॥ यथा ।

सह तीए हिंड तुमं घम्मोइसहला[4]इ घंघोर ।
भुंजिहिसि घरोले पुण सुरसे दिसे घरिल्लीए ॥ ८५ ॥ (१०६)

जहणत्थवत्थभेए घग्घरमादरिसयम्मि घ[5]रयंदो ।
घणवाही इंदे घरघंटो चडए य सउलिया घारी ॥१०७॥

घग्घरं जघनस्थवस्त्रभेदः । घ[5]रयंदो आदर्शः । घनवाहो इन्द्रः । घरघंटो चटकः । घारी शकुनिकाख्यः पक्षी ॥ यथा ।

घणवाहिधणुमणहरे काले घरघंटघा।रसंघरणे ।
सयलकल।घरयंदो को जं सिढिलंतघग्घरा सरसि ॥८६॥ (१०७)

पायारम्मि य घारो घारंतो घेवरे चेव ।
गाणम्मि घायणो भच्छिए घिअं खुज्जए [6]घिट्टो ॥१०८॥

1 C °गोलिका. 2 AB जमुत्ता. 3 AB गंडूस°. 4 AB °इयं ई°.
5 AB °रंदो. 6 A घिट्ठो.

घारी प्राकार:। घारंतो घृतपूर:। घायणो गायन:। [1]घिश्रं भत्सितम्। घिट्टो कुब्ज: ॥ यथा।

> घारंतं भिक्खंतो गेहदुवारे घिश्रो परियणेण।
> श्रो घिट्टघायणो घिट्ठयाइ घारम्मि श्रारुहइ ॥८७॥

अत्र। घिसइ ग्रसत इति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ (१०८)

भेकि घुग्घुरिघुरुघुरिणो घुत्तियघुसिणिया गविट्ठम्मि।
घुंघुरुडो उक्करे घु[2]ग्घुस्सुसयं ससंकभणियम्मि ॥१०९॥

घुग्घुरी तथा घुरुघुरी मण्डूक:। घुत्तियं तथा घुसिणियं गवेषितम्। घुंघुरुडो उत्कर:। घु[2]ग्घुस्सुसयं साशङ्कभणितम् ॥ यथा।

> [3]पसरिअघुग्घुरिघुरुघुरिणिर[4]वे सा घुत्तिएइ घुंघु[5]रुडे।
> ता घुसिणसु दूइ तुमं इय घु[6]ग्घुस्सुसइत्त चवइ को वि ॥८८॥

अत्र घुसिणं कुङ्कुममिति घुसृणशब्दभवम्। तथा। घुट्टइ पिबति। घुलइ घुम्मइ घूर्णते। घुसलइ मथ्नाति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (१०९)

कण्णो[7]वकण्णियाए [7]घुणघुणिया घुसिरसारमवण्हाणे।
घुट्टघुणियं गि[8]रिगंडे घुग्घुच्छणयं च खेयम्मि ॥११०॥

[7]घुणघुणिया कर्णोपकर्णिका। घुसिरसारं अवस्नानं मसूरादीनां पिष्टम्। घुट्टघुणियं गि[8]रेर्गण्डं पृथुशिला। घुग्घुच्छणयं खेद: ॥ यथा।

> तुह आगमघुणघुणियं सोउं चइऊण घुसिरसाराइं।
> घुट्टघुणिएसु घुग्घुच्छणेण वच्चंति रिउवहुया ॥८९॥

1 AB घिय°. 2 A °ग्घुस्स°. 3 AB परिसयघु°. 4 AB °वे घु°.
5 AB °रुवे. 6 AB °बघणि°. 7 AB घुणघु°. 8 C °रिगडे.
9 C गंडम्.

अत्र घूको उलूक इति घूकशब्दभवः ॥ (११०)

घोरी सलहविसेसे घोसालो सरयवल्लिभेयम्मि ।
घट्टो कुसुंभरत्ते सरियातूहम्मि वंसे य ॥१११॥

घोरो शल[1]भविशेषः। अत्र घोडो अश्व इति घोटशब्दभवः। घोसालो शरदुद्भवो वल्लिभेदः ॥ यथा।

सिरिकुमरवाल [2]णरवइ तुह तुरया घोरिणो व्व अगणिज्जा।
कवलन्ति वेरिपत्थिवव[3]लाइं घोसालियादलाइं व ॥ (८०) ॥

अत्र। घोलइ घूर्णत इति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

घट्टो कुसुम्भरक्तं वस्त्रं नदीतीर्थं वेणुश्चेति त्र्यर्थः ॥ (१११)

घम्मोडी मज्झण्हे मसए [4]गामणितिणे चेअ ।
घोरो णासिअगिद्धेसु घोलियं सिलयले हठकए य ॥११२॥

घम्मोडी मध्याह्नो मशको ग्रामणीसंज्ञं तृणं चेति [5]त्र्यर्था। अत्र घत्तइ क्षिपति गवेषयति चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। घोरो नाशितो गृध्रपक्षी च। घोलियं शिलातलं हठकृतं च ॥ (११२)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता[6]यां देशीनाममालायां द्वितीयो वर्गः ॥

1 A भपक्षिवि°. 2 AB नर°. 3 C °लाइ. 4 AB गामिणि°.
5 A त्र्यर्थः 6 AB °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तौ द्वितीयो वर्गः ॥छ। ग्रंथ ४६०॥

॥ अथ [1]चकारादिः ॥

चत्तो तक्कू चंगं [2]चारुं चडचोट्टियाउ सिहा ।
चट्टू य दारुहत्थे चंभो चासो [3]य सीरसीमंते ॥१॥

चत्तो तर्कुः । चंगं चारु । चडो तथा चोट्टी शिखा । चट्टू दारुहस्तः । चंभो तथा चासो हलस्फाटितभूमिरेखा ॥ यथा ।

रे चंगचोट्टिय चडं तोडिस्सं चट्टुएण य हणिस्सं ।
चासक्खमं [4]घडकुसिं [5]ण हु चंभं करइ चत्तमित्तकुसो ॥१॥ (१)

चत्थरिचहुट्टचंडिक्का हासणिमग्गरोसेसु ।
चंदिलचउक्क[6]चक्कोडा णावियचच्चरग्गिभेएसु ॥२॥

चत्थरी हासः । चहुट्टं निमग्नम् । चंडिक्को रोषः । चंदिलो नापितः । चण्डिल इति तु संस्कृतसमम् । चउक्कं चत्वरम् । [7]चक्कोडा अग्निभेदः ॥ यथा ।

[8]तीइ विरहचक्कोडाजलिओ सो चंदिलो सहि इयाणिं ।
सिअयचउक्के चत्थरिचहुट्ट[9]णक्खो वि कुणइ चंडिक्कं ॥२॥

चस्तरिचतुष्कशब्दौ येषां संस्कृतेऽपि संमतौ तन्मते चत्थरिचउक्कशब्दौ न देश्यौ ॥ (२)

पीणच्छिन्नविगाणेसु चं[10]डिलचंडियचवेणा ।
जुयकरपुडे चवेडी तजा चकप्पा चुडुप्पा य ॥३॥

चं[11]डिलो पीनः । चंडिओ छिन्नः । चवेणं वचनीयम् । चवेडी श्लिष्टं करसंपुटम् । चवेडी संपुटमित्यन्ये । चकप्पा तथा चुडुप्पा त्वक् । चुडुप्पं त्वग्विदलनमित्यन्ये ॥ यथा ।

चंडियचकप्पवसणा चुडुप्पकंदासणाडुअचवेणा ।
रिउणो अचंडिला तुह कुणंति भिक्खाण वि चवेडिं ॥३॥ (३)

1 C चादिः 2 AB चारु 3 C च. 4 AB घरकुडि
5 AB न. 6 A चक्काडो. B चक्कांडा. 7 A चक्काडा. 8 AB तीए.
9 AB चक्खो इ कु° 10 AB °डिल्ल° 11 AB °डिल्लो

चच्चिक्कचित्तला मंडियम्मि कुमुयम्मि चंदोज्जं।
चक्खुड्डं च पेक्खणिए चंचप्परमसच्चम्मि ॥४॥

चच्चिक्कं तथा चित्तलं मण्डितम्। चित्तलं रमणीयमित्यन्ये। चंदोज्जं कुमुदम्। स्वार्थे के चंदोज्जयं। अत्र चंदिमा चन्द्रिका। चवला विद्युत्। इति चन्द्रिकाचपलाशब्दभवौ। चवइ कथयति। चयइ शक्नोति। चज्जइ पश्यति। चच्छइ तक्ष्णोति। इत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। चक्खुड्डं प्रेक्षणीयम्। चंचप्परं असत्यम्॥ यथा।

चंचप्परं ण भणिमो कुणिसि चक्खुड्डणं कडक्खेहिं।
चंदुज्जयचच्चिक्का दिसाउ मय[1]णाहिचित्तलकवोले ॥४॥ (४)

मोरम्मि चंदइल्लो चउक्करो कत्तिकेयम्मि।
चडियारो आडोवे अहिभेए [2]चक्कुलंडा य ॥५॥

चंदइल्लो मयूरः। चउक्करो कार्त्तिकेयः। चडियारो आटोपः। [2]चक्कुलंडा सर्पविशेषः॥ यथा।

गणवइगज्जियणच्चंतचउक्करचंदइल्लसद्देहिं।
तट्ठगल[3]चक्कुलंडो णच्चइ रुद्दो सचडियारं ॥५॥ (५)

णामम्मि चरुल्लेवं चक्खडियं जीवियव्वम्मि।
[4]चंदट्ठिया य खवए उम्मीए चक्कणाहयं चेअ ॥६॥

चरुल्लेवं नाम। चक्खडियं जीवितव्यम्। चंदट्ठिया भुजशिखरम्। स्तवक इत्यन्ये। यदाहुः॥ स्तवकश्चंदट्ठियासंज्ञ इति। अत्र चच्चरीओ भ्रमरः। चंदमाला जालकृता गृहोपरि कुटिका। इति चच्चरीकचन्द्रशालाशब्दभवौ। चच्चुप्पइ अर्पयति। चमढइ भुङ्क्ते। चं[5]कमइ भ्रमति। इत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति नोच्यन्ते। चक्कणाहयं ऊर्मिः॥

णीसासचक्कणाहयतावियचंदट्ठियाइ तुह विरहे।
कंठम्मि तीइ वट्टइ चक्खडियं तुह तणा चरुल्लेवं ॥६॥ (६)

1 A °णाहिंचि° 2 AB चक्कलुंडा च 3 AB चक्कलुंडो. 4 AB चंदिट्ठिया. 5 AB °क्कमइ.

हालम्मि चउरचिंधो णारङ्गफलम्मि चक्कणभयं च।
चंदवडाया अद्धावरियङ्गी चक्खुरक्खणी लज्जा ॥७॥

चउरचिंधो सातवाहनः। चक्कणभयं नारङ्गफलम्। चंदवडाया अर्धप्रावृत-देहा। चक्खुरक्खणी लज्जा ॥ यथा।

दट्ठूण तुमं चक्कणभयत्थणी अवरचउरचिंधं व।
तम्मइ चंदवडाया मुद्धा वि हु मुक्कचक्खुरक्खणिया ॥७॥

अत्र चलणाउहो कुक्कुट इति चरणायुधशब्दभवः॥ (७)

चडुलातिलयं कंचणसंकलियालंबिरयणतिलयम्मि।
सढतंडुलसिरभूसासु चाडचाउलयचालवासा य ॥८॥

चडुलातिलयं काञ्चनशृङ्खलालम्बिरत्नतिलकम्। चडुला रत्नतिलकमित्यन्ये। चाडो मायावी। चाउला तण्डुलाः। चालवासो शिरोभूषणभेदः ॥ यथा।

जीए तुज्झ णिहित्तं चडुलातिलयं च चालवासो [1]य।
तं चेअ चाड अणुसर किं चाउलखंडणीइ मए ॥८॥ (८)

गंठिच्छेययगिम्हाणिलेसु चारणयचारवाया वि।
चिल्ला सउलीए चिविडणासए चिच्चिच्चिरया ॥९॥

चारणओ ग्रन्थिच्छेदकः। कप्रत्ययाभावे चारणो। चारवाओ ग्रीष्मानिलः। चिल्ला शकुनिकाख्यः पक्षी। चिच्चो तथा चिच्चिरो चिपिट[2]नासः ॥ यथा।

न हु मेल्लइ पहरंती हो चिच्चं चिच्चिरं च चिल्लं च।
उअ [3]मयणो माणिणि माणगंठिचारणयचारवायसहो ॥९॥ (९)

बालम्मि चिल्लचिडा चिच्चं रमणे हुयासणे चिच्ची।
चिंचिणिचिंचा अम्बिलियाए तह [4]चिंचणी घरट्टीए ॥१०॥

1 C च. 2 A °नासकः, B °नासिकः, 3 AB मयणी, 4 AB चिंचिणी,

चिल्लो तथा चेडो बालः। चिच्चं रमणम्। चिच्चो हुताशनः। चिंचिणी तथा चिंचा अम्लिका। केचित् चिंचिणिचिंचाशब्दः समस्त एव अम्लिकावाचकत्वेन प्रोक्तः। [1]चिंचणी घरट्टिका॥ यथा।

> चिंचवणि चिंचिणियाचडिए चेडम्मि चिच्चठियचिल्ला।
> उअ धावइ जणणी [2]चइअ [3]चिंचणीचिच्चिकम्माइं॥१०॥ (१०)

मसयम्मि चिल्लिरी रोमसम्मि चिमिणो कु[4]डीए चिरया य।
चिक्खल्लो कद्दमए मुसले [5]चिल्लूरचेलुंपा॥११॥

चिल्लिरी मशकः। चिमिणो रोमशः। चिरया कुटी। चिक्खल्लो कर्दमः। चिल्लूरं तया चेलुंपं मुसलम्॥ यथा।

> चिक्खल्लियचिरयाए चिल्लिरिडसिया तुहारिणो चिमिणा।
> कंडन्ति सयं [6]चिल्लूरएण चेलुंपपाणितुल्ल[7]बला॥११॥

अत्र चिंचइ मण्डयतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः॥ (११)

उल्ले चिलिच्चिल[8]चिलिच्चीला परितोसियम्मि चि[9]त्तठिओ।
चिरिहिट्टी [10]य चिणोट्टी महुपडले चित्तदाऊ [10]य॥१२॥

चिलिच्चिलं तथा [11]चिलिच्चीलं आर्द्रम्। चि[9]त्तठिओ परितोषितः। चिरिहिट्टी गुञ्जा। चिणोट्टीशब्दोऽपि देश्यः। पर्यायभङ्ग्या तूपात्तः। चित्तदाऊ मधुपटलम्। केचित् तिणिसम्मि चित्तदाऊ इति पठन्ति [12]तिणिसं च वृक्षविशेषमाचक्षते। अस्माभिस्तु सारतरदेशीदर्शनेन [13]तिणिसशब्दो मधुपटलार्थो व्याख्यातः। तत्र युक्तायुक्तत्वे बहुदृश्वानः प्रमाणम्॥ यथा।

> सवरी सेयचिलिच्चिलमंसुचिलिच्चीलमरि[14]वहुं तुज्झ।
> चिरिहिट्टिलोयणो महइ चित्तदाउं च चि[15]त्तठिअचित्तो॥१२॥ (१२)

1 AB चिंचिणी 2 AB रइय 3 AB चिंचिणी° 4 C °डीद. 5 AB चेल्लू°.
6 A चिल्लरएणं B चिल्लरयएण. 7 AB °बली. 8 AB °चिलच्चो°. 9 AB °त्तविणो. 10 C च.
11 AB चिलच्चो 12 AB तिनं. 13 AB चित्तदाऊश°. 14 AB °वह. 15 AB °त्तवियचि°.

चण्डातकम्मि चिंफुल्लणी चिरिंचिराचिरिंचिरा धारा।
चलियम्मि य चिंचइओ [1]णिसासियम्मि चिइविओ ॥१३॥

चिंफुल्लणी स्त्रीणामर्धोरुकवस्त्रम्। चिरिंचिरा तथा चिरिंचिरा जलधारा। चिंचइओ चलित:। चिंचइओ मण्डित इति तु मण्डिधात्वादेशे [2]सिद्धम्। चिइविओ निर्वापित: ॥ यथा।

घणजलचिरिंचिराचिइविया पवसियवइउ चिंचइया।
णयणंसुचिरिंचिरोल्लियचिंफुल्लणि[3]याउ पियइत्तं ॥१३॥

अत्र चिंचिल्लइ मण्डयतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्त: ॥ (१३)

दहिए चिरिड्डिहिल्लं चोही मुत्थासमुत्थतिणे।
चो[4]वट्टी भल्लीए चुक्को मुट्ठीइ चुज्जमच्छरिए ॥१४॥

चिरिड्डिहिल्लं दधि। चोही मुस्तोद्भवं तृणम्। चो[4]वट्टी भल्ली। चुक्को मुष्टि:। चुज्जं आश्चर्यम्। श्रोत्संयोगे इति चोज्जं इत्यपि ॥ यथा।

सा हिंडिरे [5]तइ चिरिड्डिहिल्ल[6]मत्त णवचोहिसमयम्मि।
दढचुक्ककामचोवट्टिताडिया जं जिएइ तं चुज्जं ॥१४॥ (१४)

परिसोसियम्मि चुंक्को ससिणेहे चुप्प[7]चोप्फुचा।
चुल्ली सिलाइ चुडुली उक्का चुणिओ विधारियए ॥१५॥

चुंक्को परिशोषित:। चुप्पो तथा [8]चोप्फुचो सस्नेह:। चुल्ली शिला। अत्र। चुच्छं तुच्छम् इति तुच्छशब्दभवत्वान्नोक्तम्। चुडुली उल्का। चुणिओ विधारित: ॥ यथा।

सुंदर तइ [9]चोप्फुचा अचुप्पविरहग्गिचुडुलिचुंक्का वि।
बालधरिय व्व चुल्ली सा अच्छइ आसतंतुचुणिअप्पा ॥१५॥ (१५)

1 AB निश्वासि°. 2 C सिद्ध:. 3 AB °या इ. 4 AB °वट्टी.
5 AB तइं. 6 A °मत्त. 7 AB °चोप्पुचा. 8 AB चोप्पुचो.
9 AB चोप्पुचा

चुसासी दासी चुंचुयचुप्पलचुंभला य सेहरए ।
चुसाआ [1]अ कलाए छागम्मि [2]य चुक्कुडचुलुप्पा ॥१६॥

चुसासी दासी। चुंचुओ तथा चुप्पलो तथा चुंभलो शेखरः। चुसाआ कला। चुक्कुडो तथा चुलुप्पो छागः ॥ यथा।

चुसासीइ सचुसाआए चुप्पलचुलुप्पिदुद्धाइं।
रे जडचुंभलचुक्कुड अप्पसु किं चुंचुआइणा [3]मज्झं ॥१६॥

अत्र चुक्कइ भ्रश्यतीति धात्वादेशेषूक्तमिति [4]नोक्तम् ॥(१६)

चुप्पालओ गवक्खे वत्थे णवरत्तयम्मि चुप्पलियं ।
चुल्लोडओ वि जेट्ठे चुसप्पहयम्मि चुसइओ ॥१७॥

चुप्पालओ गवाक्षः। चुप्पलियं नवरक्तं वस्त्रम्। चुल्लोडओ ज्येष्ठः। चुसइओ चूर्णाहतः। चुसइओ रेणुविच्छुरित इति तु चूर्णितशब्दभवः ॥ यथा।

चुप्पालयदारेणं णवचुप्पलियाइ पिच्छुपहरंती।
ओ चुल्लोडयजाया चुसइया देअरेण फग्गुछणे ॥१७॥ (१७)

अलसम्मि चुंचुमाली चुंचुलिपूरो [2]य चुलुयम्मि ।
वलयावलिथणसिहवामणएसुं चूडचूअचोला [1]अ ॥१८॥

चुंचुमाली अलसः। चुंचुलिपूरो [5]चुलुकः। अत्र चुलुचुलइ स्पन्दत इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। चूडो वलयावली। चूओ स्तनशिखा। चोलो वामनः ॥ यथा।

तुह जलचुंचुलिपूरो वि दुल्लहो चुंचुमालिणो चोल।
मणिचूडमंडिया चारु[6]चूअआ कामिणीउ किं महसि ॥१८॥ (१८)

1 C य. 2 C च. 3 C मज्झ. 4 C नोच्यते. 5 AB चुलकः. 6AB चुयया.

मालूरतोत्तणहसिइचोद्दसिया चोढचोत्तचोरलिया ।
चच्चा य हत्थविंबे तलप्पहारे [1]य णायव्वा ॥१६॥

चोढो बिल्वः । चोत्तं प्रतोदः । चोरली श्रावणकृष्णचतुर्दशी ॥ यथा ।

चोरलिए[2]विंत्तयकणि चोढदलेहिं तए हरो महिओ ।
मयणसरचोत्त[3]णुण्णा जं तुममिसा अहिसरेइ ॥१८॥

चोप्पडइ म्रक्षतीति धात्वादेशेषू[4]क्तमितीह नोक्तम् ।

॥ अथानेकार्थाः ॥

चच्चा स्थासकः प्रहृतहस्ताघातश्च ॥ (१८)

चंडिज्जो खलकोविसु चप्फलं सेहरे असच्चे अ ।
कुंडलवट्टुलदोलाफलयविसालेसु चक्कलयं ॥२०॥

[5]चंडिज्जो पिशुनः कोपश्च । चप्फलं शेखरविशेषोऽसत्यं च । सामान्य-शब्दा अपि विशेषे वर्त्तन्त इति हि न्यायः । चक्कलं कुण्डलं वर्त्तुलं दोलाफलकं विशालं चेति चतुरर्थम् । अत्र चड्डइ मृद्नाति भुङ्क्ते पिनष्टि चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥(२०)

चारो पियालगुत्तीच्छासुं चिक्काप्पतणुयधारासु ।
चम्ममयवारिभंडे तणुधारादिणमुहेसु अ चिरिक्का ॥२१॥

चारो पियालवृक्षो बन्धनस्थानमिच्छा चेति त्र्यर्थः । चिक्का अल्पं वस्तु तनुधारा चेति द्व्यर्था । चिरिक्का चर्ममयजलभाण्डं तनुधारा प्रत्यूषश्चेति त्र्यर्था ॥ (२१)

चिंधालं रम्मे उत्तमे [1]य चुल्लो सिसुम्मि दासे [1]य ।
पाणप्पवालमुक्कच्छन्दारूढवइयरेसु चुण्णाओ वि ॥२२॥

1 C च. 2 AB °वियत्त°. 3 AB °णुन्ना. 4 AB °क्त इतीह नोक्तः. 5 चिंडि°.

चिंधालं रम्यं मुख्यं च। चुल्लो शिशुर्दासश्च। चुणओ चण्डालोऽल्पो बालो मुक्तच्छन्दोऽरोचको व्यतिकरश्चेति सप्तार्थः। चणओ विश्वरओ इति धनपालः। आघ्रातार्थेऽपीति केचित्॥ (२२)

चुंचुलुएसु चुंचुलि अवगमियसण्हयासु चुंचुलियं[1]।
चुंचुणिया चुअपडिरवरमणम्लिमुट्ठिजूअजूआसु॥२३॥

चुंचुलो चञ्चुश्चुलुकश्च। चुंचलि इति लुप्तविभक्त्यन्तो निर्देशः। चुंचुलियं अवधारितं सतृष्णता च। चुंचुणिया च्युतं प्रतिरवो रमणमल्लिका मुष्टिद्यूतं यूका चेति षडर्थाः। प्रतिरव इति सामान्यशब्दोऽपि विशेषे गोष्ठीप्रतिरवे वर्त्तते। यदाह॥ चुंचुणिया प्रतिरवो गोष्ठ्याम्॥ केचित् चुंचुणिअं चलितेऽप्याहुः॥(२३)

॥ अथ [2]छादयः॥

छल्ली तजाइ छट्टी सिज्जाए विज्जुलाइ छडा।
कविकच्छू छंकुइकुंकुईउ छलिया छइल्लछप्पसा॥२४॥

छल्ली त्वक्। छट्टी शय्या। छडा विद्युत्। अत्र छणो उत्सव इति चणशब्दभवोऽयमिति नोक्तः। छंकुई तथा कुंकुई कपिकच्छूः। छलिओ छइल्लो छप्पसो इत्येते त्रयोऽपि विदग्धार्थाः। अन्योन्यपर्यायभङ्ग्या तु निबद्धाः॥ यथा।

कयलीछल्लिं छंकुइमंवुजछट्टिं पि कुंकुइं मुणइ।
छलिएण छइल्लपिया तेण विणा छडचलेण छप्पसा॥२०॥ (२४)

छवडो चम्मं छप्पंतो णियमो जत्थ लिहियए पउमं।
तणुए छउयच्छिक्कोलिया छमलओ अ सत्तछए॥२५॥

छवडो चर्म। छप्पंतो नियमविशेषो यत्र पद्मं लिख्यते। छउयं तथा छिक्कोलियं तनु। छमलओ सप्तच्छदः॥ यथा।

1 AB °सण्हिया° 2 C छादिः.

जस्स कए छप्पंतिं करेसि छउयंगि सो वि तुज्झ कए।
छमलयतलम्मि छिक्कोलिऊण मिल्लेइ मिगछवडिं ॥२१॥

अत्र। छड्डइ मुञ्चति। छज्जइ राजति। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ।

खंदे छडक्खरो वि हु छासो तक्कम्मि रिच्छए छारो।
छाहो खे छाईओ माईओ लहुयमच्छए छिद्दो ॥२६॥

छडक्खरो स्कन्दः। छासो तक्रम्। छारो अच्छभल्लः। छाहो गगनम्। छायावाचकस्तु छाहीशब्दश्छायाशब्दभव एव। छाईओ मातरः। छिद्दो लघुमत्स्यः॥ यथा।

छाइछडक्खरछाहोमणी ण पणमेसि कहसु कस्स कए।
छासोहारिणि धूए छारसिरे छिद्दगन्धिल्ले ॥२२॥ (२६)

छिल्ली सिहाइ छित्तं छिविए जारेसु [1]छिसछिसाला।
छिव्वं कारिमसुच्छुदले छिवियं वाहलीइ छिंछोली ॥२७॥

छिल्ली शिखा। छित्तं स्पृष्टम्। छिसो तथा छिसालो जारः। जारेष्वित्यविशेषाद् बहुवचनात् [2]छिसा छिसाली स्त्र्यपि। छिव्वं कृत्रिमम्। छिवियं इक्षुखण्डम्। छिंछोली वाहली। वाहलीशब्दश्च लघुजलप्रवाहवाचको देश्य एव वक्ष्यते॥ यथा।

छिव्वसिणेह[3]च्छित्तच्छिल्लिं छिविएण भोलिऊण सिसुं।
जं चलसि घडकरा तं [4]छिसे छिंछोलियाइ [5]छिसालो ॥२३॥ (२७)

छिप्पीरं च पलाले छिप्पालो सस्ससत्तउसहम्मि।
छिल्लरमवि पल्ललए मुहविक्को[6]णो अ छिव्वोल्लो ॥२८॥

1 AB छिन्नछिन्नाला. 2 AB छिन्ना छिन्नाली. 3 A °च्छिइत्तंच्छि°.
4 AB छिन्नो. 5 AB छिन्नालो. 6 AB °णे वि छि°.

छिप्पीरं पलालम् । छिप्पालो [1]सस्यसक्तो गौः । छिल्लरं पल्वलम् । छिव्वोल्लो निन्दार्थं मुखविकूणनम् । विकूणितं मुखमित्यन्ये ॥ यथा ।

तुज्झ कए बाहेहिं सा छिल्लरयं भरेइ दुट्ठ तुमं ।
छिव्वोल्लेण तमिक्खसि छिप्पीर[2]तिणं व छिप्पालो ॥२४॥

अत्र । छिवइ छिहइ स्पृश[3]ति । एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । (२८)

छिप्पालुयछिक्कोअण[4]छिहंडया [5]पुच्छअसहणदहिसरा ।
[6]छिस्सोब्भवा य दुव्वा तह [7]छिस्सच्छोडणं सिग्घे ॥२९॥

छिप्पालुयं पुच्छम् । छिक्कोअणो असहनः । छिहंडओ दधिसरः । [6]छिस्सोब्भवा [8]दूर्वा । छिस्सच्छोडणं शीघ्रम् ॥ यथा ।

वरछिप्पालुय [6]छिस्सोब्भवाछिहं[9]डेहिं धवल पुट्ठो सि ।
[7]छिस्सच्छोडणगमणो हक्काछिक्कोअणो हवसु इण्हिं ॥२५॥ (२८)

दहिए छिहिंडिभिल्लं छिंछटरमणं च मिंचणक्कीला ।
छुंदं बहुयम्मि बलायाइ छुई लित्तए छुहियं ॥३०॥

छिहिंडिभिल्लं दधि । छिंछटरमणं चक्षुःस्थगनक्रीडा । छुंदं बहु । छुई बलाका । छुहियं लिप्तम् ॥ यथा ।

छुं[10]दघणच्छु[11]हिअं गहमुड्डीणछिहिंडिभिल्लधवलछुइं ।
जाव हयं ता तीए छिंछटरमणं स[12]हीहिं कयं ॥२६॥(३०)

छुरियछुरमड्डि[13]छुंछुंमुसया मट्टिछुरहत्थअरईसु ।
[14]छेंडी लहुरच्छाए छेली थोवप्पसूणमालाए ॥३१॥

छुरिया मृत्तिका । छुरमड्डी क्षुरहस्तः । नापित इति यावत् । छुरहत्थ शब्दोऽपि देश्यः । पर्यायभङ्ग्या तूपात्तः । [13]छुंछुंमुसयं रणरणकः । [14]छेंडी लघुरथ्या । छेली अल्पप्रसूना माला ॥ यथा ।

1 C सस्याम°' 2 AB °तिणेव. 3 AB °ति स्पृ इयति धा° 4 A °छिहडया 5 A पुंछ.
6 AB छिस्रोब्भ°. 7 AB छिस्र° 8 AB °र्वा तथा च्छिस्रच्छो°. 9 C °डेहि.
10 AB °दघण°. 11 AB °हिअहम्°. 12 C °हीहि. 13 AB °छुछुंम°.
14 A छिंडी.

जुत्तं [1]छुंछुंमुसयं करेसि छुरम[2]ड्डियाए छुरहत्थ।
छेलि च्चिय अणुरूवा छुरियाघडियस्स छेंडिजक्खस्स ॥२७॥ (३१)

छेत्तरमणव्वसुप्पाइ छेभओ हत्थविंबम्मि।
छागम्मि छेलओ खेत्तजागरे छेत्तसोवणयं ॥३२॥

छेत्तरं जीर्णं शूर्पाद्युपकरणम्। छेभओ ध्यासकः। छेलओ छागः। कप्रत्ययाभावे छेलो इत्यपि। छेत्तसोवणयं क्षेत्रे जागरणम् ॥ यथा।

मसिछेभइल्लवसणं परिहरिउं छेत्तरं व मं वहिणि।
तीइ कए सो [3]छेलो णिसि वच्चइ छेत्तसोवणमिसेण ॥२८॥ (३२)

[4]छोब्भो पिसुणे दासम्मि छोइओ अप्पियम्मि छोब्भत्थं।
छंटो जलच्छडासिग्घेसु छाओ [5]य भुक्खियकिसेसु ॥३३॥

[4]छोब्भो पिशुनः। केचित् [4]छोब्भो खल इति पूर्वदेशीषु पाठं दृष्ट्वा खलशब्द-विप्रलब्धाः खलं पिण्याकं व्याचक्षत उदाहरन्ति च। अस्माभिस्तु सारतरदेशी-पर्यालोचनेन [4]छोब्भो पिशुन इति [6]दृब्धमुदाहृतं च। तत्र बहुदृश्वानः प्रमाणम्। छोइओ दासः। छोब्भत्थं अप्रियम्। ह्रस्वः संयो[7]गे (सि० हे० १, ८४)। इति छुब्भत्थं इत्यपि ॥ यथा।

तीए कडिल्लवत्थं उत्तरियं करिय मज्झ दंसंतो।
किं काहिसि इह [8]अस्स रे छोइअ छोब्भ छोब्भत्थं ॥२८॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

छंटो जलच्छटा शीघ्रश्चेति द्व्यर्थः। छाओ बुभुक्षितः कृशश्च। ननु छातोदरो युवदृशां क्षणमुत्सवोऽभूत् ॥ इत्यादौ छातशब्दस्य कृशार्थस्य दर्शनात् कथमयं देश्यः। नैवम्। छेदनार्थस्यैव छातशब्दस्य साधुत्वात्। न च धात्वनेकार्थता।

1 AB छुछुंसु°. 2 C °ड्डियाइ. 3 A छीली. 4 AB छोभो.
5 C च. 6 C इट्ठसु°. 7 AB °गे छु°. 8 AB अर्ध.

उत्तरमत्र। अनेकार्थता हि धातूनां लोकप्रसिद्धा। लोके च क्षातशब्दस्य छेदनार्थं मुक्तास्यैव कवेः प्रयोगो नान्येषामित्यलं बहुना॥ (३३)

धन्नाईणं मलणे गोमयवत्थेसु तह [1]छाणं।
छाया कित्तीभमरीसु छारयं उच्छुसकमउलेसु॥३४॥

छाणं धान्यादिमलनं गोमयं वस्त्रं चेति त्र्यर्थम्। छाणीत्यपि केषांचित्पाठः। छाया कीर्त्तिर्भ्रमरी च। छारयं इक्षुशल्कं मुकुलं च। (३४)

छाइ[2]ल्लो अ पईवे सरिसे ऊणे सुरूवे [3]य।
छिद्दकुडीसुं छिल्लं छिंडं सिहछत्तधूवजं[4]तेसुं॥३५॥

छाइल्लो प्रदीपः सदृशः ऊनः सुरूपश्चेति चतुरर्थः। छिल्लं छिद्रं कुटी च। छिल्लं [5]वृत्यन्तरमपीति केचित्। छिंडं चूडा छत्रं धूपयन्त्रं च। संयोगे पर इदेतोः कामचार इति छेंडं इत्यपि॥ (३५)

छिप्पं भिक्खापुच्छेसु छित्तछीएसु छिक्कं च।
छिवओ समूहणी[6]वीसु छिंकओ देहजारेसु॥३६॥

छिप्पं भिक्षा पुच्छं च। छिक्कं स्पृष्टं क्षुतं च। छिवओ समूहो नीवी च छिंकओ देहो जारश्च। केचित् छिंकयं शलाटुफलमाहुः॥ यथा।

धूयाइ पढमगब्भं व रक्खए उअह आढिया घरिणी।
तुम्बीइ पढमणिग्गयमावंधुरबंधणं छिंकं॥३०॥ (३६)

छिप्पंती वयऊसवभेए पिट्ठे वि [7]छिप्पिंडी।
छिक्कोट्टली [3]य पयरवपामद्दाछाणखंडेसु॥३७॥

छिप्पंती व्रतभेद उत्सवभेदश्चेति द्व्यर्थी। छिप्पिंडी व्रतोत्सवभेदौ पिष्टं

1 AB च्छाणं 2 AB °ल्लो वि प° 3 C च. 4 C °तेसु.
5 AB ह्रत्यन्त°. 6 C °वीसु. 7 AB छिप्पंडी.

चेति त्र्यर्था। छिकोट्टली अंघ्रिरवः पादाभ्यां धान्यमलनं गोमयखण्डं चेति त्र्यर्था ॥ (३७)

छिप्पंदूरं गोमयखण्डम्मि त[1]ह्वेव विसमम्मि ।
सिसुससिसु कुड्डहीरो छेओ अंतम्मि दिअरे अ ॥३८॥

छिप्पंदूरं गोमयखण्डं विषमं चेति द्व्यर्थम्। कुड्डहीरो शिशुः शशी च छेओ अन्तो देवरश्च ॥ (३८)

छेधो थासयचोरेसु सिहाणोमालियासु छेंडा वि ।
छोहो गणविक्खेवा छोव्भाइत्ती अछिप्पवेसासु ॥३९॥

छेधो स्थासकश्चौरश्च। छेंडा शिखा नवमालिका च। छोहो समूहो विक्षेपश्च। छोव्भाइत्ती अस्पृश्या द्वेष्या च ॥ (३९)

॥ अथ जादयः ॥

जंगा गोयरभूमी जच्चो पुरिसे तुसे जंभो ।
जयणं हयकवचम्मि जरंडो वुड्ढम्मि जण्हलो णीवो ॥४०॥

जंगा गोचरभूमिः। जच्चो पुरुषः। जंभो तुषः। जयणं हयसंनाहः। जरंडो वृद्धः। जरडो इत्यन्ये। जण्हलो [2]नीवो ॥ यथा।

जय[3]णेहिं हया गामा जं[4]गाहिं कणा अ जंभभाविणा ।
महिलाओ जण्ह[5]लोहिं सहंति गेहा जरंडजच्चेहिं ॥३१॥ (४०)

जडियं खचिए जगलं पंकसुरे [6]जंबुलो [7]य वाणीरे ।
णंगलसिहाइ जवणं जडम्मि जंभलजहाजाया ॥४१॥

जडियं खचितम्। जगलं पङ्किला सुरा। पङ्किलमरको जगलं इत्यन्ये।

1 C °ह्वेय. 2 AB णीवो. 3 C °णेहि. 4 C °गाहि.
5 C °लोहि. 6 AB जंतुली. 7 C च.

जंबुलो वानीरः। जंबुलं मद्यभाजनमिति सातवाहनः। जवणं हलशिखा। जंभलो तथा जहाजाओ जडः॥ यथा।

> मणिजडियवासभवणे जगलं जंबुलघरोचियं णिंतो।
> जहजाय कीस लज्जसि जवणोचियहत्थजंभल[1]त्तेणं॥३२॥

अत्र जगरो संनाह इति संस्कृतसमः। जंपइ कथयति। जवइ यापयति। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। (४१)

जहिमा वियड्ढगाहा जवयजवरया जवंकुरए।
जंघामओ [2]य जंघालुयम्मि जंबालयं च जलणीली॥४२॥

जहिमा विदग्धरचिता गाथा। जवओ तथा जवरओ यवाङ्कुरः। जंघामओ तथा जंघालुओ द्वावप्येतावन्योन्यपर्य्यायतया जङ्घालवाचकौ। जंबालं जलनीली। शैवालमित्यर्थः। जलनीलीशब्दो यदि संस्कृ[3]ते न रूढस्तदा देश्यः॥ यथा।

> जंघालुए ण[4]इअडं गया सि जं तुह तणम्मि जंबालो।
> तह जवरयगोवीओ तुह जहिमं तत्थ गायंति॥३३॥
> तं जवयगोरयंगिं भरिउं जंघामओ हविअ वच्च।
> जलणोलिदुग्गमग्गो ण विअम्भइ पाउसो जाव॥३४॥ (४२)

जच्छंदओ सतंतम्मि जक्खरत्ती [2]य दीवाली।
[5]जसोहणो णिसियरे जंघाछेओ [2]य चच्चरए॥४३॥

जच्छंदओ स्वच्छन्दः। कप्रत्ययाभावे जच्छंदो। जक्खरत्ती दीपालिका। [5]जसोहणो राक्षसः। जंघाछेओ चत्वरम्॥ यथा।

> मणिवल[6]एहिं कुणंती जंघाछेयम्मि जक्खरत्तिं व।
> [5]जसोहणाण वि तुमं णिसि जच्छंदेण किं डरसि॥३५॥ (४३)

1 C °सेण. 2 C च. 3 AB °ते रूढस्तदा न दे°.
4 AB °इतड°. 5 AB जसहोह°. 6 C °एहि.

विद्दवियम्मि जगडिओ जं[1]भणआई जहिच्छभणिराई।
जरलद्दियजरलविया गामीणे ऊरुए जहणरोहो ॥४४॥

जगडिओ विद्रावितः कदर्थित इत्यर्थः। जंभणओ यथेष्टवक्ता। जंभणभणो इति केचित्। उभयत्रादिग्रहणात्। जंपिच्छओ यथादृष्टमभिलषिता। जंपिच्छिरमग्गिरो यो यद्दृष्टं तदेव मृगयति इत्यादि। अत्र। [2]जअडइ त्वरते इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। जरलद्दिओ तथा जरलविओ ग्रामीणः। जहणरोहो ऊरुः॥ यथा

जरल[3]द्दिआइ दट्ठुं पवणलहसंतंसुयं जहणरोहं।
ओ कामसरजगडिया जरलविया हुंति जं[4]भणया ॥३६॥ (४४)

जहणूसवमद्धोरू जं[5]कयसुकओऽप्पसुकयगिज्झम्मि।
जाडो गुम्मं जाई सुरा कविट्ठम्मि जाउरो ॥४५॥

जहणूसवं अर्धोरुकम्। जंकयसुकओ अल्पसुकृतग्राह्यः। जाडो गुल्मम्। जाई सुरा। जाउरो कपित्थः॥ यथा।

जाउरजाडिकंटयफट्टिरजहणूसवा वि तेण समं।
जाईलुद्धा वच्चसि जंकयसुकया सि तं पुत्ति ॥३७॥ (४५)

जालघडिया सिरहरे जिग्घियमोसिंघियत्थम्मि।
जिब्भोब्भवा य दु[5]व्वाइ [6]जीवयमई [7]य वाहमई ॥४६॥

जालघडिया चन्द्रशाला। जिग्घियं घ्रातम्। अत्र जिमियं भुक्तमिति भुजिधात्वादेशभवम्। जिब्भोब्भवा दूर्वा। [6]जीवयमई मृगाकर्षणहेतुर्व्याधमृगी॥ यथा।

1 A °भणिआइ. B °भणिआई. 2 AB जयडइ त्वरयतीति. 3 AB °द्दियाए. 4 AB °भणिया. 5 AB °व्वाए. 6 AB जीविय°. 7 C च.

जालघडियाइ जा तं ण णियसि [1]जोवयमइं व [2]मयणस्स।
ता भम हरिणो व्व तुमं कुलडाजिणोऽभवाउ [3]जिग्घंतो ॥३८॥

अत्र जोहइ लज्जत इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (४६)

जुण्णो छेगे जुयलो तरुणे अपरिग्गाहम्मि जुंजुरुडो।
जुयलियजुरुमिल्ला दुगुणियगहणा जूयओ य बप्पीहे ॥४७॥

जुण्णो विदग्धः। जुयलो तरुणः। जुंजुरुडो अपरिग्रहः। जुयलियं द्विगुणितम्। जुरुमिल्लं गहनम्। जूरु[4]मिल्लयं इति गोपालः। जयओ चातकः॥ यथा।

जुंजुरुडाए घणरवजुयलियविसमसरवेयणाइ मह।
दुहजुरुमिल्लावत्थं कह जूयय तस्स [5]जुवजुयलस्स ॥३९॥

अत्र। जूरवइ वञ्चतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥४७॥

जेमणयं दाहिणए अंगे जो रं च जो किरत्थम्मि।
जोक्खमचोक्खे जोओ चंदे जोग्गा य चाडुम्मि ॥४८॥

जेमणयं दक्षिणमङ्गं हस्तादि। जो रं यः [6]किलेत्यर्थे। जोक्खं मलिनम्। जोओ चन्द्रः। जोग्गा चाटु ॥ यथा।

जयसिरिणिवासजेमणभुअ तुह गुणवसणम्मि का जोग्गा।
जो रं जसेण चालुक्क जोक्खमवहरसि जोअस्स ॥४०॥ (४८)

णक्खत्ते जोडं जोइसं च जोई [7]य विज्जूए।
खलियम्मि जोइरो जोइक्खो दीवम्मि जोडिओ वाहो ॥४९॥

जोडं तथा जोइसं नक्षत्रम्। जोई विद्युत्। जोइरो स्खलितः। जोइक्खो दीपः। जोडिओ व्याधः ॥ यथा।

1 AB जोवियमय°. 2 AB मयण°. 3 AB जिग्घिंतो. 4 AB °मिल्लियं.
5 AB जुव°. 6 C किरेत्थ°. 7 C च.

मेहम्मि पिहियजोइसवइजोडे रुइरजोइजोइक्खे ।
हिंड[1]ति अजोइरया वम्महजोडियसराहया कुलडा ॥४१॥ (४८)

णयणम्मि जोयणं तह खज्जोए जोइयं जाण ।
जोइंगणो अ इंदोवि जोवारोइ जोखलिया ॥५०॥

जोयणं लोचनम् । जोइओ खद्योत: । जोइंगणो इन्द्रगोप: । जोखलिया जोवारी धान्यम् । जोवारोशब्दोऽपि देश्य एव ॥ यथा ।

चलजोइयजोइंगणमिकिवय जोखलियकारणं कालं ।
कासयवहुउ हरिसा उप्फुल्लयजोयणा हुंति ॥४२॥ (५०)

जोव्वण[3]णोरं तह जोव्व[4]णवेअं जोव्वणोवयं च जरा ।
जण्हं लहुपिढरे कसिणए [5]य जंपणमकित्तिवयणेसु ॥५१॥

जोव्वणणोरं तथा जोव्वण[6]वेअं तथा जोव्वणोवयं वय:परिणाम: । जोव्वणणीरो जोव्वणोवओ ऋच्छ इति चतुष्पदवर्गे यत्केनचिदुक्तं तस्य संमोह एव ॥ यथा ।

जोव्वणणोरं तरुणत्तणे वि विजिएंदियाण पुरिसाण ।
जोव्वणवेअे वि ण जोव्वणोवयं होइ इयराण ॥४३॥

॥ अथानेकार्था: ॥

जण्हं लघुपिठरं कृष्णं चेति द्व्यर्थम् । जंपणं अकीर्त्तिर्वचनं च । (५१)

वेडिअवरुणेसुं जंबुओ [5]य गामणिविडेसु जणउत्तो ।
जच्चंदणमगरू कुंकुमं च जोवो [5]य बिंदुथोवेसु ॥५२॥

जंबुओ वेतसवृक्ष: पश्चिमदिक्पालश्च । जणउत्तो ग्रामप्रधानपुरुषो विटश्च । जच्चंदणं अगरु: कुङ्कुमं च । जोवो बिन्दु: स्तोकं च । अत्र जूरइ खिद्यते क्रुध्यति चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (५२)

1 AB °ति य जो°.　　2 AB °णो वि.　　3 AB °णीर°.
4 A °णवयं.　　5 C च.　　6 AB °वेअं.

॥ अथ झादयः ॥

संततवरिसम्मि झडो झंखो तुट्ठे झला य मयतण्हा ।
[1]झंटो ल[2]हुड्डकेसेसु पीलूमायासु झंडुयझमाला ॥५३॥

झडो निरन्तरवृष्टिः । झंखो तुष्टः । झला मृगतृष्णा । झंटो लघूर्ध्वकेशाः । झंडुओ पीलुवृक्षः । झमालं इन्द्रजालम् ॥ यथा ।

ण झडिं झंखो वि रवी कुणइ झलं चेय इत्थ मरुदेसे ।
मुंच झमालाइ लुलंतझंटिओ झंडुया[3]इं चुंटेसु ॥४४॥ (५३)

झंडलिझंखरझंरया असईसुक्कतरु[4]सुवण्णारेसु ।
झउझरिझरुया खिक्खिरिमसएसु झंपणी पम्हे ॥५४॥

झंडली असती । झंखरो शुष्कतरुः । झरओ सुवर्णकारः । झज्झरी स्पर्शपरिहारार्थं चण्डालादीनां हस्तयष्टिः खिक्खिरीति । [5]झरुओ मशकः । मशकवाचशब्दार्थोर्यामपि वर्त्तन्ते । यदाह । मशकाख्यार्थेऽर्यामप्युच्यन्ते काव्यतत्त्वज्ञैः ॥ इति । झंपणी पक्ष्म ॥ यथा ।

[6]झरुआउलम्मि मौलियझंपणियं [7]झउझरीकरविरूवं ।
झंखरतलम्मि झरयाहमं इत्ता झंडली रमइ ॥ ४५॥ (५४)

वयणिज्जे झक्कियझिंखिया झरंको [8]य तिणपुरिसे ।
झंटियझंटलियाओ पहरियचंकमण[9]अत्थेसु ॥५५॥

झक्कियं तथा झिंखियं वचनीयम् । उज्झिंखियं वचनीयमिति तु उत्पूर्वेण झिंखियशब्देन सिद्धम् । झरंको तृणमयः पुरुषः । झरंतो इति केचित् । झंटियं प्रहृतम् । झंटलिया चङ्क्रमणम् ॥ यथा ।

1 AB झिंटो. 2 C हुडुके°. 3 C °डुयाइ. 4 AB °सुन्नया°.
5 A झरुवो. 6 A झज्झरयाउ° B झयया उ°. 7 AB °झंझ°.
8 C च. 9 A °यहत्थे°.

ण कुणंति झंटियं ण य झंटलियं झकियाइ अगणंता।
तुह कुमरवाल रिउणो अझिंखिय रणाजिरे झरंक व्व ॥४६॥

अत्र झडइ [1]शीयते झंपइ भ्रमतीत्यादयो धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥५५॥

दड्ढम्मि झलुसियं तह झलुंकिअं झामिअं चेअ।
झंकारियझंखरिया अवचयणे झोलियाइ झलझलिया ॥५६॥

झलुसियं झलुं[2]किअं झा[3]मिअं त्रयमपि दग्धार्थम्। झंकारियं तथा झंखरियं अवचयनम्। झलझलिया झोलिका। झो[4]लिकाशब्दो यदि संस्कृते न रूढस्तदायमपि देश्यः ॥ यथा।

ताव झलुं[5]किअदवझलुसिओ तुह पयावझामिओ अ रिऊ।
फलझंकारियदलझंखरियाइं कुणइ झलझलियहत्थो ॥४७॥ (५६)

झाडं लयगहणे झामरो जरो झाउलं च वउणिफले।
झारुअझिरिंडझीरा चीरीजरकूवलज्जासु ॥५७॥

झाडं लतागहनम्। झामरो प्रवयाः। झाउलं कर्पासफलम्। झारुआ चीरो। झिरिंडं जीर्णकूपः। झीरा लज्जा ॥ यथा।

झाउलचुंटणकज्जे अझीर कह झामरं णिओएसि।
झारुअझाड[6]च्छन्ने झिरिंडए एस जं पडिही ॥४८॥(५७)

झुंखो वज्जविसेसे झुत्ती छेयम्मि झुट्ठमलियम्मि।
झुझुरिझुंटणा[7]झुंझुंमुसया गुम्मप्पवहमणदुहेसु ॥५८॥

झुंखो तुणयाख्यो वाद्यविशेषः। झुत्ती छेदः। झुट्ठं अलीकम्। [8]झुझुरी गुल्मः। झुंटणं प्रवाहः। अत्र झुणइ जुगुप्सत इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। [9]झुंझुंमुसयं मनोदुःखम्। झुमुझुमुसयं इत्यन्ये ॥ यथा।

1 AB शीयंते. 2 AB °कियं. 3 AB °मियं. 4 AB °लियाश°.
5 AB °किय°. 6 AB °च्छन्ने. 7 AB °झं झुम°. 8 AB झुझरी.

तुह णत्थि झुट्ठझुत्तो झंटण[1]तडझुझुरीसु णाओ सि ।
[2]झुंझुंसुलयवईए मह कहियं तत्थ झुंखवाएहिं ॥४८॥(५८)

झुरं कुडिले झेरो जरघंटे झेंडुओ वि कंडुअए ।
अद्धमहिसीइ झोट्टी झोडप्पो चणय[3]धसम्मि ॥५९॥

झुरं कुटिलम् । अत्र झूरइ स्मरतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । झेरो [4]जरघण्टः । झेंडुओ कन्दुकः । झोट्टी अर्धमहिषी । झोडप्पो चणकधान्यम् । [5]शुष्कचणकशाकमित्यन्ये ॥ यथा ।

झोडप्पछेत्तकंठ झोट्टीओ कंठवद्धझेराओ ।
उअ चारइ गोववह खेल्लंती झेंडुएण झूरगई ॥५०॥(५९)

वाहम्मि झोडिओ झोंडलिया रासयसरिच्छकीलाए ।
टंक[6]च्छिणाजसतडतडत्थदीहगहिरेसु झससद्दो ॥६०॥

झोडिओ व्याधः । झोंडलिया रासकसदृशी क्रीडा ॥ यथा ।

झोंड[7]लियाइ खेल्लंतु ताव बालाउ हरिणियाउ व्व ।
आरोविऊण चावं पहरेइ [8]ण कामझोडिओ जाव ॥५१॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

झसो टङ्कच्छिन्नमयशस्तटस्तटस्थो दीर्घगम्भीरश्चेति पञ्चार्थः ॥ (६०)

गयणट्ठेसुं झत्थं च झंपियं तुट्टघट्टिएसुं च ।
झसुरं तंबोलत्थेसु झंडुली असइकीलासु ॥६१॥

झत्थं गतं नष्टं च । झंपियं त्रुटितं घटितं च । झसुरं ताम्बूलमर्थश्च । झंडुली असती क्रीडा च ॥ (६१)

---

1 AB °तणझु°. 2 B झुंझुसु°. 3 AB धणम्मि. 4 A जरदघट; B जरदघण्टः. 5 A शुष्कं च°. 6 AB °च्छिन्नाज°. 7 C °लियाए. 8 AB न

पल्हत्थाकुट्ठेसुं झसियं चोहिमसएसु झिल्लिरिया ।
अंग[1]किडएसु झीणं अच्चत्थे अच्छए अ झूसरिअं ॥६२॥

झसियं पर्यस्तमाक्रुष्टं च । अत्र झंखइ संतप्यति विलपति उपालभते निःश्वसिति च । झरइ स्मरति चरति चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । झिल्लिरिया चोहीढ्यणं मशकश्च । झीणं अङ्गं [2]कीटश्च । झूसरिअं अत्यर्थं स्वच्छं च ॥ (६२)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता[3]यां देशीनाममालायां तृतीयो वर्गः ॥

---

1 AB °किडिए° 2 AB कट°.
3 AB °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तौ तृतीयो वर्गः ॥ छ ॥ ग्रं ५२४ ॥

चतुर्थवर्गः ।

॥ अथ टादयः ॥

टमरो कीसचए टंकिअं पसरिए विमोडणे टसरं ।
टसरोट्टं[1] सेहरए टट्टइया जवणियाए [2]य ॥१॥

टमरो केशचयः । टंकिअं प्रसृतम् । टसरं विमोटनम् । टसरोट्टं शेखरः । टट्टइया तिरस्करिणी ॥ यथा ।

मा संठवेसु टमरे टसरियचूअंकुराण टसरोट्टं ।
टंकियमयंकजुण्हाइ अंतरे देसु [2]मामि टट्टइयं ॥१॥(१)

टंवरओ भारियए कराल[3]कसम्मि टप्परओ ।
अरणियकुसुमे टक्कारिया य टारो अहमतुरए ॥२॥

टंवरओ भारिकः । गुरुरित्यर्थः । टप्परओ करालकर्णः । टक्कारी अरणि-कुसुमम् । टारो अधमतुरङ्गः ॥ यथा ।

टारम्मि चडियमित्तो टंवरओ टप्परो [4]य वामणओ ।
झत्ति पडिओ हसिज्जइ टक्कारी[4]चुंटिरीहिं वणे ॥२॥(२)

टिप्पी टिक्कं तिलए टिंवरू तंबुरु च टिग्घरो थेरे ।
टुंटो [5]छिन्नकरे [6]टेंटा जूयपयम्मि टेक्करं च थले ॥३॥

टिप्पी तथा टिक्कं तिलकम् । टिक्कं शिरसि स्तवक इत्यन्ये । टिंवरू तुम्बुरु । टिग्घरो स्थविरः । अत्र । टिविडिक्कइ मण्डयति । टिरिटिल्लइ भ्राम्यति । एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । टुंटो छिन्नकरः । [7]टेंटा द्यूतस्थानम् । टेक्करं स्थलम् ॥ यथा ।

---

1 C थ. 2 A सामि. 3 AB °कण्णम्मि. 4 C °चुंटणोहि.
5 AB छिन्न°. 6 A टेंटो B टेंढो. 7 B टेंटा.

चंदणटिक्कियपरवहुमिह टेक्करए रमंतियं दट्टुं ।
टिंबरुजोग्गय [1]टिग्घरटुंटयटेंटिअ करेसि किं टिप्पिं ॥३॥(३)

टोलो सलहे टोलंबटोक्कणा महुयमज्जभंडेसु ।
असि[2]छिन्नखायजंघाखणित्तभित्तीतडेसु टंको वि ॥४॥

टोलो शलभः । टोलो पिशाच इत्यन्ये । यदाह । टोलं पिशाचमाहुः सर्वे शलभं तु राहुलकः ॥ टोलंबो मधूकः । टोक्कणं मद्यपरिमाणभाण्डम् । केचित् टोक्कणखंडं मद्यमानभाण्डमाहुः ॥ यथा ।

टोलो व्व मा पड तुमं उज्जाणे वाणि[3]णीउ जं पुरओ ।
टोलंबवणे टोक्कणहत्था मयणग्गिजालाओ ॥४॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

टंको खड्गच्छिन्नं खातं जङ्घा खनित्रं भित्तितटं चेति सप्तार्थः ॥(४)

॥ अथ ठादिः ॥

ठल्लयठ[4]ड्ढयठविया णिद्धणउक्खित्तपडिमासु ।
ठाणो माणो ठाणिज्जो गोरवियम्मि सिग्घए ठिक्कं ॥५॥

ठल्लो निर्धनः । ठड्ढओ उत्क्षिप्तः । ठड्ढओ अवकाश इत्यन्ये । ठविया प्रतिमा । ठाणो मानः । ठाणिज्जो गौरवितः । अयं दन्त्यादिरपीत्येके थाणिज्जो । ठिक्कं शिश्नम् ॥ यथा ।

ठाणो ण ठल्लयाणं ठाणिज्जत्तं ण याचि ठड्ढयाणं ।
ण य ठिक्कं संढाणं अठवियउवलाण ण य पूया ॥५॥(५)

॥ अथानेकार्थाः ॥

गोरविउद्धेसुं ठरियं ठिवियं उद्धणियडहिक्कासु ।
दंतग्गहिए डक्कं डब्बो डावो [5]य वामकरे ॥६॥

---

1 A डिग्घयटुंटय क° B डिग्घर्यटुंटय क° 2 AB °छिन्न°. 3 A °णोणी.
4 C °ड्ढयइवि°. 5 C च.

ठरियं गौरवितमूर्ध्वंस्थितं च। ठिवियं ऊर्ध्वं निकटं हिक्का चेति त्र्यर्थम्। ऊर्ध्वार्थे ठिययं इत्यन्ये॥

॥ अथ डादयः॥

डक्कं दन्तग्टहीतम्। दष्टार्थं तु दष्टशब्दभवम्। डव्वो तथा डावो वामकरः॥ यथा।

डव्वे फरयमडावे खग्गं गहिऊण तुह पई समरे।
पडुपच्चक्खं पसरइ अमरिसडक्काहरो एसो॥६॥(६)

डंडं डिंडी सोवियकप्पडखंडेसु तह डलो लोट्ठे।
डप्फं [1]सेल्ले डल्लं पिडियाइ अलिंजरे डहरो॥७॥

डंडं तथा डिंडो सूच्या संघटितानि वस्त्रखण्डानि। डंडीत्यप्यन्ये। डलो लोष्टः। डप्फं सेल्लाख्यमायुधम्। डल्लं पिटिका। डहरो अलिञ्जरम्॥ यथा।

डंडपरिहाणडिंडीपाउरणा चइयडप्फया तुज्झ।
रिउणो पल्लिवणिहरे डहरोडल्ले वहंति डलखलिरा॥७॥(७)

डहरो सिसू सिरहरम्मि डग्गलो दवपहम्मि ड[2]ड्डाडो।
रच्छाइ डंडओ डंभिओ [3]य कितवम्मि डंवरो घम्मे॥८॥

डहरो शिशुः। डग्गलो भवनोपरि भूमितलम्। ड[4]ड्डाडो दवमार्गः। डंडओ रथ्या। डंभिओ द्यूतकारः। डंवरो घर्मः॥ यथा।

गिण्हिय डहरे उत्तरिय डग्गला डंडएण तुह रिउणो।
ड[4]ड्डाडिडंवरिल्ले जंति वणे डंभिय व्व जरवसणा॥८॥

अत्र। डल्लइ पिबति। डरइ त्रस्यति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥(८)

डालो सा[5]हाए णयणे डायलडोलडोयणाया।
डियलो थूणा भेगम्मि [6]डिड्डरो डिंफियं च जलपडिए॥९॥

---

1 AB सिल्ले. 2 AB °ड्डालो. 3 C च. 4 B °ड्डालि°.
5 AB °हारइ. 6 AB डिंडुरो.

डाली शाखा । डायलं डोलो डोयणं त्रयोऽपि लोचनार्थाः । डियली स्थूणा । [1]डिड्डरो भेकः । डिंफियं जलपतितम् ॥ यथा ।

गयडोल डोयणेहिं ण णियसि डालिं लुणेसि डियलिकए ।
ता तरलियडायलओ गु[2]त्तिट्ठहि डिड्डरो व्व डिंफेसु ॥८॥

अत्र । डिंभइ स्रंसते । इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (८)

डिंडिल्लियं च खलिए वत्थे डोरं च कं[3]दलए ।
ओ[4]इसम्मि [5]य डीणं त[1]ह[6]व डीणोवयं उ[9]वरिं ॥१०॥

डिंडिल्लियं खलिखचितं वस्त्रम् । डिंडिल्लियं स्खलिते हस्ते इति केचित् । यदाह ॥ डिंफियडिंडिल्लियया पतिते च स्खलितहस्ते च ॥ डोरं कन्दलः । डीणं अवतीर्णम् । उड्डीनवाचकस्तु संस्कृतभव एव । डीणोवयं उपरि ॥ यथा ।

विणड्ड डीणो सि तुमं बलिणिवडीणोवयं पयं देसि ।
डोरं लिहंति डिंडिल्लियं च परिहंति तेण तुह रिउणो ॥१०॥(१०)

डुंबो सवचे डुंघो उयंचणे डुंगरो सेले ।
घंटम्मि डुंडुओ डोला सिविया दारुहत्थए [8]डोओ ॥११॥

डुंबो श्वपचः । डुंघो उदञ्चनविशेषो नालिकेरमयः । डुंगरो शैलः । डुंडुओ जीर्णघण्टः । डोला शिबिका । अन्दोलनवाचकस्तु दोलाशब्दभवः । डोओ दारुहस्तः ॥ यथा ।

डुंगरआणियडोलाडोए [9]विक्किंतयस्स तुह रिउणो ।
डुंडुयसरस्स डुंबो त्ति छिविय डुंघयजलेण लेइ जणो ॥११॥(११)

---

1 AB डिंडुरो. 2 AB °त्तिडहि डिड्डिरो. 3 AB °दलिए. 4 AB °दसम्मि. 5 C च. 6 C °हच. 7 C °वरि. 8 AB डोवो. 9 AB विड्डंत°.

तंबोलभायणे डोंगिली तहा डोलिओ कसिणसारे।
डाऊ फलिहंसदुमे गणवइपडिमाविसेसे [1]य ॥१२॥

डोंगिली ताम्बूलभाजनविशेषः। डोंगिली ताम्बूलिनीत्येके। डोलिओ कृष्णसारः ॥ यथा।

दइयम्मि सावराहे एंते डोलियविसालणयणाए।
डोंगिलि[2]णिहित्तवीडयकङ्कणमिसओ परंमुहीइ ठियं ॥१२॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

डाऊ फलिहंसकवृक्षो गणपतिप्रतिमाविशेषश्च ॥ (१२)

डोंगो [1]य हत्थबिंबे तंबोलट्ठाणभेए [1]य।
ढड्ढो भेरी ढंको [1]य वायसे ढंढणी [1]य कविकच्छू ॥१३॥

डोंगो ह्यासकस्ताम्बूलभाजनविशेषश्च।

॥ अथ ढादयः ॥

ढड्ढो भेरी। ढंको वायसः। ढंढणी कपिकच्छुः ॥ यथा।

[3]गोसुट्ठियढंकउले देउलवाइज्जमाणढड्ढे [1]य।
उट्ठविओ वेसाए ढंढणिछित्तो व्व तम्मइ भुअंगो ॥१३॥(१३)

[4]मक्कुणए ढंकुणढेंकुणा तहा ढंकणी पिहाणीए।
ढंसयमजसे वीणाइ ढंखरी ढक्कयं तिलए ॥१४॥

ढंकुणो तथा ढेंकुणो मत्कुणः। ढंकणी पिधानिका। ढंसयं अयशः। ढंखरी वीणाभेदः। ढक्कयं तिलकम् ॥ यथा।

---

1 C च. 2 AB °णिहत्त°. 3 AB गोसोट्ठि°. 4 C मंकुणए.

ढंखरिय ढंकुणहरे इमाइ मा वच्च ढक्कयं दट्ठुं।
ढेंकुणखद्धो ढंक[1]णिहणिओ णोहरसि ढंसरं ल[2]हिय ॥१४॥

अत्र ढक्कइ छादयति। ढंसइ विवर्त्तते। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। (१४)

चिक्खल्ले ढंढरिओ ढंढसिओ गामजक्खम्मि।
णिच्चम्मि ढिक्कयं ढिंढयं जलगए बलाइया ढेंकी ॥१५॥

ढंढरिओ कर्दमः। ढंढसिओ ग्रामयक्षः। केचिद् ग्रामवृक्ष इत्याचक्षते। यदाहुः। ढंढसिओ ढंढरिओ ग्रामतरौ कर्दमे चाख्ये॥ अत्र। ढंढल्लइ भ्रमति। ढंढोलइ गवेषयति। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। ढिक्कयं नित्यम्। ढिंढयं जलमध्यपतितम्। ढेंकी बलाका॥ यथा।

ढंढसियपूयणपरा [3]ढेंकीओ भणइ ढिक्कयं का वि।
दिट्ठो कह वि मह पई ढिंढो ढंढरियखुत्तो वा ॥१५॥

अत्र। ढिक्कइ वृषभो गर्जति। ढुमइ ढुसइ भ्रमति। इति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः॥ (१५)

अधणे ढेल्लो [4]ढेंढिअढोंघरया धूवियब्भमिरएसु।
[5]ढंढो पंक[6]णिरत्थे ढंढरढयरा पिसायईसासु ॥१६॥

ढेल्लो निर्धनः। [7]ढेंढिओ धूपितः। ढोंघरो भ्रमणशीलः॥ यथा।

सिरिकुमरवाल रिउणो तुह दवडज्झंतपीलुधू[8]महया।
ण[9]वअगरुढेंढियाणं सुमरंति ढेल्ल[10]ढोंघरा रन्ने ॥१६॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

ढंढो पङ्को निरर्थकश्चेति समाहारः। ढंढरो तथा ढयरो पिशाच ईर्ष्यायां चेति द्वावपि द्व्यर्थौ। (१६)

---

1 AB °णिउणोड. 2 A °हियं. 3 AB ढिंकी°. 4 AB ढेडिय°. 5 AB ढंकी.
6 AB °निरत्थो ढंढयढ°. 7 A ढंढि°. 8 AB °मरया. 9 B °वयग°. 10 A °ढीघरा B °ढोघरा.

पिढरोग्रहजलिसुं ढमरं ढेंका हरिसकूवयतुलासु ।
णत्था णासारज्जू [1]आउत्ते णव्वणोव्वा य ॥१७॥

ढमरं पिठरमुष्णजलं चेति द्व्यर्थम् । अत्र ढुंढुल्लइ भ्रमति गवेषयति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः । ढेंका हर्षः कूपतुला चेति द्व्यर्था ॥

॥ अथ णादिः ॥

णत्था नासारज्जुः । णव्वो तथा णोव्वो आयुक्तः ॥ यथा ।

भक्खंतिणं गामं णत्थारहिओसहेण व समग्गं ।
णव्व तए णोव्वाणं [2]असाण वि भंजिओ मग्गो ॥१७॥(१७)

णड्डो आरूढे [3]णंदाणंदीणंदिणीउ गाईए ।
[4]परिवंचियम्मि णडिओ [5]य णच्चिरो रमणसीलम्मि ॥१८॥

णड्डो आरूढः । णंदा णंदी णंदिणी त्रयोऽप्येते गोवाचकाः । अत्र णक्खा नखाः । णवि वैपरीत्ये । [6]णइ अवधारणे । एते शब्दानुशासने साधिता इति [7]नोक्ताः । णडिओ वञ्चितः । खेदित इत्यन्ये । णच्चिरो रमणशीलः ॥ यथा ।

अंबरणड्डे मेहे [8]णंदाआलोण णंदिणीगोट्ठे ।
ण सुणेसि णच्चिराणं जइ गीयं णंदिपुत्त णडिओ सि ॥१८॥(१८)

मलिणम्मि णज्जरो णंदणो [5]य भिच्चम्मि णउब्भरो विमले ।
णलयमुसीरे सीहे णंदिक्खो णंदियं च सीहरुए ॥१९॥

णज्जरो मलिनः । णंदणो भृत्यः । णउब्भरो विमलः । णलयं उशीरम् । णंदिक्खो सिंहः । णंदियं सिंहरुतम् ॥ यथा ।

णउब्भरजस तुह रिउणो णरवइणंदिक्ख णंदियं सोउं ।
णज्जरवत्था णलयकरा मालियणंदणा हविय जंति ॥१९॥(१९)

---

1 AB आवत्ते.   2 AB असाण.   3 AB णंदाणंदिणीउ.   4 AB परवं°.
5 C व.   6 AB णय.   7 AB, णोक्ताः.   8 AB णंदोवा°.

दुहियम्मि णहिओ [1]णड्डरी [2]य भेगम्मि मंदिरे णालियं।
णहरी छु[3]रीए णडुलो कच्छवए णहमुहो घूए ॥२०॥

णहिओ दुःखितः। [1]णड्डरो भेकः। णालियं गृहम्। णहरी क्षुरिका। णडुलो कच्छपः। द्वित्वे णड्डलो इत्यपि। णहमुहो घूकः॥ यथा।

णहमुहणलिए रुमो रुसं सोऊण तुह [4]रिउवहुणं।
णहरीहय व्व [5]णड्डरिणडुलोउ वि [6]णहिआ हुंति ॥२०॥

अत्र। णवर केवले। णवरि आनन्तर्ये। एतावव्ययौ। णव्वइ णज्जइ ज्ञायते। णडइ गुप्यति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः॥ (२०)

जत्थ पलासलयाए ज[7]णेहिं पइणाम पुच्छिया जुवई॥
अकहंतो णिहणिज्जइ णियमविसेसो णवलया सा ॥२१॥

यदाह। नियमविशेषश्च णवलया ज्ञेया। आदाय पलाशलतां भ्राम्यति लोकोऽखिलो यस्याम्। पृष्टा पतिनाम स्त्री निहन्यते चाप्यकथयन्ती॥ यथा।

दोलाविलाससमए पुच्छंतीहिं स[8]हीहिं पइणामं।
ल[9]ड्डीहिं हणिज्जंती वहुया णवलयवयं भरइ ॥२१॥(२१)

णवरिअ सहसा [10]ओआइए णमसियं तडिम्मि णहवल्ली।
णव्वाउत्तो भोगी कण्हे णक्खत्तणेमी अ ॥२२॥

णवरिअ सहसा। णमसियं उपयाचितकम्। णवसियं इत्यन्ये। णहवल्ली विद्युत्। णव्वाउत्तो ईश्वरः। नियोगिसुत इत्यन्ये। णक्खत्तणेमी विष्णुः॥ यथा।

णमसियस[11]एहिं पा[12]विअसि[13]रीइ णक्खत्तणेमिसममप्पं।
णव[14]रिअ णव्वाउत्तय मा [15]मुण णहवल्लिचंचला एसा ॥२२॥(२२)

---

1 AB णंडुरी. 2 C च. 3 C °रीइ. 4 AB रिऊण वहू. 5 AB णंडुरि°.
6 AB णिहिया. 7 AC °णेहि. 8 C °हीहि. 9 C °ड्डीहि. 10 AB उवयाइयए.
11 C °एहि. 12 B °विय°. 13 AB °रीए. 14 AB °रिय. 15 A मुण.

जलभवफलभेए [1]णइमासयमुच्छिट्ठए णवोद्दरणं ।
णाओ गव्विट्ठे णाउल्लो गोमी विलम्मि णारोट्टो ॥२३॥

[1]णइमासयं जलोद्भवः फलभेदः । [2]णवोद्दरणं उच्छिष्टम् । णाओ गर्विष्ठः । णाउल्लो गोमान् । णा रोट्टो बिलम् । कूसार इत्यन्ये ॥ यथा ।

> णाउल्ल [3]णवोद्दरणेण तूस मा विससु णायउड्डणयं ।
> दुलहणइमासयकए सया वि गोहा ण होइ णा[4]रोट्टे ॥२३॥ (२३)

णालंबो जूडे णाहिदाममुल्लोअमज्झदामम्मि ॥
णालंपिअमक्कंदे जहणम्मि [5]य णाहिविच्छेओ ॥२४॥

णालंबो कुन्तलः । णाहिदामं उल्लोचमध्यदाम । णालंपिअं आक्रन्दितम् । णाहिविच्छेओ जघनम् । णाहीए विच्छेओ इति वाक्यमपि जघनवाचकम् । यदाह ॥ णाहीए विच्छेओ जघनं केचित्तु णाहिविच्छेओ ॥ यथा ।

> पुणजम्मे कुसुमाइं ग[6]याइं णाल[7]बिणाहिदामेसु ।
> इय णालंपंते तुह [7]रिउवल्लण पिहुणाहिविच्छेया ॥२४॥ (२४)

णामोक्कसियं कज्जे णिज्जणुवसा य सुत्तम्मि ।
भूए णिडो हलिद्दा णिग्गा णिहसो [5]य वम्मीए ॥२५॥

णामोक्कसियं कार्यम् । [8]णिज्जो तथा णुवसो सुप्तः । णिडो पिशाचः । णिग्गा हरिद्रा । णिहसो वल्मीकः ॥ यथा ।

> णामोक्कसियं तुमए किं रे णिड णिग्गराग णिहसमुह ।
> तीए च्चिय जं णामं लवसि [9]णुवसो अणिज्जो [5]य ॥२५॥ (२५)

---

1 AB णयमा°. 2 AB णवुद्द°. 3 AB °रोड्डो. 4 AB °रोई. 5 C च.
6 C °याइ. 7 BC रिऊण. 8 AB णिज्भो. 9 AB णुमणो.

णिहुयं वावारे कामियाइ णिहुया य णिज्झरं [1]जुसे ।
णिवहो सामिद्धीए णियडी डंभे णिहुयमवि सुरए ॥२६॥

णिहुयं व्यापारः । णिहुया कामिता । णिज्झरं जीर्णम् । णिज्झूरं इत्यन्ये । णिवहो समृद्धिः । णियडी दम्भः । यदि निकृतिशब्दस्य प्रत्यादौ (सिद्धहेम० १,२०६) पाठ इष्यते तदा न देश्यः । णिहुयं सुरतम् ॥ यथा ।

णिहुआणिहु[2]अयाणं मा संभर मुंच णियडिणिहुणाइं ।
जं णिज्झरो सि इण्हिं कुणसु मणं पुरुसणिवहम्मि ॥ २६॥ (२६)

तुण्हिक्कम्मि णिउक्को णिरुलो [3]मयराकिइग्गाहे ।
णिहयं कूले णिगढो घम्मे णिसुयं णिसामियं च सुए ॥२७॥

णिउक्को तूष्णीकः । णिरुलो मकराकृति[4]र्ग्राहः । णिहयं कूलम् । णिगढो घर्मः । णिसुयं तथा णिसामियं श्रुतम् ॥ यथा ।

णिसुए णिरुलोरावि णिसामिए सउणिकलयले [5]य वङ्क ।
णइणिहणागयजारं मुणिय णिउक्का हिसरइ णिगढे वि ॥ २७॥ (२७)

णिउरम्मि णियलमविसेसियम्मि णिरियं च णिक्खुडमकंपे ।
णिव्वेढणिव्वढा णग्गे णिज्झूहो [5]य णिव्वम्मि ॥२८॥

णियलं नूपुरम् । णिरियं अविशेषितम् । णिक्खुडं अकम्पम् । णिव्वेढो तथा णिव्वढो नग्नः । णिज्झूहो नीव्रम् ॥ यथा ।

णिरियट्ठाणाठाणय किं णियले णियसि णिक्खुडो चोर ।
जरणिज्झूहम्मि घरे णिव्वेढो णिव्वढेण पेल्लियइ ॥२८॥ (२८)

---

1 AB जुसे. 2 AB °अयाणं. 3 AB मयरा°.
4 BC °तिग्रा°. 5 C च.

अरिभवणम्मि णियारं णिव्वूढं पच्छिमंगणए।
कढिणम्मि णिक्कडं तह णिप्फेसो सद्दणिग्गमणे ॥२९॥

णियारं रिपुगृहम्। णिव्वूढं गृहपश्चिमा[1]ङ्गणम्। णिक्कडं कठिनम्। णिप्फेसो शब्दनिर्गमः॥ यथा।

धणुकड्ढणणिक्कडभुअ चालुक्क तुहं णियारणिव्वूढे।
णीसंकविलसिराणं सिवाण उल्लसइ णिप्फेसो ॥२९॥ (२९)

णट्ठम्मि णिराढो णिच्छिए णिरुत्तं [2]णए णिरिंको [3]य।
संतुट्ठम्मि णिसत्तो वि णिमेलं दंतमंसम्मि ॥३०॥

णिराढो नष्टः। णिरुत्तं निश्चितम्। णिरिंको नतः। णिसत्तो संतुष्टः। णिमेलं दन्तमांसम्। णिमेला इति धनपालः॥ यथा।

तुह घायणिमेलु[4]च्छुड्डदंतया रिउगया णिरिंकमुहा।
जंति णिराढा तह वि हु जए णिरुत्तं तुमं सि ण णिसत्तो ॥३०॥ (३०)

णिल्लंकणिलंका पडिग्गहम्मि णिज्झोमिणोमिणो रस्सी।
अंगु[5]ट्ठोइ णिरंगीणीरंगीओ अहियम्मि णिप्पट्ठो ॥३१॥

णिल्लंको तथा णिलंको पतद्ग्रहः। णिज्झोमी तथा णोमी रश्मिः। रज्जुरित्यर्थः। णिरंगी तथा णीरंगी शिरोऽवगुण्ठनम्। णिप्पट्ठो अधिकः॥ यथा।

णिज्झोमिखंचिओसहरहओ[6]इसे पियम्मि लेइ वहू।
णिप्पट्ठपेम्मविरइयणिरंगिया क[7]रयणिल्लंके ॥३१॥
किं मामि रोयसि तुमं णोरंगिं चइय आचम णिलंके।
पेक्खसि ण चिरा दइयं णोमीबद्धं पुरो बइल्लं व ॥३२॥ (३१)

---

1 C °ङ्गनम्. 2 AB णते. 3 C च. 4 AB °लुड्ड°.
5 AB °ट्ठीइ. 6 B° इत्ते. 7 AB °रइंचि°.

णिम्मंसू तरूणे णिब्भुग्गो भग्गम्मि णिक्खयं णिहए ।
सुत्तोट्ठियम्मि णि[1]व्विको णिस्संको य णिब्भरए ॥३२॥

णिम्मंसू तरुणः । णिब्भुग्गो भग्न । णिक्खयं निहतम् । णिव्विको सुप्तोत्थितः । णिस्संको निर्भरः ॥ यथा ।

णिस्संककामसरणिक्खया इमा सिविणए तुमं दट्ठुं ।
णिम्मंसुय निव्विक्ता णिब्भुग्गमणोरहा होइ ॥३३॥ (३२)

णिज्जोओ पयरे परि[3]हिए णियत्थं चलम्मि णिक्कज्जो ।
णिव्वाणं दुहकहणे थड्ढे [4]णिट्ठुहणिव्वूढा ॥३३॥

[5]णिज्जोओ प्रकरः । पुष्पावकर इत्यन्ये । णियत्थं परिहितम् । णि[6]कज्जो अनवस्थितः । णिव्वाणं दुःखकथनम् । [7]णिट्ठुहो तथा णिव्वूढो स्तब्धः ॥ यथा ।

णि[8]कज्जे जं [9]मससि णियत्थयहारं [10]फुलिंग[11]णिज्जोअं ।
[12]णिट्ठुहे णिव्वाणं कुणसु अणिव्वूढयाण तं अम्ह ॥३४॥ (३३)

गयकुसलोवकिईसुं णिम्मयणिग्घट्ट[13]णिज्जाया ।
सेदोचिय[14]उज्जाणा णिवायणिव्विट्ठणिब्भग्गा ॥३४॥

णिम्मओ गतः । णिग्घट्टो कुशलः । [15]णिज्जाओ उपकारः । णिवाओ स्वेदः । णिव्विट्ठं उचितम् । उपभुक्तार्थं तु निर्विष्टशब्दभवम् । णिब्भग्गं उद्यानम् ॥ यथा ।

णिब्भग्गणिम्मयं तं दट्ठुं पयडियणिवायसिढिलंगो ।
तम्मइ तुज्झ कए णिव्वि[16]ट्ठयणिज्जायणिग्घट्ट ॥३५॥ (३४)

---

1 AB °व्विट्ठो. 2 C च. 3 A °हियं. 4 AB णिट्ठुह°. 5 AB णिज्झोओ. 6 AB °क्कज्झो. 7 AB णिट्ठुहो. 8 AB °क्कज्झे. 9 AB मन्नसि. 10 A फुलिं°. 11 AB °णिज्झोअं. 12 AB णिट्ठुहे. 13 AB °णिज्झाया. 14 AB °उज्झाणा. 15 AB णिज्झाओ. 16 AB °ट्ठयणिज्झाय°.

सुत्तपसुत्तम्मि णिसायं चामुं¹डाइ णिम्मंसा।
णिद्दम्मो एगमुहम्मि णिंदिणिणियाणिया कुतिणाहरणे ॥३५॥

णिसायं सुप्तप्रसुप्तम्। चण्डालवाचकस्तु णिसायशब्दो निषादशब्दभवः। णिम्मंसा चामुण्डा। णिद्दम्मो एकमुखयायो। णिंदिणी तथा णियाणिया कुल्यणोद्धरणम् ॥ यथा।

केयारणिंदिणिकए णियाणियामुल्लजंपणमिसेण।
णिम्मंसदेउलं णिद्दम्म पिया वच्चइ णिसाए ॥३६॥ (३५)

णिसाला णोलच्छा णोलइया चेअ चंचुम्मि।
णिग्गिसं णिल्लसियं च णिग्गए पाडिए णिसुद्धं च ॥३६॥

णिसाला तथा णोलच्छा तथा णोलइया चञ्चुः। णिग्गिसं तथा णिल्लसियं निर्गतम्। णिसुद्धं पातितम् ॥ यथा।

णोलइयाइ हणंतो णोलच्छिवरी विसालणिसालो।
णिग्गिसजिओ हओ आसमणिल्लसियरावणणिसुद्धो ॥३७॥(३६)॥

णिज्झाओ णिच्छुंडो णिराहणिग्घोरणिप्फरिसा।
णिद्धंधसो अ ²णिव्वेरिसो अ अदए णिमेणमवि ठाणे ॥३७॥

णिज्झायादयः सप्त शब्दा निर्दयवाचकाः। णिव्वेरिसशब्दोऽत्यर्थेऽपि दृश्यते। णिमेणं स्थानम् ॥ यथा।

णिग्घोरे णिच्छुंडो अणिराहे को व्व ण हु ³अणिप्फरिसो।
णिद्धंधसे अणिव्वेरिसो अणिज्झाय कत्थ वि णि⁴मेणे ॥३८॥ (३७)

---

1 A °डाए. 2 AB णिव्वोरि°. 3 AB य णि°. 4 AB °मेणो.

अवि[1]भिन्नगेहए णिड्डमणिड्डयणिड्डमाया वि ।
णिअरट्ठिए [2]णिअरिअं णिअंधणणिअंसणा वत्थे ॥३८॥

णिडमो तथा णिडओ तथा णिडमाओ अविभिन्नगृहः। अत्र। णिअइ पश्यति। णिव्वाइ विश्राम्यति। णिमइ न्यस्यति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। [3]णिअरिअं निकरेण स्थितम्। णिअंधणं तथा [4]णिअंसणं वस्त्रम्॥ यथा।

णिअरिअगुण सुणिअंसण णिअंधणं कड्ढ [5]णिडमो हविअ।
[6]णिडअ वयम्मि रमिमो किं पेम्मणिडमायाण ॥३८॥ (३८)

णिड्डमणं ओघसरे णिअक्कलं वट्टुले चेअ ।
णिव्वमिअं परिहुत्ते पाणिग्गहणम्मि णिव्वहणं ॥३९॥

णिडमणं गृहजलप्रवाहः। [7]णिअक्कलं वर्त्तुलम्। णिव्वमिअं परिभुक्तम्। णिव्वहणं विवाहः॥ यथा।

गंधव्वे णिव्वहणे तुह णिव्व[8]मिअं [7]णिअक्कलथणीए।
विरहे सुमरंतीए वाहेहिं वहइ णिडमणं ॥४०॥ (३९)

अट्ठम्मि [9]य णिक्खुरिअं णिरंतरे चेअ णि[10]त्तिरडी ।
ओआरणे णि[11]वच्छणणेवच्छणया चुअम्मि णिम्मरियं ॥४०॥

णिक्खुरिअं अदृढम्। णि[10]त्तिरडी निरन्तरम्। णि[12]वच्छणं तथा णेवच्छणं अवतारणम्। णिम्मरिअं स्रस्तम्॥ यथा।

णि[13]त्तिरडिविरहणिक्खुरिअतणू णिम्मरिअ अंसु पत्तपिए।
णेवच्छणगहखलिया सयमेव णिवच्छणोहुआ वहुआ ॥ ४१ ॥

---

1 AB °भिन्न°. 2 AB णियरियं. 3 AB णियरियं 4 AB णियंसणं.
5 A णिग्गमे, B णिग्गमो. 6 AB णिडय. 7 AB णियक्क°.
8 AB °मियं. 9 C च. 10 AB °त्तिरिडी. 11 A °वच्छुण°.
12 A °वच्छुणं. 13 AB °त्तिरिडि°.

अत्र। णियच्छइ पश्यति। णिरप्पइ तिष्ठति। णिम्माणइ णिम्मवइ निर्मिमीते। णिउड्डुइ नीयते। णि[1]हुवइ कामयते। णिआरइ काणेक्षितं करोति। णिरिग्घइ निलीयते। णिव्वडइ पृथक् स्पष्टो वा भवति। णिट्ठुहइ निष्ठ्यं करोति। णिव्वोलइ मन्युनौष्ठं मलिनं करोति।[2] णिल्लुंछइ मुञ्चति। णिउड्डइ मज्जति। णिच्छल्लइ णिज्झोडइ णिज्झूरइ छिनत्ति। णिसुढइ भाराक्रान्तो नमति। णिडुअइ चरति। णिट्टुहइ विगलति। णिम्महइ गच्छति। णिल्लसइ उल्लसति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः॥ (४०)

णिट्ठुहिअणिक्खसरियणिरुवक्कया थुक्कमुसियअकएसु।
णि[3]त्तिरडिअं च तुट्टे णीसारो मंडवे चेय॥४१॥

णिट्ठु[4]हिअं थूत्कृतं निष्ठ्यूतमित्यर्थः। णिक्खसरिओ मुषितः। अपहृतसार इति यावत्। णिरुव[5]क्कयं अकृतम्। णि[3]त्तिरडिअं त्रुटितम्। अत्र णिरुवारइ गृह्णाति। णिरि[6]णज्जइ पिनष्टि। इत्येतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। णीसारो मण्डपः॥ यथा।

तुह णि[3]त्तिरडिअथामा रिउणो णिक्खस[7]रिआ वसंति वणे।
णिरुवक्कयणीसारे तणहाइ सुमंतणिट्ठुहिया॥ ४२॥ (४१)

णीसंपायं परिसंतजणवए तह झुणिम्मि णीहरियं।
णीसीमिओ य णिव्वासियम्मि बाणम्मि णीलकंठो अ॥४२॥

णीसंपायं परिश्रान्तजनपदम्। णीहरियं शब्दः। णीसीमिओ निर्वासितः। णीलकंठो बाणवृक्षः॥ यथा।

वोलियवइ णिसमुहं णीसंपाए अणीहरियकंचो।
अहिसरइ णीलकंठीवणम्मि णीसीमियस्स तस्स कए॥ ४३॥ (४२)

---

1 AB °हुवइ. 2 A °डइ णिट्टुहइ B °डइ णिच्छ°. 3 AB °त्तिरिडि°. 4 AB °हियं.
5 AB °क्कयं. 6 A °णज्झइ. 7 AB °रिया.

णीसरिणआ णिस्सेणी णीआरक्खमवि बलिघडीए ।
णूला साहाए पट्टवासियाए [1]य णेडाली ॥ ४३ ॥

णीस[2]रिणआ निःश्रेणी । कप्रत्ययाभावे णीसणीत्यपि । [3]णीआरणं बलिघटी । अत्र णीइ णीणइ णीलुक्कइ गच्छति । णीरंजइ भनक्ति । णुव्वइ प्रकाशयति । एते धात्वदेशेषूक्ता इति नोक्ताः । णीहम्मियं निर्गतमिति तु निर्पूर्वस्य हम्मिधातोः सिद्धम् । णूला शाखा । अत्र णूमइ छादयतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । णेडाली पट्टवासिता शिरोभूषणभेदः ॥ यथा ।

णेडालिसुं[4]दर तुमं पुत्तय मा चडसु उच्चतरुणूलं ।
जं णीसणिपडिएसु वि णीआरणवक्खहाण होइ छलं ॥ ४४ ॥ (४३)

णेउड्डो सब्भावे कूवतुलाए [1]य णेलिच्छी ।
रविवणियसचिवसंढा णेसरणेसत्थिणेलच्छा ॥ ४४ ॥

णेउड्डो सद्भावः । णेलिच्छी कूपतुला । णेसरो रविः । णेसत्थी वणिक्-सचिवः । णेलच्छो षण्ढः । वृषभ इत्यन्ये ॥ यथा ।

णेस[5]त्थि अणेलच्छो तं णेउड्डेण णेसरत्थमणे ।
णेलिच्छिरयं सोउं वच्चइ जं जलमिसेण तुह जाया ॥ ४५ ॥

अत्र णेड्डं नोडमिति तु नीडशब्दभवमिति नोक्तम् ॥ (४४)

भद्दवओज्जलदसमीऊसवभेअम्मि णेड्डरिया ।
उच्छुणि[6]वेलणकंडे तहेअ कुंडम्मि णंदं च ॥४५॥

णेड्डरिया भाद्रपदोज्ज्वलदशम्यां कश्चिदुत्सवविशेषः ॥ यथा ।

संकेयमागए उववणम्मि दूईइ भणिअ संलविया ।
अच्छिमरइ णायरवइ णेड्डरियादंसणमिसेण ॥ ४६ ॥

अत्र णोल्लइ क्षिपतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥

---

1 C च. 2 AB °णिया. 3 AB णीयार°. 4 AB °दरि.
5 AB °त्थिय णं°. 6 C °वीलय°.

॥ अथानेकार्थाः ॥

णंदं इक्षुनिपीडनकाण्डं कुण्डाख्यो भाण्डविशेषश्चेति [1]द्व्यर्थम्। केचित्तु इक्षुनिपीडनकाण्डवाचकाविव णंदकुण्डशब्दौ देश्याविल्याहुः। यदाह। इक्षु-निपीडनकाण्डं णंदं कुंडं च [2]णे णंदी। न तु कुण्डाख्यभाण्डवाची णंदशब्दो देश्यः। अस्माभिस्तूभयमपि दृष्टमित्यनेकार्थेषूपनिबद्धम् ॥ (४५)

घाणे मूके णक्को णक्खो कूवे खलग्गजेसु च।
कद्दमिए वइविवरे पओयणे णल्लयं णिमित्ते य ॥४६॥

णक्को घ्राणं मूकश्च। घ्राणे तु णक्कशब्दो नक्रशब्दभव एव। णक्खो कूपो दुर्जनो ज्येष्ठो भ्राता चेति त्र्यर्थः। ण[3]ल्लयं कर्दमितं वृतिविवरं प्रयोजनं निमित्तं चेति चतुरर्थम् ॥ (४६)

रयदुद्दिणेसु णड्डलमह णड्डवयमधिणाणिंदासु।
सब्भाविऽभिप्पाए णाउड्डो चोरकंचणे णिक्खो ॥ ४७ ॥

णड्डलं रतं दुर्दिनं च। णड्डवयं अघृणा निन्दा चेति द्व्यर्थम्। णाउड्डो सद्भावोऽभिप्रायश्च। मनोरथ इत्यन्ये। णिक्खो [4]चोरः काञ्चनं च ॥ (४७)

कउहक्कउमेसु णिव्वं णियथं रयसयणसासयघडेसु।
सुत्तोट्ठिए णिरासे उब्भडअकिवेसु अ णि[5]विड्डो ॥४८॥

णिव्वं ककुदं व्याजश्च। पटलान्ते तु णिव्वशब्दो नीव्रशब्दभव एव। णियथं रतं शयनीयं शाश्वतं घटश्चेति चतुरर्थम्। णि[5]विड्डो सुप्तोत्थितो निराश उद्भटो नृशंसश्चेति चतुरर्थः ॥ (४८)

सेयणगेसु णिहाओ पुट्ठे उव्वेढिए णि[6]रप्पो अ।
चोरट्टियपुट्ठेसुं [7]णिरक्कमुज्जुअदढेसु णिप्पिच्छं ॥ ४९ ॥

---

1 A द्यर्थः. 2 A गोनद्दीं B गोनद्दी. 3 AB °ल्लयं. 4 BC चोरः.
5 AB °विड्डो. 6 AB °रप्पो. 7 AB णिरिक्क°.

णिह्राओ खेदः संमूह्य । णि[1]रप्पो [2]पृष्टमुद्वेष्टितं च । [3]णिरक्को [4]चौरः स्थितः [5]पृष्टं चेति त्र्यर्थः । णिप्पिच्छं ऋजु दृढं च ॥ (४८)

पय[6]डोज्जुरिऊसु णिराओ [7]णिट्टं[8]कं च टंकिए विसमे ।
णिहुअं णिव्वावारे तुण्हिक्के तह य सुरयम्मि ॥ ५० ॥

णिराओ प्रकट ऋजु रिपुश्चेति त्र्यर्थः । [7]णिट्टंकं टङ्कच्छिन्नं विषमं च । णि[8]हुअं निर्व्यापारं तूष्णीकं सुरतं चेति त्र्यर्थम् । (५०)

णिव्वलियं जलधोए पविगणिए विहडिए चेय ।
वायसमूकेसु णिउक्कणो णिहेलणमगारजघणेसु ॥५१॥

णिव्वलियं जलधौतं प्रविगणितं विघटितं चेति त्र्यर्थम् । णिव्वलेइ दुःखं मुञ्चति निष्पद्यते क्षरति चेति धात्वादेशे सिद्धम् । णिउक्कणो वायसो मूकश्च । णिहेलणं गृहं जघनं च । अत्र । णिव्वरइ दुःखं कथयति छिनत्ति च । णिहोडइ निवारयति पातयति च । णिलुक्कइ तुडति निलीयते च । णिवहइ णिरिणासइ गच्छति पिनष्टि नश्यति च । णोलुंछइ निष्पतति आच्छोटयति च । णीरवइ बुभुक्षते आक्षिपति च । णीहरइ निःसरति आक्रन्दति च । णुमइ न्यस्यति छादयति चेति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (५१)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता[9]यां देशीनाममालायां चतुर्थो वर्गः ॥

---

1 AB °रच्चो. 2 C पृष्ठम्°. 3 णिरिक्को. 4 BC चौरः.
5 C पृष्ठं. 6 AB °डोज्जरि°. 7 AB णिट्टंकं. 8 AB °हुयं.
9 AB °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तौ चतुर्थो वर्गः ॥ छ ॥ ग्रंथः २३२ ॥

॥ अथ तादयः ॥

तंबा गाई तंटं [1]पुट्ठं सुत्तोप्पलेसु तग्गतणा ।
तट्टी व[2]ईइ सोगम्मि तमो तवणो [3]य भक्खम्मि ॥१॥

तंबा गौः । तंटं पृष्ठम् । तग्गं सूत्रम् । सूत्रमिति सामान्याभिधानेऽपि सूत्रकङ्कणमुच्यते । यदाह । तग्गं च सूत्रकङ्कणकम् । तणं उत्पलम् । तट्टी वृतिः । तमो शोकः । तवणो भक्षणयोग्यं कणादि ॥ यथा ।

तंटवहणतट्टिवि[4]हीहिं तंबचारणय तग्गवलणेहिं ।
तणलोयणा ण तवणिं कुणंति विरहे तमं जडा जंति ॥१॥ (१)

तमणं चुल्ली तहरो बहलसुरा वावडे तवओ ।
तसियं सुक्के सयणे तल्लडमोल्लम्मि तसायं ॥२॥

तमणं चुल्लिः । तहरो पङ्किला सुरा । तवओ व्यापृतः । तसियं शुष्कम् । तल्लडं शय्या । तसायं आर्द्रम् ॥ यथा ।

विरहम्मि तुज्झ सुहव तसिए [5]तसायकमलतल्लडए ।
तमणं व तप्पइ सही तहरीतवओ ण जाणसि तुमं तु ॥२॥ (२)

तच्छिंडं च करालि णयरारक्खे तलारो [3]य ।
तत्तिल्लो तल्लिच्छो [3]य तप्परे तणचए तणेसी [3]य ॥३॥

तच्छिंडं करालम् । तलारो नगरारक्षकः । तत्तिल्लो तथा तल्लिच्छो तत्परः । तणेसी तृणप्रकरः ॥ यथा ।

दोसगवेसणतत्तिल्ल तलारभया तणेसिअंतरिया ।
उअ [6]तइं तल्लिच्छा सा तमतच्छिंडे पडिच्छइ कुडंगी ॥३॥ (३)

---

1 AB सुडं. 2 A °ईच. 3 C च. 4 BC °हीहि. 5 AB तन्नाय°. 6 C तह.

तरसं मंसं तंबेहितंबटक्कारियाउ सेहाली ।
इच्छाइ तक्कणा तंतडितींतडिया करंबम्मि ॥४॥

तरसं मांसम् । तंबेही तथा तंबटक्कारी शेफालिका । तक्कणा इच्छा । तंतडी तथा तींतडी करम्बः ॥ यथा ।

> चय तंबेहिकुडंगं ण तंबटक्कारिरत्तवसणोऽयं[1] ।
> ण हु तरसतक्कणं [2]कंगुतींतडी कलमतंत[3]डो हरइ ॥४॥ (४)

गोहुमकंकुमियाए [4]य तंबिरा तंबरत्ती [4]य ।
तरवट्टो पउमाडम्मि तडवडा आउलितरुम्मि ॥५॥

तंबिरा तथा तंबरत्ती गोधूमेषु कुङ्कुमच्छाया । तरवट्टो प्रपुनाटः । तडवडा आउलिवृक्षः ॥ यथा ।

> महि तंबरत्तिरम्मे [5]छित्ते सुत्तम्मि तंबिरच्छि पिए ।
> तरवट्टतडवडाउलकुडंगए कीस चलिया सि ॥५॥

अत्र । तलिणं सूक्ष्ममिति तलिनशब्दभवम् । तरइ शक्नोति । तच्छइ तक्ष्णोति । तडइ तड्डवइ तनोति । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (५)

इंदोवे तंबकिमी तणसोल्ली मल्लियाए [4]य ।
सुरयम्मि तत्तुडिल्लं पसारिए चेय तणरासी ॥६॥

तंबकिमी इन्द्रगोपः । तणसोल्ली मल्लिका । तत्तुडिल्लं सुरतम् । तणरासी प्रसारितम् ॥ यथा ।

> जइ तत्तुडिल्लपंडिय तणसोल्लीवल्लहो गओ कालो ।
> तुह विरहे तणरासियतंबकिमी पाउसो कहं तोए ॥६॥ (६)

---

1 AB °णोयं. 2 C कंगुतंतडी कमलतींतडी. 3 C °डी च हरे. 4 C च. 5 C छित्ते.

सालिम्मि तलप्फलतालहला ह्नुहिए तडमडो [1]य ।
तंतुक्खोडो [1]य तुरी उडुवे [2]तरियव्वतणवरंडीओ ॥७॥

तलप्फलो तथा तालहलो शालिः। तडमडो चुभितः। तंतुक्खोडी वायकतन्त्रोपकरणम्। तरियव्वं तथा तणवरंडो उडुपः ॥ यथा।

कीस तलप्फलगोवीतडमडिओ जासि तालहलछेत्तं।
तंतुक्खोडिय वच्चसु तरियव्वणि[3]उत्त तणवरं[4]डोए ॥७॥ (७)

तद्दिअसं अणु[5]दिअसे तहल्लिया [6]चेव गोवाडे ।
तद्दियचयं च णच्चे तलयागत्तो [1]य कूवम्मि ॥८॥

त[7]द्दिअसं। अदूरविप्रकर्षात् त[8]द्दिअसियं तद्दिअहं इत्यपि। अनुदिवसम्। तहल्लिया गोवाटः। तद्दियचयं नृत्यम्। तलयागत्तो कूपः ॥ यथा।

तरुणतहल्लियरक्खय भुमयातद्दियचएण त[7]द्दिअसं।
तलयागत्तिं वच्चइ [9]णिसि वहुआ पाणियमिसेण॥८॥ (८)

तडफडियं परिचलियम्मि कु[10]रवए तंबकुसुमो [1]य ।
गालियअंगुलिएसुं तलसारियतणयमुद्दियाओ [1]य ॥९॥

तडफडियं परितश्चलितम्। तंबकुसुमो कुरवकः। तलसारियं गालितम्। अन्ये तु तलसारिओ नालिक इति पठन्तस्तलसारियं सुग्धमाचक्षते। तणयमुद्दिया अङ्गुलीयकम् ॥ यथा।

अइ तलसारियपेम्मय तुह विरहे तीइ एत्थ[11] तडफडियं।
तंबकुसुमस्स मूले थोपडिया तणयमुद्दिया कहइ ॥९॥

अत्र। तलचंटइ भ्रमति। इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (९)

---

1 C च. 2 AB तडिय°. 3 AB °उव्व. 4 AB °डीए. 5 AB °दिवसे. 6 C चेच. 7 AB °द्दियसं. 8 AB °द्दियसि°. 9 AB थो वहुया. 10 AB °रवाए. 11 C इत्थ.

तालाः लाजा रम्मम्मि तामरो रोयणम्मि ताडिअ[1]यं
तारत्तरो मुहुत्ते जलभवफुल्लम्मि तामरसं ॥१०॥

ताला लाजाः। तामरं रम्यम्। ता[2]डिअयं रोदनम्। तारत्तरो मुहूर्त्तः। तामरसं जलो[3]द्भवं पुष्पम्। पद्मवाचकस्तु तामरसशब्दः संस्कृतसम एव॥ यथा।

ता[4]डिअयपरं बालं कुलडा ता[5]लाहिं भोलविय [6]जाइ।
[7]तारत्तरे[8]ण तामरतामरसे मरियतूहम्मि ॥१०॥ (१०)

तालप्फलो य दासो तित्तो सारम्मि दूसहे तिव्वं।
तिरिडो तिमिरे [9]तिणिरं महुपडले तिमिणमल्लदारुम्मि॥११॥

तालप्फलो दासो। तित्तो सारम्। तिव्वं दुर्विषहम्। तिव्वं अत्यर्थमिति सातवाहनः। तिरिडो तिमिरवृक्षः। [9]तिणिसं मधुपटलम्। तिमिणं आर्द्रदारु॥ यथा।

वयणाइं तालफलो असुणंती तिणिसतित्तिमहुराइं।
तिव्वविलियस्स पइणो ओ पहरइ तिरिडतिमि[10]णेणं ॥११॥

अत्र। तालिअंटइ भ्रमति। इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्॥ (११)

उवहपवणे तिरिड्डो तिंगिच्छी तिंगिया य कमलरए।
तिविडो पुडिया गुरु तित्तुयं च ण्हाणोल्लियम्मि [11]तित्तिरियं ॥१२॥

तिरिड्डो उष्णवातः। तिंगि[12]च्छी तिंगिया च कमलरजः। तिविडो पुटिका। तिविडा सूचीति केचित्। तित्तुयं गुरु। तित्तिरियं स्नानार्द्रम्॥ यथा।

तिंगिच्छिसुरहिजसभरणिव कलुसियतिंगिए तिरिड्डम्मि।
तित्तुयदुहा तुह रिउ णइतित्तिरिया जिमंति तिविडोए ॥१२॥ (१२)

---

1 AB °अयं. 2 AB °डियय°. 3 C °द्भवपु°. 4 AB °डियय°.
5 C °लाहि. 6 AB जाइ. 7 AB तारंतरे°. 8 B °ण म°.
9 AB तिणसं, 10 C °णेण. 11 AB तित्तुरि°. 12 C °च्छी तथा तिंगिच्छा क°.

त मिरच्छतिमिच्छाहा करंजपहिया तिमिंगिलो मीणे ।
तिणहीकयम्मि तिक्खलियं तह तिरोवई वयंतरिए ॥१३॥

ति[1]मिरच्छो करञ्जद्रुमः । तिमिच्छाहो पथिकः । तिमिच्छश्रो इति कश्चित् । तिमिंगिलो मीनः । मत्स्यविशेषवाचकस्तु संस्कृतसमः । तिक्खलियं तीक्ष्णीकृतम् । तिरोवई वृत्यन्तरितः ॥ यथा ।

हणिश्रो तिमिंगिलधएण एस तिक्खालिएण व स[2]रेणं ।
मुच्छइ ति[1]मिरच्छतले तिरोवइपिश्रो तिमि[3]च्छाहो ॥१३॥ (१३)

तुंगो रयणी तुण्ही [4]य सूयरे तुच्छमोसुक्के ।
तुलसी सुरसलयाए तुंडीरं महुरबिंबम्मि ॥१४॥

तुंगो रात्रिः । तुण्हो सूकरः । तुच्छं अवशुष्कम् । अत्र तुंदं उदरम् । तुंडं आस्यम् । तुंबी अलाबूः । एते संस्कृतसमत्वान्नोक्ताः । तुलसी सुरस-लता । तुंडीरं मधुरबिम्बम् ॥ यथा ।

तुंडीरउट्ठि तुमए अतुच्छतुलसीहिं अच्चिया चंडी ।
तुंगीवइपुत्तकलं जमाइतुण्होबलं वरं लहसि ॥१४॥ (१४)

तुण्हिक्को मिउअचलम्मि तुलग्गं कागतालीए ।
तुच्छयतुच्छइया रंजिए जरघडम्मि तुंडूश्रो ॥१५॥

तुण्हिक्को मृदुनिश्चलः । तुलग्गं काकतालीयम् । तुच्छयं तथा तुच्छइयं रञ्जितम् । तुंडूश्रो जीर्णघटः ॥ यथा ।

असिं तुलग्गदिट्ठे तुच्छइया मेल्लिजण तुंडूअं ।
किं अहिसरसि सहि तुमं ण तुच्छयो एस होहि तुण्हिक्का ॥१५॥ (१५)

---

1 C °मिरिच्छ°. 2 C °रेण. 3 AB °च्छाश्रा. 4 C च.

तुणओ तूरविसेसे तंतुक्खुडिओ तुराजुत्ते ।
दारू तुसियजंभं तूओ तह उच्छुकम्मयरो ॥१६॥

तुणओ झुंखाख्यस्तूर्यविशेषः । अत्र तुवरो रसविशेष इति संस्कृतसमत्वान्नोक्तः । तंतुक्खुडियो त्वरायुक्तः । तुसियजंभं दारु । तूओ इक्षुकर्मकारः ॥ यथा ।

तूओ वायइ तूणयं उच्छुणिवीडणतुसियजंभठिओ ।
तं सुणिय गोववहुया तंतुक्खुडिया अहिसरेइ ॥१६॥

अत्र तूहो सरिदवतार इति तीर्थशब्दभवत्वान्नोक्तः ॥ (१६)

पुरिसम्मि तूहणो तोलणो [1]य सिंबलितरुम्मि [2]तूलिणिया ।
तेंडुयमवि तुंबुरुए तोसं दव्वम्मि तोमरो वण्णो ॥१७॥

तूहणो तथा तोलणो पुरुषः । तूलिणी शाल्मलिः । [3]तेंडुयं तुम्बुरु । अत्र तेअवइ प्रदीप्यत इति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः । तोसं धनम् । तोमरो वर्णो ॥ यथा ।

तू[4]हण तूलिणितेंडुयतोमरिगहणे गिरिम्मि किं भमसि ।
मुत्तूण तोलणवयं [5]ण हु तोसं लब्भए कह वि ॥१७॥ (१७)

अणिमित्ततप्परे तोक्कओ तहा तोडणो असहणम्मि ।
तोअयतोमरिया बप्पीहयसत्थप्पमज्जएसु च ॥१८॥

तोक्कओ अनिमित्ततत्परः । तोडणो असहनः । [6]तोअओ चातकः । तोमरिओ शस्त्रप्रमार्जकः ॥ यथा ।

वम्महसरतोमरिए माणंसिणिमाणतोडणे काले ।
तोअअ मज्झ अवत्थाकहणे दइअस्स तोक्कओ होहि ॥१८॥ (१८)

---

1 C थ. 2 AB तूलणि°. 3 AB तंडुअं. 4 AB °हणि. 5 AB न. 6 AB तोयओ.

॥ अथानेकार्थाः ॥

तंडं खलीणालालयसिरहीणसराहिएसु च ।
गामणिसिज्जासु तलं[1] तल्लं पल्ललयवरुग्रसिज्जासु ॥१८॥

तंडं कविकालालकं शिरोविहीनं स्वराधिकं चेति त्र्यर्थम्। तलं ग्रामेशः शय्या च। तल्लं पल्वलं वरु[2]काख्यं तृणं शय्या चेति त्र्यर्थम् ॥ (१८)

तप्परत्राएसेसुं तत्तो तमणी य बाहुभुज्जेसु ।
तलिमो कुट्टिमसेज्जाघरोड्ढभूवासभवणभट्ठेसु ॥२०॥

तत्तो तत्परता आदेशश्च। तमणो भुजो भूर्जं च। तलिमो कुट्टिमं शय्या गृहोर्ध्वभूमिर्वासभवनं भ्राष्ट्रश्चेति पञ्चार्थः ॥ (२०)

कण्णाहरणविसेसे वरंगए चेय तलवत्तो ।
तालूरो फेणकविट्ठेसु तिरिडियं सतिमिरविचिएसु ॥२१॥

तलवत्तो कर्णाभरणविशेषो वराङ्गं च। तालूरो फेनः कपित्थतरुश्च। तालूरो आवर्त्तश्चेति केचित्। तिरिडियं तिमिरयुतं विचितं च ॥ (२१)

कोउअविवाहसरिसवहविअसिणिद्धकुतुवेसु तुप्पो वि ।
पीणम्मि तुरीसद्दो उवगरणे तूलियाणं च ॥२२॥

तुप्पो कौतुकं विवाहः सर्षपो म्र[3]क्षितः स्निग्धः कुतुपश्चेति षडर्थः। तुरी पीनं तूलिकानामुपकरणं चेति [4]द्व्यर्थौ ॥ (२२)

णायव्वा [5]तुंबिल्ली महुपडले उक्खले चेअ ।
[6]तेड्डो सलहपिसल्ला तउवट्टियकण्णियासु तोवट्टो ॥२३॥

---

1 AB गामिणि°. 2 C °काख्यत°. 3 AB °क्षितं. 4 AB द्यर्थः.
5 AB तुंबेल्ली. 6 AB तिड्डो.

तंविल्लो मधुपटलमुदूखलं चेति द्व्यर्थी। [1]तिड्डो शलभः पिशाचश्च। तोवट्टो त्रपुपट्टिकाख्यः कर्णाभरणभेदः कमलकर्णिका चेति द्व्यर्थः ॥ (२३)

॥ अथ थादिः ॥

थग्घो गाधे [2]णिलए थड्डो थरो दहिसरे थरू छरुए।
थंवं विसमे थक्कोऽवसरम्मि पसुम्मि थट्टिथवा ॥२४॥

थग्घो गाधः। थड्डो निलयः। थरो द[3]धिसरः। थरू त्सरुः। थंवं विषमम्। थक्को अवसरः। थट्टी तथा थवो पशुः ॥ यथा।

दहियं थरेण खग्गा थरूहि कूवा अ [4]थग्घसलिलेहिं।
सोहंति थंवथ[5]क्का भडेहि थट्टीथ[6]वेहिं गाम[7]थड्डा ॥१८॥ (२४)

वित्थिण्णम्मि थसथसलथामा थविया पसेवियाए [8]य।
थंडिल्लथमियथलया मंडलविम्हरियमंडवेसु च ॥२५॥

थसो थसलो थामो एते त्रयोऽपि विस्तीर्णार्थाः। थवो प्रसेविका। थंडिल्लं मण्डलम्। थमियं विस्मृतम्। थलओ मण्डपः ॥ यथा।

थामत्थणथंडिल्ले थसकडि तुह [9]थविअसुत्थहिअयाए।
थलयागओ वि दइओ थमिओ किं थसलदोसो व्व ॥२०॥ (२५)

भल्लायए थउड्डं वीसामे थत्तियं चेय।
चंचू थग्गया थवइल्लो दोहोरुजुअलउववि‍ट्ठो ॥२६॥

थउड्डं भल्लातकम्। थत्तियं विश्रामः। थग्गया चञ्चुः। थवइल्लो प्रसारितोरुद्वयोपविष्टः ॥ यथा।

णिव तुह भएण णट्ठा भुंजिअ सुअथग्गअद्धखद्धफला।
रिउणो कुणंति खिण्णा थवइल्ला थत्तियं थउड्डतले ॥२१॥ (२६)

---

1 AB तिड्डी. 2 A मिल° B मिल°. 3 AB °धिसार:. 4 AB थग्घ°. 5 B °क्का थ°. 6 C °वेहि. 7 AB °थवा. 8 A थं C थ. 9 AB थवयसुअहियया°.

थरहरियं कम्पिअए घणम्मि थारो थिरे थिमियं ।
थिरणामो चलचित्ते दरिए थुसो अ वट्टिए थुल्लो ॥२७॥

थरहरियं कम्पितम् । थारो घनः । थाणयं आलवाल इति स्थानकशब्द-भवः । थिमियं स्थिरम् । थिरणामो चलचित्तः । यः क्वचिदपि धृतिं न बध्नाति । थुसो दृप्तः । थुल्लो परिवर्त्तितः ॥ यथा ।

थुसत्तणथुल्लमुहो माणिणिलोओ पियम्मि थिरणामो ।
थारत्थणियं सोउं थरहरियतणू हवेइ थिमियमणो ॥२२॥ (२७)

थुलमो दूसे थुक्कियमुस्सयए थुड्डहीरमवि चमरे ।
थुरुणुल्लणयं सेज्जा वायथभंडम्मि थूरी [2]य ॥२८॥

थुलमो पटकूटो । थुक्कियं उन्नतम् । अम्बूकृते तु थुक्कियं थूत्कृतशब्द-भवमेव । थुड्डहीरं चामरम् । थुरुणुल्लणयं शय्या । थूरी तन्तुवायोपकरणम् ॥ यथा ।

तुह थुक्कियंसरिउणो थुरुणुल्लणथुड्डहीरथुलमाइं ।
ओमुत्तूण पणट्ठा थूरिकरा तंतुवायवेसेण ॥२३॥ (२८)

थूणो तुरए कोलम्मि थूलघोणो [2]य बिंदुए थेवो ।
थेरो क्कि थेरासणथेवरिया पउमजम्मतूरेसु ॥२९॥

थूणो अश्वः । थूलघोणो सूकरः । थेवो बिन्दुः । स्तोकवाचकस्तु थेवशब्दः स्तोकशब्दभव एव । थेरो ब्रह्मा । थूणो थेणो चोर इति स्तेनशब्द-भवो । थेरासणं पद्मम् । थेवरियं जन्मनि तूर्यम् ॥ यथा ।

उक्खिय रविथूणाइ थूलघोणं अणज्झयणथेरं ।
थेरासणंकजिण तुह थेवरियं जणइ हरिसजलथेवे ॥२४॥ (२९)

---

1 AB वट्टिए. 2 C च.

कमपिहुवट्टे थोरो बलम्मि [1]थोहं च खोलए थोल्लो ।
ठाणोगडपिहुसु थाहो [2]णिसोहहृदयदरिएसु [3]थसो वि ॥३०॥

थोरो क्रमपृथुपरिवर्त्तुलः । स्थूलार्थस्तु स्थूलशब्दभव एव । थोहं बलम् । थोल्लो वस्त्रकदेशः ॥ यथा ।

थोरभुअथंभ इणिहं तुह थोहेणं रणे हयवईओ ।
सुयभिक्खणिमित्तं रिउसुहंतवह्लउ थोलमुड्डंति ॥२५॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

तत्र थक्कइ तिष्ठति फक्कति चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । ठाणं स्थानम् । उगडं [4]गम्भीरजलम् । पृथु विस्तीर्णम् । तत्र त्रयेऽपि थाहशब्दः । थाहो दीर्घ इत्यन्ये । थिसो निःस्नेहहृदयो दृप्तश्चेति द्व्यर्थः । थिप्पइ विगलति तृप्यति चेति धात्वादेशेषूक्तमितोऽह नोक्तम् ॥ (३०)

भयरहियणिब्भरेसुं बहुसिरके [5]य थिरसीसो ।
दरकुवियवयणसंकोयणमो[6]णेसुं थुडुंकियं चेय ॥३१॥

थिरसीसो निर्भीको [7]निर्भरो बद्धशिरस्त्राणश्चेति त्र्यर्थः । थुडुंकियं दरकुपितवदनसंकोचनं मौनं चेति द्व्यर्थम् ॥ (३१)

पासायसिहरबप्पीहएसु रप्फे तहा थूहो ।
थेणिल्लियं हरियभीएसु रजगमूलएसु थोओ वि ॥३२॥

थूहो प्रासादशिखरं चातको वल्मीकं चेति त्र्यर्थः । थेणिल्लियं हृतं भीतं च । थोओ रजको मूलकश्च ॥ (३२)

---

1 AB थोलं. 2 AB निन्नेह°. 3 AB थिसो. 4 AB गभीरं जलम्.
5 C च. 6 AB °णेसु थुडुकि°. 7 A निर्भरः सशिर° B निर्भीरः सशिर°.

॥ अथ दादिः

दरमद्धे दयमंबू दंतो कडए दवो [1]य गग्गरए ।
दच्छं तिक्खे सुत्तकणयम्मि दंडी दसेरो [1]य ॥३३॥

दरं अर्धम् । दयं जलम् । दयं शोक इत्यन्ये । दंतो पर्वतैकदेशः । दवो गद्गदः । परिहासवाचकस्तु दवो द्रवशब्दभवः । वनवह्निवाची तु संस्कृतसमः । दच्छं तीक्ष्णम् । दंडो तथा दसेरो सूत्रकनकम् । दंडी डंडोवत्सूचीकंघटित-वस्त्रयुगलमपीत्यन्ये ॥ यथा ।

दच्छत्तवं केण कयं दंते सहि दर[2]दयम्मि को पडिओ ।
जो दंडिमंडियउरो सदसेरं दवसरं तुमं [3]रमइ ॥२६॥ (३३)

सोयम्मि दसू दअरी सुराइ दमओ दरिद्दम्मि ।
दत्थरदक्खज्जा करसाडयगिद्धेसु दंतिओ समए ॥३४॥

दसू शोकः । [4]दअरी सुरा । दमओ दरिद्रः । दत्थरो हस्तशाटकः । दक्खज्जो गृध्रः । दंतिओ शशकः ॥ यथा ।

दक्खज्जेण झडप्पिअदत्थरसंकसदं[5]तिअयमंसे ।
कुणइ दसुमारडंतो दअरीपाणाउला द[6]मयवेसा ॥ २७ ॥ (३४)

दवरदहिट्ठा तंतुकविट्ठेसु दइयदयाइया अविए ।
दडवडदहिउप्फदयावणा य धाडिणवणीअदीणेसु ॥३५॥

दवरो तन्तुः । दहिट्ठो कपित्थः । अत्र । दरिओ दृप्त इति दृप्तशब्दभवः । दंसइ दर्शयतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तौ । दइयं तथा दयाइयं रचितम् । दडवडो धाटी । दहिउप्फं नवनीतम् । दयावणो दीनः ॥ यथा ।

दइय दयावणय तुमं दवराहतणू दहिट्ठवट्टयणो ।
दहिउप्फकोमलंगो विरहदडवडा दयाइउं जोग्गा ॥ २८ ॥ (३५)

---

1 C च. 2 AB °दयम्मि. 3 AB रमइ. 4 AB दयरी.
5 A °तितियमंसे B °तितियसंसे. 6 AB °मयवि°.

दवहुत्तं गिम्हमुहम्मि दहित्थारो दहिसरम्मि ।
द[1]हवोल्ली [2]थालीए दरवल्लदयच्छरा य गामेसे ॥३६॥

दवहुत्तं ग्रीष्ममुखम् । दहित्थारो दधिसरः । दहित्थरो इत्यन्ये । द[3]हवोल्ली स्थाली । दरवल्लो तथा दयच्छरो ग्रामस्वामी ॥ यथा ।

सदहित्था[4]रयदहिणा थवद[1]हवोल्लोइ विरइयकरंबं ।
दवहुत्ते श्रलहंतो दरवल्ल दयच्छरो सि कहं ॥ २८ ॥ (३६)

णिविडम्मि दरुम्मिल्लं दर[5]मत्तदरंदरा हठोल्लासा ।
दरवल्लहो [6]य दइए दरवल्लणिहेलणं च [7]सुसघरे ॥३७॥

दरुम्मिल्लं घनम् । दरमत्ता बलात्कारः । दरंदरो उल्लासः । दरवल्लहो दयितः । दरवल्लणिहेलणं शून्यगृहम् ॥ यथा ।

दरवल्लहाइ तुह तइ ण सिणेहदरंदरो दरुम्मिल्लो ।
ता जइ दरमत्ताए दरवल्लणिहेलणम्मि तं रमसि ॥ ३० ॥

अत्र । दव्वीअरो सर्पं इति दर्वीकरशब्दभवः । दक्खवइ दर्शयतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तौ ॥ (३७)

दाश्रो पडिहू कंचोइ दारदोरा य दालियं णयणे ।
दारियदारइंतादादलिया वेसपेडश्रंगुलिया ॥३८॥

दाश्रो प्रतिभूः । दारो तथा दोरो कटिसूत्रम् । दालियं चक्षुः दारिया वेश्या । अत्र दावइ दर्शयतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । दारइंता पेटा । दादलिया अङ्गुलिः ॥ यथा ।

चलदालिय[8]दादलिश्राण रणिरदाराण दारियजणाण ।
दोर[9]रवो दारइंताए जणश्रत्थवल्लणयदाश्रो ॥३१॥ (३८)

---

1 A °हवोल्ली C °हवोल्ली. 2 AB साली°. 3 C °हवी°. 4 C °रद°.
5 A °मत्तंद° B °मत्तदरं°. 6 C च. 7 AB सुन्न°. 8 AB °दंदलयाण. 9 A °रवो.

दियहम्मि दिश्रो सुण्णाराणत्थेसु दियज्झदिप्पंता ।
दिव्वासा चामुंडा जडे [1]दिश्रलिश्रो दियाहमो भासे ॥३९॥

दिश्रो दिवसः। दियज्झो सुवर्णकारः। दिप्पंतो अनर्थः। दिव्वासा चामुण्डा। दिअलिश्रो मूर्खः। दियाहमो भासपक्षी ॥ यथा।

पुरिसदियाहम [2]दिश्रलिश्रदियज्झ दिक्खसि ण तीइ दिप्पंतं ।
जं दिव्वासाभवणे दिअंत[3]समयम्मि णागश्रो वि तुमं ॥३२॥ (३९)

[4]सइभोश्रणे दिश्रसियं पुव्वण्ह[5]यभोश्रणे [6]य दिश्रहुत्तं ।
वाले [7]दिल्लिंदिलिश्रो [6]य दुद्धगंधियमुहो चेय ॥४०॥

दिश्रसियं सदाभोजनम्। दिश्रसियं अनुदिन[8]मित्येके। दिश्रहुत्तं पूर्वाह्णभोजनम्। [9]दिल्लिंदिलिश्रो तथा दुद्धगंधियमुहो बालः ॥ यथा।

मह दुद्धगंधियमुहा दिल्लिंदिलियस्स तस्स सेवाए ।
दूरे दिश्रसियवत्ता दिश्रहुत्तकए वि तम्मंति ॥३३॥ (४०)

दियधुत्तश्रो य कागे कक्किंडे दोवश्रो [10]चेव ।
संखम्मि दोहजीहो दुल्लं वत्थम्मि दुत्ति सिग्घम्मि ॥४१॥

दियधुत्तो काकः। अत्र दिवाधूर्त्तो चाण्डाल इति दिवाकीर्त्तिशब्द-भवत्वाद्योक्तः। दोवश्रो कृकलासः। दोहजीहो शङ्खः। दुल्लं वस्त्रम्। दुत्ति शीघ्रम् ॥ यथा।

श्रो दोहजीहउज्जलदुल्लो गामणिजुयाणश्रो दुत्ति ।
दियधुत्तमुकमलकलुसमत्थश्रो दोवश्रो व्व उम्मुहइ ॥३४॥ (४१)

---

1 AB दियलि°. 2 AB दियलियदि°. 3 AB °सयणम्मि.
4 AB °सयभोयणे. 5 A °यलोयणे. B °यभोयणे. 6 C °च.
7 A दल्लंदि° B दिल्लि°. 8 C °मित्यन्ये. 9 AB दिल्लंदि°. 10 C चेव.

दुत्थं दुक्खं जहणे दुलो [1]य कुम्मम्मि दुद्धओ णिवहे ।
माघरत्ताणे दुक्खरमवि दुव्वोल्लो उवालंभे ॥४२॥

दुत्थं तथा दुक्खं जघनम् । दुलो कूर्मः । अत्र दुहं असुखमिति दुःखशब्दभवत्वान्नोक्तम् । दुद्धओ समूहः । दुक्खरं माघे रात्रौ चतुर्यामस्नानम् । दुव्वोल्लो उपालम्भः ॥ यथा ।

दुक्खरविविरतणए पिहुदुत्थे [2]णिअयदुक्खभारेण ।
जइ दुलिदुद्धयखुडा पडसि तुमं ता णु कस्स दुव्वोल्लो ॥३५॥ (४२)

दुद्दोली अ दुमाली दुल्लग्गं अघडमाणम्मि ।
दूहवजणम्मि दुत्थोहदूसला दूहलो चेअ ॥४३॥

दुद्दोली वृक्षपङ्क्तिः । दुल्लग्गं अघटमानम् । दुत्थोहो दूसलो दूहलो त्रयोऽप्येते दुर्भगवाचकाः । दूहवशब्दस्तु दुर्भगशब्दभव इति नोपात्तः ॥

दूसलयदूहलाणं पेम्मं दुत्थोहए सुदुल्लग्गं ।
किं कह वि कया वि मरुत्थलम्मि पल्लवइ दुद्दोली ॥३६॥ (४३)

दुम्मुहदुमणीओ कविकुहासु दुग्घुट्ट[3]दूणया हत्थी ।
दुज्जायं वसणे दुक्कुहो असहणम्मि दुद्दमो दिअरे ॥४४॥

दुम्मुहो मर्कटः । दहिमुहशब्दोऽपि देश्यः कपिवाची कैश्चिदुक्तः । दुमणी सुधा । [4]दुग्घुट्टो तथा दूणो हस्ती । दुज्जायं व्यसनम् । दुक्कुहो असहनः । अरोचकिन्यपि लक्ष्येषु दृश्यते । दुद्दमो देवरः ॥ यथा ।

दुग्घुट्टदूणतट्ठा दुमणिसिअघरे तु[5]ह पिया णट्ठा ।
ता दुम्मुहबलदुद्दम विसिसु मा दु[6]क्कुहत्त[7]दुज्जायं ॥३७॥

अत्र दुमइ धवलयतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (४४)

---

1 C च. 2 AB णिअयद°. 3 AB °दीण°. 4 AB दुग्घोट्टो.
5 C °ह पिया. 6 AB °क्कुहत्त°. 7 A °दुक्कायं.

दुहओ खुसे [1]दुम्मिक्कदुम्मिखित्ता य दुच्चरिआ ।
दुंदुमिणो रूववई गलगज्जिययम्मि दुंदुमियं ॥४५॥

दुहओ चूर्णितः । दुम्मिक्को तथा [2]दुम्मिखित्तो दुश्चरितः । [3]दुम्मिखित्तो दुर्दर्श इत्यन्ये । दुंदुमिणी रूपवती । दुंदुमियं गलगर्जितम् ॥ यथा ।

[3]दुम्मिक दुम्मिखित्तं भज तं चिय मयणबाणदुहयंगो ।
सुकुलुब्भवदुंदुमिणिं दट्टुं किं करसि दुंदुमियं ॥३८॥ (४५)

दुल्लसिया दासीए दुरंदरं दुक्खउत्तिसे ।
दुद्दोल[4]णो दुहिअदुज्झाए तिमिरे दुरालोओ ॥४६॥

दुल्लसिया दासी । दुरंदरं दुःखोत्तीर्णम् । दुद्दोलणी या दुग्धापि दुह्यते । दुरालोओ तिमिरम् ॥ यथा ।

रक्खसु दुद्दोलणियं दुल्लसियापुत्त घणदुरालोए ।
जोइ पसाएण सया दालिद्ददुरंदरा अम्हे ॥३९॥ (४६)

संढे दुअक्खरो तह [5]दुमंतओ केसबंधम्मि ।
दुम्मइणी दुरथु रुहंडाओ तह कलहसीलाए ॥४७॥

दुअक्खरो षण्ढः । [5]दुमंतओ केशबन्धः । दुम्मइणी तथा दुत्थु[6]रुहंडा कलहशीला स्त्री । दुत्थु[7]रुहंडो पुरुषोऽपि ॥ यथा ।

दुत्थु[8]रुहंडदुअक्खर दुम्मइणीए दुमंतए तीए ।
बंधसु कुसुमामेलं अम्हे ण हु तुज्झ जोग्गाओ ॥४०॥

अत्र । दुगुच्छइ दुगुंछइ जुगुप्सते । दुहावइ छिनत्ति । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (४७)

1 A दुम्मिक्कदुम्मिखि° B दुम्मिक्कंदुम्मिकदुम्मिखि°. 2 AB दुम्मिखि°.
3 AB दुम्मिक दुम्मिखि°. 4 AB °णो वा दुहियावि दुज्झए ति°. 5 AB दुमत्तओ.
6 AB °रुहुंडा°. 7 AB °रुहुंडः पु°. 8 AB °रुहुंड°.

सरियाइ [1]दुंबवत्ती दुक्कणिया पडिग्गहए ।
लज्जदुमणम्मि दूहट्टो देहणिदोहणीउ पंकम्मि ॥४८॥

[1]दुंबवत्ती सरित् । दुक्कणिया पतद्ग्रहः । दूहट्टो लज्जादुर्मनाः । अत्र दूमइ परितापयतीति धात्वादेशेषूक्त[2]मिति नोक्तम् । देहणी तथा दोहणी पङ्कः ॥ यथा ।

मा लज्ज [1]दुंबवत्तीदोहणिखुत्ता चिरेण आविंति ।
धोएमि देहणिं तुह पयाण दुक्कु[3]णीए दूहट्ट ॥४१॥

अत्र देक्खइ पश्यतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (४८)

पिक्कम्मि देवउप्फं पुप्फे दोग्गं च जुयलम्मि ।
कूवयसवउसहेसुं [4]दोड्डिअदोड्डअदोआला ॥४९॥

देवउप्फं पक्वपुष्पम् । दोग्गं युग्मम् । [5]दोड्डिओ चर्मकूपः । [6]दोड्डओ शवः । दोआलो वृषभः ॥ यथा ।

दोड्डअमुहा दोआलवाहणा गलियबाहुदोग्गवला ।
जीयंति [7]दोड्डिअवहा तुह रिउणो महुअदेवउ[8]प्फेहिं ॥४२॥ (४९)

दोविली सायंभोयणम्मि तह दोणाओ [9]य आउत्ते ।
जुण्हाइ दोसिणो कडियडम्मि दोहासलं चेअ ॥५०॥

दोविली सायंभोजनम् । दोणाओ आयुक्तः । हालिक इत्यन्ये । दोसिणो ज्योत्स्ना । दोहासलं कटीतटम् ॥ यथा ।

तुह दोहासलदंसणपरव्वसो गामदोणओ बहिणि ।
ता एहि मह घरे दोविलिमिसा दोसिणो ण जा फुरइ ॥४३॥ (५०)

---

1 AB दुम्बव°.
2 AB °क्त इति नोक्तः.
3 C °णीइ.
4 A दोड्डिय° B दोल्लिय°.
5 AB दोड्डिओ.
6 AB दोड्डओ.
7 AB दोड्डियमुहा.
8 A °प्फेहि.
9 C च.

दोसाणियं च विमलीकयम्मि दोणक्किया सरहा ।
दोसाकरणं कोवे दोसणिजंतो [1]य चंदम्मि ॥५१॥

दोसाणियं निर्मलीकृतम् । दोणका सरघा । दोसाकरणं कोपः । दोसणिजंतो चन्द्रः ॥ यथा ।

दोसणिजंतयदोसाणियसीलाए इमाइ अहरदलं ।
दोणक्काए दट्ठं दोसाकरणं करेसि किं इत्थ ॥४४॥ (५१)

॥ अथानेकार्थाः ॥

दलियं णिकूणियच्छे दारुम्मि [1]य अंगुलीए अ ।
दीहविरलेसु दरविंदरं च पसवणयणेसु दामणिया ॥५२॥

दलियं निकूणिताचं दारु अङ्गुली चेति त्र्यर्थम् । दरविंदरं दीर्घं विरलं च । दामणी प्रसवो नयनं च ॥ (५२)

उद्देहिवाहहरिणेसु दोविया दुहकडीसु दुग्गं च ।
जहणट्ठियम्मि वत्थे जहणे वि अ [2]दुसिअत्थं च ॥५३॥

दोविश्रा उपदेहिका मृगाकर्षणी व्याधमृगी चेति त्र्यर्था । दुग्गं दुःखं कटी च । [3]दुसिअत्थं जघनस्थितवस्त्रं जघनं च ॥ (५३)

दुच्चंवालो कलहो दुच्चरिओ [4]फरुसव[5]यणो [1]य ।
खेहट्टावणभंडे तुंबीए तह य दुद्धिणिया ॥५४॥

दुच्चंवालो कलहनिरतो दुश्चरितः परुषवचनश्चेति त्र्यर्थः । दुद्धिणिया कप्रत्ययाभावे दुद्धिणी स्नेहस्था[6]पनभाण्डं तुम्बी चेति त्र्यर्था ॥ (५४)

---

1 C च. 2 AB दुसिय°. 3 AB दुसिथ°.
4 A फिरु°. 5 AB °यणो. 6 A °पनं भा°.

दुच्चंडिओ [1]य दुल्ललियम्मि तहा दुव्वियड्ढम्मि ।
दुप्परियल्लमसक्के दुउणम्मि तहा अणब्भसिए ॥५५॥

दुच्चंडिओ दुर्ललितो दुर्विदग्धश्च । दुप्परियल्लं अशक्यं द्विगुणमनभ्यस्तं चेति त्र्यर्थम् ॥ (५५)

दूणाविढमसक्के सरे [1]य दोसो ऽद्धकोविसु ।
दोहणहारी [2]पाणिअहारीए पारिहारि[3]णीए अ ॥५६॥

दूणाविढं अशक्यं तडागश्च । दोसो अर्धं कोपश्च । दोहणहारो जल[4]हारिणी पारिहारिणी च ॥ (५६)

॥ अथ धादिः ॥

धरधव्वा तूलरया भमरे धंगधुयगायधूमंगा ।
धयधंधा [5]णरलज्जा धवलो जच्चोत्तमे घरे [6]धयणं ॥५७॥

धरं तूलम् । धव्वो वेगः । धंगो धुयगाओ धूमं[7]गो इति त्रयोऽपि भ्रमरार्थाः । धओ पुरुषः । धंधा लज्जा । धवलो यो यस्यां जातावुत्तमः । धयणं गृहम् ॥ यथा ।

धयणधरसयणधंधा धयधवले चइय कत्थ चलियासि ।
णिसि धंगकेसिधव्वा परिमलभमिरधुयगायधूमंगि ॥४५॥ (५७)

धणियधरग्गा दढकप्पासेसु पिहुम्मि [8]धसलधुत्ता य ।
धणिया पियाइ [9]धम्माउसो कहिज्जंतआसीसि ॥५८॥

धणियं गाढम् । धरग्गो [10]कार्पासः । धसलो तथा धुत्तो विस्तीर्णः । धणिया प्रिया । [9]धम्माउसो कथ्यमानाशीर्वादः । [9]धम्माउसो आशीरेवेति केचित् ॥ यथा ।

धणियधसलयणकलसं धुत्तणियम्बं धरग्गसियहसियं ।
धणियं लहिय [11]जुवाणो [12]मम्मइ [9]धम्माउसत्तणं सहलं ॥४६॥ (५८)

1 C च. 2 AB पाणीहा°. 3 AB °णी च. 4 AB °हारी पा°.
5 AB नर°. 6 AB धयणं°. 7 AB °गो भ्रमरार्थाः इति त्रयोऽपि.
8 A धवल°. 9 AB धम्माउ°. 10 AB कर्पा°. 11 C जुयाणो. 12 AB मन्नइ.

धंसाडिओ ववगए हंसे धवलसउणो लहुं धारं ।
धाराजिमुहे धा[1]डो अ णिरसिए धाडिओ अ आरामे ॥५८॥

धंसाडिओ व्यपगतः । मुक्तार्थस्तु मुचिधात्वादेशसिद्धः । धवलसउणो हंसः । धारं लघु । धारा रणमुखम् । धाडो निरस्तम् । धाडिओ आरामः । अत्र धाडइ निःसरतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ यथा ।

धाराइ धाडियंगा अधारणिवधवलसउण तुह रिउणो ।
धंसाडियसयलदुहा रमंति सुरधाडिए सुरवहूहिं ॥४७॥ (५८)

फलभेए धाणूरियमिंदाणी धुंधुमारा य ।
धुक्कुड्डुयधु[2]क्कुड्डुगिया उल्लसिए गज्जे धूणो ॥६०॥

धाणूरियं फलभेदः । धुंधुमारा इन्द्राणी । धुक्कुड्डुयं तथा धुक्कुड्डुगियं उल्लसितम् । धूणो गजः । अत्र धूया दुहितेति दुहितृशब्दभवत्वान्नोक्तम् ॥ यथा ।

धूणगयधुंधुमारापइसमविक्कम तुहारिणारीओ ।
धुक्कुड्डुयधाणूरिय[3]मडंति धुक्कुड्डुगियभया अडविं ॥४८॥ (६०)

णीहारे धूमरिधूमियाउ धूमसिहधूममहिसीओ ।
धूलीवट्टो तुरए धूमद्धारं गवक्खम्मि ॥६१॥

धूमरी धूमिया धूमसिहा धूममहिसो एते चत्वा[4]रोऽपि नीहारार्थाः । धूलीवट्टो अश्वः । धूरियवट्टो इत्यन्ये ।* धूमद्धारं गवाक्षः ॥ यथा ।

धूममहि[5]सीइ धूमरियजले को चडइ धूमियाकाले ।
धूमसीहाओ भीओ धूलीवट्टे [6]य धूमदारे [6]य ॥४९॥ (६१)

---

1 AB °डोइ णिर°. 2 A °क्कुदुगि° B °क्कुधुगि°. 3 AB °मडते.
4 C °रो नी°. 5 AB °सीए. 6 C च.

धूरियचं दीहे धूमद्दयमहिसीओ बहुलासु ।
भज्जापज्जत्तीसु वद्दयणीसंकाए [1]य धणी ॥६२॥

धूरियं दीर्घम् । धूमद्दयमहिसीओ कृत्तिकाः ॥ यथा ।

धूमद्दयमहिसीसु गए दिणेसे अधूरियाओ वि ।
पियविरहविहुरियाणं रयणीओ जुगसमा हुंति ॥५०॥ (६२)

॥ अथानेकार्थाः ॥

धणी भार्या पर्याप्तिर्बद्धो[2]ऽपि निःशङ्कत्येति त्र्यर्थो धणीशब्दः ।

चउरंगुलहत्थवणो चंडिगारवलिम्मि धम्मओ तह य ।
धारावासो घणभेगेसु धूमद्धओ सरे महिसे ॥६३॥

धम्मओ चतुरङ्गुलो हस्तव्रणश्चण्डोपुरुषोपहारश्च ॥ यदाह ।

चोरा दुर्गापुरतो हत्वा पुरुषं तदङ्गरुधिरेण ।
गहने कुर्वन्ति बलिं धर्मार्थं धम्मयं तं तु ॥

धारावासो मेघो भेकश्च । धूमद्धओ [3]तटाको महिषश्च ॥
नकारादयस्तु देश्यामसंभविन एवेति न निबद्धाः । यच्च वादावित्ति सूत्रित-
मस्माभिस्तत्संस्कृतभवप्राकृतशब्दापेक्षया न देश्यपेक्षयेति सर्वमवदातम् ॥ (६३)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता[4]यां देशीनाममालायां पञ्चमो व[5]र्गः ॥

---

1 C च.	2 AB °द्धो नि°.	3 AB तडागो.
4 AB °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तौ प°.	5 AB °र्गः । छ । श्री २४८.

षष्ठवर्गः ।

॥ अथ पादिः ॥

[1]पड्डी पढमपसूया पच्छी पिडिया पलं पसेयम्मि ।
गामट्ठाणे [2]पद्दं धवलि पड्डमहिरोहिणी पज्जा ॥१॥

[1]पड्डी प्रथमप्रसूता । पच्छी [3]पिटिका । प[4]लं प्रस्वेदः । [2]पद्दं ग्रामस्थानम् । पड्डं धवलम् । पज्जा अधिरोहिणी । अधिकारवाचकस्तु पज्जाशब्दः प्रबन्धभेदवाचकप[5]र्यायशब्दभव एव । मार्गवाचकस्तु पद्याशब्दभ[6]वः ॥ यथा ।

[7]पड्डीपयपड्डजसो [8]पद्दवई एस जुवइपल्लजणणो ।
गुणपच्छी जस्संसे भुजपज्जाए चडेइ जयलच्छी ॥१॥ (१)

पत्ति पसाइयपत्तपसाइयसद्दा पुलिंदसिरपत्ते ।
पत्तपिसालसमित्थ य पंती वेणी गुहाइ पड्डंसो ॥२॥

पत्ती तथा पसाइया तथा पत्तपसाइया तथा पत्तपिसालसं इत्येते चत्वारः शब्दाः पुलिन्दशिरसि यत्पर्णपुटं तद्वाचकाः । पंती वेणी केशरचना । पड्डंसो गिरिगुहा ॥ यथा ।

पड्डंसे पत्ति[9]करो पत्तपसाइयसिरो रिउ तुज्झ ।
पत्तपिसालसहत्थं [10]सपसाइयपंतियं रमइ सवरिं ॥२॥ (२)

पलसू सेवा पणिया करोडिया पण्हओ [11]य थणधारा ।
पडिवेसिए पएसो पम्हारो पम्हरो [11]य अवमच्चू ॥३॥

पलसू सेवा । पणिया करोटिका । पण्हओ स्तनधारा । पएसो प्रातिवेश्मिकः । पम्हारो तथा पम्हरो अपमृत्युः ॥ यथा ।

जह पण्हओ तहेह्णी पम्हरभीए सु[12]ओ य पम्हारो ।
किज्जउ अज्ज पएसिणि सुरपलसू चइय पणियकम्माइं ॥३॥ (३)

---

1 AB पट्टी. 2 C पद्द॑. 3 AB पिडिका. 4 C °लं से°.
5 C °र्यायश°. 6 A °व एव य° B °वः एव य°. 7 AB पट्टी°
8 C पद्दव°. 9 A °करा. 10 AB सविसा°. 11 C च. 12 C °ओ चप°.

कप्पासम्मि य पलही पविया खगपाणपत्तम्मि ।
पउढपऊढा गेहम्मि मिगविसेसम्मि पसओ [1]य ॥४॥

पलही कर्पासः । पविया पक्षिणां पानभाजनम् । पउढं तथा पऊढं गृहम् । पउढो गृहस्य पश्चिमप्रदेश इति केचित् । पसओ मृगविशेषः ॥ यथा ।

कत्थ य गुणमणिपउढं लाय[2]ण्णणिही कलापऊढं सा ।
पसयसमपलहिदसणो पवियापाणो [1]य कत्थ तुमं ॥४॥ (४)

परडा सप्पविसेसे पडलं णिव्वे रविम्मि पच्चूहो ।
पहणं कुले दिणे पउओ पहणी संमुहाग[3]यणिरोहे ॥५॥

परडा सर्पविशेषः । पडलं नीव्रम् । पच्चूहो रविः । पहणं कुलम् । पउओ दिनम् । पहणी संमुखागतनिरोधः ॥ यथा ।

[4]तइ पहणियरिउवहुया परडाउल[5]जुण्णपडलउडएसु ।
पउअम्मि लियंति सया डरिया चालुक्कपहणपच्चूह ॥५॥ (५)

पयला [6]णिद्दा पययं अणिसं पडवा पडकुडीए ।
पहियं महिए पसियं पूगफले पड्डसं सुसंजमिए ॥६॥

पयला निद्रा । पययं अनिशम् । पडवा पटकुटी । पहियं मथितम् । पसियं पूगफलम् । पड्डसं सुसंयमितम् ॥ यथा ।

पडवंतरे धणिवड्ढ पयलं मुत्तूण पड्डसियणीविं ।
दहिपहियं विरयंती पययं पसिएण कागमुड्डवइ ॥६॥ (६)

पणियं पयडे परिहो रोसे पणओ [1]य पंकम्मि ।
पयलो णीडे विपुले प[7]ड्डसपेढालपेज्जाला ॥७॥

---

1 C च. 2 AB °ण्णिहो. 3 AB °यनिरो°. 4 AB तइ°. 5 AB °जुण्ण°.
6 AB णिद्दा. 7 AB °ड्ड°.

पणियं प्रकटम्। विक्रेतव्ये तु संस्कृतभवमेव। परिहो रोषः। पणवो पङ्कः। पयलो नीडम्। पद्दणो पेढालो पेज्जालो एते त्रयोऽपि विपुलार्थाः। पेढालं वर्त्तुलमिति द्रोणः॥ यथा।

पेढालखंध पेज्जालवच्छ चालुक्क तइ पणियपरिहे।
रिउणो प[1]द्दणपणए [2]वसंति पयलाउलि समुद्दतडे॥७॥ (७)

चोरणिवहे पडीरो पत्तवहोलिसु पंखुडिपरक्का।
चोरम्मि पलाओ पत्थरपङ्कलपङ्कु आ चरणघाए॥८॥

पडीरो चोरसमूहः। लिपिभ्रष्टास्तु "चोरणिवहे पडोरं" इति तद्वर्गे पठन्ति। पंखुडी पत्रम्। परक्कं अल्पं स्रोतः। पलाओ चोरः। पत्थरा पड्डला प[3]ड्डुआ त्रयोऽप्यमी चरणघातवाचकाः॥ यथा।

एस परक्कपडीरो पत्थरकुसलेण पड्डुअं दिंतो।
पंखुडिय व्व वि[4]किण्णो पलायरक्खेण पड्डलाहिं पि॥८॥ (८)

दरियम्मि [5]पहट्ठो बालम्मि पडोओ पयाममणुपुव्वे।
कुसुमे पसूअमोलिजलणभे[6]एसुं पडा[7]लिपप्फाडा॥९॥

पहट्ठो दृप्तः। पडोओ बालः। पयामं अनुपूर्वम्। पसूअं कुसुमम्। पडालो पङ्क्तिः। पप्फाडो अग्निभेदः॥ यथा।

जिणइ प[8]सूअसरो वि हु [9]भुवणपडालिं पयामयोरोरु।
एस पहट्ठो मयणो अपडोअपयावपप्फाडो॥९॥ (९)

पत्थियपसंडिपव्भोआ सिग्घसुवण्णभोएसु।
पद्धरमुज्जू सद्दादिट्ठे पहदं पक्खरा तुरयकवचे॥१०॥

---

1 AB °द्दन°. 2 AB बिरंति. 3 A °ड्डुया B °ड्ड्लाया. 4 AB °किन्नो. 5 AB पहिट्ठो. 6 AB °एसु. 7 AB °लियप्फाला. 8 AB °सुय°. 9 AB भुयणप°.

पत्थिश्रो शीघ्रः। पसंडि कनकम्। पञ्भोश्रो भोगः। पद्धरं ऋजु। पहृदं सदाहृष्टम्। पक्खरा तुरगसंनाहः॥ यथा।

पक्खरियपत्थियहत्थो पसंडिगोरो रणे जयसिरीए।
प[1]ञ्भोअकए पहृदो सि पद्धरं कुमरवाल तुमं ॥१०॥ (१०)

सुरखायम्मि पहम्मं परथोणं थूलवत्थम्मि।
पव्विद्धं पेरियए घणे पवड्डो [2]य [3]पज्जणं पाणे ॥११॥

पहम्मं सुरखातम्। पत्थोणं स्थूलवस्त्रम्। सामान्येन पत्थोणं स्थूलमित्येके। पव्विद्धं प्रेरितम्। पवड्डो घनः। लोहकुट्टनोपकरणमित्यर्थः। [3]पज्जणं पानम्। यथा।

एसो पवड्डहत्थो पत्थोणी तह य तेण [4]पव्विद्धा।
हयकामिणि किं वच्चसि पहम्मजल[5]पज्जणमिसेण ॥११॥ (११)

पडियपरेया विहडियपिसल्लएसु च पंपुअं दीहे।
पप्पीओ बप्पीहे पच्चूढो परियली [2]य थालम्मि ॥१२॥

पडियं विघटितम्। परेओ पिशाचः। पंपुअं दीर्घम्। पप्पीओ चातकः। पच्चूढो तथा परियली स्थालं। भोजनभाण्डमिति यावत्॥ यथा।

अपडियपंपुअपिम्मं जोइ समं भुत्तमेक्कपच्चूढे।
तं किं परेय पेच्छसि परियलिपडियं जलं व पप्पीओ ॥१२॥ (१२)

पच्चुत्थं पडिववि ए पड्डारो [6]छिन्नाग्रांगुलि।
पम्हलपसरेहा कीसरे पवसियम्मि परिउत्थो ॥१३॥

---

1 AB °ञ्भोगक°. 2 C च. 3 A पञ्जणं. 4 AB पव्विद्धा. 5 A °पञ्जण°. 6 AB छिन्न°.

पच्चुत्थं प्रत्युप्तम्। पड्डारो छिन्नलाङ्गूलः। पम्हलो तथा पसरेहो किञ्जल्कः। परिउत्थो प्रोषितः॥ यथा।

परिउत्थ चलसु काले केयइपसरेहणोमपम्हलिए।
पच्चुत्थदुहा मरिहो तुह दइया चमरिय व्व पड्डारा ॥१३॥ (१३)

जीवाइ पडंचपडंसुआ [1]य भल्ली पलासिपासाला।
पत्तलपडुवइया पत्तिसमिद्धं [2]चेव तिक्खम्मि ॥१४॥

पडंचा तथा पडंसुआ ज्या। प्रति[3]श्रुद्वाचकस्तु पडंसुआश[4]ब्दस्तद्भव एव। पलासी तथा पासाला भल्ली। पत्तलं पडुवइयं पत्तिसमिद्धं एते त्रयोऽपि तीक्ष्णार्थाः। पत्तलं कृशमित्यन्ये। पत्तलं पत्रबहुलमिति तु पत्रलशब्दभवम्॥ यथा।

महुमासि भमरोलो वम्महवीरस्स धणुपडं[5]च व्व।
सहयारमंजरी उण पत्तिसमिद्धा पला[6]सि व्व ॥१४॥

[7]तद्दा रणाउ रिउणो पडंसुअप्फा[8]लणे वि चालुक्क।
पत्तलकोवो पडुवइपासालाहिं करेसि किं तुमयं ॥१५॥

अत्र। पवित्तो दर्भः। [9]पअरो शरः। इति पवित्रप्रदरशब्दभवौ। पल्लत्थो पल्लट्टो पर्यस्त इति पर्यस्तशब्दभवौ। तथा पट्टइ पिबति। पंगइ गृह्णाति। [10]परइ भ्रमति। इति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः॥ (१४)

पच्चेडं पच्चवरं मुसले [11]पग्गेज्जपहयरा णियरे।
पलहियपुरोहडा विसमे परियट्टो [1]य रजगम्मि ॥१५॥

पच्चेडं तथा पच्चवरं मुसलम्। पग्गेज्जो तथा पहयरो निकरः। पलहियं तथा पुरोहडं विषमम्। यदाह "पलहियं विषममसमं च पुरोहडं गदितम्"

---

1 C च. 2 C चेय. 3 C °श्रुतिवाच°. 4 C °ब्दः प्रतिश्रुत्शब्दभव. 5 C °च ब्व.
6 C °सि ब. 7 B तद्दा. 8 AB °लणी. 9 C °पयरी. 10 AB पसर°. 11 A पग्गिज्ज°.

इति। अत्र चतुरक्षरपकारादिशब्दप्रस्तावे उकारसहितपकारादिपुरोहडशब्द-पाठोऽर्थानुरोधात्। अन्ये तु पलहियं पुरोहडं इत्यन्योन्यपर्यायतया आवृत-मह्लीवास्तुवाचकावित्याहुः। यदाह॥ आवरियमह्लीवत्थू पुरोहडो पलहिओ तह य॥ पुरोहडं प[1]च्छोकडमिति तु सातवाहनः। परियट्टो रजकः॥ यथा।

> परियट्ट सिलापट्टयरपुरोहडाओ जलं गईतूह।
> सविलंबं आणिज्जइ सुंदर मा कुप्पसु इमाइ॥१६॥

> तुह गयविसाणपक्खेडखंडिया पलहिया वि रिउ[2]वप्पा।
> हयभडपग्गेज्जा हुंति पत्तवरपाणितुल्ल चालुक्क॥१७॥ (१५)

पडिसा[3]रपाडिसा[4]रा पडुयाइ पडिच्छओ समए।
पलिहस्सं पलिहाओ [5]य उड्ढदारुम्मि पयवई सेणा॥१६॥

पडिसारो तथा पाडिसारो पटुता। पडिसारो पटुरित्यन्ये। पडिच्छओ समयः। पलिहस्सं तथा पलिहाओ ऊर्ध्वदारु। पयवई सेना॥ यथा।

> पलिहा[6]यत्थिमियाए अपाडिसा[7]राइ कह वि तुह विरहे।
> तीइ णिसा वोलीणा कह गोसपडिच्छए होही॥१८॥

> तुह कुमरवाल पयवइदंसणमित्तेण थं[8]भिय व्व रणे।
> रिउणो गयपडिसारा जाया पलिहस्ससंठाणा॥१९॥ (१६)

एरंडदुमे पंचंगुली [5]य घग्घरंगलम्मि पडिसाओ।
पंफुल्लियं गविट्ठम्मि पडियरो चुल्लिमूलम्मि॥१७॥

---

1 AB °च्छोकड°. 2 AB °वप्प. 3 B °रापडि°. 4 AB °रा पडिसारा पडु°
5 C च. 6 C °यत्थमि°. 7 AB °रोवि क°. 8 °भिउणो ग°.

पंचंगुली एरण्डवृक्षः। पडिसाओ घर्घरकण्ठः। पंफुल्लियं गवेषितम्। पडियरो चुल्लीमूलम्॥ यथा।

पडिसाइल्ले पंचंगुलीसु किं कंचुअं गवेसेसि।
पडियरकम्मयरि तए वि कीस पंफुल्लिओ णलेसु इमो॥२०॥ (१७)

पडिसुत्तो पडिसूरो पडिसंतं चेय पडिकूले।
पायवडणे परिवयपाडवणा पूयलम्मि पहएल्लो॥१८॥

पडिसुत्तो पडिसूरो पडिसंतं एते त्रयोऽपि प्रतिकूलार्थाः। पडिसंतं अस्तमितमिति तु सातवाहनः। परिवयं तथा पाडवणं पादपतनम्। पहएल्लो पूपः॥ यथा।

पडिसुत्तो पडिसूरे परिवयपरम्मि जो अपडिसंतो।
पाडवणं पहएल्ला य तस्स दिज्जंतु गामजक्खस्स॥२१॥ (१८)

इंदसुए पइहंतो लक्खारत्तम्मि पल्लवियं।
पडिहत्थो वुड्ढीए पडिहत्थपडिक्कया पडिकिदीए॥१९॥

पइहंतो जयन्तः। पल्लवियं लाक्षारक्तम्। पल्लवियं पल्लवाकारमिति तु पल्लव इवाचरतीति क्विबन्तसिद्धत्वान्नोक्तम्। पडिहत्थो वृद्धिः। पडिहत्थो[1] पडिक्कओ प्रतिक्रिया। पडिहत्थो[2] प्रतिवचनमिति तु सातवाहनः॥ यथा।

तुमइ पडिक्कयकुसले पइहंतसरिच्छपत्तपडिहत्थि।
पल्लविउल्लणिवसणा णमंति पडिहत्थअक्खमा रिउणो॥२२॥ (१९)

पंडवियं पांडवियं जलउल्ले पल्लवम्मि पत्थरिओ।
[3]पक्खडियं पप्फुरिए जडे पलिहओ पडिथिरो सरिसे॥२०॥

---

1 C °त्थो व. 2 AB °हत्थो. 3 A °पक्खं डि°.

पंडवियं तथा पांडवियं जलार्द्रम् । पत्थरिओ पल्लवः । पक्खडियं प्रस्फुरितम् । पलिहओ मूर्खः । पडित्थिरो सदृशः ॥ यथा ।

पत्थरियसत्थरे वि हु पंडविए अंसुपांडवियसिहिणा ।
सा तप्पइ तुह पलिहय प[1]क्खडिए सिहिपडित्थिरे विरहे ॥२३॥ (२०)

पडिवेसो विक्खेवे पचत्तरं चाडु परिहणं वसणे ।
परिहट्टी [2]आयड्ढी पडिहारीए पडिच्छिया चेअ ॥२१॥

पडिवेसो विक्षेपः । पचत्तरं चाटु । परिहणं परिधानम् । परिहट्टी आकृष्टिः । पडिच्छिया प्रतीहारी । पडिच्छिया चिरप्रसूता महिषीत्यन्ये ॥ यथा ।

किं परिहणं जलोल्लसि सयणे किं करसि कमलपडिवेसं ।
कुणसु पचत्तरणिउणे पडिच्छिए हिययसल्लपरि[3]हट्टिं ॥२४॥ (२१)

पप्फिडियं पडिफलिए पडोहरं पच्छिमंगणए ।
पडुवत्ती पडिसारो जवणीइ पसेवओ वंभे ॥२२॥

पप्फिडियं प्रतिफलितम् । पडोहरं गृहपश्चिमाङ्गणम् । पडुवत्ती तथा पडिसारो जवनिका । पसेवओ ब्रह्मा ॥ यथा ।

बाहपडिसारिदुउणं पडोहरे चंदिमाइ पडुवत्तिं ।
कुणइ मणोपप्फिडिए [4]तइ सुणइ दिणं पसेवयदिणं सा ॥२५॥ (२२)

परिवाहो दुव्विणयम्मि [5]पट्टिसंगं च क[6]उहम्मि ।
रुद्दम्मि पंडरंगो पक्कग्गाहो [7]य मयरम्मि ॥२३॥

---

1 AB °क्खलिए. 2 AB आयड्डी. 3 AB °हट्टि°. 4 AB तइं.
5 AB पट्टिसं°. 6 AB °उअम्मि. 7 C च.

परिवाहो दुर्विनयः। [1]पढिसंगं ककुदम्। पंडरंगो रुद्रः। पक्कग्गाहो मकरः॥ यथा।

> तइ पंडरंगविस[1]पढिसंगसमखंध कुमरवाल णिव ;
> सासियजए जइ परं पक्कग्गाहद्धयस्स परिवाहो ॥२६॥ (२३)

परिल्लियप[2]डिछंदा लीणमुहा पच्छेणायं च पाहेज्जं।
समुहागमणे पच्चुद्धारो पच्चोवणी चेय ॥२४॥

परिल्लिओ लीनः। परियरो लीन इत्यन्ये। प[3]डिछंदो मुखम्। [4]पच्छेणायं पाहेज्जं पाथेयमित्यर्थः। द्वावपि देश्यावन्योन्यपर्यायतया निबद्धौ। पच्चुद्धारो तथा पच्चोवणी संमुखागमनम्। क्रियाशब्दावेतौ। तेन संमुखगति पच्चुद्धरिओ पच्चोवणिओ इत्याद्यपि भवति॥ यथा।

> लोयणचओरपच्छेणयंत[5]पडिछंदचं[6]दिमा कुणसु।
> लियपरिल्लिया वि पच्चुद्धारं पच्चोवणीपरे दइए ॥२७॥ (२४)

पच्चुहियं पण्हविए पडच्चरो सालसरिसम्मि।
परिहायपरिच्छूढा भीणोक्खित्ता पडिक्खरो कूरे ॥२५॥

पच्चुहियं प्रस्नुतम्। पच्चुअं प्रस्नुतमित्यन्ये। पडच्चरो श्यालप्रायो विदूषकादिः। परिहाओ क्षीणः। परिच्छूढो उत्क्षिप्तः। पडिक्खरो क्रूरः॥ यथा।

> किं तं कुहपरिहाओ परिच्छूढकरो पडच्चर रडेसि।
> अपडिक्खरपच्चुहियाइ गइहीए थणंधओ होहि ॥२८॥ (२५)

खेत्तसए परिवासो पयट्टिओ तह [7]पवट्टियए।
पज्जत्तम्मि पहोइयमह खे‍ पल्लवायपोरयया ॥२६॥

---

1 AB पट्टिसं°. 2 A °डिच्छदा B °डिच्छंदा. 3 A °डिच्छदो B °डिच्छंदो.
4 B पच्छेण°. 5 AB परिच्छं°. 6 AB °दिया. 7 AB पयट्टि°.

परिवासो क्षेत्रशयः। पयट्टिश्रो प्रवर्त्तितः। पहोइयं पर्याप्तम्। प्रभुत्व-मित्यन्ये। पल्लवायं तथा·पोरयं क्षेत्रम्। [1]वल्लवायं इति दन्त्योष्ठ्यादिरप्ययमिति गोपालः॥ यथा।

> परिवास सालिपोरयगोवीदंसणपयट्टियम[2]णो जं।
> ण गिएसि दि[3]वा वि मिगी पहोइयं पल्लवायर[4]क्खाए ॥२८॥ (२६)

पंचाहियपण्णासाए पंचा[5]वण्णपणवण्णा।
पप्फोडियं च पक्खोडियम्मि सुरयम्मि परभाश्रो ॥२७॥

पंचा[6]वण्णा तथा पण[6]वण्णा पञ्चाधिकपञ्चाशत्। पप्फोडियं पक्खोडियं निर्झाटितमित्यर्थः। परभाश्रो सुरतम्॥ यथा।

> रइपप्फोडिय परभायलुद्ध वेसाइ देसु दोणारे।
> पंच वि पण[7]वण्णसमे पंचा[8]वण्णं पि मा खु पंचसमं ॥३०॥ (२७)

पडियल्लिपविरइया तुरिए पुण्णम्मि पडिहत्थपोणियया।
पडिखंधं पडिखंधो जलवहणे मत्थयम्मि [9]पवरंगं ॥२८॥

पडियल्ली तथा पविरइश्रो त्वरितः। पडिहत्थो तथा पोणिश्रो पूर्णः। पडिखंधं पडिखंधो जलवहनम्। जलमुह्यतेऽनेनेति जलवहनं। इत्यादि। अन्ये जलवाहमाहुः। पवरंगं शिरः। उत्तमाङ्गवत् शिरोवाचकत्वेन नायं कवीनां रूढ इति देश्येषु निबद्धः॥ यथा।

> अणपडियल्लि पविरइयं अपोणिए कुण जलेण पडिहत्थे।
> पडिखंधे पडिखंधीणिउत्त किं कंडुएसि पवरंगं ॥३१॥ (२८)

---

1 AB पह्ल°. 2 A °णो जण्णं B °णोज्जं. 3 A °वा मि मिगी B °वा ति मिगी.
4 A °क्खाय B °क्खायए. 5 AB °वन्नपन्नवन्ना. 6 AB °वन्ना. 7 AB °वन्नस°.
8 AB °वन्नं. 9 AB पत्तरं°.

णगरम्मि पइट्ठाणं रुक्खे पसुहत्तपरसुहत्ता य ।
पाणियणिग्गमणम्मि [1]य परिहालो परिहलाविओ चेय ॥२९॥

पइट्ठाणं नगरम् । पसुहत्तो तथा परसुहत्तो वृक्षः । परिहालो तथा परिहलाविओ जलनिर्गमः ॥ यथा ।

मल्हिकप्पपरसुहत्तय [2]गुरुभुअपसुहत्त तुह पइट्ठाणे ।
घरपरिहलाविया करिमदपरिहा[3]लेहिं हुंति अप्फुण्णा ॥३२॥

अत्र पंगुरणं प्रावरणमिति प्रावरणशब्दभवत्वान्नोक्तम् । तथा । पज्जरइ कथयति । पव्वायइ म्लायति । पल्हत्थइ विरेचयति । पलावइ नाशयति । पणामइ अर्पयति । पयरइ पम्हुहइ स्मरति । पयल्लइ प्रसरति । पहल्लइ घूर्णते । पमाडइ मृद्नाति । पड्डुहइ क्षुभ्यति । पच्चारइ उपालभते । [4]पच्चड्डइ पच्छंदइ पदअइ गच्छति । पल्लट्टइ पल्हत्थइ पर्यस्यति । पउलइ पचति । पज्झरइ पच्चडइ क्षरति । इत्येते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (२८)

पणअत्तियं पयडिए इत्थीपणए पणामणिया ।
परिवारिओ [1]य घडिए पु[5]लोअणे पसवडक्कं च ॥३०॥

प[6]णअत्तियं प्रकटितम् । पणामणिया स्त्रीषु प्रणयः । परिवारिओ घटितः । पसवडक्कं विलोकनम् ॥ यथा ।

तीए रइसव्वस्सं प[6]णअत्तियपसवडक्कलोलाए ।
कह लहसि णिट्ठुरक्खर अणपरिवारियपणामणिओ ॥३३॥ (३०)

पव्वइसिक्खं वालमयकंडए तरुणियाइ पडुजुवई ।
चिरसुयमहिसो परिहारिणी [4]य पडि[7]अज्झओ उवज्झाए ॥३१॥

---

1 C च. 2 AB गुरुलुच°. 3 C °लेहिं. 4 AB पच्चड्ड°.
5 AB °लोयणं. 6 AB °णयत्ति°. 7 AB °अज्झओ.

पव्वइसिअं वालमयकण्डकम्। पडुजुवई तरुणी। परिहारिणी चिरप्रसूता महिषी। पडिअज्झओ उपाध्याय:॥ यथा।

पडिअज्झय तुह सीसो परिहारिणिदुद्धपाणदुल्ललिओ।
पडुजुवईण णिमित्तं पव्वइसेआइ गुंफेइ ॥३४॥ (३१)

प[1]डिएल्लिओ कयत्थे भग्गे पडिरंजियं चेय।
पज्जुणसरमुच्छुसरिसतिणम्मि पडिअंतओ [2]य कम्मयरे ॥३२॥

प[3]डिएल्लिओ कृतार्थ:। पडिरंजियं भग्नम्। पज्जुणसरं इक्षुसदृशं तृणम्। पडिअंतओ कर्मकर:॥ यथा।

पडिरंजियपडिमाए किं रे पडिएल्लियाइ होइ फलं।
प[4]डिअंतय किं दिट्ठो [5]पोलियपज्जुणसराउ उच्छुरसो ॥३५॥ (३२)

पडिसारियं सुमरिए परिल्लवासो [2]य अमुणिअगइम्मि।
वम्मीअयम्मि पडिलग्गलं वसंतम्मि पउमलओ ॥३३॥

पडिसारियं स्मृतम्। परिल्लवासो अज्ञातगति:। पडिलग्गलं वल्मीकम्। पउमलओ वसन्त:॥ यथा।

हिंडसि परिल्लवासो पउमलए सुहय कत्थ जं तीए।
पडिलग्गलं व अरई पडिसारियतग्गुणाइ [6]वड्ढेइ ॥३६॥ (३३)

पवहाइयं [7]पयट्टे पडिपिंडियमवि पवुड्ढम्मि।
पच्चवलोक्को पाडच्चरो [2]य आसत्तचित्तम्मि ॥३४॥

पवहाइयं प्रवृत्तम्। पडिपिंडियं प्रवृद्धम्। पच्चवलोक्को तथा पाडच्चरो आसक्तचित्त:। [8]चौरवाची तु पाटच्चरशब्दभव:॥ यथा।

पाडच्चरा तए सा पच्चवलोक्को तुमं सुहय तीए।
[9]असीसं पवहाइयरसाण पडिपिंडिओ च्चिय सिणेहो ॥३७॥ (३४)

---

1 AB °डिपेल्लि°. 2 C च. 3 AB °डिपल्लि°. 4 AB °डियंत°. 5 C पोडिच°.
6 AB वड्ढेइ. 7 AB पवइ. 8 C चोर°. 9 AB असीसं.

पं[1]थुच्छुहणी जा सासुराउ आणिज्जए वहू पढमं ।
पचुच्छुहणी पढमसुरा गुज्झहरे पलोट्टजीहो [2]य ॥३५॥

पं[1]थुच्छुहणी श्वशुरकुलात्प्रथममानीता वधूः । प[3]चुच्छुहणी नवसुरा । पलोट्टजीहो रहस्यभेदी ॥ यथा ।

ण हु महुपचुच्छुहणी पिज्जइ ता कह पलोट्टजीहा हं ।
इय कु[4]लपंथुच्छुहणी सासुयग[5]इपुच्छिराण कुप्पेइ ॥३८॥

अत्र पडियम्भियं मण्डितमिति प्रतिकर्मितशब्दभवमिति नोक्तम् । परिवाडइ घटयति । परिवालइ वेष्टयति । परिहट्टइ मृद्नाति । प[6]रिअल्लइ परिअलइ गच्छति । प[7]रिअंतइ श्लिष्यति । परिसामइ शाम्यति । इति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (३५)

पयलायभत्तपरियट्टलिया मोरप[8]रिक्खिसोसु ।
कलकलिए पत्थरभल्लियं पडिणियंसणं च णिसिवत्थे ॥३६॥

पय[9]लायभत्तो मयूरः । परियट्टलियं परिच्छिन्नम् । पत्थरभल्लियं कोलाहलकरणम् । पडिणियंसणं रात्रौ परिधेयवस्त्रम् ॥ यथा ।

पयलायभत्तसण्हय तोइ पडिणियंसणं इहाणेसि ।
पत्थरभल्लियमच्छउ परियट्टलिओ सि चि[10]त्तेणं ॥३९॥ (३६)

परि[11]हारइत्तिया रिउमईइ चूलाइ पासिपिच्छीओ ।
पारी दोहणभंडे पाओ चक्के दिसाइ पाली [2]य ॥३७॥

परि[11]हारइत्तिया ऋतुमती । पासी तथा पिच्छी [12]चूला । पारी दोहनभाण्डम् । पाओ रथचक्रम् । पाली दिक् ॥ यथा ।

पारो[13]हत्थो पाअंतरिओ पालोउ किं णियसि गोव ।
चलपासिय तुह पिच्छिं लुणेमि परिहारइत्तियं महसि ॥४०॥ (३७)

---

1 AB °थुच्वह°. 2 C च. 3 A °चुच्छह°. 4 AB °लपचुच्छुह°.
5 AB °इपत्थिरा° 6 AB °रिअल्ल°. 7 AB °रियंत°. 8 AB °रिच्छिसोसु.
9 AB °लायय°. 10 C °त्तेण. 11 AB °हारिइ°. 12 C चूडा. 13 AB °हत्थेपाअ°.

पावो सप्पे सवचे पाणो पाणा[1]अओ [2]य पुणई [2]य ।
णयणम्मि पायलं पाउयं हिमे पारयं सुराभंडे ॥३८॥

पावो सर्पः । पाणो पा[3]णाअओ पुणई इत्येते त्रयः श्वपचार्थाः । पायलं चक्षुः । पाउयं हिमम् । पारयं सुराभाण्डम् ॥ यथा ।

पारयहत्थो पाणो पा[4]णाअयवाडयम्मि पुणइजुओ ।
पाउयपावयभीओ रत्तीए रत्तपायलो गाइ ॥४१॥ (३८)

पाडुंको वणिसिवियाइ पाइयं तुंडवित्थारे ।
पाणड्डो रच्छाए पाडुच्ची तुरयमंडणए ॥३९॥

पाडुंको व्रणिशिविका । पाइयं वदनविस्तारः । पाणड्डो रथ्या । पाडुच्ची तुरगमण्डनम् ॥ यथा ।

तुह विरहे पाडुं[5]कीजोग्गा सा पाइयं ण पावेइ ।
मलहसि पाणड्डोसुं तुमं तु पाडुच्चियहयएहिं ॥ ४२॥ (३९)

पायडमंगणए तह पामद्दा पाय[6]धन्नमलणम्मि ।
[7]हत्थजुयलप्पहारे पाणालो पाहुणं च विक्केज्जे ॥४०॥

पायडं अ[8]ङ्गणम् । पामद्दा पादाभ्यां धान्यमर्दनम् । पाणालो हस्तद्वयप्रहारः । पाहुणं विक्रेयम् ॥ यथा ।

खल[9]पायडपामद्दं मोत्तुं पाहुण[10]रइत्थिमालविरो ।
पाणालीइ हणिज्जइ हलिओ पिट्ठागयाइ जायाए ॥४३॥ (४०)

---

1 AB °णओ. 2 C च. 3 AB °णायओ. 4 AB °णायय°.
5 AB °को जाया सा. 6 AB °धन्न°. 7 A हेत्थजय° B हत्थजय°.
8 C °ङ्गनम्. 9 A °पाई पा°. 10 AB °रएत्थि°.

पारंकं सुरमाणयभंडे मग्गीकयम्मि पाउक्कं ।

पाउग्गो सब्भे पासणिश्रो पासाणिश्रो [1]य सक्खिम्मि ॥४१॥

पारंकं सुरामानभाण्डम् । पाउक्कं मार्गीकृतम् । पाउग्गो सभ्यः । पासणिश्रो तथा पासाणिश्रो साक्षी ॥ यथा ।

> [2]पासणिया खु पमाणं भण्णइ पासाणि[3]एहिं दिव्वं पि ।
> पारंकयसंखभमि इय पाउ[4]ग्गेहिं पाउक्कं ॥४४॥

अत्र पामरो कुटुम्बीति संस्कृतसमः । पाहुडं प्राभृतमिति प्राभृतशब्दभ[5]वम् । तथा पाडिक्कं पा[6]डिएक्कं प्रत्येकमिति शब्दभवौ । पारइ शक्नोति । पासइ पश्यति । एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । (४१)

पाउग्गिश्रो [1]य सहिए खलो[7]णजुत्ताइ पाडिसिरा ।

पाडुहुश्रो पडिहूए मालाए पारि[8]हत्थी [1]य ॥४२॥

पाउग्गिश्रो सभिको । द्यूतकारयिता । अन्ये तु सहियं सोढमाचक्षते । यदाह । पाउग्गिश्रोऽपि [9]सोढः ॥ पाडिसिरा खलीनयुक्ता । पाडुहुश्रो प्रतिभूः । पारि[8]हत्थी माला । पाडि[8]हत्थी शिरोमाल्यमित्यन्ये ॥ यथा ।

> पाउग्गिय सारविउं पाडिसिरामणियपारि[8]हत्थीश्रो ।
> पाडुहुयं पुण मग्गसि किमिस पडिहाइ तुह णाश्रो ॥४५॥ (४२)

पाउरणो कवचे पासावयपारावरा गवक्खम्मि ।

जो पिउहरा पइहरं णेइ वहुं पाडि[10]अज्झो सो ॥४३॥

पाउरणो कवचम् । पासावश्रो तथा पारावरो गवाक्षः । पाडिअज्झो यः पितृगृहात्पतिगृहं वधूं नयति ॥ यथा ।

> पासावयप्पइट्ठो वड्ढइ पारावरोवविट्ठाए ।
> [11]रोमुग्गमपाउरणोइ पा[12]डिअज्झो हुश्रो मलयपवणो ॥४६॥ (४३)

---

1 C च. 2 AB पासाणि°. 3 C °एहि. 4 C °ग्गे हि. 5 AB °व.
6 AB °डिचक्कं. 7 AB °खलणइ. 8 C °हत्थी. 9 AB सोढा. 10 AB °डियज्झो.
11 C रोमोग्ग°. 12 AB °डियज्झो.

णायव्वा वीसामम्मि पाडिअग्गो [1]य पारुअग्गो [1]य ।
पारंपरो णिसिअरम्मि पा[2]रुअल्लो पहुंकम्मि ॥४४॥

पाडिअग्गो तथा पारुअग्गो विश्रामः । पारंपरो राक्षसः । पारुअल्लो पृथुकः ॥ यथा ।

रे हलिय पाडिअग्गं कुण इणिहमपा[3]रुअग्गदाढ तुमं ।
पारं[4]परु व्व तित्तिं ण [5]मखसे पारुअल्लअसणम्मि ॥४७॥ (४४)

पालीहम्मं च वई मालीकयमाहु पारुहल्लं च ।
पालीबंधो [1]य सरे पायप्पहणो [1]य कुक्कुडए ॥४५॥

पालीहम्मं वृतिः । पारुहल्लं मालीकृतम् । पालीबंधो तटाकः । पायप्पहणो कुक्कुटः ॥ यथा ।

लंघइ जलहिं गरुडो पालीबंधं च पारुह[6]ल्लोम्मिं ।
पायप्पहण तुमं पुण पालीहम्मं वि फुडसि दुक्खेण ॥४८॥ (४५)

पाडलसउणो हंसे पिणद्धो खामा जले [7]पिव्वं ।
पिंचू पिक्ककरीरे पिल्लहं लहुपक्खिरूअम्मि ॥४६॥

पाडलसउणो हंसः । पिणद्धो क्षामा । [7]पिव्वं जलम् । पिंचू पक्वकरीरम् । पिल्लहं लघुपक्षिरूपम् ॥ यथा ।

[8]पाडलसउणयपिल्लहय तुमयं मरुमण्डलम्मि मा वच्च ।
तत्थ अपिव्वो पिंचुअमित्तफले होसि पिण्द्धतणू ॥४९॥ (४६)

---

1 C च. 2 AB °रुयल्लो. 3 AB °रुयग्ग°. 4 C °परो व्व. 5 AB मन्नसि.
6 AB °ल्लोम्मि. 7 A पिव्व B पिव्वं. 8 AB omitted the whole verse.

पिंडी य मंजरीए [1]पिरिडी सउ[2]लीइ पिच्छिली लज्जा ।
पिहुलं पिंसुलिपिंक्कोलीओ मुहपवणभरियतिणवज्जे ॥४७॥

पिंडी मञ्जरी । पिरिडी शकुनिका । पिच्छिली लज्जा । पिहुलं पिंसुली पिंक्कोली त्रयोऽप्येते मुखमारुतापूरिततृणवाद्यवाचकाः ॥ यथा ।

रमिरं पिहुलेण समं पिंक्कोलिसु[3]हीहिं पिंसुलिकराहिं ।
पिं[4]डीहिं प[5]लोइंतो अपिच्छिलीपिरिडिलोल किं मइसि ॥५०॥ (४७)

पियणं दुद्धे आणाइ पिणाई दाडिमम्मि पिंडीरं ।
उण्णापिपीलियाए य पिप्पडा मक्कडम्मि पिंगंगो ॥४८॥

पियणं दुग्धम् । पिणाई आज्ञा । पिंडीरं दाडिमम् । पिंडरयं इत्यन्ये । पिप्पडा ऊर्णापिपीलिका । पिंगंगो मर्कटः ॥ यथा ।

लिह पिंडीरं पियणं पिएसु मा कुणसु पिप्पडासंकं ।
जाव पिणाइं दिंतो पिंगंगमुहो ण एइ धणिभट्टो ॥५१॥ (४८)

बलकारम्मि पिणाओ [6]पिअमा फलिणीइ पिंजियं विहुए ।
पिलणं पिच्छिलदेसे सही पिडच्छा गुदम्मि [7]पिट्टंतं ॥४९॥

पिणाओ बलात्कारः । [8]पिअमा फलिनी । पिंजियं विधुतम् । पिंजिययं इत्यपि । पिलणं पिच्छिलो देशः । पिडच्छा सखी । [7]पिट्टंतं गुदः ॥ यथा ।

[9]पिअमासामाइ इमाइ एस उअ पिंजिओ पिणायपरो ।
पुरओ वि पिडच्छाणं [10]पिट्टंतभरेण पडइ पिलणम्मि ॥५२॥

अत्र पिहडो पिठरः । पिउच्छा पितृष्वसा । इति शब्दभवौ । तथा पिज्जइ पिबतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ (४८)

---

1 AB पिरडी. 2 AB °लीय. 3 C °हीहि. 4 C °डीहि. 5 A °लोयंतो.
6 AB पिइमा. 7 C पिट्टंतं. 8 AB पियमा. 9 AB पियमा°. 10 C पिट्टंत°.

[1]पिंजरुडो भेरुंडे जंकिंचिप्पढिययम्मि पिप्पडियं ।
[2]तणुए पिहोअरो पंकसुरे पिट्ठखउरा य [3]पेंढा य ॥५०॥

पिंजरुडो भेरुण्डः। वदनद्वयोपेतो भारुण्डाख्यः पक्षी। पिप्पडियं यत्किंचित्पठितम्। पिहोअरो तनुः। अत्र पिहुरोमो मीन इति पृथुरोमशब्द-भवः। पिसुणइ कथयतीति धात्वादेशे[4]पूक्त इति नोक्तः। पिट्ठखउरा तथा पेंढा कलुषा सुरा॥ यथा।

पिंजरुडो व्व दुव[5]यणो पेंढामत्तो सि पिट्ठखउर[6]पिअ।
सा तुह विरहुम्मत्ता पिहोअरा पिप्पडइ णिच्चं ॥५३॥ (५०)

पियमाहविपीणा पिक्किचउरंसा पीढमुच्छुजंतम्मि ।
पीई तुरए पीलुट्ठ[7]पीडरइया य डड्ढचोरवहू ॥५१॥

पियमाहवो कोकिला। पीणं चतुरस्रम्। पीढं इक्षुनिपीडनय[8]न्त्रम्। पीई तुरंगमः। पीलुट्ठं प्लुष्टम्। पीवलं पीतमिति तु पीतशब्दभवम्। पीडरई चोरभार्या॥ यथा।

पीणउरपीइरोहे पीढठिया [9]पिक्खिऊण पीडरई।
पियमाहविकालमुही पीलुट्ठं [10]मसाए [11]पल्लिं ॥५४॥ (५१)

पुंडे वच्चत्थे पुंढो गत्ते पिउ[12]सियाय पुप्फा य ।
पुत्थं मिउ मेले पुंपुअं च पुव्वाडपुप्पुआ पीणे ॥५२॥

पुंडे इतिशब्दो व्रजेत्यस्मिन्नर्थे। [13]पुंढो गर्त्तः। पुप्फा पितृष्वसा। पुत्थं पुं[14]पुअं संगमः। पुव्वाडं तथा पुप्पुअं पीनम्॥ यथा।

पुव्वाडखंध [15]पुप्पुअभुज पुत्थालाव [16]असमो पुंडे।
णा महइ पुं[17]पुअमम्हं पइपुप्फा [18]पुंढ[19]समगत्ता ॥५५॥ (५२)

---

1 AB पिंजुरु°. 2 B omitted from तणए to यत् किंचित्. 3 A पेंढा.
4 AB °घूक्ताविति नोक्तौ. 5 A °वणा. 6 C °पिआ. 7 AB °लुडपी°. 8 AB °न्तं पील्°.
9 A पिक्खेऊ°. 10 AB मस्सए. 11 B पल्लि. 12 C °सिआर. 13 AB पुंडो.
14 AB °पुयं. 15 AB पुप्फुय पु°. 16 AB असमो. 17 AB °पुयम°. 18 A पुंडस°. 19 B°समाग°.

तरुणम्मि पुअंडो पेंडओ अ पवरे पुरिल्लो अ ।
असईए पुंआ[1]ली पुं[2]सवत्तं पमोअहियवत्थे ॥५३॥

पुअंडो तथा पेंडओ तरुणः । पेंडओ षण्ड इत्यन्ये । पुरिल्लो प्रवरः । पुंआली असती । पुंसवत्तं प्रमोदहृतवस्त्रम् ॥ यथा ।

पुंआलिपुंसवत्तं पुरि[3]ल्लपेंडय तुमं परिहिऊण ।
मल्हसु पुअंडमउझे सुहयत्तणगव्विओ कि[4]मम्हेहिं ॥५६॥

अत्र पुक्खरो सारस इति पुष्करशब्दभवः । पुंछइ पुंसइ पुसइ मार्ष्टि । पुलोइ पश्यति । इति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (५३)

पुडइ्य पुंडइया तह पेरुल्लोपेंडवाल[5]पेंडलिया ।
पिंडीकए [6]पुआइणिपूयाओ पुणा पिसायगहियाए ॥५४॥

पुडइयं पुंडइयं पेरुल्लो [7]पेंडवालं पेंडलियं एते पञ्च पिण्डीकृतार्थाः । पिंडलइयं इत्यपि । पुं[8]आइणी तथा पूआ पिशाचगृहीता । पुआइणी उन्मत्ता दुःशीला चेत्यन्ये ॥ यथा ।

पुंडइया पेरुल्लोसहा पुडइयअपेंडवालकचा ।
अपुआइणी वि पूय व्व तुहारिवहू रुअंति पेंडलियं ॥५७॥ (५४)

पुरुहूओ घूए पुं[9]डइणी य णलिणी पुलासिओऽग्गिकणे ।
असुरे पुरिल्लदेवो उक्कंठाए य पुरुपु[10]रिआ ॥५५॥

पुरुहूओ घूकः । पुडइणी नलिनी ; संस्कृते तु पुटकिनीशब्दं केचिदेव निबध्नन्ति । पुलासिओ अग्निकणः । पुरिल्लदेवो असुरः । पुरुपुरिआ उत्कण्ठा ॥ यथा ।

पुरुहूअपिए काले पुरिल्लदेवारिविरहिया राही ।
मयणपुलासियतत्ता पुडइणिसयणे करेइ पुरुपु[11]रिअं ॥५८॥

अत्र पुलअइ पश्यतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (५५)

---

1 C °ली अपु°. 2 AB °सवत्तप°. 3 AB °ल्लपेड°. 4 °ति मा°.
5 AB °पेंडुलि°. 6 AB पुआवणि°. 7 AB पेंडुवा°. 8 AB °आवणी.
9 A °डणी. 10 AB °रिया. 11 AB °रियं.

आसीइ पुरिल्लपहाणा पूणी पिचुलया करी पूणो ।
पूरी वायगभंडे [1]पूग्रं दहियम्मि पूरणं सुप्पे ॥५६॥

पुरिल्लपहाणा अहिदंष्ट्रा । पूणी तूललता । यन्मध्यात्सूत्रतन्तुर्निःसरति । पूणो हस्तो । पूरो तन्तुवायोपकरणम् । पूग्रं दधि । पूरणं शूर्पम् ॥ यथा ।

[2]पूग्रअपूरीपूरणपूणीहिं जे जिग्रंति ते वि वरं ।
खुत्तपुरिल्लपहाणो मरसि ग्रलं गारुडिग [3]णरपूण ॥५८॥ (५६)

पू[4]रोढी कज्जवए पूंडरिग्रं पेसणं च कज्जम्मि ।
पेल्लियमवि पीडियए पेयालं पेज्जलं पमाणम्मि ॥५७॥

पू[4]रोढी अवकरः । पू[5]डरिग्रं तथा पेसणं कार्यम् । पेल्लिग्रं पीडितम् । पेग्रालं तथा पेज्जलं प्रमाणम् ॥ यथा ।

पू[6]रोढिमपेग्रालं पेसणग्रणहिज्ज [7]घल्लसु सखेत्ते ।
दारिद्दपे[8]ल्लिय अपेज्जलकणि[9]सेहिं जइ अत्थि [10]पूंडरिग्रं ॥६०॥ (५७)

पेरिज्जं साहिज्जम्मि [11]पेच्छग्रो दिट्ठमित्तग्रहिलसिरे ।
पिच्छम्मि पेहुणं पेंडलो रसे गोवयम्मि पेंडारो ॥५८॥

पेरिज्जं साहाय्यम् । पेच्छग्रो दृष्टमात्राभिलाषी । पेहुणं पिच्छम् । पेंडलो रसः । यदाह गोपालः । पेहुणपेंडलशब्दौ पिच्छे च रसे च बोद्धव्यौ । पेंडलो अरस इति तु अकारप्रश्लेषो मूढानाम् । पेंडारो गोपः । पेंडारो महिषीपाल इति देवराजः ॥ यथा ।

सिहिपेहुणावयंसो पीणो पयपेंडलेण पेंडारो ।
वम्महकयपेरिज्जो भत्तयहारीण पेच्छग्रो जाग्रो ॥६१॥ (५८)

[12]पेंडोलीपेरणपेंडधवा कीलोद्धठाणखग्गेसु ।
पेडइग्रो कणवणिए पेसणयारी ग्रदूइए ॥५६॥

---

1 AB पूवं. 2 AB पूयग्रपूणीपू°. 3 AB नर°. 4 C °रोहो. 5 AB °डरीग्रं.
6 C °रोहिम°. 7 A घल्ल°. 8 AB °ल्लियग्रपे°. 9 C सेहि. 10 AB पुंड°.
11 AB पेहग्रो. 12 A पेडो°.

[1]पेंडोली क्रीडा। पेरणं ऊर्ध्वस्थानम्। अत्र। पेच्छइ पश्यति। पेल्लइ क्षिपति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। पेंडधवो खड्गः। अत्र। पेंडवइ प्रस्थापयति। अयं धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। पेडइओ कणादिविक्रेता वणिक्। पेसणयारी दूती॥ यथा।

पेडइयधयपेंडोलिलंपडो पेरणं कुणसि कीस।
ण विणा पेसणयारिं हवंति क[2]ज्जाइं पेंडधवहत्य॥६२॥ (५८)

पोट्टं उअरे पोच्चं सुकुमारे जूहणायगे पोंडो।
काचम्मि होइ पोत्ती गामपहाणम्मि पोयाओ॥६०॥

पोट्टं उदरम्। पोच्चं सुकुमारम्। पोंडो यूथाधिपतिः। पोत्ती काचः। पोयाओ ग्रामप्रधानः॥ यथा।

तं पोच्चं तणुपोट्टं मेल्लिय पोयायपोंड णियघरिणिं।
हालियमहिलं एयं रमसि ण तं मुणसि पोत्तिमणिभेयं॥६३॥(६०)

दुत्यम्मि पोसिओ पो[3]णिया सुत्तभरियम्मि तक्कुम्मि।
पोअंडो मुक्कभयम्मि पोउआ करिसअग्गिम्मि॥६१॥

पोसिओ दुःस्थः। पोणिया सूत्रभृ[4]त्तर्कुः। पोअंडो मुक्तभयः। षण्ढ इत्यन्ये। पोउआ करीषाग्निः॥ यथा।

हालियजालियपो[5]उअधूमं दट्ठूण पोणियं [6]चइअ।
पोसियघरिणी छेत्तं उअ पोअंडा णिसाइ [7]अहिसरइ॥६४॥ (६१)

[8]पोआलो वसहे पोअंतो सवहम्मि पोत्तओ विसणे।
पोलियपोहणपोरच्छा सोणियलहुयमच्छपिसुणेसु॥६२॥

पोआलो वृषभः। पोअंतो शपथः। पोत्तओ वृषणः। पोलिओ शौनिकः। पोहणो लघुमत्स्यः। पोरच्छो दुर्जनः॥ यथा।

---

1 A पेडी.° 2 C °ज्जाइ. 3 C °णिआ य सु°. 4 C °भृत्तर्कुः. 5 AB उयधू°.
6 AB चयइ. 7 AB चास°. 8 AB पोयालो. 7 C सौनि°.

तं रे पोहणगंधिं सपोत्त[1]पोआलउ व्व रमि[2]ऊणं ।
पारक्ककम्म पोलिय इण्हिं पुण कुणसि पोअंते ॥६५॥ (६२)

पोइयपोअइया णि[3]इयरिलया पोइओ य कंदुइए ।
पोलच्चा खेडियभू कुसुंभरत्तम्मि पोम[4]रयं ॥६३॥

पोइया तथा पोअइया निद्राकरी लता। पोइओ कान्दविकः। खद्योत इत्यन्ये। पोलच्चा खेटितभूमिः। पोमरं कुसुम्भरक्तं वस्त्रम्। अत्र पोक्कइ व्याहरतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ यथा।

पोइयचुंटणमिसओ पोअइयवणम्मि पोइयघरिल्ली।
पोलच्चखेत्तकंठे सुपोमरा पेच्छ अहिसरइ ॥६६॥ (६३)

॥ अथानेकार्थाः ॥

दरियक्खमेसु पक्को पत्तणमिसुफलपुंखेसु ।
पइयं भच्छियचक्केसु [5]पप्फुअं दीहउड्डियंतेसु ॥६४॥

पक्को दृप्तः समर्थश्च। पत्तणं बाणस्य फलं पुङ्खश्चेति द्व्यर्थम्। पइयं भर्त्सितं रथचक्रं च। [5]पप्फुअं दीर्घमुड्डीयमानं च ॥ (६४)

वइजवणेसु पडिल्ली पउणो वणरोहणियमभेएसु ।
अइसोहंते भग्गे पिअंवए पक्कणो चेअ ॥६५॥

पडिल्ली वृतिस्तिरस्करिणी च। पउणो व्रणरोहो नियमभेदश्चेति द्व्यर्थः। पक्कणो अतिशयशोभमानो भग्नः प्रियंवदश्चेति त्र्यर्थः ॥ (६५)

णायरसविरलमग्गेसु पइट्ठो गणगुहासु पब्भारो ।
कोकिलजारेसुं पंसुलो पउत्थं घरप्पवसिएसु ॥६६॥

1 AB °पोआल°. 2 C °ऊण. 3 AB °इयरि°. 4 AB °रयं. 5 AB पपुअं. 6 C °घप्परी°.

पइट्ठो ज्ञातरसो विरलं मार्गश्चेति त्र्यर्थः। पब्भारो संघातो गिरिगुहा च। पंसुलो कोकिलो जारश्च। पउत्थं गृहं प्रोषितं च॥ (६६)

वइविवरे तह मग्गे दुस्सीले कंठदीणारे।
कंठच्छिद्दम्मि तहा य दीणणाए पएरो य॥६७॥

पएरो वृतिविवरं मार्गो दुःशील: कण्ठदीनाराख्यभूषणभेद: कण्ठे विवरं दीननादश्चेति षडर्थः॥ (६७)

[1]लहुपिढरम्मि पडुल्लं तह चिरकालप्पसूयम्मि।
पत्तट्ठो णायव्वो बहुसिक्खियसुंदरेसुं च॥६८॥

पडुल्लं लघुपिठरं चिरप्रसूतं च। पत्तट्ठो बहुशिक्षित: सुन्दरश्च॥ (६८)

असहणसमत्थएसुं च पच्चलो पक्कणो चेअ।
पव्वज्जो णहसरसिसुमिएसु गणसत्थरेसु पत्थारो॥६९॥

पच्चलो यथा पक्कणो असहन: समर्थश्चेति द्वावपि द्व्यर्थौ। पव्वज्जो नख: शरो बालमृगश्चेति त्र्यर्थः। पत्थारो निकर: प्रस्तरश्च॥ (६९)

कप्पासे सेए पलसं पीडियपडिअभीरुसु परद्धं।
पड्डत्थी बहुदुद्धाए पारोहणरिणीए य॥७०॥

पलसं कर्पासफलं स्वेदश्च। परद्धं पीडितं पतितं भीरु चेति त्र्यर्थम्। पड्डत्थी बहुदुग्धा दोह[2]नकारिणी चेति त्र्यर्था। अत्र प[3]रीइ भ्रमति क्षिपति चेति धात्वादेशेषू[4]क्तमिति नोक्तम्॥ (७०)

---

1 A लिहु°. 2 C °नहारि°. 3 AB °रीषइ. 4 AB °क्त इति नोक्त:.

पइरिक्कं च विसाले एगंते तह य [1]सुसाम्मि ।
परि[2]हत्थं पडु[3]मन्नूसु भीयभग्गेसु पडिसिद्धं ॥७१॥

पइरिक्कं विशालमेकान्तं शून्यं चेति त्र्यर्थम् । परि[2]हत्थं पटुर्मन्युश्च । पडि-सिद्धं भीतं भग्नं च ॥ (७१)

पयलाओ हरसप्पेसु परिब्भंतो णिसिद्धभीरूसु ।
[4]दाथायट्ठीमहिसीसु प[5]यट्ठणिपारि[6]हट्टीओ ॥७२॥

पयलाओ हरः सर्पश्च । परिब्भंतो निषिद्धो भीरुश्च । द्वाःस्था प्रतीहारी । आकृष्टिराकर्षणम् । महिषी सामान्योक्तापि चिरप्रसूतेह गृह्यते । एषु द्वाःस्थादिषु त्रिष्वर्थेषु प[7]यट्ठणिपारिहट्टिशब्दौ । यदाह गोपालः । प[7]यट्ठणी स्यात् प्रतीहारी । आकृष्टिः परिहट्टी प[7]यट्ठणी चेति विज्ञेया । द्वाःस्था च पारिहट्टी आकृष्टिः पारिहट्टी स्यात् ॥ इति च । गोकुलप्रकरणे देवराजस्त्वाह । परिहारिणी प[7]यट्ठणिपडिच्छिया पारिहट्टीए ॥ (७२)

वइमुक्खेसु परि[8]अडो पहेणयं लाहणोसवेसुं च ।
पडुआलियं पडूकयपरिताडियधारिएसुं च ॥७३॥

[9]परिअडो वृतिर्मूर्खश्च । पहेणयं भोजनोपायनमुत्सवश्च । अत्र पव्वालइ प्लावयति छादयति च । पयलइ शिथिलीभवति लम्बते च । [10]पम्हुसइ विस्मरति प्रम्रशति प्रमुष्णाति च । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः । पडुआलियं पटूकृतं ताडितं धारितं चेति त्र्यर्थम ॥ (७३)

---

1 AB सुन्नम्मि. 2 C °हत्थं. 3 AB °मन्नूसु. 4 AB दात्थायट्ठीम°. 5 AB °यट्ठणि°.
6 AB °हट्टीओ. 7 AB °यट्ठणी. 8 AB °रियडो. 9 A परिय° B पडिय°. 10 AB पम्हस°.

परिहुत्त[1]वड्ढवियपालिएसु पडिअग्गिअं चेय ।
पविरंजिओ य भग्गिओ सिणिद्धए कयणिसेहे य ॥७४॥

पडिअ[2]ग्गिअं परिभुक्तं वर्धापितं पालितं चेति त्र्यर्थम् । पडिअ[2]ग्गिअं अनुव्रजितमिति तु अनुव्रजिधात्वा[3]देशसिद्धम् । पविरंजिओ स्निग्धः कृतनिषेधश्च । पविरंजिओ भग्न इति तु भञ्जिधात्वादेशसिद्धः ॥ (७४)

सरहे वग्घम्मि य पक्कसावओ पासमच्छिवि[4]रूवेसु ।
पालो संडिकजुण्णेसु भत्तउच्छू सु पाऊ अ ॥७५॥

पक्कसावओ शरभो व्याघ्रश्च । पासं अक्षि विरूपं च । दन्तकुन्तयोरपि पासं इच्छन्त्यन्ये । पालो शौण्डिको जीर्णश्च । पाऊ भक्तमिक्षुश्च । स्वार्थे के पाउयं इत्यपि ॥ (७५)

चच्चपडुसु पाडुक्को विप्पुअपडिसारएसु पालप्पो ।
हंसे विसेऽम्बुजे पाडलो दुवारतिरिएसु पासल्लं ॥७६॥

पाडुक्को समालम्भनं पटुश्च । पालप्पो विप्लुतः प्रतिसारश्च । पाडलो हंसो वृषभः कमलं चेति त्र्यर्थः । पासल्लं द्वारं तिर्यक् च ॥ (७६)

पुव्वकयकम्मपरिणइआहेडयपीडिएसु पारद्धं ।
तुल्लणिसेहे सरिसे स[5]मुआचारे य पाडिसिद्धी य ॥७७॥

पारद्धं पूर्वकृतकर्मपरिणाम आखेटकः पीडितश्चेति चत्र्यर्थम् । पाडिसिद्धी स्पर्धा सदृशः समुदाचारश्चेति त्र्यर्थः ॥ (७७)

---

1 C °वड्ढवि°. 2 AB °ग्गिअं. 3 AB °देशे सि°. 4 AB °रुवेसु. 5 AB °मुदाचा°.

[1]पाडुंगोरो विउणो मज्जासत्तम्मि दढवईए य ।
मसउम्मत्तेसुं पिप्पओ य पिचुपूणियासु पिउली य ॥७८॥

[1]पाडुंगोरो विगुणो मद्यासक्तो दृढकृताविष्टना च वृत्तिरिति त्र्यर्थः। यदाह। [1]पाडुंगोरो च वृत्तिर्दीर्घं यस्या विवेष्टनं परितः॥ पिप्पओ मशक उन्मत्तश्च। पिउली कर्पासतूललतिका च॥ (७८)

गंडुतिण[2]चोरिघम्मेसु पिल्लिरो पिप्परो विसे हंसे ।
वज्जविसेसविवण्णेसु पिहंडो वग्घसीहया पुल्ली ॥७९॥

पिल्लिरो ग[3]ण्डुसंज्ञं तृणम् चौरो घर्मश्चेति त्र्यर्थः। पिप्परो वृषभो हंसश्च। पिहंडो वाद्यविशेषो विवर्णश्चेति द्व्यर्थः। पुल्ली व्याघ्रः सिंहश्च॥ (७९)

तरुणोम्मत्तपिसल्लेसु पुयाई वयणविंदुसु [4]पुडिंगं ।
पूसो हालसुगेसुं पेड्डा भित्तीदुवारमहिसीसु ॥८०॥

पुयाई तरुण उन्मत्तः पिशाचश्चेति त्र्यर्थः। पुडिंगं वदनं बिन्दुश्च। पूसो सातवाहनः शुकश्च। पेड्डा भित्तिर्द्वारं महिषी चेति त्र्यर्थाः। केचित् पेड्डशब्देन महिषमाहुः॥ (८०)

खंडवलएसु पेंडं पोओ धवरुक्खलहुअसप्पेसु ।
[5]अस्सिणमासोसव ए अपूअए तह य [6]पोअलओ ॥८१॥

पेंडं खण्डं वलयश्च। धववृक्षो लघुसर्पश्चेति द्व्यर्थः। पोओ बाल इति तु पोतशब्दभवः। पोअलओ आश्विनमासोत्सवोऽपूपश्च। यदाह। भर्त्ता भुङ्क्तेऽपूपं यत्र गृहिण्याः करात्समादाय। आश्वयुजि पोअलओ स उत्सवोऽपूपभेदश्च॥ पोअलओ बालवसन्त इत्यन्ये॥ (८१)

---

1 AB पाडुं°. 2 A °चौरघ°. 3 C °खण्ड°. 4 A पुडिंगं. 5 AB °ए व पूयए. 6 AB पोयल°.

॥ अथ फादिः ॥

फग्गू मह्रुच्छणे फलही ववणी फसुलफंसुला मुक्के ।
फरओ फ[1]लयम्मि य फंसुली य [2]णोमालियाए य ॥८२॥

फग्गू वसन्तोत्सवः । फलही कर्पासः । फसुलो तथा फंसुलो मुक्तः । फरओ फलकः । फंसुली नवमालिका ॥ यथा ।

किं रे फरेसि फरयं फलहीलयहत्थ [3]फंसुलहिरो य ।
फग्गुम्मि फंसुलिघणे खलंति कामफसुला सरा णेत्थ ॥६७॥ (८२)

फलियारी दुव्वाए फसलियफसलाणिया कयविहूसे ।
फंफसओ लयभेए फिक्को हरिसम्मि कारिमे फिप्पं ॥८३॥

फलियारी दूर्वा । फसलिओ तथा फसलाणिओ कृतविभूषः । फंफसओ लताभेदः । फिक्को हर्षः । फिप्पं कृत्रिमम् ॥ यथा ।

फंफसयमालफसलाणिओ [4]अ फलियारियाफसलिओ य ।
फिप्पगहिलो जणाणं विरइय हासं जणइ फिक्किं ॥६८॥ (८३)

फिड्डो वामणए फुक्का मिच्छा केसबंधणे फुंटा ।
फुक्को रजई फु[5]रियं च णिंदिए फुंफुया करीसग्गी ॥८४॥

फिड्डो वामनः । अत्र । फिडइ फिट्टइ भ्रश्यति । एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । फुक्का मिथ्या । फुंटा केशबन्धः । फुक्को रजको । फुरियं निन्दितम् । चलितदीप्तयोस्तु स्फुरितशब्दभवमेव । फुंफुया करीषाग्निः ॥ यथा ।

संकेयफुक्कियहरे फु[6]क्काफिड्डं पियमफुरियफुंटं ।
दट्ठुं विओयफुंफुयतत्ता तरुणी सुहाइ व [7]णिवुड्डा ॥६९॥

---

1 AB °लहम्मि. 2 णामोलि° B णोमोलि°. 3 AB फंसल°. 4 AB उ.
5 B °रिय च. 6 A °क्काफिड्ड' B °क्काफिंडं. 7 AB णिवड्°.

अत्र फुडइ फुट्टइ भ्रश्यतीति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ ॥ (८४)

फुल्लंधुओ अली फूओ लोहारे दलिद्दए फेल्लो ।
माउलवहूइ फेलाया वरुणे फेणवंधफेणवडा ॥८५॥

फुल्लंधुओ भ्रमरः । [1]फूओ लोहकारः । फेल्लो दरिद्रः । फेलाया मातुलानी । [2]फेणवंधो तथा फेणवडो वरुणः ॥ यथा ।

उअ फेलायाइ मुहं फेणवडदिसाइ फेल्लफूयहरे ।
फुल्लंधुओ व्व चुंबइ एस गए फेणवंधदिसमक्के ॥७०॥ (८५)

फेल्लुसणं पिल्लणे उग्गमम्मि फोसो भयद्दवे [3]फोंफा ।
फडमहिभोगफणेसुं फली य लिंगम्मि उसहे य ॥८६॥

फेल्लुसणं पिच्छिलो देशः । फेल्लुस इति पतनार्थः । क्रियाशब्दोऽयम् । स यदा अधिकरणसाधनस्तदा फेल्लुसणं [4]पिच्छिलो देशः । यदा तु भावसाधनस्तदा फेल्लुसणं पतनमुच्यते । एवं च फेल्लुसइ फेल्लुसि[5]जण इत्यादयो द्रष्टव्याः । फोसो उद्गमः । फोओ इत्यन्ये । [6]फोंफा भीषयितुं शब्दः ॥ यथा ।

भूच्छुत्तफोसकाले तरुणिं दट्ठूण करइ तह [7]फोंफं ।
जह फेल्लुसणे खलियं धरेइ धुत्तो णियंवम्मि ॥७१॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

फडं सर्पस्य सर्वशरीरं फणाश्च ।, फली लिङ्गं वृषभश्च ॥ (८६)

जुत्तमलिणेसु फंसणमह सारे थासए य फसलं च ।
फेसो डरसब्भावेसु मुक्कविच्चारिएसु फो[8]इअयं ॥८७॥

---

1 AB पूओ. 2 A फेणवडो तथा फेणवंधो व° B फेणवणो तथा फेणवंधो व°. 3 AB फोफा.
4 AB पेच्छि°. 5 A °जणं. 6 AB फोफो. 7 AB फोफं. 8 AB °इययं.

फंसणं युक्तं मलिनं च। फसलं सारं श्यामकञ्च। अत्र। फंसइ विसंवदति स्पृशति च। फुसइ मार्ष्टि भ्रमति चेति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। [1]फिसो चासः सद्भावश्च। फोइअयं मुक्तं विस्तारितं च॥ (८७)

फोडिययं राईधूमियं च सीहाडूरक्खणविही य।
बंधो भिच्चे बब्भो वद्धे बप्पबलिया सुहडपीणा ॥८८॥

फोडिययं राजिकाधूमितं शाकादि रात्रावटव्यां सिंहादिरक्षाप्रकारश्च॥

॥ अथ वादिः ॥

बंधो भृत्यः। बब्भो वर्धः। बप्पो सुभटः। पितेत्यन्ये। बलिओ पीनः॥ यथा।

> कासणियबंधय तुमं गड्डीए चडय बब्भकम्माइं।
> रे बलियबप्प[2]घरिणिं जंपंतो लहसि झत्ति फलं ॥७२॥ (८८)

बंधोल्लो मेलयए बव्वाडो दाहिणकरम्मि।
बहलं पंके हासम्मि बक्करं बद्दओ य त[3]उवट्टे ॥८९॥

बंधोल्लो मेलकः। बव्वाडो दक्षिणहस्तः। बहलं पङ्कः। बक्करं परिहासः। बद्दओ त्रपुपट्टाख्यः कर्णाभरणविशेषः॥ यथा।

> बव्वाडग्गहणच्छणि बं[4]धुरबंधोल्लयम्मि तुज्झ पिए।
> चलबद्दयाण मयमयबहलियआलोण बक्करं भरिमो ॥७३॥ (८९)

बप्पीहबंभणीओ चाययहाला[5]हलेसुं च।
[6]तुमुले बमालबोला य बव्वरी केसरयणाए ॥९०॥

---

1 AB फोसो. 2 A °घरफिं. 3 AB °उपट्टे. 4 A °धुरबंधुल्ल° B °धुरबंधुल्ल°.
5 AB °हलासुं. 6 B तुम°.

बप्पोहो चातकः। बंभणी स्वार्थे के बंभणिया हाला[1]हलः। बमालो तथा बोलो कलकलः। बव्वरी केशरच[2]ना। बप्पोहबमालबोला दन्त्योष्ठ्यादयः केचिदिच्छन्ते॥ यथा।

[3]सा बंभणि व्व तप्पइ तुह विरहोम्हाइ लुलियबव्वरिया।
बप्पोहबोलघणघणबमालकाले वि णेय णिव्वाइ ॥७४॥ (८०)

उच्छुसमतिणे बरुअं गोकमलेसुं बइल्लबंभहरा।
बलवट्टीबहुराणा सहिअसिधारा सिवाइ बहुरावा ॥९१॥

बरुअं इक्षुसदृशतृणम्। बइल्लो बलीवर्दः। बंभहरं कमलम्। बलवट्टी सखी। व्यायामसहेत्यन्ये। बहुराणा खड्गधारा। बहुरावा शिवा। अत्र ब[4]रुअबलवट्टिशब्दौ दन्त्योष्ठ्यादौ केचिन्निबद्धौ॥ यथा।

कत्युच्छू कत्थ बरुअं बंभहरं कत्थ कत्थ बहुराणा।
[5]बलवट्टी कत्थम्हं बइल्लबहुरा[6]वसइ कत्थ तुमं ॥७५॥ (८१)

बप्फाउलमइउण्हे हठे बलामोडिबलमड्डा।
बहुमुहबालयबाउल्ली खलवणिउत्तपुत्तियासुं च ॥९२॥

बप्फाउलं अतिशयोष्णम्। अबाष्पाकुलेऽपि वृत्तेर्ना[7]यं बाष्पाकुलशब्दभवः। बलामोडी तथा बलमड्डा बलात्कारः। बहुमुहो दुर्जनः। अत्र। बज्जरइ कथयति। बडबडइ विलपति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। तथा बाहिं बहिरिति शब्दभवत्वान्नोक्तम्। बालओ वणिक्पुत्रः। बाउल्ली [8]पाञ्चालिका। अत्र बप्फाउलबाउल्लीशब्दौ केषांचिद्दन्त्योष्ठ्यादौ॥ यथा।

---

1 AB °हला. 2 C °ना ब°. 3 A सो. 4 AB °रुयब°. 5 A बिल°.
6 AB °ब ब°. 7 AB °यं शब्दः ब°. 8 C पञ्चा°.

भमरिसबप्फाउलिया बहुसुह बाउल्लिय व्व तुष्हिक्का ।
ण बलामोडीजोग्गा बालय पेम्मं खु हणइ बलमड्डा ॥७६॥ (८२)

बिग्गाइ[1]बिश्राया जुश्रदो [2]कौड बीलश्रो य ता[3]डंके ।
श्रसणम्मि बीश्रश्रो बीजमलणखलयम्मि बीयजमणं तु ॥८३॥

बिग्गाई । स्वार्थे के बिग्गाइया । तथा [4]बिश्राया यु[5]तौ द्वौ कोटौ । यदाह । यौ कोटौ संलग्नौ भ्रमतो बिग्गाइया ख्यातौ । यस्तु । बिग्गाइया [4]बिषाया । इत्यभिमानचिह्नसूत्रे सति बिग्गाइया चलचित्तेति व्याचष्ट उदाहरति च ॥ यथा ।

[6]जहिमं तिरो वद्दैए गुलुगुंछिय गोविया [7]पुलोएसि ।
बिग्गाइयाइ [8]काहिसि कायं तह कामबाणाण ॥७७॥

इति । स महासाहसिकः । यदभिमानचिह्नेनैव स्ववृत्तावुदाहृतम् ॥ यथा ।

सब्भावसंदियाश्रो [9]णिच्चं चिय [10]संगयाउ होन्ताह ।
[11]ण मुश्रंति एक्कमेक्कं पुत्तय बिग्गाइयाश्रो वि ॥७८॥

अत्र बिसकण्ठी बलाकेति संस्कृतसमत्वान्नोक्तः । बीलश्रो ताडङ्कः । बोश्रश्रो अस[12]नसंज्ञो वृत्तः । बोश्रणो इत्यन्ये । अत्र बीहइ बिभेतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । बीश्रजमणं बीजमलनखलम् । अत्रापि बीलयबीयजमणशब्दौ दन्त्यो-ष्ठ्यादो केषांचित् ॥ यथा ।

बिग्गाइया वि हु वरं विणा म्मियं बील[13]एहिं किं इत्थ ।
इय बीयजमणबीअयतलम्मि सलहइ [14]विश्राइश्रं बाला ॥७९॥ (८३)

---

1 A °बियायजयदो B °बियायजयादो. 2 AB कौला. 3 AB °डंको. 4 AB बियाया.
5 C °तौ कौ°. 6 AB जहमं. 7 AB पलो°. 8 AB जाहि°. 9 AB निचं.
10 A संघया° B संघगया°. 11 AB न. 12 C °नइ°. 13 C °एहि. 14 AB बियाइयं.

बुत्तो पुप्फवईए बुक्का मुट्ठीइ बुक्कणो कागे।
विंदम्मि बुंबुअं [1]बुंदिणी कुमारीसमूहम्मि ॥९४॥

बुत्तो ऋतुमती। बुक्का मुष्टिः। व्रीहिमुष्टिरित्यन्ये। बुक्कणो काकः। बुंबुअं वृन्दम्। बुंदिणी कुमारीसमूहः ॥ यथा।

अज्ज वि ण हु बुत्ती सा बुंदिणिमज्झम्मि खेल्लए मुद्धा।
दासीबुंबुअबुक्को [2]चिय बुक्कण मा खु होहि उत्तालो ॥८०॥

अत्र। बुक्कइ गर्जति। बुड्डइ मज्जति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ ॥ (९४)

बुक्कासारो भीरू बुलंबुला बुब्बुए चेय।
बेलो थूणा बेडो तरीइ मंसुम्मि बेडु[3]बोडुरया ॥९५॥

बुक्कासारो भीरुः। बुलंबुला बुद्बुदः। बेली स्थूणा। बेडो नौः। दन्त्योष्ठ्यादिरयं केषांचित्। बेड्डा तथा [4]बोड्डरं श्मश्रु ॥ यथा।

रे बेडियसुय बोक्कड[3]बोड्डर किं तुज्झ उग्गया बेड्डा।
णइजलबुलंबुलाओ बुक्कासारो सि बेलिविडिओ वि ॥८१॥ (९५)

धम्मिट्ठयम्मि बोडो बोव्वं खेत्तम्मि चूचुए बोंडं।
छागम्मि बोक्कडो [5]बोदरं पिहू पवहणम्मि बोहित्थो ॥९६॥

बोडो धार्मिकः। तरुण इत्यन्ये। बोव्वं क्षेत्रम्। बोंडं चूचकम्। बोंटणं इति शीलाङ्कः। बोक्कडो छागः। [6]बोदरं पृथु। बोहित्थो प्रवहणम् ॥ यथा।

बोडाण पुण्णबोव्वे [5]बोदरसंसारसिंधुबोहित्थं।
वलंवंताण समं वरबोंडा बोक्कडि व्व पडिहाइ ॥८२॥ (९६)

---

1 A बुंदणी B बुंहणी. 2 B चिय C चिष. 3 AB बोघरं. 4 AB बोघरं.
5 AB बोघर, 6 AB बोंद°.

संमज्जणीइ बोहारी बोहहरो य मागहए ।
बहुणो चोरे धुत्ते य सुहयपणसेसु बाणो य ॥९७॥

बोहारो संमार्जनी । बउहारी इत्यन्ये । अत्र बोल्लइ कथयति । इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । बोहहरो मागधः ॥ यथा ।

बोहहरमंगलझुणीइ झत्ति मिहुणाण उट्ठमाणाण ।
रयतुट्टहारमुत्ता [1]उअ बोहारीहरीउ गेण्हंति ॥८३॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

बहुणो चोरो धूर्त्तश्च । बाणो सुभगः पनसश्च ॥ (९७)

बिंबोवणयं खोहे विकारऊसीसएसुं च ।
चुंबियकिडीसु बुंदी बुंदीरो महिसगरुएसु ॥९८॥

बिंबोवणयं क्षोभो विकार उच्छीर्षकं चेति त्र्यर्थम् । बुंदी चुम्बनं सूकरश्च । बुंदीरो महिषो महांश्च ॥ (९८)

रूवमुहतणूसु बोंदी भूसियआडोवएसु बोंगिल्लो ।
भल्लू रिच्छे भग्गं लित्ते भंभो अ असईए ॥९९॥

बोंदो रूपं मुखं शरीरं चेति त्र्यर्था । बोंदं मुखमित्यन्ये । बोंगिल्लो भूषित आटोपश्च ॥

॥ अथ भादिः ॥

भल्लू ऋक्षः । भग्गं लिप्तम् । भंभो असती ॥ यथा ।

भल्लूसरिच्छकेसे पइम्मि अलसे सयालुए भंभो ।
चंदणरसभग्गतणू उववइमहिसरइ जुण्हाए ॥८४॥ (९९)

---

1 AB उय.

भंभा भेरी भव्वो बहिणीतणए वइंगणे [1]भंटं ।
[2]भंडं मुंडणए भद्दं आमलयम्मि [3]भट्टिओ कण्हे ॥१००॥

भंभा तूर्यविशेषः । भव्वो भागिनेयः । [1]भंटं वृन्ताकम् । [2]भंडं मुण्डनम् । भद्दं आमलकम् । भट्टिओ विष्णुः ॥ यथा ।

काय[4]भंडसिरो भंभासद्दो रे भव्व लिहइ तुह जणओ ।
भट्टिअभत्तिविउत्तो भद्दयएगारसोइ [5]भंटाइ ॥८५॥ (१००)

वरुअम्मि भमासो भल्लुंकी भसुया भुरुंडिया य सिवा ।
पखलंतम्मि भलंतं कलहावत्तेसु भंडणभममुहा ॥१०१॥

भमासो इक्षुस[6]दृशं तृणम् । भमसो इति धनपालः । [7]भल्लुंकी भसुया भुरुंडिया इत्येते त्रयोऽपि शिवावाचकाः । अत्र भुरुंडियाशब्दो भुकारादिर्यानुरोधात्पठितः । भलंतं प्रस्खलत् । भंडणं कलहः । अत्र भसलो भ्रमर इति भ्रमरशब्दभवः । भरइ भलइ स्मरतीति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । भममुहो आवर्त्तः ॥ यथा ।

भंडणभममुहपडियं [8]पिक्खिय भल्लुंकियाइ सह भसुयं ।
णेइ भमासभलंतं तुह हयवेरिं भुरुंडिया [9]अत्था ॥८६॥ (१०१)

भड्डाकरिभद्दसिरी दोहमलयजा भरोच्छयं तालं ।
भयवग्गामो मोढेरयम्मि जेट्ठबहिणीवई भाओ ॥१०२॥

भड्डाकरी प्रलम्बः । भद्दसिरी श्रीखण्डम् । भरोच्छयं तालफलम् । अत्र भम्मडइ भमाडइ भमडइ भ्रमतीति धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः । भयवग्गामो मोढे[10]रकाख्यं स्थानम् । भाओ ज्येष्ठभगिनीपतिः ॥ यथा ।

---

1 C भंडं. 2 C भंडु. 3 AB भट्ठिओ. 4 C °भंडुसि°. 5 C भंडाइं.
6 C °दृशद°. 7 AB भल्लंकी. 8 C पेक्खिय. 9 AB थक्का. 10 C °रकम् भा°.

महाकरिभुषदंडं भयवग्गामम्मि भइभिरिहत्थो ।
वीरजिणमच्च भाउय भरो[1]च्छुयफलं [2]चयसुरसेवं ॥८७॥
अत्र भाइ बिभेतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् ॥ (१०२)

भासलभावियभाउज्जा दित्तग[3]हियभाउजायासु ।
भासुंडी णीसरणे भाउयमासाढगोरिऊसवए ॥१०३॥

भासलं दीप्तम् । भावियं गृहीतम् । भाउज्जा भ्रातृजाया । भासुंडो निःसरणम् । भाउयं आषाढे गौर्या उत्सवविशेषः ॥ यथा ।

ओ पिच्छ जारभावियसंकेआ मयणअग्गिभासलिआ ।
भाउयमिसेण भवणा भासुंडइ तुज्झ भाउज्जा ॥८८॥ (१०३)

भायलभासियभाइल्ला जच्चतुरंग[4]दिन्नहलिएसु ।
भावइया धम्मियगेहिणीइ भिंगं च कसिणम्मि ॥१०४॥

भायलो जात्यतुरंगमः । भासियं दत्तम् । भाइल्लो हालिकः । अत्र भाइरो भीरुरिति बिभेतेर्भादेशे लुन इरे सिद्धमिति नोक्तम् । भावइया धार्मिकगृहिणी । भिंगं कृष्णम् ॥ यथा ।

इंदियभायलविवसो भावइयाण णियडे भम तुमं मा ।
भाइल्ल ताहि भासियसावो कह होसि पाव भिंगमुहो ॥८९॥ (१०४)

भिसिया बिसी भिसंतमणत्थे चौरोइ भिंगारो ।
[5]दारम्मि भित्तरं टंक[6]च्छिण्णे भित्तिरूवं च ॥१०५॥

भिसिया वृसी । भिसंतं अनर्थः । दीप्तार्थस्तु भासेर्भिस इति धात्वादेशे सिद्धः । भिंगारो चौरो । मशक इत्यन्ये । भित्तरं द्वारम् । भित्तिरूवं टङ्कच्छिन्नम् ॥ यथा ।

भिंगारिसंकुलाभित्तिरूवगुहभित्तरे वसंताणं ।
भिसियावरिग्गहाणं मुणीण कत्तो भिसंताइं ॥९०॥ (१०५)

---

1 AB °रोच्छु°. 2 A चयसमु° B चयंसुमु°. 3 C °हियय°. 4 AB °दिन्न°.
5 C बार°. 6 AB °च्छिन्ने.

भुज्जो भुअं छुहाए भुक्खा कोलम्मि भुंडभुंडीरा।
भुत्तूणो भिच्चे भुरुहुंडियमुद्धूलिए [1]चेव ॥१०६॥

भुअं [2]भूर्जम्। भुक्खा चुत्। भुंडो तथा भुंडीरो सूकरः। भुत्तूणो। ओत्संयोगे इति भोत्तूणो इत्यपि। भृत्यः। अत्र। भुमइ भ्रमति। भुल्लइ भ्रश्यति। भुकइ भषति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। भुरुहुंडियं उद्धूलितम्। भुरुकुंडियं इत्यन्ये॥ यथा।

धूलिभुरुहुंडिया जे भुक्खाए भुअकिसा य भुत्तूण।
किं जा[3]एहिं बहूहिं वि भुंडीरेहिं च [4]तेहिं भुंडोए ॥८१॥ (१०६)

[5]भूओ य जंतवाहे भूअखो किट्ठखल[6]जखे।
भूमिपिसाओ ताले भयालुए भेडभेज्जभेज्जलया ॥१०७॥

भूओ यन्त्रवाहः। भूअखो कृष्टे खले यक्षः। भूमिपिसाओ तालः। भेडो भेज्जो तथा भेज्जलओ त्र[7]योऽप्यमी भीरुवाचकाः। भेडशब्दो भेरशब्दभवोऽप्यस्ति॥ यथा।

भूमिपिसाए [8]भूअं चडियमभेडं वहइ णिएजण।
[9]भूअखपिक्खणमिसा अभेज्जला जाइ भेज्ज व्व ॥८२॥ (१०७)

भेरुंडो दीवी भोयभोइया भाडिगामपवरेसु।
अहियारिसंवल्ले भोल्लयं च भारुंडयम्मि भोरुडओ ॥१०८॥

भेरुंडो चित्रकः। भोओ भाटिः। भोइओ ग्रामप्र[10]धानः। भोल्लयं प्रवन्धप्रवृत्तं पाथेयम्। [11]भोरुडो भारुण्डपक्षी॥ यथा।

अणुतित्थं कयभोया एकमुहोहविअ भोल्लयं लेइ।
भोइयभेरुंडा दोमुह[12]भोरुडयाण पिच्छइ [13]अवायं ॥८३॥(१०८)

---

1 C चेय. 2 AB भूर्जम्. 3 C °एहि बहुहि वि. 4 C तेहि. 5 AB भूयी.
6 AB °जखे. 7 C °योऽप्यमी ते. 8 AB भूयं. 9 AB भूयख°.
10 C °धानम्. 11 AB भोरुंडो भेरुंटप°. 12 A °भोरुंड°. 13 AB अवीयं.

॥ अथानेकार्थाः ॥

छिन्नसिरबंदिभूसासहिदोहित्तेसु भंडो य ।
भंडी सिरीसरुक्खो अडई असई य गड्डी य ॥१०९॥

भंडो छिन्नमूर्धा मागधो मण्डनं सखा दौहित्रश्चेति षडर्थः । भंडी शिरीषवृक्षोऽटवी असती गन्त्री चेति चतुरर्था ॥ (१०९)

भंभलसद्दो अप्पियजडेसु भित्तं च [1]दारगेहेसु ।
साणो सुरमाणे भुक्कणो अ आणतरिच्चेडिया [2]भेली ॥११०॥

भंभलं अप्रियम् । भंभलो मूर्खः । भित्तं द्वारं गृहं च । भुक्कणो श्वा मद्यादिमानं च । भेली आज्ञा वेडा चेटी चेति त्र्यर्था । वेडायां भेलश्रो इत्यपि केचित् ॥ (११०)

॥ अथ मादयः ॥

मंती विवाहगणए मंठो संठे पिहाणिया मंडी ।
मंचो बंधे मग्गो पच्छा मच्चं मले मलो सेए ॥१११॥

मंती विवाहगणकः । मंठो शठः । मंडी पिधानिका । मंचो बन्धः । मंठो बन्ध इति केचित् पठन्ति । मग्गो पश्चात् । मच्चं मलः । मलो खेदः ॥ यथा ।

मंडीइ हणेमि सिरं जं मुंडेऊण घम्मजायमलो ।
रे मंचजोग्गमच्चिअ मंतिं पुच्छेसि मग्गश्रो मंठ ॥८४॥ (१११)

सिंगविहीणो मट्टो मट्टमराला य अलसम्मि ।
मं[3]खोऽवडे मम्मी मल्लाणी मामा य मामीए ॥११२॥

---

1 C दे°.   2 AB भेडी.   3 AB °खो षंडे.

मट्टो शृङ्गविहीन:। मट्ठो तथा मरालो अलस:। मरालो हंस इति सातवाहन:। मंखो भण्ड:। मम्मी मल्लाणी मामा त्रयोऽप्यमी मातुलानी-वाचका:। मामीशब्दोऽपि देश्य:। पर्यायभङ्ग्या तूपात्त:॥ यथा।

[1]रेहसि मराल ण घरे मंखिल्लो मट्टमट्टउमट्ठो व्व।
इय एस मम्मिमज्झे मामाहसिओ हणेइ मल्लाणिं ॥८५॥ (११२)

मइराइ मई मइमोहणी य सीमाइ [2]मज्जमेराओ।
सेले मऊ हढे मत्तल्लिमि[3]णायाइ अक्खमे [4]मद्दरो ॥११३॥

मई तथा मइमोहणी सुरा। [5]मज्जा तथा मेरा मर्यादा। मऊ पर्वत:। मत्तल्लो तथा मिणायं बलात्कार:। मद्दरो असमर्थ:॥ यथा।

मत्तल्लिमुक्कमज्जो मउमेराघोसदंसियमिणाओ।
पियइ मइं गइमद्दरो मुसलो मइमोहणीकुडयहत्थो ॥८६॥ (११३)

मडिया समाहयाए मउअं दीणम्मि पिउहरे मद्दणं।
मरुलो भूए मइयं च भच्छिए मंडलो साणे ॥११४॥

मडिया समाहता। मउअं दीनम्। मद्दणं पितुर्गृहम्। मरुलो भूतं पिशाचादि। मइयं भर्त्सितम्। मंडलो श्वा॥ यथा।

काममरुलमडिया सा म[6]उआ मद्दणम्मि वसइ मइयसद्दो।
तं मंडलो व्व कत्थ वि भमेसि जाणसि ण वेयणं तीए ॥८७॥ (११४)

मडयमयडा उववणे चंडिलए मज्झओ [7]चेव।
सिरमालाइ मयाई मउली य हिययरसोच्छलणे ॥११५॥

---

1 AB रहसि मरालाण च°. 2 A मज्झमी°. 3 A °णाया च° B °णायाइ च°.
4 AB मइरो. 5 A मज्झा. 6 AB °उया. 7 C चेव.

मडश्रो तथा मयडो आरामः। मउभओ नापितः। मयाई शिरोमाला।
मउलो हृदयरसोच्छलनम्॥ यथा।

मउभय मच्छयगन्धिअ हवेइ मउली तुमं णियंताण।
मइसि सुअंधिमयाइं मडयठिअं तं कहं मयडवालिं॥९८॥ (११५)

मंजीरं छिंजीरं वल्लिविसेसे मयाली य।
जारम्मि महालो मंजुआ [1]अ तुलसीइ मंतुआ लज्जा॥११६॥

मंजीरं शृङ्खलकम्। मयाली निद्राकरी लता। महालो जारः। मंजुआ
तुलसी। मंजिगा इत्यन्ये। मंतुआ लज्जा॥ यथा।

तइया मयालिगहणे मंजुअदलचुंटिरिं रमसि सुणहं।
विरयसि मंतुअमिणिहं महाल मंजो[2]रघल्लिओ कीस॥९९॥ (११६)

करहम्मि महंगो मंडिल्लो पूवे लहुम्मि मडहं च।
मउडी मुकुंडी मुरुमुंडी मोडो य जूडम्मि॥११७॥

महंगो उष्ट्रः। मंडिल्लो अपूपः। मडहं लघु। मउडी मुकुंडी मुरुमुंडी
मोडो इत्येते चत्वारो जूटवाचकाः॥ यथा।

तीइ सुमुकुंडीए मुरुमुंडं णियवि किं सुमोडकए।
मंडिल्लमत्त मोडसि मडहं णिअकुमउडिं मह[3]गोड॥१००॥ (११७)

मज्जोक्कमहिणावे मंगुससुग्गुसुमुग्गसा णउले।
मंगलमसिणा सम[4]रम्मा अग्घाडम्मि मउरमउरंदा॥११८॥

मज्जोक्कं प्रत्ययम्। मंगुसो सुग्गुसू मुग्गसो त्रयोऽप्येते नकुलवाचकाः।
मंगलं सदृशम्। मसिणं रम्यम्। मउरो तथा मउरंदो अपामार्गः॥ यथा।

मंगुससुअप्पमंगल सुग्गुसमुग्गसिजुयं मसिणपुच्छं।
मउरंदवणे मज्जोक्कमउरकंटयणाहं हणंतमहिं॥१०१॥ (११८)

---

1 C य. 2 AB °रघल्लि°. 3 AB °गोव. 4 A °रम्म.

मंतिक्कीमयणसलाया साल[1]हियाए मल्हणं लीला ।
मंधायमहाअत्ता अड्डे पंके महेड्डो अ ॥११९॥

मंतिक्को तथा मयणसलाया सारिका । मल्हणं लीला । मंधाओ तथा म[2]हाअत्तो आढ्यः । महेड्डो पङ्कः ॥ यथा ।

एंतम्मि म[3]हाअत्ते मल्हंतो णवमहेड्डरुहणयणा ।
पाढइ मंधायवहू मयणसलायापिएत्थ मंतिक्किं ॥१०२॥

अत्र । मक्कडो जालकारकृमिः । मद्दलो मुरजः । इति मर्कट[4]मर्दलशब्द-भवौ । मलइ मढइ मड्डइ मृद्नाति । मह्रइ काङ्क्षति । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (११८)

गव्वे मरट्टमडहरमडप्फरा मलहरो तुमुले ।
महिसंदो सिग्गुतरुम्मि महासद्दा सिवाए य ॥१२०॥

म[5]रट्टो मडहरो मडप्फरो त्रयोऽप्येते गर्ववाचकाः । मलहरो तुमुलः । महिसंदो शिग्रुतरुः । महासद्दा शिवा ॥ यथा ।

महिस महिसंदमोडणमडहरिय मडप्फरा मलहरेसु ।
हत्थिमर[6]इघरट्टे होसि महासद्दभोयणं सोहि ॥१०३॥ (१२०)

मज्झम्मि म[7]ज्झआरं महाविलं खे महाणडो गिरिसे ।
मइहर[8]लंपिया गामणिगव्वीसु त[9]रुणो महालक्खो ॥१२१॥

मज्झआरं मध्यम् । महाविलं व्योम । महाणडो रुद्रः । मइहरो ग्रामप्रवरः । मे[9]हर इत्यन्ये । मलंपिओ गर्व्वी । महालक्खो तरुणः ॥ यथा ।

[10]दिट्ठा महाविलचरीसमा पिया तुह महाणडपियाए ।
मइहर मलंपिओ तो भमसु महालक्खम[11]ज्झआरम्मि ॥१०४॥ (१२१)

1 C °हिआइ. 2 AB °हाअंतो. 3 AB °हाअंते. 4 AB °मुरज° 5 AB °रट्टो.
6 C °इ घरट्टे. 7 AB °ज्झयारं. 8 AB °रुवो. 9 C °हरो इ°. 10 AB दिट्ठा.
11 AB °ज्झयार°.

णलिणीइ महावल्ली मडवोज्झा जप्पजाणम्मि ।
मत्तम्मि मत्तवालो तह [1]मह्रुमुहमासिया पिसुणे ॥१२२॥

महावल्ली नलिनी । मडवोज्झा शिबिका । मत्तवालो मत्तः । मह्रुमुहो तथा मासिओ पिशुनः ॥ यथा ।

रे मत्तवाल मह्रुमुह मडवोज्झाजोग्ग तुज्झ वि विओए ।
तम्मेइ महावल्लीसयणम्मि अमासिया खु सा बाला ॥१०५॥ (१२२)

कुसुमरए मयरंदो मम्मणिया णीलमक्खियाए य ।
मत्तालंबो तह मत्तवारणे महयरो णिउंजवई ॥१२३॥

मयरंदो कुसुमरजः । पुष्परसवाचकस्तु संस्कृतभव एव । मम्मणिया नीलमक्षिका । मत्तालंबो मत्तवारणः । [2]महअरो गह्वरपतिः ॥ यथा ।

कमलमयरंदगोरिं मत्तालंबे इमं ण जइ रमसि ।
मम्मणियाउल[3]रण्णे महयर[4]भिक्खु व्व ता वरं भमिउं ॥१०६॥ (१२३)

मज्झंतियं च मज्झंदिणम्मि [5]मग्गखिरो अ अ[6]णुगमिरे ।
मलवट्टो तरुणीए म[7]हिसिक्कं महिसिणिवहम्मि ॥१२४॥

मज्झंतियं मध्यंदिनम् । म[8]ग्गखिरो अनुगमनशीलः । मलवट्टो तरुणो । म[9]हिसिक्कं महिषीसमूहः ॥ यथा ।

मलवट्टिसमं कीलंतयस्स मज्झंतियम्मि वोलीणे ।
ओ वच्चइ म[9]हिसिक्कं इमस्स म[8]ग्गखिरो हवसु गोव ॥१०७॥ (१२४)

भंडम्मि महत्थारं मज्झिमगंडं च उअरम्मि ।
मह्रुरालियं परिच्चिए रयस्सलाए [10]मयलवुत्ती ॥१२५॥

---

1 AB महसु°. 2 AB मयहरो. 3 AB °रट्टे. 4 C °भिक्खो व्व, 5 AB मअक्खिरो.
6 A °णुगमिरा B °णमसिरो. 7 A °हिसक्कं हि° B °हिसक्क महि°. 8 AB °ग्गक्खिरो.
9 AB °हिसक्कं, 10 C °लवुत्ती.

मह्त्थारं भाण्डम् । मह्त्थारं भोजनमिति सातवाहनः । अत्र । मयगलो हस्ती । मयधुत्तो क्रोष्टेति मदकलमृगधूर्त्तशब्दभवौ । मज्झिमगंडं उदरम् । मड्डुरालियं परिचितम् । मय[1]लवुत्तो रजस्वला ॥ यथा ।

> उअह मह्त्थारस[2]रिसमज्झिमगंडं पुलोइय भुअंगं ।
> वेसा संभलिमड्डुरालियं पि ण रमेइ मय[3]लवुत्तिमिसा ॥१०८॥ (१२५)

मंगलसज्झं तह बीअवावसेसम्मि खेत्तम्मि ।
मणिरइया कंचीए कंदप्पे मयणिवासमित्तलया ॥१२६॥

मंगलसज्झं बीजवापशेषं क्षेत्रम् । मणिरइया कटीसूत्रम् । मयणिवासो तथा मित्तलो कन्दर्पः ॥ यथा ।

> मंगलसज्झे गलिया मणिरइया तुज्झ पंसुलि सहेइ ।
> मित्तलपिया[4]णुहारिणि किर मोव्वो मयणिवासधणुहस्स ॥१०९॥ (१२६)

घूयम्मि महासउणो महालव[5]क्खो य सद्दपक्खम्मि ।
मक्कडबंधं गीवाविहूसणे संकलारूवे ॥१२७॥

महासउणो उलूकः । महालवक्खो भाद्रपदे श्राद्धपक्षः । मक्कडबंधं शृङ्खलारूपं ग्रीवाभरणं सव्यापसव्यं यज्ञोपवीताकारम् ॥ यथा ।

> सरए महासउणो महालवक्खेण बंभणा तह य ।
> णवमक्कडबंधेण य मोयंति उप्पलच्छीओ ॥११०॥

अत्र महमहइ गन्धः प्रसरतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम् । (१२७)

मणिणायहरं जलही माला जुण्हाइ रोमसे माई ।
[6]माहं च कुंदकुसुमे मायंदोऽम्बयम्मि माडियं गेहे ॥१२८॥

---

1 C °लवुत्तो. 2 AB °रिसंम.° 3 C °लवुत्ति.° 4 AB °णुकारि.°
5 B °क्खोम्मि. 6 A मोहं.

मणिणायहरं समुद्रः। माला ज्योत्स्ना। माई रोमशः। माइं कुन्द-कुसुमम्। अत्र। माइं मार्थे। मामि सख्यामन्त्रणे। एतौ शब्दानुशासने उक्ताविति नोक्तौ। माढो संनाह इति माठोशब्दभव इति नोक्तः। मायंदो आम्रः। माडियं गृहम्॥ यथा।

गुणमणिणायहर चुलुक तुज्झ मायंदकुंजमाडियए।
गाएइ पुलयमाई खयरिजणो माइमालधवलजसं॥१११॥ (१२८)

सियवडपव्वइयाए मायंदी आमलीइ [1]माइंदा।
मउए माइलिमाउच्छा माभाई अभयदाणे॥१२९॥

मायंदी श्वेतपटा प्रव्रजिता। मा[1]इंदा आमलकी। माइली तथा माउच्छो मृदुः। माउक्कं मृदु इ[2]ति तु मृदुकशब्दभवम्। माभाई अभयप्रदानम्। अदूरविप्रकर्षात् माभोसियं इत्यपि॥ यथा।

किं माइंदवणं करेसु मरणभयमाइलिमणाण।
माभाइं माउच्छो इय मायंदी उवदिसेइ॥११२॥ (१२९)

मालूरो य कविट्ठम्मि माहिलो महिसिवालम्मि।
मंसुम्मि मासुरी माणियमणुहूयम्मि माहुरं साके॥१३०॥

मालूरो कपित्थः। बिल्ववाची तु संस्कृतसमः। माहिलो महिषीपालः। मासुरी श्मश्रु। माणियं अनुभूतम्। माहुरं शाकम्॥ यथा।

जं सुअसि सुरयसमए माणियमालूर माहुरयभोज्जो।
ता माहिल तुज्झ मुहे किमुग्गया मासुरी एसा॥११३॥ (१३०)

अंबाए माद्दलिया सिसिरसमीरम्मि माहिवाओ य।
[3]माअलिया माउच्छाइ मारिलग्गा य कुच्छिइया॥१३१॥

---

1 AB मायंदा. 2 AB °ति म°. 3 AB मायलि°.

मादलिया माता। माहिवाओ शिशिरवात:। माअलिया मातृष्वसा। मारिलग्गा कुत्सिता ॥ यथा।

सुं[1]दर अमारिलग्गा तुज्झ कए मयणअग्गिजलिया सा।
मादलियामाअलिया खेयकरी जलइ माहिवाए वि ॥११४॥ (१३१)

मालाकुंकुममाहारयणा वरघुसिणवत्थेसु।
मिरिया कुडी घणगणे मिहिया जेट्ठम्मि मित्तिवओ ॥१३२॥

मालाकुंकुमं प्रधानं कुङ्कुमम्। माहारयणं वस्त्रम्। वस्त्रविशेष इत्यन्ये। मिरिया कुटी। मिहिया मेघसमूहः। मित्तिवओ ज्येष्ठः ॥ यथा।

मालाकुंकुममाहारयणेहिं भूसिया वि कुलसुण्हा।
मिहियाचुयंतमिरियाइ लियइ मित्तिवयदंसणसलज्जा ॥११५॥ (१३२)

समकाले मोअं घरवलए मुम्भो मिगोइ मुंडा य।
मुंडी [3]णीरङ्गी चुंबणम्मि मुद्दो मुणी अगत्थिदुमे ॥१३३॥

मोअं समकालम्। मोसालियं मिश्रमिति तु मिश्रशब्दभवम्। मुम्भो गृहमध्ये तिर्यग्दारु। मुंडा मृगी। मुंडी नीरङ्गी। अल[4]म्बुसायां तु मुण्डितमुण्ड-साहश्यान्मुंडीशब्दो लाक्षणिकः। मुद्दो चुम्बितम्। मुणी अगस्तिद्रुमः ॥ यथा।

मुं[5]डत्थोइ समुंडीइ मुणिवणे पत्थियाइ फुल्लकए।
मुद्दोलुद्धो मोअं मुम्भाणयणमिसओ जुवा चलइ ॥११६॥ (१३३)

मुहलं मुहे मुयंगो कीडी हि[6]क्काए मुट्ठिका।
मुसहं मणआकुलया मुच्छियं एमेयकरणम्मि ॥१३४॥

मुहलं मुखम्। मुयंगो कीटिका। मुट्ठिका हिका। मुसहं मनस आकुलता। मुच्छियं। मुच्छिया अन्येषाम्। एवमेवकरणम् ॥ यथा।

विरहमुसहम्मि जाए डसइ मुयंगि व्व पउमसुहलं तं।
दाहिणपवणो मुच्छियं जरमज्झे एस मुट्ठिका ॥११७॥ (१३४)

---

1 AB °दरि. 2 C °धानक°. 3 AB नीरंगी. 4 O °म्बुषायां 5 C °डच्छोइ. 6 C °क्का.

मुक्कय[1]मणावक्कवीवाहे मुरियं च तुडियम्मि ।
मुरई असईइ मुलासिओ फुलिंगे मुआइणी डुंबी ॥१३५॥

मुक्कयं यासौ वोढ़ं प्रकृता तद्वर्जितानामन्यासां निमन्त्रितानां वधूनां विवाहः। मुरियं त्रुटितम्। मुरई असती। अत्र। मुणइ जानाति। मुरइ हासेन स्फुटति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। मुलासिओ स्फुलिङ्गः। मुआइणी डुम्बी ॥ यथा।

असुरिअतेअमुलासिय जयसिरिवीवाह मुक्कया तुज्झ ।
मुरइ व्व भमइ कित्ती मुआइणो किं [2]ण पम्निदेसे वि ॥११८॥ (१३५)

मुग्घुरुडो मुक्कुरुडो रासीइ मुहल्थडी य मुहवडणे ।
मुरुमुरियं रणरणए भु[3]मया मुहरोमराई य ॥१३६॥

मुग्घुरुडो तथा मुक्कुरुडो राशिः। मुहल्थडो मुखेन पतनम्। मुरुमुरियं रणरणकः। मुहरोमराई भ्रूः ॥ यथा।

सा सुमुहरोमराई तुह विरहे पाव दोसमुग्घुरुड ।
गुणमुक्क[4]रुडा घणमुरुमुरिएण मुहत्थडिं पत्ता ॥११८॥

अत्र मुसमूरइ भनक्तीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ (१३६)

मूसामूसा[5]आइं लहुअदुवारम्मि मूसरी भग्गे ।
पीणम्मि मूसलो तह मूअल्लो मूअलो मूके ॥१३७॥

मूसा तथा मू[6]साअं लघुद्वारम्। मूसरो भग्नः। मूसलो उपचितः। मूअल्लो तथा मूअलो मूकः। अत्र मूरइ भनक्तीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ यथा।

मूअल ण अत्थि मूसाअ[7]संचरो जेण मूसरो मूसा ।
[8]मूअल्लिअणिउरा वि हु कह सा मूसलथणी अहिसरेउ ॥१२०॥ (१३७)

---

1 AB °मइव°. 2 AB न. 3 AB °मया. 4 AB °रुडो. 5 A °याई.
6 AB °साय'. 7 AB संवरो. 8 AB मूयल्लियणि°.

[1]मेंठी मेंढी मेली य संहई वणिसहायए [2]मेढो ।
हत्थिवए मेंठो मेअर[3]मेअज्जा असहण[4]धरणेसु ॥१३५॥

[1]मेंठी मेंढी । मेंढीशब्दोऽपि यदि देश्यस्तदा पर्यायभङ्ग्या निबद्धः । मेली संहतिः । [5]मेढो वणिक्सहायः । मेंठो हस्तिपकः । मेअरो असहनः । मे[6]अज्जं धान्यम् ॥ यथा ।

मे[7]अज्जहट्टवारे में[8]ठेण कुंजराहिरूढेणं ।
मेंठोए हत्थियाए मेअरमेढाण हुंति मेलीओ ॥१२१॥ (१३८)

[9]मेडंभो मिगतंतू मेहच्छीरं च णीरम्मि ।
मोचं च अद्धजंघीइ मोग्गरो चेअ मउलम्मि ॥१३६॥

[9]मेडंभो मृगतन्तुः । अत्र मेल्लइ मुञ्चतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः । मेहच्छीरं जलम् । मोचं अर्धजङ्घा । मोग्गरो मुकुलम् ॥ यथा ।

[10]मेडंभख[11]लिज्जंता मेहच्छीरं पि कह वि अपिअंता ।
भयमोग्गरियमुहा तुह रिउणो गयमोचया वणे जंति ॥१२२॥ (१३९)

सवचम्मि मोरमोरत्तया कसिणकणियाइ मोकणिया ।
मसओलूएसु मरो मड्डा बलकारआणासु ॥१४०॥

मोरो तथा मोरत्तओ श्वपचः । मो[12]रत्तओ चण्डाल इत्यन्ये । यदाह । मोरत्तओ श्वपाकश्चण्डालः केषुचिद्रूढः ॥ मोकणिया असितं पक्ष्मोदरम् ॥ यथा ।

रे कम्ममोर वम्मह [13]णत्तो मोरत्तओ विरहिणीण ।
तावोव[14]यारणिहयाइ मोकणीए वि ताउ जं डहसि ॥१२३॥

अत्र । मोरउल्ला मुधा इत्यव्ययेषु । मोट्टायइ रमते । इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ ।

---

1 AB मेण्ठी. 2 A मेंढी B मेंटी. 3 AB °मेज्जा. 4 AB °धणेसु. 5 A मेंढो 6 A °चज्जं. 7 A °चज्ज°. 8 A °ट्टेणं. 9 AB मेडम्भो; 10 AB मेडम्भ° 11 AC °लिज्झंता. 12 AB °रत्तो. 13 AB णत्तो. 14 AB °यरिणिहियाविमो.°

॥ अथानेकार्थाः ॥

मरो मशक उलूकश्च । मड्डा बलात्कार आज्ञा च ॥ (१४०)

कंठे मुयम्मि य मडा लज्जादुक्खेसु मंतक्खं ।
सिंखलमंथाणेसुं मंदीरं म[1]म्मणो मयणरोसा ॥१४१॥

मडो कण्ठो मृतश्च । मंतक्खं लज्जा दुःखं च । मंदीरं शृङ्खला मन्थानश्च । मम्मणो मदनो रोषश्च । अव्यक्तवचनार्थस्तु मन्मनशब्दभवः ॥ (१४१)

तुमुलमलिणेसु मड्डलो सारसिदूईसहीसु अ मराली ।
मक्कोडभुणो [3]उग्गापिपीलियाजंतगुंफरासीसु ॥१४२॥

मड्डलो कलकलो गततेजाश्च । मराली सारसो दूती सखी चेति त्र्यर्था । मकोडा ऊर्णापिपीलिका । मक्कोडो यन्त्रगुम्फनार्थं राशिश्च । यदाह । मकोडोऽपि हि राशिर्यन्त्रग्रथनाय यः क्रियते ॥ इति ॥ (१४२)

मम्मक्का णायव्वा उक्कंठाए य गव्वे य ।
वुड्ढे णिवहे पिहुले मु[4]हरे जलहिम्मि य मह्हलो ॥१४३॥

[5]मम्मक्का उत्कण्ठा गर्वश्च । मह्हलो वृद्धो निवहः पृथुलो मुखरो जलधिश्चेति षडर्थः ॥ (१४३)

सिरिवयखगवंदीसुं मह्हुओ कड[6]ओवणेसु मलओ य ।
लहुयखित्ते कुंडे मलियं मज्जियमुदिक्खिए पीए ॥१४४॥

मह्हुओ ओवदाख्यः पक्षी मागधश्चेति द्व्यर्थः । ओरि[7]ति यो वदति [8]वाश्यते स ओवदः । मलओ गिर्येकदेश उपवनं च । मलियं लघुक्षेत्रं कुण्डं चेति द्व्यर्थम् । मज्जियं अवलोकितं पीतं च ॥ (१४४)

---

1 AB °म्मणा. 2 C °डलं. 3 AB उग्गा° C उग्गा°. 4 C °हली. 5 A °म्मक्को.
6 AB °ओवे°. 7 C °ति व°. 8 AB वाश्यते.

मल्लयम[1]पूवभेए सरावकोसुंभचसएसु ।
मंगुलमणिट्ठपावेसु मंथरं बहुकुसुंभकुडिलेसु ॥१४५॥

मल्लयं अपूपभेदः शरावं कुसुम्भरक्तं चषकश्चेति चतुरर्थम् । मंगुलं अनिष्टं पापं च । मंगुलो चौर इत्यन्ये । मंथरं बहु कुसुम्भं कुटिलं चेति त्र्यर्थम् । मन्दवाची तु संस्कृतसमः ॥ (१४५)

ऊढाकुविए कलुसे असुइम्मि य होइ [2]मट्टहियं ।
[3]मड्डवइयं हयतिक्खे मालो आराममंजुमंचेसु ॥१४६॥

[2]मट्टहियं परिणीतायाः कोपः कलुषमशुचि चेति त्र्यर्थम् । [3]मड्डवइयं हतं हतं तीक्ष्णं चेति द्व्यर्थम् । मालो आरामो मञ्जुर्मंचश्चेति त्र्यर्थः ॥ (१४६)

माणंसी माइयचंदव[4]हूसु माउया सहिउमासु ।
मुक्कलमुचिए सइरे य मुम्मुरो [5]करिसकरिसअग्गीसु ॥१४७॥

माणंसी मायावी चन्द्रवधूश्चेति द्व्यर्थः । मनस्विवाचक[6]स्तु मनस्विशब्दभव एव । माउया सखी दुर्गा च । मातृवाचकस्तु मातृकाशब्दभवः । मुक्कलं उचितं स्वैरं च । मुम्मुरो करीषं करीषाग्निश्चेति द्व्यर्थः ॥ (१४७)

सालीमाउलधूयापिउच्छपुत्तेसु मेहुणयसद्दो ।
मोआ य अहिगयत्थे गिरिम्मि तह चिब्भडाईण ॥१४८॥

मेहुणिया पत्न्या भगिनी मातुलात्मजा च । मेहुणओ पितृष्वसृसुत इति लिङ्गपरिणामेन व्याख्येयम् । [7]मोआ अधिगतश्चिर्भिटादीनां बीजकोशश्चेति द्व्यर्थः ॥ (१४८)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां दे[8]शीनाममालायां षष्ठो वर्गः ॥

---

1 AB °पूपभे°.   2 AB मड्डहि°.   3 AB मदुव°.   4 AB °हसु.   5 AB करिसच°.
6 AB °स्तु श°.   7 AB माश्चो.   8 AB °शीशब्दसंग्रहवृत्ती षष्ठो वर्गः ॥ छ ॥ संख्या ७०४. वर्ग°.

सप्तमवर्गः ।

वर्गसंज्ञा चेह न व्याकरणप्रसिद्धा किं तु ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धेरङ्गाहृता । ते च अकचटतपयशा इति । तत्र प्रथमः स्वरवर्गस्ततः कवर्गादयः पञ्च । सप्तमो वर्गो यकारादिः । यकारस्य प्राकृतेऽसंभवात् ततो रेफादयः प्रस्तूयन्ते ॥ तत्र रादिः ।

रंगं तणए रत्ती आणा रप्फो य वम्मीए ।
रंभो दोलाफलए कंगूए रल्लराल[1]रायलया ॥१॥

रंगं वपु । रत्ती आज्ञा । रप्फो वल्मीकः । रंभो [2]आन्दोलनफलकम् । अभिमानचिह्नस्तु अन्दोलणफ[3]लयसिन्दुरं रंभो । इत्याह । रल्ला तथा राला तथा [4]रायला प्रियङ्गवः ॥ यथा ।

मेल्लिअ [1]रायलदलणं भंजिय रत्तिं च रल्लभोज्ज तुमं ।
रप्फमुह रंभचडियं रालकरो रंगकुंडलं णियसि ॥१॥ (१)

रड्डी वरे रसाला य मज्जिया ण्हावियम्मि रत्तीओ ।
भमरे रसाउरोलंबा य रसद्दं च चुल्लिमूलम्मि ॥२॥

रड्डो प्रधानम् । रसाला मार्जिता । रत्तीओ नापितः । रसाऊ तथा रोलंबो भ्रमरः । रसायशब्दोऽयमित्यन्ये । यद्गोपालः । अलिरपि रसाओ स्यात् ॥ इति । रोलंबशब्दं संस्कृतेऽपि केचिद्गतानुगतिकतया प्रयुञ्जते । रसद्दं चुल्लीमूलम् ॥ यथा ।

रो[5]लंबु व्व महुपिओ रसाउवणाइ तोइ [6]पिअ अहरं ।
रड्डिरसालं पुच्छसि रत्तीय रसद्दवावडं किमिह ॥२॥ (२)

---

1 C °रायल°. 2 C अन्दो°. 3 AB °लयसि°. 4 C रायला. 5 C °लंबो.
6 AB पिययइ°

रत्तयरग्गयरंजणरवया बंधूयघट्टघडमंथा।
रंढुअरयवलिरइगेल्ला रज्जुसिसुत्तणाहिलासेसु ॥३॥

रत्तयं बन्धूकम्। र[1]ग्गयं [2]कौसुम्भवस्त्रम्। रंजणो घटः। रंजणं कुण्डमिति केचित्। रवओ म[3]न्थानः। रंढुअं रज्जुः। अत्र। रंभइ गच्छति। रंपइ [5]रंफइ तच्छोति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। रयवली शिशुत्वम्। [6]रइगेल्लं अभिलषितम्। रइगेल्लो रतितृष्णेति केचित्॥ यथा।

रंजणयधिमरयवलिं रग्गयवत्थं वहुं [7]रवयहत्थं।
[8]रत्तयउट्ठिं रइगेल्लन्तो बज्झिहिसि रंढुएण हरे ॥३॥ (३)

रच्छामयरत्तक्खररप्फडिया साणसीहुगोहासु।
रयणिद्धयं च कुमुए राओ चडए रणो राडी ॥४॥

[9]रच्छामओ श्वा। रत्तक्खरं सीधु। रप्फडिया गोधा। अत्र रंखोलइ दोलयतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। रयणिद्धयं कुमुदम्। राओ चटकः। राडी संग्रामः॥ यथा।

रच्छामयरप्फडियारयणिद्धयमोयणि खणि के वि।
राय व्व कामअंधा पिअंति रत्तक्खरं रइय राडिं ॥४॥ (४)

रावियमस्साइयए रायगई तह जलोयाए।
रिंडी कंथ[10]प्पाया रिप्पं पट्ठे पवेसए रिग्गो ॥५॥

रावियं आस्वादितम्। रावियं रञ्जितमिति तु रञ्जे राव इति धात्वादेशे सिद्धम्। रायगई जलौकाः। रिंडी कन्थाप्राया। रिप्पं पृष्ठम्। रिग्गो प्रवेशः॥ यथा।

---

1 AB °ग्गवं. 2 AB कुसु°. 3 A °न्थानं. 4 AB रअ°. 5 AB रंभइ.
6 A रइगिल्लं B रइगिल्लं. 7 AB रवय°. 8 A रत्तुट्ठिं रयगिल्लती वज्झिहसि
B रत्तुट्ठिं रयगिल्लन्ती वज्झिहसि. 9 AB रत्थाम°. 10 AB ° प्पाया.

रायगइरावियस्स पि तं जरो मंद जं ण मिल्लेइ ।
[1]रिंडीढंकिय[2]रिप्पो ता कुण रिग्गं णिवायहरे ॥५॥ (५)

रिक्खो रिच्छो वुड्ढे रिक्कं [3]थोवम्मि वायसे रिट्टो ।
रिड्ढं पिक्के रिड्ढो संघाए रिंगियं भमणं ॥६॥

रिक्खो तथा रिच्छो वृद्धः । ऋचवाचकौ तु रिक्खरिच्छशब्दावृक्षशब्दभवौ । रिक्खो वयःपरिणाम इति केचित् । रिक्कं स्तोकम् । रिट्टो काकः । रिड्ढं पक्कम् । रिड्ढो समूहः । [4]रिट्ठो खड्ग इति रिष्टिशब्दभवः । रिंगियं भ्रमणम् ॥ यथा ।

रिक्खो वि खलोऽरिच्छो वि रिड्ढओ रिडलिंवरिड्ढो य ।
रिक्कं पि हु किं मइरा रिंगंतेहिं इमे दिट्ठा ॥६॥ (६)

रिरियं लीणे सडियम्मि रिक्कियं [5]रोविरम्मि रिमिणो य ।
रिंछोली पंतीए य रिच्छभल्लो य रिच्छम्मि ॥७॥

रिरियं लीनम् । रिक्कियं शटितम् । रिमिणो रोदनशीलः । रिंछोली पङ्क्तिः । अत्र रियइ प्रविशतीति धात्वादेशेषु[6]क्त इति नोक्तः । रिच्छभल्लो ऋच्छः ॥ यथा ।

रिमि[7]णत्तरिक्कियच्छीउ रुक्खरिंछोलीमज्झरिरियाओ ।
[8]मुच्छन्ति रिच्छभल्लयभीया तुह कुमारवाल रिउवहुया ॥७॥ (७)

रित्तूडियं च साडियमवगणणा रोढमक्खिए [9]रुंढी ।
सद्दलम्मि [10]रुंढिअं रुंचणी घरट्टी रुअ[11]रुहुउक्कण्ठा ॥८॥

---

1 AB रिंटी°. 2 AB °रिप्फी. 3 AB थोयम्मि. 4 AB रिट्टी. 5 AB रोवर°
6 C °क्तमिति नोक्तम्. 7 AB °णत्तिरि°. 8 AB वच्छ'ति. 9 AB रुंटी.
10 AB रुंटियं. 11 AB °रुंरुर°.

रिक्तूडियं शातितम्। रोढं अवगणनम्। अत्र रीरइ राजतीति धात्वादेशे-षूक्तमिति नोक्तम्। [1]रुंढो आच्चिकः कितव इत्यर्थः। [2]रुंढिअं सफलम्। रुंचणो घरट्टो। अत्र रुंजइ रौतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। रुअरुइआ उत्कण्ठा॥ यथा।

> रुअरु[3]इआइ [1]रुंढो गओ इमाए घराउ णो[4]हरिवि।
> ओ कयरोढं रुंचणिह[5]त्थयरिक्तूडिओ अ[6]रुंढिअओ ॥८॥ (८)

रूअं तूलेऽर्कद्रुमे रूवी रूववइयाइ रूवमिणी।
रेणी पंके [7]छिण्णम्मि रेसियं रेवयं पणामम्मि ॥९॥

रूअं तूलम्। रूवी अर्कद्रुमः। रूवमिणी रूपवती। रेणी पङ्कः। रेसियं छिन्नम्। रेवयं प्रणामः॥ यथा।

> गयरेणी रेसियरूविरूअगुणभूसणी मुद्दा वहसि।
> सव्वंगरेवयं कुण रूवमिणिमिमं जइ महेसि ॥९॥ (९)

माईसु रेवईओ रेवलिया वालुयावट्टे।
रेवज्जियं उवालद्धे रेहिअ[8]अं च छिण्णपुच्छम्मि ॥१०॥

रेवईओ मातरः। अत्र रेहइ राजतीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। रेवलिया वालुकावर्त्तः। रेवज्जियं उपालब्धम्। रेहियं छिन्नपुच्छम्॥ यथा।

> रेहियएण वि ण चलइ रेवलिया[10]णिवडिओ जइ वइल्लो।
> ता रेवईउ रेवज्जि[11]एहिं भो वंभण भणेसु ॥१०॥ (१०)

रेअविअं खणगरिए तंदुलपिट्ठम्मि [12]रोट्टं च।
रोडं घरमाणे रोररोघसा [13]रोंकणो य रंकम्मि ॥११॥

---

1 AB रु'टो. 2 AB रु'ट्टियं. 3 AB °इयाए. 4 C °हरइ. 5 AB °त्थयरि°.
6 AB °रु'टिय°. 7 AB छिन्नम्मि. 8 A रुई. 9 A °यं छिन्नपु° B °यं च छिन्नपु°.
10 AB °निव°. 11 C °एहि. 12 AB रोइं. 13 AB रोक°.

रेअ[1]विअं चर्णीकृतम्। मुक्तार्थे तु मुचिधात्वा[2]देशे सिद्धम्। रोट्टं तन्दुलपिष्टम्। रोडं गृहप्रमाणम्। रोरो रोघसो रोंकणो त्रयोऽप्येते रङ्कार्थाः ॥ यथा।

रेअ[3]विअसंपया तइ रिउणो रो[4]रा अरोघसघरेसु।
रोंकणमिलिया कम्मन्नि रोडसुत्ताइं गहिय रोट्टकए ॥११॥ (११)

रोज्झो य रोहिओ रोमराइरोमूसला जहणे।
रोयणिया डाइणिया रोमलयासयमुदरयम्मि ॥१२॥

रोज्झो रोहिओ इत्यन्योन्यपर्यायावृश्यवाचकौ। अत्र रोंचइ पिनष्टीति धात्वा[5]देशेषूक्तमिति नोक्तम्। रोमराई तथा रोमूसलं जघनम्। रोयणिया डाकिनी। अत्र रोसाणइ मार्ष्टीति धात्वादेशेषू[6]क्त इतीह नोक्तः। रोमलयासयं उदरम् ॥ यथा।

पिहुरोमराइ तणुरोमलयासइए कया वि इत्थ तुमं।
रोज्झि व्व वियडरोमूसलरोयणिवाडयम्मि मा वच्च ॥१२॥ (१२)

॥ अथानेकार्थाः ॥

हंसे वग्घे रत्तच्छो रइजोयजहणेसु रइलक्खं।
दइय[7]णिरंतरसोहियसणाहपलिएसु राहो वि ॥१३॥

रत्तच्छो हंसो व्याघ्रश्च। महिषे तु संस्कृतभवः। रइलक्खं रतिसंयोगो जघनं चेति द्व्यर्थम्। राहो दयितो निरन्तरः शोभितः सनाथः पलितश्चेति पञ्चार्थः ॥ (१३)

---

1 AB °विअं. 2 AB °देशसि°. 3 AB °विअ°. 4 AB °रा य रो°.
5 AB °देशसिद्ध इति नोक्तः. 6 C °क्तमिति नोक्तम्. 7 AB °णिरंत°.

रायंबू वेडिससरहा रिक्खणमहिगमम्मि कहणे य ।
विउलमुहलेसु रुंदो रेंकियमक्खित्तलीणलज्जासु ॥१४॥

रायंबू वे[1]तसद्रुमः शरभश्च । रिक्खणं । इत एति रेक्खणं इत्यपि । उपलम्भः कथनं च । रुंदो विपुलो मुखरश्च । अत्र रुंटइ भ्रमति रौति चेति धात्वादेशेषू[2]क्त इति नोक्तः । [3]रेंकियं आक्षिप्तं लीनं व्रीडितं चेति त्र्यर्थम् ॥ (१४)

अच्छिणिकोचकरोडीसु रेसणी कलिरवेसु रोलो य ।
रोडी इच्छासिवियासु कूणियच्छे मले रोद्वं ॥१५॥

रेसणी अचिनिकोचः । करोटिकाख्यं कांस्यभाजनं च । रोलो कलहो रवश्च । रोडी इच्छा व्रणिशिबिका च । रोद्वं कूणिताचं मलश्च ॥ (१५)

रोहो पमाणणमणेसु रोक्कणी सिंगिकूरकम्मेसु ।
णवदंपईण [4]अन्नुन्नणामगहणोसवम्मि लयं ॥१६॥

रोहो प्रमाणं नमनं च । प्रतिरोधवाची तु रोधशब्दभवः । रोहो मार्गण इत्यन्ये । रोक्कणी । के रोक्कणिओ । शृङ्गी नृशंसश्चेति द्व्यर्थः ॥

॥ अथ लादिः ॥

लयं नवदम्पत्योः परस्परं नामग्रहणोत्सवः ॥ यथा ।

तुह कुमरवाल [5]सेसं इंतं दट्ठूण णिसि पलायंता ।
[6]अणोन्नणामगहणा रिउदंवइणो लयस्स सुमरंति ॥१३॥ (१६)

---

1 AB °समो इ°. 2 C °क्तमिति नीक्तम्. 3 AB रिंकि°. 4 AB अन्नुन्नणा°.
5 AB सेन्नं. 6 AB अन्नन्न°.

लक्खं काए लग्गं चिंधे लंचो य कुक्कुडए।
गंडुयतिणम्मि [1]लच्चयं लट्टयलडहा कुसुंभरम्मेसु ॥१७॥

लक्खं कायः। लग्गं चिह्नम्। लग्गं अघटमानमित्यन्ये। लंचो कुकुटः। उत्कोचवाची तु संस्कृतसमः। [1]लचयं ग[2]ण्डुसंज्ञं तृणम्। लट्टयं कुसुम्भम्। लडहं रम्यम्। लडहो विदग्ध इत्यन्ये ॥ यथा।

[3]कालम्मि लचयलग्गे उड्डियलंचो व्व गंतुमसहो सि।
तो तुज्झ लडहलक्खा लट्टयवसणा कहं हो[4]ही ॥१४॥ (१७)

लल्लक्कं भीमे लसई कामे परिहिए लइयं।
ल[5]सुअं तेल्ले लइणी लयाइ लसकं तरुच्छीरे ॥१८॥

लल्लक्कं भीमम्। लसई कामः। लइयं परिहितम्। लइयं अङ्गे पिनद्ध-मित्यप्यन्ये। लसुअं तैलम्। लइणी लता। लसकं तरुचीरम् ॥ यथा।

लइणीरसलसकल्ल[6]सुअपमुहेहिं किं इमाइ भेसज्जं।
लल्लक्कलसइरोगी सो च्चिय तरुणो तया लइयहारो ॥१५॥ (१८)

लंपिक्खो तह चोरे लंबालो पुप्फभेयम्मि।
लउडम्मि लकुडं [7]च्चिअ उसहे ल[8]इअल्ललाइल्ला ॥१९॥

लंपिक्खो चोरः। लंबालो पुष्पभेदः। लकुडं लकुटः। अत्र लढइ स्मरति। लहसइ स्रंसते। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। लइअल्लो तथा लाइल्लो वृषभः ॥ यथा।

---

1 AB लवयं. 2 C °ण्डुसं°. 3 AB कीलम्मि लवय°. 4 AB °ही इति मूलपाठः दीसवडयलग्गलकवय(लक्खय) लइअलइ(लडह)अहरय तुइ अपाउं (अयाणं)। लचूणी (लवउ)डयविय (ठिअ)मुविअमियजिणी (आ) य लंबा (आ)इजोविसंपत्ती ॥१७॥
5 AB °सुयं. 6 AB °सुय°. 7 AB चिकु उ°. 8 AB °इयह°.

लंपिक्खहरिय लाइल्लधणि ल[1]इअल्ल कीस मूढो सि ।
[2]लंबालीहिं जक्खं पूइय अणसरसु लकुडयहत्थो ॥१६॥ (१८)

पउमकरा जत्थ वहू लिहिज्जए सो लयापुरिसो ।
लहुयवडो णग्गोहे लडहक्खमियं विहडियम्मि ॥२०॥

लयापुरिसो यत्र पद्मकरा वधूर्लिख्यते । लहुयवडो न्यग्रोधः । लडहक्ख-
मियं विघटितम् ॥ यथा ।

सा विती लहुयवड क्खमसु तुमं तुह [3]णमो लयापुरिस ।
लडहक्ख[4]मिअप्पेम्मे पियम्मि कह णाम जीविस्सं ॥१७॥ (२०)

लामा य डाइणी लावंजमुसीरम्मि लाहणं भोज्जे ।
लालसलासयविहया मिउमोरेसुं वहोलए [5]लिक्खा ॥२१॥

लामा डाकिनी । लावंजं उशीरम् । लाहणं भोज्यभेदः । लालसं मृदु ।
लालसं इच्छेत्यन्ये । लासयविहओ मयूरः । लिक्खा [6]तनुस्रोतः । लिक्खं
इत्यन्ये ॥ यथा ।

लामाउ लिक्खकंठे घणलावंजे कुणंति [7]लाहणयं ।
तासियलासयविहया अलालससरा बिडालिरूवाओ ॥१८॥ (२१)

वालम्मि लिंक[8]लीवा लित्ती खग्गाइदोसम्मि ।
तणुईकयम्मि लिसयं लिट्टियलोलंठिया य चाडुम्मि ॥२२॥

लिंको तथा [9]लीवो बालः । लित्ती खड्गादीनां दोषः । लिसयं तनूकृतम् ।
लिट्टियं तथा लोलंठियं चाटु ॥ यथा ।

लोलंठिएहि रचसि ण मुणइ सा लिट्टियं लिसय[10]पेम्म ।
लिंका लीवमयच्छी [11]सलित्तिच्छुरिय व्व किं चत्ता ॥१९॥

---

1 °इयल्ल°, 2 AB लंचालो° लंबालो°, 3 AB नमो, 4 A °मिया पिम्मे, B Omitted to मिउमोरेसुं, 5 AB लिक्खो, 6 A तंतुस्रो°, 7 AB लोह°, 8 A °लीवा, 9 A लीवो, 10 A °पेम्मं, 11 A °लित्तच्छु,°

अत्र। लिकइ लिहकइ निलीयते। लिमइ स्वपिति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (२२)

लीलो जन्मे लुंखो णियमे सुत्तम्मि लुंको य।
लूणम्मि लुअं भग्गे लुग्गं तह [1]णिण्णयम्मि लुंखाओ ॥२३॥

लीलो यज्ञः। लुंखो नियमः। लुंको। उत ओति लोंको। सुप्तः। लुअं लूनम्। लुग्गं भग्नम्। लुंखाओ [2]निर्णयः॥ यथा।

लुअदब्भं लुग्गलयं णइपुलिणं कुणसु कीस लुंको सि।
रे अलस इत्थ लीलो होहि त्ति सलुंखयाण लुंखाओ ॥२०॥ (२३)

लुरणी वज्जविसेसम्मि लुंकणी चेअ लयणम्मि।
लूआ मयतण्हाए लेहुडलेट्ठुक्कलेडुया लोट्टे ॥२४॥

लुरणी वाद्यविशेषः। लुंकणी लयनम्। अत्र लुंकइ लुहइ मार्ष्टीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम। लूआ मृगतृष्णा। अत्र लूरइ छिनत्तीति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। लेहुडो लेट्ठुक्को लेडुओ त्रयोऽप्येते [3]लोष्टवाचकाः॥ यथा।

हर लेट्ठुक्के मा कुण [4]लूअभया लुरणिसाललुंकणियं।
पिसणलेहुडलेडुअखलणं मा कुज्ज इंतदइयस्स ॥२१॥ (२४)

लेढियमवि संभरणे लोले लेहडयलोहिल्ला।
[5]लोट्टिअओ उवविट्ठे तह लोलुंचावियं रइयतण्हे ॥२५॥

लेढियं स्मरणम्। [6]लेहडो तथा लोहिल्लो लम्पटः। [7]लोट्टिओ उपविष्टः। अत्र [8]लोट्टइ स्वपितीति धात्वादेशेषू[9]क्त इति नोक्तः। लोलुंचावियं रचिततृष्णम्॥ यथा।

---

1 AB णिन्नय°. 2 AB निर्णयः. 3 A लोष्टवा° B लोष्टवा°. 4 AB लूयभ°.
5 AB लोट्टियओ. 6 A लोहडो. 7 AB लोट्टिओ. 8 B लोट्टः. 9 C °क्तमिति नोक्तम.

मडुरसलोलुंचाविय लेहड णलिणीउ भसल चुंबंतो ।
इह लोट्टियस्स मह रयलोहिल्लपियस्स लेढियं रयमि ॥२२॥ (२५)

॥ अथानेकार्थाः ॥

लल्लं सप्पिहणूणेसु केसओसारएसु लंबो वि ।
अन्नासत्तमणोहरपिअंवएसुं तह य लट्टो ॥२६॥

लल्लं सस्पृहं न्यूनं च । लंबा केशा लंबो गोवाटश्चेति द्व्यर्थो लंबशब्दः । लट्ठो अन्यासक्तो मनोहरः प्रियंवदश्चेति त्र्यर्थः ॥ (२६)

लयणं तणुमिउवल्लीसु लाइया भूसगहियअजिणद्धा ।
लालंपिअं [1]पवाले खलीणआकंदिएसुं च ॥२७॥

लयणं तनु मृदु वल्ली चेति त्र्यर्थम् । लाइयं भूषा गृहीतं चर्मार्धं चेति त्र्यर्थम् । लालंपिअं प्रवालं खलीनमाक्रन्दितं चेति [2]चत्र्यर्थम् ॥ (२९) ।

लिहिओ तणुसद्दएसुं लिंकियमक्खित्तलीणेसु ।
लुंवी थवयलया लेसा लिहियासत्थणिद्दणीसद्दा ॥२८॥

लिहिओ तनुः सुप्तश्च । लिंकियं आक्षिप्तं लीनं च । लुंबी स्तबको लता च । लेसो लिखितमाश्वस्तो निद्रा निःशब्दश्चेति चतुरर्थः । अल्पवाची लेश-शब्दभवः ॥ (२८)

लेडुक्को लंपडलुट्ठएसु लोढो य [3]भरियसद्दएसु ।
वंगव[4]थवंढवड्डा [5]वाइंगणगिद्धवंधगरुएसु ॥२९॥

लेड्डक्को लम्पटो लोष्टश्च । लोढो स्मृतः शयितश्च ॥

---

1 C पवाले. 2 AB त्र्यर्थः. 3 AB सरि°. 4 A °थवइव° B °थइव°. 5 AB वाइंगण°.

॥ अथ वादिः ॥

वंगं वृन्ताकम्। वग्गो गटध्रपत्नी। [1]वंढो बन्धः। वड्डो महान्॥ यथा।

चंचूइ घिंटवंढे आवणपिडियाउ वड्डवंगमिमं।
उग्घित्तुयाण उड्डइ आमिसपिंडब्भमेण वग्गो ॥२३॥ (२८)

वद्दी अवस्सकिच्चम्मि वंकवंसा कलंकम्मि।
वंसी य सिरसि माला वच्छं पासे वऊ य लायन्ने ॥३०॥

वद्दी अवश्यकृत्यम्। वंको तथा वंसो कलङ्कः। वंसी शिरसि माला। वच्छं पार्श्वम्। वऊ लावण्यम्॥ यथा।

वच्छे सवऊ दइया सवंसिया धम्मअत्थवद्दी अ।
अक्खोसबाहुवंको अवंसवंसाण ण इ होइ ॥२४॥ (३०)

वम्हं रप्फे वत्थी उडए वल्लो सिसू व[2]ड्ढ चिविडा।
वहवट्टा खंधव्वणमग्गा सीमाइ [3]वत्तिवइवेला ॥३१॥

वम्हं वल्मीकम्। वत्थी तापसानामुटजम्। वल्लो शिशुः। व[4]ड्ढ चिविडा गन्धद्रव्यविशेषः। वहो स्कन्धव्रणः। सामान्येन व्रण इत्यन्ये। वट्टा पन्थाः। वत्ती तथा वइवेला द्वावेतौ [5]सीमवाचकौ॥ यथा।

वत्थीवइवेलाए वल्लयणिव्वत्तिया मह वइल्ला।
किं दिट्ठा वड्डुसयडे [6]वट्टाए वम्हखुत्तया अवहा ॥२५॥ (३१)

वज्जा अहियारे वल्लिवल्लरीविल्लरीउ केसेसु।
[7]वतुविच्छड्डा णिवहे वलहीववणीउ कप्पासे ॥३२॥

---

1 A वढी B वंढी वंढी. 2 AB °ड्ढ चीडा. 3 A वत्तिव°. 4 AB °ड्ढ चोडा.
5 AB सीमाथा°. 6 AB वट्टाए वंभत्तु°. 7 वतुवि°.

वज्जा अधिकारः। वल्ली वल्लरी विल्लरी त्रयोऽप्येते केशवाचकाः। [1]वत्‌ तथा विच्छुड्डो निवहः। रूढिवाचो तु विच्छुड्डो विच्छर्दशब्दभवः। अत्र वन्द्रं वृन्दमिति वन्द्रशब्दभवम्। वलद्दी तथा [2]ववणी कर्पासः॥ यथा।

> वरवल्लरीण विल्लरि[3]वसणवज्जाइ लज्जइ कुवल्ली।
> वलहि[4]वतुं चुंटंती ववणीविच्छुड्डमज्झम्मि॥२६॥ (२२)

वडहो खगभेए वस[5]लविडुविअलंवला य दीहम्मि।
वप्पीओ वप्पीहम्मि वम्हलं केसरं चेय॥२३॥

वडहो पक्षिभेदः। वसलं विड्डं [6]विअलंवलं त्रयोऽप्यमी दीर्घार्थाः। विड्डस्थाने वित्तं अन्ये पठन्ति। वप्पीओ चातकः। वम्हलं केसरम्॥ यथा।

> पुच्छइ वडहं वप्पीअयं च णववणोमवम्हलं दट्ठुं।
> वसलसरं विड्डच्छी [6]विअलंवलमग्गदंतपइवत्तं॥२७॥ (२३)

[7]णिद्दाकरीलयाए वयली वेली य वट्टिमं अहिए।
वड्डओ पीए वलियाविलमा जीवाइ चुण्णिए [8]वयरं॥३४॥

वयली तथा वेली निद्राकरी लता। वट्टिमं अतिरिक्तम्। वड्डओ पीतः। [9]वलिया तथा विलमा ज्या। वयरं चूर्णितम्॥ यथा।

> वड्डए [10]वयरवयल्लिदलवेल्लिफलरसे वि व[11]ट्टिमं णिद्दं।
> ण लहइ विलमभ्रु[12]णोहिं च तणुई कामस्स [13]किड्डवलियस्स॥२८॥ (२४)

वयडो य वाडियाए [14]वंफियवलिया य भुत्तम्मि।
वाहाकुले वणायं च वद्दलं वक्कडं च दुद्दिणए॥३५॥

---

1 AB वक. 2 AB वडणी. 3 AB °वल्लण°. 4 AB °वह्‌. 5 AB °लवड्ड°.
6 AB वियलं°. 7 AB निद्दा°. 8 AB वयरं. 9 AB वइया. 10 AB वयर°.
11 AB °ट्टिमवि°. 12 C °णोहि. 13 AB किड्ड°. 14 A वंकिय°.

वयडो वाटिका। वंफियं तथा वलियं भुक्तम्। वणायं व्याधाकुलम्। वद्दलं तथा वक्कडं दुर्दिनम्। वक्कडं निरन्तरवृष्टिरि[1]त्यन्ये ॥ यथा।

तुह बाणवक्कडे वद्दले व्व हंसो रिऊ चइय समरं।
वंफियसुयवलियफलो सुमरइ वयडं गओ [2]वणायवणे ॥२८॥ (३५)

रज्जे [3]वंडुअमोलीइ वडाली य वरओ कलमभेदे।
गाईइ वलई वड्डयं वरं वड्डिया य कूवतुला ॥२९॥

[4]वंडुअं राज्यम्। वडाली पङ्क्तिः। वरओ शालिभेदः। योऽसाववणुरिति प्रसिद्धः। वलई गौः। बोणागोपीवाचकस्तु बल्लकोवल्लवीशब्दभवः। वड्डयं प्रधानम्। [5]वड्डिया कूपतुला ॥ यथा।

गोवाल किं ण रक्खसि वड्डयवरएसु वलइवडालिं।
किं [4]वंडुअं व पत्तं वड्डियणियडे इमाइ जं लविओ ॥३०॥ (३६)

वणवो दवाणले वज्जरा णई वसयं च सिरिखंडे।
संढम्मि वड्डिओ तह वहडवणारा य वच्छयरे ॥३१॥

वणवो दवाग्निः। वज्जरा नदी। वसयं श्रीखण्डम्। पिष्टातकचूर्णमित्यन्ये। वड्डिओ षण्ढः। वहडो तथा वणारो दम्यो वत्सः ॥ यथा।

वज्जरतडतिणमत्तो वहडिं मा संघ वड्डियवणार।
वणवविलुट्ठो पल्लवइ [6]णेअ वसयतरू कह वि ॥३१॥ (३७)

[7]वत्ताइ वग्गयं पउरे वग्गोज्जो दुमालिया वणाई।
गोवन्द्रम्मि वणद्धी वब्भयमंभोअमज्झम्मि ॥३२॥

---

1 C °रित्येके. 2 AB °वाकुल°. 3 A वंडुयमो° B वंडुयंमो°. 4 AB वंडुयं. 5 AB वड्डिया. 6 AB नेय. 7 AB वत्ताइ.

वग्गयं वार्त्ता। वग्गेज्जो प्रचुरः। वणई वृक्षपङ्क्तिः। वणद्दो गोवृन्दम्। वद्भयं कमलोदरम्॥ यथा।

वद्भयणिलोणभमरे वणहिसं[1]कुसवणइमूलम्मि।
गइवग्गयं पि मा कुण पिय वग्गेज्जम्मि मज्झदिणतावे ॥३२॥ (३८)

लहुजलवहे वहोलो वाहलिविरया य वज्जियं दिट्ठे।
अत्थम्मि य वव्वाडो पमहेसुं तह य वंगच्छा ॥३९॥

वहोलो वाहलो विरओ त्रयोऽप्येते लघुजलप्रवाहवाचकाः। वज्जियं अवलोकितम्। वव्वाडो अर्थः। वंगच्छा प्रमथाः॥ यथा।

मा वाह[2]लीओ विरयं भमेसु किं इत्थ वज्जियं कहसु।
तुह वंगच्छेसे [3]सयं वहोलम्मि होइ वव्वाडो ॥३३॥ (३८)

वप्पीहो थूवे वहुरा य सिवा [4]वट्टिवं च परकज्जे।
णउलम्मि य वग्गोओ कणिट्ठसासू वहुव्वा य ॥४०॥

वप्पीहो स्तूपः। मृदादिकूट इत्यर्थः। वहुरा शिवा। [4]वट्टिवं परकार्यम्। [5]वग्गोओ नकुलः। वहुव्वा कनिष्ठश्वश्रूः॥ यथा।

जं [6]मसए वहुव्वाण [4]वट्टिवं मज्झ कज्जवप्पीहं।
तं सहि मग्गपयाहिणवहुरावग्गोयदंसणपहावो ॥३४॥ (४०)

वंजरव[7]हुसिवच्छीवा [8]णीवीजेट्ठभज्जगोवेसु।
वत्तारो वेडुल्लो य गव्विए ववहिओ [9]मत्ते ॥४१॥

---

1 AB °वन्न°. 2 BC °लीउ. 3 C समयव°. 4 AB वट्टिवं. 5 AB °ग्गोवो.
6 AB मसए. 7 AB °हुसिव°. 8 AB णीवेजे°. 9 AB मत्तो.

वंजरं नोवी। व[1]हुप्पी ज्येष्ठभार्या। वच्छीवो गोपः। वत्तारो तथा वेड्डुक्को गर्वितः। ववहिम्रो मत्तः॥ यथा।

मा [2]कड्ढ वंजरं मह ववहियवच्छीव रूववेड्डुक्क।
ओ पेच्छइ कुडिलच्छी व[3]हुप्पिमा मं सइत्तवत्तारा ॥२५॥

अत्र वढणो संमार्जनी। वइरं वज्रम्। वसई रात्रिः। एते वर्धनीवज्र-वसतिशब्दभवाः। वलवा वामीति वडवाशब्दस्य डस्य लत्वे सिद्धम्॥ वज्जइ व[4]स्यति। वच्चइ का[5]ङ्क्षति। इति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥ (४१)

वंगेवड्डुवम्मीसरवड्डरोडा कोलकामजारेसु।
वढमालियवायालीसुं ववसियवड्डुहुल्लिवहढोला ॥४२॥

वंगेवड्डू सूकरः। वम्मीसरो कामः। वड्डरोडो जारः। ववसियं वलात्कारः। वड्डहुल्ली मालाकारः। व[6]हढोलो वातालो वात्येति यावत्॥ यथा।

कयववसिएण वम्मीसरेण वंगेवड्डु व्व सरविद्धो।
अण्ण वड्डहुल्लि[7]घरिणिं किं वहढोलो व्व भमसि वड्डरोड ॥२६॥ (४२)

वलयणिवलवाडिवलग्गंग[8]णिआवाडीओ अ वईए।
वलयंगिवलंगणियावेंगीओ वइमईए य ॥४३॥

वलयणो वलवाडो वलग्गंगणो वाडो एते चत्वारो वृतिवाचकाः। वलयंगो वलंगणिया वेंगो त्रयोऽप्यमी वृतिमतीवाचकाः॥ यथा।

समिद्धवलग्गंगणियावेंगो खंतिवलवाडिवलयंगो।
दिहिवाडिवलंगणिया मणवित्तीवलयणो सुवि[9]हियाणं ॥२७॥ (४३)

---

1 AB °हुक्को. 2 AB कइ. 3 AB °हुप्पिया. 4 AB °स्यतीति. 5 AB °ङ्क्षतीति. 6 AB °हडोलो. 7 AB °घरविं. 8 AB °णिआ°. 9 C °हियाण.

[1]वड्डइओ चम्मयरे वच्छिमओ गब्भसेज्जाए ।
[2]सूलप्पोइयमंसे वउलियमहिणववरम्मि वरइत्तो ॥४४॥

[3]वड्डइओ चर्मकारः । रथकारवाचकस्तु वर्धकिशब्दभवः । वच्छिमओ गर्भशय्या । वच्छिउडो गर्भाश्रय इत्यन्ये । वउलियं शूलप्रोतं मांसम् । वरइत्तो अभिनववरः ॥ यथा ।

वहिणिवरइत्त किवणत्त[4]वड्डइय वच्छिमयगउ व्व तुमं ।
ण मुणेसि किं पि जं इह लिहेसि सूलं पि वउलियपसंगा ॥३८॥ (४४)

वल्लादयं च अच्छाअणम्मि वत्थासयम्मि वत्थउडो ।
वक्खारयं रइघरे [5]वड्डावियमवि समावियए ॥४५॥

वल्लादयं आच्छादनम् । वत्थउडो वस्त्राश्रयः । वस्त्रनिर्मित आश्रय इत्यर्थः । वक्खारयं रतिगृहम् । अन्तःपुरमित्यन्ये । [6]वड्डावियं समापितम् ॥ यथा ।

णववत्थउडयवक्खारयम्मि वल्ला[7]दयल्लपल्लंके ।
लुढिआ णिएइ वड्डावियसकज्जा वइ दइयमग्गं ॥३९॥ (४५)

वक्कलयं च पुरओ कयम्मि वग्गंसियं जुज्झे ।
वहुमासो जत्थ पई ण जाइ बाहिं णवोढवहुघरओ ॥४६॥

वक्कलयं पुरस्कृतम् । वग्गंसियं युद्धम् । वहुमासो यत्र पतौ रममाणो नवोढवधूगृहाद् बहिर्न याति । यदाह ॥ प्रथमोढायाः सदनाद्यत्र पतिर्नापयाति बहिः । स स्याद्रमणविशेषो वहुमासो ॥ यथा ।

जयसिरिणववहुयाघरवग्गंसि[8]यअंगणा वहिमणिंतो ।
किं वक्कलयभुयबल वहुमासं कुमरवाल पुण कुणसि ॥४०॥ (४६)

---

1 AB वड्ड°. 2 AB मूल°. 3 A वड्ड° B वड्ड°. 4 AB °वड्ड°.
5 AB वड्डावि°. 6 AB वड्डावि°. 7 AB °दइअ°. 8 C °सिअङ्गणा.

मेहम्मि वडुवासो सुयम्मि वरउप्फवामा य।
चंडिलए वच्छोउत्तवारिश्रा तह फले वरेइत्थं ॥४७॥

वड्डवासो मेघः। केचिदोष्ठ्यादिमेनं पठन्ति। वरउप्फो तथा वामो सुतः। वामस्थानीनि वामट्ठियाइं। अत एव वामट्ठोश्रो सुतास्थीनीति न वच्यते। वच्छोउत्तो तथा वारिश्रो नापितः। वरेइत्थं फलम् ॥ यथा।

वामम्मि वारिए इह वच्छोउत्ति व्व बाहिभमि[1]रम्हि।
मह वड्डवास वरउप्फमारणे तुज्झ किं वरेइत्थं ॥ ४१ ॥ (४७)

वप्पीडियं च खेत्तम्मि वलवियवलमयवा[2]रुश्रा सिग्घे।
वंसप्फालं पयडे चुल्लीमूले वडिसरं च ॥४८॥

वप्पीडियं चेत्रम्। वलवियं वलमयं वा[3]रुश्रं एते त्रयः शीघ्रार्थाः। वंसप्फालं प्रकटम्। ऋज्वित्यन्ये। वडिसरं चुल्लीमूलम् ॥ यथा।

वप्पीडिया वलविश्रं किमागश्रो वच्च वलमयं तत्थ।
वंसप्फालं वुच्चइ वडिसरकम्मे ण वा[3]रुश्रा अम्हे ॥ ४२ ॥ (४८)

यामम्मि ववत्थंभो कागे वसभुड्डविरसमुहा।
कणभेयम्मि वरइश्रो [4]वड्डणसालो य [5]छिण्णपुच्छम्मि ॥४९॥

ववत्थंभो बलम्। वसभुड्डो तथा विरसमुहो काकः। वरइश्रो धान्यविशेषः। अत्र वलग्गइ आरोहति। वग्गोलइ रोमन्थयति। वमालइ पुञ्जयति। वसुआइ उद्वाति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः। [4]वड्डणसालो छिन्नपुच्छः ॥ यथा।

वसभुड्डसइ किं तुह हलिय ववत्थंभएण जं पडिया।
इह वरइएसु [4]वड्डणसालवइल्ल व्व णेय विरसमुहा ॥४३॥(४९)

---

1 AB °रम्मि. 2 AB °रुया. 3 AB °रुया. 4 AB वड्डण°. 5 AB छिन्नपु°.

विसुवम्मि वओवत्थयवओवउप्फा वदिकलियं वलिए ।
वहुहाडिणी वहूवरि ऊढा वहुघारिणी य णववहुया ॥५०॥

वओवत्थं तथा वओवउप्फं विषुवत् समरात्रिंदिवः काल इत्यर्थः । वदिकलियं वलितम् । वहुहाडिणी वध्वा उपरि या परिणीयते । वहुघारिणी नववधूः ॥ यथा ।

> वहुघारिणिं च वहुहाडिणिं च भोत्तुं गओ वओवत्थे ।
> मह पुत्तो दुइए वि हु वओवउप्फे ण इत्थ [1]वदिकलिओ ॥४४॥ (५०)

वद्दरोअणो य बुद्धम्मि [2]वड्डण[3]मिरं च पीणम्मि ।
वद्दवलओ दुंडुहए वक्कडवंधं च [4]कण्णआहरणे ॥५१॥

वद्दरोअणो बुद्धः । [2]वड्डणमिरं पीनम् । वद्दवलओ दुन्दुभसर्पः । वक्कडवंधं कर्णाभरणम् ॥ यथा ।

> करुणा वद्दरोअण तइ [2]वड्डणमिरवाहुधरियधरवलए ।
> से[5]सो चलवक्कडवंधो वद्दवलउ व्व लुलउ जलहिम्मि ॥४५॥ (५१)

चूडम्मि वलयवाहू कलकंठी वणसवाई य ।
वग्गोरमयं लुक्खे सरहे वणपक्कसावओ [6]चेव ॥५२॥

वलयवाहू चूडकाख्यं भुजाभरणम् ॥ वणसवाई कलकण्ठी । वग्गोरमयं रूक्षम् । वणपक्कसावओ शरभः ॥ यथा ।

> वरवलयवाहुवग्गोरमयसरा तुह पुरो वणसवाई ।
> तुज्झ पियस्स य पुरओ ण सो वि वणपक्कसावओ सूरो ॥४६॥ (५२)

---

1 A वंदि°. 2 AB वड्ढण°. 3 B °मिरिं. 4 AB कण्णा°. 5 AB °सो वक्क°.
6 C चच.

वाढो वणियसहाए वायं गंधम्मि उच्छुए वाऊ ।
मुहपूरियतिणवज्जे वालो वामी य इत्थीए ॥५३॥

वाढो वणिक्सहायः । वायं गन्धः । वाऊ इक्षुः । वालो मुखमारुतापूरितत्णवाद्यम् । वामी स्त्री ॥ यथा ।

वाउयवाडे वाढिश्र वालोसद्देण [1]अससवामीश्रो ।
किं रे णिरास कोकसि वोक्कडवायं णिएसि ण हु अप्पं ॥४७॥ (५३)

वारो चसए वाहा य वालुया [2]वाणश्रो वलय[3]श्रारे ।
गीवाइ वाहणा वावडो कुडुंबिम्मि वामरो सीहे ॥५४॥

वारो चषकः । वाहा वालुका । अत्र वाइ म्लायतीति धात्वादेशेषू[4]क्त इति नोक्तः । वाणश्रो वलयकारः । वाहणा ग्रीवा । वावडो [5]कुटुम्बी । व्याकुलार्थस्तु व्यापृतशब्दभवः । वामरो सिंहः ॥ यथा ।

वाहामज्झे वामरिकडीउ वाणयवहुउ वारकरा ।
किं कंबुवाहणाश्रो पेक्खिय वावड विमूढो सि ॥४८॥ (५४)

वारिज्जो वीवाहे वासंदी वासुलो य [6]कुंदम्मि ।
वावयवावणिवासणीश्रो श्राउत्तछिद्दरच्छासु ॥५५॥

वारिज्जो विवाहः । वासंदी तथा वासुलो [7]कुन्दः । वावश्रो आयुक्तः । [8]वावणी छिद्रम् । वासाणी रथ्या ॥ यथा ।

वावयकुमार वासंदिदंत वासुलि[9]दईइ वारिज्जे ।
जं दिक्खिश्रो सि ता सा वासाणिं सुलहवावणिं भमसु ॥४९॥ (५५)

---

1 AB असा°. 2 AB वालश्रो. 3 AB °श्रारो. 4 C °क्तमिति नोक्तम्. 5 AB कुडुंबी.
6 AB कंदम्मि. 7 AB कंदः. 8 AB वाविणी. 9 AB °दतोइ.

वाउल्लो पलविरए वायारो सिसिरवायम्मि ।
वाणीरो जंबू वायाडो कीरे किमिम्मि वाडिल्लो ॥५६॥

वाउल्लो प्रलपनशील:। वायारो शिशिरवात:। वाणीरो जम्बूवृक्ष:। वायाडो शुक:। वाडिल्लो कृमि: ॥ यथा।

वाडिल्लो व्व पुणो रम वाणीरवणम्मि तीइ असुचीए ।
तुममगणिय वायारो णिग्घिण वायाडवाउल्ल ॥५०॥ (५६)

वालप्पं विप्पं तह णंगूले वावियं पसारियए ।
गंडयमिगम्मि वाडिमविडोमिया वायणं च लाहणए ॥५७॥

वालप्पं तथा विप्पं पुच्छम्। वावियं विस्तारितम्। वाडिमो तथा विडोमिओ गण्डकमृग:। वायणं भो[1]ज्योपायनम्। अत्र वासाहू भेक इति वर्षाभूशब्दभवत्वान्नो[2]क्त: ॥ यथा।

वाडिम विडोमिएसुं वालप्पच्छोडणाइ ताव कुण ।
वावियविप्पो सोहि पुण जंबुयवायणं होसि ॥५१॥ (५७)

वाडंतरा कुडीरे वाम[3]णिआ दिग्घकट्ठवाडीए ।
वावडयं वोच्चत्थं विवरीयरयम्मि णिद्दिट्ठं ॥५८॥

वाडंतरा कुटीरम्। वामणिया दीर्घ[4]काष्ठवृति:। वावडयं तथा वोच्चत्थं विपरीतरतम्। केचिद्युगपत्परिवर्त्तितमुखयो: स्त्रीपुंसयोर्मुखजघनकमाहु:। यदाह ॥ वोच्चत्थमीपरिष्टकमाहु: स्त्रीपुंसयो: परस्परत: ॥ यथा।

वामणिअंतरवाडं[4]तरम्मि सुत्तम्मि तह तए रमियं ।
जह सहि वावडयपिओ वोच्चत्थं अज्ज वि भ[5]रेइ ॥५२॥ (५८)

---

1 AB °ज्योपनम°. 2 AB °क्तम. 3 AB °णिया. 4 C °तराइ सुत्ताइ त°.
5 A °रइं.

तुरयम्मि वासवारो सिरआहरणम्मि वालवासो य ।
वावोणयं वि[1]क्किणे णट्ठपडिग्गाहयम्मि वामणिओ ॥५६॥

वासवारो तुरगः । वालवासो शिरआभरणम् । वावोणयं विकीर्णम् । वामणिओ नष्टप्रत्यादाता ॥ यथा ।

णट्ठाण रिउवल्लहणं वावोणयकणयवालवासाण ।
तुह वासवारवाला वाम[2]णिआ हुंति कुमरवाल णिव ॥५३॥ (५८)

साणम्मि वासवालो सुरणाहे वाणवालो य ।
वारसिया मल्ली कणए वालंफोसवालियाफोसा ॥६०॥

वासवालो श्वा । वाणवालो इन्द्रः । वारसिया मल्लिका । वालंफोसं तथा वालिआफोसं कनकम् ॥ यथा ।

वारसियाइ महाबल सुवा[3]सवालरह वाणवालपिय ।
तुममच्चिऊण वालंफोसपिओ लहइ वालिआफोसं ॥५४॥

अत्र वाहिप्पइ व्याप्रियते । वावंफइ श्रमं करोति । इति धात्वादेशेषूक्ता-विति नोक्तौ ॥ (६०)

वाहगणो मंती दद्दुरडे वायडघडो विसो सारी ।
विरहं च धवलवणे [4]विपित्तविहसिव्विया विअसियम्मि ॥६१॥

वाहगणो मन्त्री । कप्रत्यये वाहगणओ । वायडघडो दर्दुराख्यो वाद्य-विशेषो भरते प्रसिद्धः । वि[5]सो शारिः । विरहं धवलम् । अत्र विसो आखुरिति वृषशब्दभवः । विड्डा लज्जेति व्रोडाशब्दस्य तैलादिपाठात् डस्य द्वित्वे सिद्धमिति नोक्तौ । विपित्तं तथा विहसिव्वियं विकसितम् ॥ यथा ।

---

1 AB °क्किरे. 2 AB °णिया कु°. 3 AB °सरह. 4 AB °विपत्त°.
5 BC °सो करिया°.

तुह [1]णिव विपित्तगुण विहसिव्वियविल्हजस चत्तकरिविसिया ।
वाहगणएहि मुक्का वायडवडवायणा हुश्रा रिउणो ॥५५॥ (६१)

विच्छोहो विरहे विरसं वरिसम्मि विसढो य णीराए ।
कमलासणो विसारी विढणा पणही चमूइ विसरो य ॥६२॥

विच्छोहो विरहः । विरसं वर्षम् । विसढो नीरागः । नीरोग इत्यन्ये । विषमवाचकस्तु विषमशब्दभवः । विसारी कमलासनः । विढणा पार्ष्णिः । विसरो सैन्यम् ॥ यथा ।

विसढ विढणा वि ण तुहं तप्पइ विच्छोहिया तुमए ।
कामविस[2]रेसु मङ्गुणो दिणं पि [3]मसइ विसारिविरसं व ॥५६॥ (६२)

विहुई वुंताकीइ विरूवे विक्खासविरुअवेलुंका ।
विलयविअोलविहुसा सूरत्थाविग्गपिंजणेसुं च ॥६३॥

विहुई वृन्ताकी । विक्खासो विरुअो वेलुंको त्रयोऽप्यमी विरूपार्थाः । विलअो सूर्या[4]स्तसमयः । विअोलो आविग्नः । विहुसं पिञ्जनम् ॥ यथा ।

विक्खासविहुइकच्छे विहुसहत्थं पि सव्वविरुअं तं ।
विलए जं रमसि तओ वेलुंको तुह ण को वि अवि[5]ओले ॥५७॥ (६३)

विग्गोवो आउलया विक्खणवितता य कज्जम्मि ।
विसिणो य रोमसे फाडिए विरिक्कं च पिंजिए विहयं ॥६४॥

विग्गोवो व्याकुलभावः । विक्खणं तथा विततं कार्यम् । विसिणो रोमशः । विरिक्कं पाटितम् । विहयं पिञ्जितम् ॥ यथा ।

---

1 AB निव. 2 C °रेसम°. 3 AB मवइ- 4 C °सम°. 5 AB °श्रोली.

महविक्खणविग्गोवि तं अणुणिंतीइ [1]तइं कयं विततं ।
विहयालया सि जं सहि णक्खविरिक्का य पुलयविसि[2]णा य ॥५८॥ (६४)

लज्जाइ विलियविड्डूणावेडूणा तहेय वेलूणा ।
सब्भाणुम्मि विडप्पो विडओ य विड्डुंडुओ [3]चेव ॥६५॥

विलियं विड्डूणा वेडूणा वेलूणा एते चत्वारो लज्जार्थाः । यत्तु विलियं विप्रियं तद् व्यलीकशब्दभवम् । केचित् वेल्लणयं लज्जेत्याहुः । विडप्पो विडओ विड्डुंडुओ त्रयोऽप्येते राहुवाचकाः । विज्जुला विद्युत् । विलया वनिता । एतौ शब्दभवौ । तथा । विराइ विलीयते । इति धात्वादेशे[4]षूक्त इति नोक्तः ॥ यथा ।

गयविड्डूणि गयवेडूणो विलियसहिए सवेलूणो ।
विडयारिवल [5]विड्डुंडुयघोरम्मि विडप्पघोरो सि ॥५८॥ (६५)

धट्ठे विसारओ तह विरिज्जयविलुं[6]पिआ अणुगइट्ठा ।
भल्लायए विसमयं विवप्परं तह य वेयड्डं ॥६५॥

विसारओ धृष्टः । विरिज्जओ अनुचरः । विलुंपिअं अभिलषितम् । विसमयं विप्पवरं वेयड्डं त्रयोऽप्यमी भल्लातकार्थाः ॥ यथा ।

अविरिज्जओ सि [7]कुट्टिअ विसारय किमंतए विलुंपेसि ।
विप्पव[8]रोचिय गंतुं वेअड्डवणम्मि विसमयं भुंज ॥६०॥ (६६)

सूईविद्धे विब्भेइयं चउरगइहयम्मि विक्कमणो ।
कीडे विलुंपओ णिसि च विड्डिरिल्ला विडंकिया वेई ॥६७॥

विब्भेइयं सूच्या विद्धम् । विक्कमणो चतुरगतिस्तुरगः । विलुंपओ कीटः । विड्डिरिल्ला रात्रिः । विडंकिया वेदिका ॥ यथा ।

---

1 BC तइ. 2 C °णा ॥५८॥ 3 C चेय. 4 AB °षूक्ता इति नोक्ताः.
5 AB विइंड°. 6 AB °पिया. 7 AB कोट्टिय. 8 C °रोविय.

एयं विडंकियठिश्रं पलोइउं विड्डिरिल्लवइवयणं ।
किमविम्भिइयकलय विलुंपए दलसि विक्कमणगमणो ॥६१॥ (६७)

पच्छातावम्मि विणिव्वरं च कोसुंभयम्मि विरहालं ।
विच्चोययविम्भवणा उवहाणे तह वियालुओऽसहणे ॥६८॥

विणिव्वरं पश्चात्तापः । विरहालं कुसुम्भरक्तं वस्त्रम् । विच्चोयओ तथा विम्भवणं उपधानम् । [1]विम्भमणं इत्यन्ये । वियालुओ असहनः ॥ यथा ।

विम्भवणे विच्चोईकए भुए जूडके य उल्लिहिए ।
जइ विरहालवईए कुवसि वियालुयविणिव्वरो होहो ॥६२॥ (६८)

धाणा विलिंजराओ विश्रंगिश्रं णिंदियम्मि ।
विक्केणुश्रं च विक्केज्जे विकराले विडिच्चिरं चेय ॥६९॥

विलिंजरा धानाः । विश्रं[2]गिश्रं निन्दितम् । विक्के[3]णुश्रं विक्रेयम् । विडिच्चिरं विकरालम् । विडिंचियं इत्यन्ये ॥ यथा ।

विरहविडिच्चिर[4]अंगी तीइ [5]विअंगिअसहीइ फुट्टंति ।
[6]मुत्ता विलिंजराउ व तुमं तु विक्केण[7]ए थिर[8]यसत्तो ॥६३॥ (६९)

कोमलअवलंगीए विलिव्विली विहरियं च सुरयम्मि ।
विप्फाडियं च विहंडियं च विप्पिंडियं च णासियए ॥७०॥

विलिव्विलो कोमलनिःस्यामतनुः । विहरियं सुरतम् । विप्फाडियं विहंडियं विप्पिंडियं त्रयोऽप्येते नाशितार्थाः ॥ यथा ।

विप्फाडिय[9]साहिम विहंडियपारेव[10]एहिं कयरावं ।
[11]विप्पिंडियभयलज्जं विलिव्विलोविहरियं भरिमो ॥६४॥ (७०)

---

1 C विभम°. 2 AB °गियं. 3 AB °णुरं. 4 C °र पङ्गे. 5 AB वियंगिय°. 6 B मुक्का. 7 C °एथिर°. 8 B °य गीए. 9 AB °सहियम. 10 C °एहि. 11 AB विप्फिंडि°.

पुव्वगहभोयणजलोल्लेसु वियारियविरल्लिया चेय ।
भच्छियजलहिसु विमद्दयविसालया तह विहाडणमणत्थे ॥७१॥

वियारिया पूर्वाह्णभोजनम् । विरल्लियं ज[1]लार्द्रम् । विस्तारितार्थं तु तनोतेरादेशे सिद्धम् । विमद्दयं भर्त्सितम् । विसालओ जलधिः । विहाडणं अनर्थः ॥ यथा ।

गुणमणिविसालय तुह विहाडणगयाण वेरिअसिसूण ।
विमद्दयगुरूण अंसुयविरल्लियाणं वियारिया कत्तो ॥६५॥ (७१)

मलिणम्मि विसंवायं [2]विअओलियमवि विअंसओ वाहे ।
णट्ठे विऊरियं तह कोलाहलयम्मि विमलहरो ॥७२॥

विसंवायं तथा [3]विअओलिअं मलिनम् । विअंसओ व्याधः । विऊरियं नष्टम् । विमलहरो कलकलः ॥ यथा ।

मयणवि[4]अंसय विअओलिओ विसंवायकम्मणा तं सि ।
जलहरविमल[5]हरविऊरिया विरहि[6]णीओ जं हणसि ॥६६॥

अत्र । विहोडइ ताडयति । विउडइ विप्पगालइ नाशयति । विच्छोलइ कम्पयति । विढवइ अ[7]र्जति । विरोलइ मथ्नाति । [8]विघट्टइ विलोट्टइ विसंवदति । विसूरइ खिद्यते । विसट्टइ द[9]लति । विहीरइ विरमालइ प्रतीक्षते । विड[10]विड्डइ रचयति । एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (७२)

कालि कज्जअयाणो विलुत्तहियओ तरंगए वीलो ।
वीची लहुरच्छा वीसुं जुअए वीलणं च पिच्छिलए ॥७३॥

---

1 C °लार्द्रा. 2 AB वियल्लियम°. 3 AB विउलियं. 4 AB वियंस°.
5 A °हराथी विऊरि°. B °हऊरि°; 6 C °णीउ. 7 AB °जंयति. 8 AB वियडइ.
9 A °लयति. 10 A °विडुड्ड B °विड्ड.

विलुत्तहियश्रो यः काले कार्यं कर्तुं न जानाति। वीली तरङ्गः। वीची लघुरथ्या। वीसुं युतकं पृथगित्यर्थः। सामस्त्यवाचकस्तु वीसुंशब्दो विष्वक्-शब्दभवः। वीलणं पिच्छिलम्। श्रत्र। वीसालइ मिश्रयति। वीसरइ विस्मरति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥ यथा।

जं णिसि वीचीए जलवीलीगयवीलणत्तणाइ तुमं।
ण गश्रो सि हविय वीसुं तं दइयं ता विलुत्तहियश्रो सि॥६७॥ (७३)

वुप्फं च सेहरे गहगहिए [1]वेप्पो पसुम्मि [2]वेंढो य।
वेलं च दंतमंसे वेणो विसमे णईतूहे॥७४॥

वुप्फं शेखरः। वेप्पो भूतादिग्रहीतः। वेंढो पशुः। वेलं दन्तमांसम्। वेलेत्यन्ये। वेणो विषमः सरिदवतारः॥ यथा।

वेंढिं हणिउं जसे धावसि वेप्पो व्व विप्प जडवुप्फ।
तो वे[3]णाश्रो [4]पडिश्रो पडियदसणमूलवेल लहसु फलं॥६८॥ (७४)

वेत्तं च श्रच्छवत्थे विडंवणाए य वेलंवो।
वयणिज्जे वेणियवेसणा य मउश्रम्मि वेश्रल्लं॥७५॥

वेत्तं श्रच्छवस्त्रम्। वेलंवो विडम्बना। वेणियं तथा वेसणं वचनीयम्। वेश्रल्लं मृदु। वेश्रल्लं श्रसामर्थ्यमित्यन्ये॥ यथा।

[5]वेश्रल्लवेत्त[6]मेश्रं श्रवेणियं पामराण दंसंतो।
श्रम्हाणत्तणवेसणवेलंवं लहसि वणिउत्त॥६९॥

श्रत्र वेसणं श्रोष्ठशादिकं केचित् पठन्ति॥ (७५)

वेसाइ [7]वेल्लरी वेइया सलिलहारिणीए य।
वेंढिश्रवेप्पुश्रवेरिज्जा वेढिय[8]सेसवासहाएसु॥७६॥

---

1 A वेप्फो. 2 AB वेण्ढो. 3 AB °णाउ. 4 AB omitted पडिश्रो.
5 AB वेयल्ल°. 6 AB °मेयं. 7 AB वेल्लिरी. 8 A °सिस°.

वेल्लरी वेश्या। वेइया जलहारिणी। अङ्गुलिमुद्रावाचकस्तु वेदिकाशब्द-भवः। वें[1]ढिअं वेष्टितम्। वेप्पुअं शिशुत्वम्। भूतगृहीतमित्यन्ये। वेरिज्जो असहायः। एकाकीत्यर्थः। [2]वेरिज्जं साहायकमित्यप्यन्ये। यदाह गोपालः। असहायं वेरिज्जं साहायकमपि च केचिदिच्छन्ति॥ यथा।

> अंधारवें[3]ढिआसुं दिसासु जं भमसि दिअर वेरिज्जो।
> गयवेप्पु[4]अ तं णूणं तं वेल्लरिवे[5]इयाहिं हरिओ सि॥७०॥

अत्र वेल्लइ रमते इति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्॥ (७६)

मणियारघरोलीसुं वेडियवेसंभराओ य।
वेलुलियं वेरुलिए वेअडियं त[6]ह य पच्चुत्ते॥७७॥

वेडिओ मणिकारः। वेसंभरा गृहगोधा। वेलुलियं वैडूर्यम्। वेअडियं प्रत्युप्तम्॥ यथा।

> वेसंभरासिरोमणिवेलुलियाहरणसुप्पलच्छीए।
> वेडिय जइ देसि तुमं होसि तओ तीइ च्चियय[7]वेअडिओ॥७१॥ (७७)

वेडइओ वाणियए कलुससुराए य वेंढसुरा।
भमरम्मि वेणुणासो संकडए वेडिकिल्लं च॥७८॥

वेडइओ वाणिजकः। वेंढसुरा कलुषा सुरा। वेणुणासो भ्रमरः। वेडि-किल्लं संकटम्॥ यथा।

> महुपाणंधे अम्हे णि[8]एवि वेडइय वेणुणासे व्व।
> किं लोयवेडिकिल्ले वेंढसुरं देसि पाणिअं खिविय॥७२॥ (७८)

वेवाइयमुल्लसिए वेल्लाइयमवि य संकुइए।
[9]वेसत्तणम्मि वेसक्खिज्जं उसहम्मि वोवालो॥७९॥

---

1 AB °ढियं. 2 AB विरिज्ज'. 3 AB °डियासु'. 4 AB °अयं वु°. 5 C °इआहि.
6 AB °ह च. 7 AB वेयडि°. 8 C °ए वि. 9 C वेस°.

वेवाइयं उल्लसितम्। वेल्लाइयं संकुचितम्। वेसक्खिज्जं द्वेष्यत्वम्। अयमोष्ठ्यादिः प्रायेण। वोवालो वृषभः॥ यथा।

अमुणियवेसक्खिज्जं लज्जावेल्लाइयं इमं बालं।
वेवाइयरोमंचो किं रे वोवाल छिप्पेसि ॥७३॥

अत्र वेरुलिअं वैडूर्यमिति शब्दभवम्। वेअडइ खचति। वेहवइ वञ्चति। वेमयइ भनक्ति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥७९॥

वोकिल्लो घरसूरे तह वोज्झयवोज्झमल्लया भारे।
अणुचियवेसम्मि य वोमज्झो वोरच्छवोद्रहा ॥८०॥

वोकिल्लो अलीकशूरः। वोज्झओ तथा वोज्झमल्लो भारः। वोमज्झो अनुचितो वेषः। वोमज्झिअं अनुचितवेषग्रहणमिति तु अस्यैव णिगन्तस्य सिद्धम्। वोरच्छो तथा वोद्रहो तरुणः। वोद्रहो ओष्ठ्यादिः प्रायेण॥ यथा।

वो[1]किल्लय वोर[2]च्छय असिवोज्झं फलयवोज्झमल्लं च।
किं वहसि वोद्रहीणं मज्झे एसो खु वोमज्झो ॥७४॥ (८०)

वोहारं जलवहणं णाहसियचोद्दसिक्खणम्मि वोरल्ली।
[3]वोसिअमुब्भुयाणे भरिउ[4]ल्लट्टम्मि वोसट्टं ॥८१॥

वोहारं जलस्य वहनम्। वोरल्ली श्रावणशुक्लपक्षचतुर्दशीभव उत्सवविशेषः। केचिदिमामपि वोरल्लीमाहुः। वो[5]सिअं उब्भुयाणं उन्मुखगतमित्यर्थः। वोसट्टं भृतोल्लुठितम्॥ यथा।

[6]अंसुयवोसट्टच्छी वोसिअच्छिया य विरहतावेण।
कह पेच्छे वोरल्लिं वोहारमिसा किमित्थ सहि णेसि ॥७५॥

अत्र वोक्कइ विज्ञपयति। वोलइ गच्छति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥ (८१)

---

1 AB °किल्लिय. 2 AB °च्छय. 3 A वासिय°. B वोसिय°. 4 AB °ल्लइम्मि. 5 AB °सिअं. 6 C अंसय°.

वोक्किल्लियं च रोमंथे तह वोभीसणो वरायम्मि ।
दारेगदेसखेत्तेसु वडो अ वणोऽहियारस[1]वएसु ॥८२॥

वोक्किल्लियं रोमन्थः । वोभीसणो वराकः ॥ यथा ।

उप्पाइउमसमत्था जे चव्वियचव्वणं कुणंति कई ।
वोभीसणा फुडं ते वोक्किल्लियकारिणो पसुणो ॥७६॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

वडो द्वारैकदेशः चेत्रं चेति द्व्यर्थः । वणो अधिकारः श्वपचश्च ॥ (८२)

[2]वंठो अकयविवाहय[3]णिस्सेहयखंडगंडभिच्चेसु ।
तणुबलियभूअगहिएसुं वप्पो वसमच्छरत्तेसु ॥८३॥

वंठो अकृतविवाहो निःस्नेहः खण्डो गण्डो भृत्यश्चेति पञ्चार्थः । वप्पो तनुर्बलवान् भूतगृहीतश्चेति त्र्यर्थः । चेत्रवाचकस्तु वप्रशब्दभवः । वसं अच्छं रक्तं च । अत्र । वले निर्धारणनिश्चययोः । वणि निश्चयविकल्पानुकम्प्यसंभावनेषु । एतौ शब्दानुशासने निपातावुक्ताविति नोक्तौ ॥ (८३)

झाडझडीसु वडप्पं वरडी तैलाडिदंसभमरेसु ।
वियसंतकलयलेसुं वयलो सेणाणउलेसु वल्लाओ ॥८४॥

वडप्पं लतागहनं निरन्तरवृष्टिश्च । वरडी तैलाटी दंशभ्रमरश्च । दंशश्चासौ भ्रमरश्चेति विग्रहः । यदाह । वरडी तैलाटी स्यादिति । दंशभ्रमरविशेषो वरडीति च । [4]वयलो विकसन् कलकलश्चेति द्व्यर्थः । वल्लाओ श्येनो नकुलश्च ॥ (८४)

खेत्ते घरे य वलयं सुंदरबहुसिक्खिएसु व[5]त्तल्लो ।
वयणं मंदिरसिज्जासु [6]वप्पिणो खेत्तउसिएसु ॥८५॥

---

1 C °वचेसु. 2 AB वण्ठो. 3 AB °णिन्नेह°. 4 AB वेय°. 5 AB °त्तडो.
6 AB वप्पणो.

वलयं चेत्रं गृहं च। व[1]त्तडो सुन्दरो बहुशिक्षितश्चेति द्व्यर्थः। वयणं मन्दिरं शय्या च। वप्पिणो चेत्रमुषितश्च॥ (८५)

वल्लरमरसमहिसक्खेत्तजुवसमीरणिज्जलवणेसु।
सालविडंकेसु वरंडो [2]साहिज्जविकचेसु वग्घाओ॥८६॥

वल्लरं अरण्यं महिषः चेत्रं युवा समीरो निर्जलदेशो वनं चेति स[3]प्तार्थम्। वरंडो प्राकारः कपोतपाली चेति द्व्यर्थः। वग्घाओ साहाय्यं विकसितश्च। अत्र। वलइ आरोपयति गृह्णाति च। वंफइ वलति काङ्क्षति च। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥ (८६)

अंगम्मि वट्टमाणं गंधदव्वाहिवासभेए य।
वत्थाहरणम्मि तहा अब्भुदयावेयणम्मि [4]वड्डवणं॥८७॥

वट्टमाणं अङ्गं गन्धद्रव्याधिवासभेदश्च। [4]वड्डवणं वस्त्राहरणमभ्युदयावेदनं चेति द्व्यर्थम्। अत्र वरहाडइ निःसरति धातवोऽर्थान्तरेऽपीति [सिद्धहेम° ८, ४, २५८] निषिधति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः॥ (८७)

वाउत्तो विडजारेसु विल्ल[5]मच्छे विलसिए य।
ठाणविचालेसुं विक्खंभो दीह[6]जहणेसु वि[7]क्खिसं॥८८॥

वाउत्तो विटो जारश्च। वायउत्तो इत्यन्ये। विल्लं अच्छं विलसितं च। विक्खंभो स्थानमन्तरालं च। विस्तारवाचकस्तु विष्कम्भशब्दभवः। वि[8]क्खिसं आयतं जघनं च। अवतीर्णमित्यप्यन्ये॥ (८८)

विडिमो सिसुमियगंडेसु दिट्ठवीसंतएसु विव्वाओ।
खलभिक्खविज्जवावियदाणेसुं विप्पयं चेय॥८९॥

---

1 AB °त्तडो. 2 AB साहिज्ज°. 3 AB °प्तार्थः. 4 AB वड्डव°.
5 AB °मच्छे. 6 C °जघण°. 7 AB °क्खित्तं. 8 AB °क्खित्तं.

विडिमो बालमृगो गण्डकश्चेति द्व्यर्थः। विव्वाओ अवलोकितो विश्रान्तश्च। विप्पयं खलभिक्षा वैद्यो वापितं दानं चेति चतुरर्थम्॥ (८८)

[1]विड्डिरमाभोगरउद्देसु विलासजघणेसु विच्छेओ।
विह्णिोसेसु विहाणो संभाचोरेसु य वियालो ॥९०॥

विड्डिरं आभोगो रौद्रं च। विच्छेओ विलासो जघनं च। विहाणो विधिः प्रभातं च। वियालो संध्या चौरश्च॥ (९०)

विरहो रहकोसुंभेसु [2]वित्तई गव्विविलसिएसुं च।
परिपाडियम्मि विचिए विरलम्मि य विच्छियं होइ ॥९१॥

विरहो एकान्तं कुसुम्भरक्तवस्त्रं च। वित्तई गर्वितो विलसितं च। वित्तई गर्वं इत्यन्ये। विच्छियं पाटितं विचितं विरलं चेति त्र्यर्थम्॥ (९१)

विमलियमवि पसत्तं मच्छरभणिए ससद्दे य।
विसमियममलोत्थरिएसु विलइयमहिज्जदीणेसु ॥९२॥

विमलियं मत्सरभणितं सशब्दं चेति द्व्यर्थम्। विसमियं वि[3]मलमुत्थितं च। विलइयं अधिज्यं दीनं च॥ (९२)

हयविरलेसु विरिंचरममलम्मि विरिंचिओ विरत्तो य।
फाडियधारासुं विंचिणियं वीअं च विहुरतक्काले ॥९३॥

विरिंचिरो अश्वो विरलं च। विरिंचिरा धारेति केचित्। विरिंचिओ विमलो विरक्तश्च। विंचिणियं पाटितं धारा च। अत्र विम्हरइ स्मरति विस्मरति चेति धात्वादेशेषूक्तमिति नोक्तम्। वीअं विधुरं तत्कालं चेति द्व्यर्थम्॥ (९३)

---

1 AB विड्डिर°. 2 AB वित्तुई. 3 AB °मलं मसु°.

[1]वुसो भीओव्विग्गेसु चोरमुसलेसु वेलू अ ।
वेल्ला केसेसु तह पल्लववल्लीविलासेसु ॥८४॥

वुसो भीत उद्विग्नश्च । ओष्ठ्यादिरयं प्रायेण । वेलू चोरो मुसलं च । वेल्ला केशाः । वेल्लो पल्लवः । वेल्ला वल्ली । वेल्लो विलासश्चेति चतुरर्थो वेल्लशब्दः । अत्र वेव्वे भयवारणविषादामन्त्रणार्थेषु प्राकृतलक्षणे निपातितेषूक्त इति नोक्तः ॥ (८४)

वेड्डो उड्डीकयविसंठुलाविड्डसि[2]ढिलियंगेसु ।
वेआलोऽधतमेसुं वेयारियमवि पयारिय[3]कएसु ॥८५॥

वेड्डो ऊर्ध्वीकृतो विसंस्थुल आविद्धः शिथिलतां गतश्चेति चतुरर्थः । वेआलो अन्धोऽन्धकारश्च । वेयारियं प्रतारितम् । वेयारिया केशाश्चेति द्व्यर्थो वेयारियशब्दः ॥ (८५)

वेहविओऽणायरकोवणेसु वेलाइअं च [4]मिउदीणं ।
वेल्लहलो मउअविला[5]सीसुं वोज्झर[6]मईअभीएसु ॥८६॥

वेहविओ अनादरो रोषाविष्टश्च । वञ्चितार्थस्तु वञ्चिधात्वादेश[7]सिद्धः । वेलाइअं मृदु दीनं च । वेल्लहलो कोमलो विलासी च । अत्र वेहवइ उपालभते वञ्चति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः । वोज्झरं अतीतं भीतं च । अत्र वोज्जइ त्रस्यति वीजयति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ (८६)

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता[8]यां देशीनाममालायां सप्तमो वर्गः ॥

---

1 AB वुव्रो. 2 C °ढिलइं°. 3 C °कचेसु. 4 AB मउ°. 5 AB °सीसु. 6 AB °मभीतभी°. 7 AB omitted from °सिद्ध: to वेल्ल°. 8 AB °यां देशीशब्द-संग्रहवृत्ती सप्तमो वर्गः ॥ ग्रंथा २८५ ॥

अष्टमवर्गः ।

अष्टमवर्गे प्राकृते ग्रथौ न संभवत इति सादयः प्रस्तूयन्ते ।

सोहकुमुएसु सढिसंफा सहसंधारिया जोग्गे ।
सत्तौ वंकतिवयवट्टुलदारू सत्थसेहिया य गए ॥१॥

सढो सिंहः। संफं कुमुदम्। सहो तथा संधारिश्रो योग्यः। सत्तो वक्रपादत्रयं वृत्तं दारु। यदाह। पक्षंकपायसरिसं तिदारुयं उ[1]ड्ढणिमिश्र-श्रायरिसं। तं जाणसु सत्तिं। इति। गोपालस्तु। सत्तो कलसाधारो दारु भवेत्तल्पसमससुच्छ्रयणम्। इत्याह। सत्थो तथा सेहिश्रो गतः॥ यथा।

> सं[2]फच्छो सढिमज्झा संधारियसयणसेहिए दइए ।
> सत्तोसत्थं कलसं रयंतसहवारिणा भरइ दइया ॥१॥ (१)

संगा संडी वग्गा संपा कंची सरा माला ।
संखो वंदी सरली चोरीइ सरत्ति सहसत्थे ॥२॥

संगा तथा संडो वल्गा। संपा काञ्ची। सरा माला। संखो मागधः। सरलो चोरिका। सरत्ति सहसा॥ यथा।

> समरे संखवइए सरलिभ्फुणोइ दढसंपस[3]रियाए ।
> सुहडे सरत्ति वालयसंगी संडोइ धरियए तुरश्रो ॥२॥ (२)

सज्जोक्कं पच्चग्गो सउणं रूढे पसूणए सढयं ।
सल्ली सेवा सभरो गिद्धे सद्धाइ सगयं च ॥३॥

सज्जोक्कं प्रत्यग्रम्। सउणं रूढम्। सढयं कुसुमम्। सललो सेवा। सभरो गृध्रः। सगयं श्रद्धा॥ यथा।

---

1 AB °ड्ढनिमियषाइरसं. 2 AB °फत्थो. 3 C °रिषाइ.

तुह सज्जोके सढए सभरो मंससगएण सत्तलिपरो ।
होइ विलक्खो किंसुयसउणमिणं वा मलीमसमुहाणं ॥३॥ (३)

सत्थरसंगोल्लीसंगेल्ला णिअरम्मि संगहो मोव्भे ।
सत्तल्ली सेहालो पसवजरा संभवो सुरा सविसं ॥४॥

सत्थरो संगोल्ली संगेल्लो त्रयोऽप्येते समूहार्थाः । शय्यार्थस्तु सत्थरो स्रस्तरशब्दभवः । संगहो गृहोपरि तिर्यग्दारु । केचित्तु सग्गहो मुक्को इति पठन्तः सग्गहशब्दं मुक्तपर्य्यायं व्याचक्षते । सत्तल्ली शेफालिका । संभवो प्रसवजरा । सविसं सुरा ॥ यथा ।

जायवसंगोल्लीणं खयं [1]सुणंता वि खोवसं[2]गेल्ला ।
बुद्धि[3]विहीणा संभवगय व्व सविसं विसं ति [4]ण सुणंति ॥४॥
बहुणो वि ण कापुरिसा हुंति महारंभकज्जभारखमा ।
सत्तल्लिसत्थरेहिं ण संगहो होइ कइया वि ॥५॥ (४)

सस्लियमोल्ले दप्पोद्धुरे सराहो दिए सवासो य ।
संफाली पंतीइ सयग्घि[5]सद्दत्ता घरट्टिमुइएसु ॥५॥

सखियं आर्द्रम् । सराहो दर्पोद्धुरः । सवासो ब्राह्मणः । संफाली पङ्क्तिः । सयग्घी घरट्टो । शतघ्नीशब्दो येषां संस्कृते प्रसिद्धस्तेषां न देशी । [6]सद्दत्तो मुदितः ॥ यथा ।

होसि सराहसवासय ण [6]सद्दत्तो भोयणेण जं तुज्झ ।
[7]रइसंफालिसयग्घी [8]ण हु थक्कइ सखियम्मि मुक्के य ॥६॥ (५)

[9]ससोज्झी जक्खे सव्वला कुसी [10]संवरम्मि संखालो ।
संकरसाहीओ रच्छाए णियडे [11]सगेट्टं च ॥६॥

---

1 A सुणं°. 2 AB °गेल्ली. 3 C °विहूणा. 4 AB न. 5 C °सयत्ता. 6 C सयत्तो. 7 A रइसं°. 8 AB न. 9 AB सझेज्झी. 10 C सम्बर°. 11 A °गेढं B °गेढं.

सण्णेज्को यक्षः। सव्वला कुशी। संखालो [1]संवराख्यो मृगविशेषः। संकरी तथा साही रथ्या। सगेहं निकटम्॥ यथा।

विससगेहे संकरसज्के णं आसि तं सुहडमाणी।
सव्वलहत्थो संखालभया किं भरसि साहिसणेज्कं ॥७॥ (६)

संखलिसंदेवा संखपत्तसीमासु संगयं मट्ठे।
सेणम्मि सवाओ संघाडी जुयले खलम्मि संभुल्लो ॥७॥

संखलो शङ्ख[2]पत्रं ताडङ्कः। संदेवो सीमा। नदीमेलक इत्येके। संगयं मसृणम्। सवाओ श्येनः। संघाडी युगलम्। संभुल्लो दुर्जनः॥ यथा।

समरासंगय रिउखगसवाय गायंति मलयसंदेवे।
चलसंखलिसंघाडीउ [3]किन्नरी तुह जसं असंभुल्ला ॥८॥ (७)

असुयंधि संधियं सउली [4]चिल्ली वइअरम्मि संघोडी।
संपक्खसंपणा घयउरत्थगोहूमपिट्ठम्मि ॥८॥

संधियं दुर्गन्धम्। सउली शकुनिका। संघोडी व्यतिकरः। संपक्खा तथा संपणा घृतपू[5]रार्थं गोधूमपिष्टम्॥ यथा।

रक्खसु तुमं असंधियसंपणपायम्मि सउलिसंघोडिं।
जं अज्ज [6]आगमिस्सइ वल्लहसंपक्खभोयणो दइओ ॥९॥ (८)

[7]संजइं सप्फंदे सच्छहसरिसाहुला सरिसे।
संभलिसण्हाईसहउत्थियसुहउत्थिआउ दूईए ॥९॥

[7]संजइं सस्पन्दम्। सच्छहो तथा सरिसाहुलो द्वावप्येतौ सदृशार्थौ। संभली सण्हाई सहउत्थिया सुहउ[8]त्थिआ चत्वारोऽपि दूतीवाचकाः॥ यथा।

---

1 C शम्बरा°. 2 C °पत्तता°. 3 AB किन्नरी. 4 C चिल्ला. 5 C ° रार्थंगो°.
6 AB आगमिस्स°. 7 C संजु°. 8 AB °त्थिया.

संभलिसहउत्थिवरे सुहउ[1]त्थिअसच्छहेण कम्मेण ।
तं सण्हाइ जं तुह माणमसरिसाहुलं अ[2]संजइं ॥१०॥ (८)

सत्तत्थो अहिजाए पडिवेसियए सइज्झो य ।
संजत्थो कुविए सद्दालं [3]सिंदीरसिंखला णिउरे ॥१०॥

सत्तत्थो अभिजातः । सइज्झो प्रातिवेश्मिकः । सइज्झियं तु प्रातिवेश्यम् । संजत्थो कुपितः । संजत्थो कोप इत्यन्ये । सद्दालं [4]सिंदीरं सिंखलं त्र[5]योऽप्येते नूपुरार्थाः ॥ यथा ।

किं सत्तत्थे दइए संजत्था होसि रणिरसिंदीरे ।
तुह सद्दालपडिरवो ण सइज्झे सिंखलारवोऽसाए ॥११॥ (१०)

सयढा लंबकचा संपत्थियसयराहया सिग्घे ।
संपासंगं दीहे सलहत्थो दव्वियाइहत्थम्मि ॥११॥

सयढा लम्बकेशाः । अत्र । सयलो मीनः । सरडो क्रकलासः । एतौ शकलिन्सरटशब्दभवौ । तथा । संखाइ संस्त्यायते । सहइ राजते । इति धात्वादेशे[6]षूक्ताविति [7]नोक्तौ । संपत्थियं तथा सयराहं शीघ्रम् । संपासंगं दीर्घम् । सलहत्थो दर्व्यादीनां हस्तकः ॥ यथा ।

संपत्थिय सयराहं तोइ घरे सावराह मा वच्च ।
जं अच्छइ वरसयढा संपासंगसलहत्थहत्था सा ॥१२॥ (११)

सप्पे सराहओ संवेल्लियसं[8]वट्टिआ य संवरिए ।
सरिवाओ सीहरओ आसारे [9]पेरिए सउलियं च ॥१२॥

सराहओ सर्पः । संवेल्लियं तथा सं[10]वट्टिअं संवृतम् । सरिवाओ तथा सीहरओ आसारः । सउलियं प्रेरितम् ॥ यथा ।

---

1 AB °त्थियसत्थहि°. 2 C °संजुइं. 3 AB सिंजीर°. 4 AB सिंजीरं संख°. 5 AB °योऽपि नू°. 6 AB °षूक्ताः सं°. 7 C नोक्ताः सं°. 8 A °वड्डिया. 9 A पोरि°. 10 AB °वड्डियं.

सरिवायम्मि सराहयघोरे संवेल्लियं कुणसु माणं ।
जं सोहरयसउलिओ कुव[1]इ असंवट्टिअं मयणो ॥१३॥

इह ॥ सराहयं जाण पयलायं ॥ इत्यभिमानचिह्नसूत्रपाठे स्थिते ऽन्योन्यपर्यायतया द्वावपि सर्पवाचकावित्यजानता पयलाओ सराहत इति व्याख्याय पाठोदूखलेन यदुदाहृतम् ।

सरडो व्व विविहरूवो कओ सि तं जोइ सुहय तं चेय ।
अणुणयसु मयणपयलाइयं हि मा मं कयत्थेसु ॥१४॥

मयणपयलाइयं मदनशराहतामित्यर्थः । तदेतदसमञ्जसम् । यत्पूर्वदेशीषु पयलाओ सराहओ इति सर्पनाममध्ये पठितम् । अभिमानचिह्नेनैव स्ववृत्तावुदाहृतम् ।

अइपचलो त्ति [2]हसिओ वाहो पज्जोइ वाहवहुआए ।
दट्ठूण अग्गिभिसं तिक्खपलासोइ पयलायं ॥१५॥

एवं च । अधुनातनदेशीकाराणां तद्व्याख्यातॄणां च कियन्तः संमोहाः परिगण्यन्ते । किं वा परदोषोद्घट्टनेन । मोहापसारणार्थं त्विदमुक्तमित्यलं बहुना ॥ (१२)

संघासयसमसीसी फद्धाइ समुग्गियं पडिक्खियए ।
सत्थइयं साणइयं तेयविए सुमरिअम्मि सरभेयं ॥१३॥

संघासओ तथा समसीसी स्पर्धा । समुग्गियं प्रतीचितम् । यदाह । ॥ प्रतिपालितं समुग्गियं ॥ इति । अत्र प्रतिपालितशब्दस्य प्रतीचितमित्यर्थोऽस्माभिर्व्याख्यातः । यदि तु पालनमात्रं प्रतिपालितशब्दस्यार्थस्तदप्यस्तु । केवलं सहृदयाः प्रमाणम् । सत्थइयं तथा साणइयं उत्तेजितम् । सरभेयं स्मृतम् ॥ यथा ।

साणइए सत्थइओ संघासयउडुरे ससमसीसो ।
समरसमुग्गिय[3]खिप्पारिभूवसरभेयसत्थो सि ॥१६॥ (१३)

---

1 AB °इ य संवट्टिअं. 2 AB वाहो हसिओ प°. 3 AB °खिप्पारि°.

संखद्रहो य गोलाद्रहम्मि लद्धम्मि संपडियं।
सच्चिल्लयसंघयणा सच्चसरीरेसु सहरला महिसी ॥१४॥

संखद्रहो गोदावरीह्रद:। संपडियं लब्धम्। सच्चिल्लयं सत्यम्। संघयणं शरीरम्। सहरला महिषी॥ यथा।

संपडियवम्महाणलतावा पीणत्थणी सहरल[1]व्व।
सच्चिल्लयसंकीया संखद्रहं सरइ चारुसंघयणा ॥१७॥ (१४)

संगोवियम्मि संजमियं णिव्विवरम्मि संकडिल्लं च।
साविहजंतुम्मि य सरलीआ संसप्पियं च मंकियए ॥१५॥

संजमियं संगोपितम्। संकडिल्लं निश्छिद्रम्। सरलीआ श्वाविल्लंच: प्राणी। कीटभेद इत्यन्ये। संसप्पियं मङ्कितम्। उत्प्लुत्य गतमित्यर्थ:॥ यथा।

सरलीअसूलतिक्खियणहक्खए संजमेसि जीइ तुमं।
संसप्पियं कुण पुणो तीए च्चिय संकडिल्लपेम्माए ॥१८॥ (१५)

घूयम्मि सहगुहो तह सत्तिअणा आहिजाईए।
संखलयं संबूए संसाहणमवि य अणुगमणे ॥१६॥

सहगुहो घूक:। सत्तिअणा आभिजात्यम्। संखलयं शम्बूक:। शङ्खाकारो जलज: प्राणिविशेष: शम्बूक:। संसाहणं अनुगमनम्॥ यथा।

संखलयदंत हिंडसि जं वाहिं सहगुहो व्व राईसु।
ता तं गयसत्तिअणो किमम्ह संसाहणं कुणसि ॥१९॥ (१६)

संडोलिओ अणुगए सच्चविअं तह अहिप्पेए।
संगोढणो अ वणिए समुच्छणी सोहणी य [2]वद्धणिया ॥१७॥

---

1 AB °लीयम्°. 2 AB वड्ढणि°.

संडोलिओ अनुगतः। सच्चविअं अभिप्रेतम्। दर्शनार्थस्तु दृशेः सत्यवादेश-सिद्धः। संगोढणो व्रणितः। समुच्छणी तथा सोहणी संमार्जनी। यत्तु॥ [1]वद्दणियं जाण समुच्छणिं च बहुआरियं तह य। इति पाठं दृष्ट्वा [2]वद्दणि-समुच्छणिशब्दौ वधूपर्यायत्वेन व्याचष्टे स बहुआरीशब्दविप्रलब्धो बहुआरीशब्दं संमार्जनीवाचकं नावगच्छति। तथैव च [3]लक्ष्यमुपलक्षयति। यद्धनपालः। समुच्छणिया [1]वद्दणिया बोहारी॥ इति। गोपालोऽपि समुच्छणी वर्धनीत्याह। देवराजोऽपि। [1]वर्द्धणिया सोहणिया बहुआरी तह य मज्जणिया॥ इत्याह। द्रोणाचार्योऽपि। [2]वद्दणिसमुच्छणीओ बोहारी॥ इत्याह। अभिमानचिह्ने-नापि स्ववृत्तावुदाहृतम्॥ यथा।

> सुणइ समुच्छणिसद्दं जह जह सुण्हा सइज्झयघरेसु।
> छिंछेण सुयइ तह तह पइं पहाए विसूरंती॥२०॥

> उअह [4]पमुच्छंतीए दवाइरित्ताइ जंपमाणस्स।
> [1]वद्दणियाइ पहारो [5]दिण्णो असईइ दिअरस्स॥२१॥ इति।

तदेवं बहुदेशीपर्यालोचनेन समुच्छणीप्रभृतयो बहुकरिकापर्याया इति निश्चितमस्माभिः॥ यथा।

> संडोलिओ सि तइया समुच्छणिकराइ सोहणीहत्थ।
> लक्खिज्जइ सच्चविअं सिद्धं संगोढणाहरेण तुह॥२२॥ (१७)

परितावियम्मि [6]समत्तियं च संपत्तिया बाला।
संदट्टयं च संलग्गयम्मि सच्चेवियं रइए॥१८॥

समत्तियं परितापितम्। संपत्तिया बाला। पिप्पलीपत्रवाचकोऽपि संपत्तियाशब्दो लक्ष्येषु दृश्यते। सं[7]दट्टयं संलग्नम्। कप्रत्ययाभावे सं[8]दट्टं इत्यपि। संदट्टं संघट्ट इत्यन्ये। सच्चेवियं रचितम्॥ यथा।

---

1 AB वद्दणि°. 2 A वड्डुणि° B वद्दणि°. 3 AB लक्षयम्°. 4 AB समु°. 5 AB दिण्णो. 6 AB समत्ति°. 7 A °दट्टयं च संल°. B °दट्टयं ल°. 8 AB °दट्ट°.

संपत्तियाइ [1]सत्थत्तियम्मि तुज्झ विरहग्गिणा हिअए ।
सच्चेवियाउ माला सं[2]दट्टजलइया य मुक्कंति ॥२३॥ (१८)

सइलंभं सइदिट्ठं सइसुहसइदंसणाइ मणदिट्ठे ।
संखवइल्लो हालियछंदोत्थाइरवइल्लम्मि ॥१९॥

सइलंभं सइदिट्ठं सइसुहं सइदंसणं एते चत्वारोऽपि चित्तावलोकितार्थाः । संखवइल्लो हालिकच्छन्दोत्थायी बलीवर्दः ॥ यथा ।

सहि णिसि सइसुहसउहे सइदंसणसयणयम्मि सइदिट्ठो ।
संखवइल्लो व्व पिओ सइलंभरई य ता विहाणं जा ॥२४॥

अत्र । संखुड्डइ रमते । संदाणइ अवष्टम्भं करोति । [3]सत्थामइ आद्रियते । संगलइ संघटते । संदुमइ संधुक्कइ प्रदीप्यते । संभावइ लुभ्यति । एते धात्वादेशीपूक्ता इति नोक्ताः ॥ (१८)

ससराइयं च णिप्पिट्ठे समइच्छियमइक्कंते ।
मोरे सइलासय[4]सिंढा खंदे सइसिलिंबो य ॥२०॥

ससराइयं निष्पिष्टम् । समइच्छियं अतिक्रान्तम् । सइलासओ तथा [5]सिंढो मयूरः । सइसिलिंबो स्कन्दः ॥ यथा ।

सइलासयपियसमए समइच्छियअवहिआगए दइए ।
ससराइयविरहदुहा सहि णच्चसु सइसिलिंब[6]सिंढो व्व ॥२५॥ (२०)

कितवे सअक्खगत्तो सेलूसो जलघरे समुद्दहरं ।
सवडंमुहो अहिमुहे धम्मचत्तोसहे सइरवसहो ॥२१॥

सअक्खगत्तो तथा सेलूसो कितवः । [6]समुद्दहरं पानीयगृहम् । सवडंमुहो अभिमुखः । सइ[7]रवसहो धर्माय त्यक्तो वृषभः ॥ यथा ।

सेलूसहारिणट्ठो सवडमुहसइरवसहपक्खलिओ ।
एसो सअक्खगत्तो लुक्कइ वेसासमुद्दहरे ॥२६॥ (२१)

---

1 AB सत्ति°. 2 AB °दइज°. 3 AB सत्ताम°. 4 AB °सिण्ढा.
5 AB सिण्ढो. 6 AB सिण्ढ व्व. 7 AB °रस°.

सत्तावीसं[1]जोअणमिंदुं सवयम्मि समरसद्द[2]हयं ।
जाण [3]विसीए सारिं सालं साहाइ केसरं [4]साइं ॥२२॥

सत्तावीसंजोअणो इन्दुः । समरसद्दहओ समानवयाः । सारो [5]वृसी ऋषीणामासनमित्यर्थः । सारो [6]मृत्तिकेत्यन्ये । साला शाखा । साई केसरम् ॥ यथा ।

सत्तावीसं[1]जोअणमुहो समरसद्दहय तुह कए सा ।
सालतले सारिठिया अच्छइ चंडिं समाइपउमेहिं ॥२७॥ (२२)

सामुद्दो वरुए सावओ य सरहम्मि सामियं दड्ढे ।
सामंतो समभूमीइ सामरी सिंबलीए य ॥२३॥

सामुद्दो इक्षुस[7]दृशं तृणम् । सावओ शरभः । सामियं दग्धम् । सामंतो समभूमिः । सामरी शाल्मलिः ॥ यथा ।

सामरिसामुद्दघणं दवग्गिणा सामियं गइंद वणं ।
इण्हिं सामंतीए सावयभीओ कहं होसि ॥२८॥ (२३)

साराडी आडीए साणूरं देवहरयम्मि ।
साउल्लो अणुराए सालंकी सालही य सारिइया ॥२४॥

साराडो आटिः । साणूरं देवगृहम् । साउल्लो अनुरागः । सालंकी तथा सालही सारिका ॥ यथा ।

साराडि व्व णइं सा तरिउड्डियसालहि व्व साउल्ला ।
सालंकिफुडालावा आवइ संकेयसाणूरं ॥२८॥

---

1 AB °जोयण°. 2 AB °हयं. 3 C विसी°. 4 AB. साइं.
5 C वसी. 6 A वृत्ति°. 7 C °दृशत्°.

अत्र। सामत्थं सामर्थ्यमिति शब्दभवम्। तथा। साहइ कथयति। सारइ प्रहरति। एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ॥ (२४)

साइयमवि सक्कारे सायंदूला य केअईए य।
सासवुलो कविकच्छू सारमियं संभराविययए॥२५॥

साइयं संस्कारः। सायंदूला केतकी। सासवुलो कपिकच्छुः। सारमियं स्मारितम्॥ यथा।

विरतत्तसाइयाण वि उ[1]प्पाइंतीइ कामकंडुइं।
सारमिया सासवुलं सायंदूले तए अम्हे॥३०॥ (२५)

सालंगणो य अहि[2]रोहणीए साहेज्जओ अ अणुगहिए।
साइज्जियमवलंबियमवगयमोहम्मि साहरओ॥२६॥

सालंगणो अधि[3]रोहणी। साहेज्जओ अनुगृहीतः। साइज्जियं अवलम्बितम्। साहरओ गतमोहः॥ यथा।

साइज्जियणिमिजिणो अंबासाहेज्जओ अहिरुहेसु।
सग्गारोहणसालंगणिं व साहरय उज्जिंतं॥३१॥ (२६)

सारिच्छियसेआलीओ दुव्वा सारहम्मि साहिलयं।
सालाणओ थुए साहंजयसाहंजणा य गोक्खुरए॥२७॥

सारिच्छिया तथा सेआली दूर्वा। साहिलयं मधु। सालाणओ स्तुतः। स्तुत्य इत्यन्ये। साहंजओ तथा साहंजणो गोक्षुरः॥ यथा।

साहिलयवयण [4]सेआलिसाम साला[5]णअ प्पसिअ [6]जमइं।
साहंज[7]णेहिं सारिच्छि[8]कणसाहंजए पहे खलिया॥३२॥

---

1 C °प्पाअन्तीइ. 2 C °रोहिणीइ. 3 C °रोहिणी. 4 AB सेयालि°
5 C °णय. 6 B Omitted from जमइं to सामयइ. 7 C °णेहि 8 A °कुइसा°.

अव। [1]साहरइ साहट्टइ संवृणोति। सारवइ समारचयति। सामग्गइ श्लिष्यति। सामयइ प्रतीक्षते। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (२७)

सिग्गो खिन्ने सिंदू रज्जू कुक्कुडक्किसेसु सिहिसिंगा।
मच्छम्मि सित्थिसोहंडया पलालम्मि सिप्पसिंबीरा ॥२८॥

सिग्गो श्रान्तः। सिंदू रज्जुः। सिही कुक्कुटः। सिंगं कृशम्। सित्थी तथा सोहंडओ मत्स्यः। यस्त्वेतौ सिहिपिच्छिकावाचकावाह स देश्यन्तरानभिज्ञो भ्रान्त एव। सिप्पं तथा सिं[2]बीरं पलालम्॥ यथा।

> [3]जगजय सोहंडयद्दय सिहिधय तुह सिंदुवद्दसिप्पभरो।
> सिग्गो सिंगा सिंबीरसेवले [4]लुलइ सित्थिओ व्व रिऊ ॥ ३३ ॥ (२८)

सिंदीसिंदोला खज्जूरी सूईइ [5]सिव्विसिव्विणिया।
सिंडं मोडियए [6]सिंढासिंबाडीउ णासियाणाए ॥२९॥

सिंदी तथा सिंदोला खजूरी। [7]सिव्वो तथा सिव्विणी सूचो। सिंडं मोटितम्। [8]सिंढा तथा सिंबाडी नासिकानादः॥ यथा।

> सिंदिवणे सिंदोलतले [9]सिंढं सुणिय [5]सिव्विसममइणो।
> सिव्विणिवद्धो सिंडंगो सिंबाडीइ उत्तरं देइ ॥ ३४ ॥(२९)

परिपाडियम्मि सिद्धं रज्जे सिज्जूरसिंदूरा।
भूयगहियम्मि सिंपुअमुंक्के सिलओ सिसुम्मि य सिलिंबो ॥३०॥

सिद्धं परिपाटितम्। सिज्जूरं तथा सिंदू[10]रं राज्यम्। सिंपुअं भूतगृहीतम्। सिलओ उञ्छः। सिलिंबो शिशुः॥ यथा।

---

1 A साहार°. 2 AB सिंबोर: प°. 3 AB जयजगसोहंडइ°. 4 AB लुढइ.
5 AB सिढि°. 6 AB सिण्ढा°. 7 AB सिढी. 8 AB सिण्ढा.
9 AB सिण्ढं. 10 A °रं सिंपु°.

सिढपरिकुंभिकुंभत्थल हरिसिंदूरसारसिज्जूर ।
सिंपुअरूवा रसे जिअंति सिल[1]एहिं तुह रिउसिलिंबा ॥२५॥ (२०)

सिंगयसिंघुअसिंगिणिसिद्धत्था तरुणराहुगोरुद्दा ।
सिसिरं दहिम्मि सिहिणा थणेसु वरुणो सिअंगसुरजेट्ठा ॥२१॥

सिंगओ तरुण: । सिंघुओ राहु: । सिंगिणी गौ: । सिद्धत्थो रुद्र: । सिसिरं दधि । सिहिणा स्तना: । [2]सिअंगो तथा सुरजेट्ठो वरुण: ॥ यथा ।

सिद्धत्थ[3]सिअंगाण वि सिहणिज्जं सिंगिणीसिसिरखाय ।
पिहुसिहिणिं सिंगय सिं[4]घुअमुह सुरजेट्ठदिसि णियसु ॥२६॥ (२१)

डमरम्मि सियाली विडजलणेसु सिरिंगसिंदुवणा ।
हंसम्मि सिरिवओ सिरिमुहो मयमुहो सि[5]रिहहो पविया ॥२२॥

सियाली डमर: । सिरिंगो विट: । अत्र । सिहइ स्पृहयति । सिंपइ सिञ्चति । एतौ धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ । सिंदुवणो अग्नि: । सिरिवओ हंस: । श्रीवदपक्षिवाचकस्तु शब्दभव: । सिरिमुहो मदमुख: । मदो मुखे यस्येति विग्रह: । सिरिहहो खगपानभाजनम् ॥ यथा ।

ओ पियइ रिउ विरहयसियालिए तुह पयावसिंदुवणे ।
सिरिमुहसिरिंगहसिओ पत्थिव सिरिवयसिरिहहोइ जलं ॥२७॥ (२२)

सिहरिणिसिहरिल्ला म[6]ज्जियाए सिंगेरिवम्ममवि रप्फे ।
सिरिवच्छीवो सुद्धो गोवाले सित्थए सीयं ॥२३॥

सिहरिणी तथा सिहरिल्ला मार्जिता । सिंगेरिवम्मं वल्मीक: । सिरिवच्छीवो तथा सुद्धो गोपाल: । सीयं सिक्थम् ॥ यथा ।

---

1 C °एहि. 2 AB सियंगो. 3 AB °सियंगा°. 4 AB °घुयमु°. 5 A °रिग्घहो.
6 C °ज्जिआइ.

सिंगेरिवम्मसुहसिरिवच्छीवय सुदपुत्त एयाए ।
सीययमउयंगीए सिहरिल्ल[1]पियाए सिहरिणिं देसु ॥३८॥ (३३)

पवरसिरक्कभडीसुं सीसयसीसक्कसीइयाओ य ।
सीउग्गयं सुजाए सीहलयं धूवजंतम्मि ॥३४॥

सीसयं प्रवरम् । सीसक्कं [2]शिरस्कं शिरस्त्राणमित्यर्थः । सीइया भडी निरन्तरवृष्टिरित्यर्थः । अत्र सीसइ कथयतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः । सीउग्गयं सुजातम् । सीहलयं वस्त्रादिधूपयन्त्रम् ॥ यथा ।

उअ सीउग्गय तुह सरसीइयरइयविव[3]राइं वेरीणं ।
रणसिरिसीहल[4]याइं व सीसयसीसक्कसीसाइं ॥३८॥ (३४)

सीमंतयं च भणियं सीमंतालंकरणभेए ।
सीलुट्टयं च तउसे करवंदीए य सी[5]हणाही ॥३५॥

सीमंतयं सीमन्ते भूषणभेदः । सी[6]लुट्टयं । कप्रत्ययाभावे सीलुट्टं त्रपुसम् । सीहणही करमन्दिका । तत्कुसुममित्यन्ये ॥ यथा ।

सीलुट्टयसीहणहीफलवणिअ मुणिसि किं [7]ण अप्पाणं ।
जं आसत्तो तीए मणिमयसीमंतयं पि मग्गेसि ॥४०॥ (३५)

सीरोवहासिया लज्जाए उक्का सुली सुई [8]बुद्धी ।
सुहरा चडयाभेए सुढिओ संते सुहे सुहेल्ली य ॥३६॥

सीरोवहासिया लज्जा । सुली उल्का । सुई [9]बुद्धिः । सुहरा चटकाभेदः । यस्या अधोमुखं नीडं भवति । सुढिओ श्रान्तः । सुहेल्ली सुखम् । सुहल्लीत्यन्ये ॥ यथा ।

रणे दवसुलितत्ता गयसुइसीरोवहासियसुहेल्ली ।
सलहंति तुज्झ रिउणो सुढिया सुहरं पि णीड्डठियं ॥४१॥ (३६)

---

1 C °पियाइ. 2 AB सिरक्कं गिरस्त्रा°. 3 C °राइ. 4 C °याइ. 5 AB °हनही.
6 A °लुट्टयं. 7 AB न. 8 AB बुद्धी. 9 AB शुद्धिः.

संघियसुलससुवरणा य घाणकोसुंभअज्जुणद्दु[1]मेसुं ।
संकेयम्मि सुवुरणा सुरंगिसोहंजरणा य सिग्गुम्मि ॥३७॥

संघियं घ्रातम् । सुलसं कुसुम्भरक्तं वस्त्रम् । सुवरणो [2]अर्जुनाख्यस्तरुः । सुवुरणा संकेतः । सुरंगो तथा सोहंजरणो शिग्रुतरुः ॥ यथा ।

मज्झसुवरणसुवुरणं दाउं सुल[3]सवसणाइ तीइ गओ ।
संकेयसुरंगिवणे भमेसि सोहंज[4]णाइं संघंतो ॥४२॥ (३७)

किंसारु संकयं सूयलं च सुअणा य अणिउंते ।
अंबाइ सुव्विया त[5]ह य सुद्दपूअम्मि सुद्दवालो य ॥३८॥

संकयं तथा सूयलं किंशारुः । [6]संकलं इत्यन्ये । सुअणा अति[7]मुक्तकः । सुव्विया अम्बा । सुद्दवालो शुद्रपूतः ॥ यथा ।

सुअणावतंसियमिमं दट्ठुं किं करसि सुद्दवालत्तं ।
गाईसुव्विय सूयलजीयण [8]ण वहेसि संकए कोस ॥४३॥ (३८)

डुंबे सुदारुणो सुद्दओ य सुविरे सुगहसियसोमइया ।
सुज्झरओ धोवयए सुसंठिया सुल्लमंसम्मि ॥३९॥

सुदारुणो तथा सुद्दओ चण्डालः । सुगहसिओ तथा सोमइओ स्वपनशीलः । सुज्झरओ रजकः । सुसंठिया [9]शूलप्रोतं मांसम् ॥ यथा ।

सुगहसियसुइयाए सुदारुणो रमइ सुज्झरयवहुयं ।
भसिरभसणस्स दिंतो सुसंठियं पुरजणम्मि सोमइए ॥४४॥

---

1 C °मेसु. 2 C अर्जुनतरुः. 3 AB °ससवणा°. 4 C °णाइ. 5 AB °ह य सु°.
6 AB संकुलमित्य°. 7 C °मुक्तः. 8 AB वणहे°. 9 AB शूलाग्रो°.

अत्र सुगिम्हओ फाल्गुनोत्सव इति सुग्री[1]ष्मकशब्दभवः। दृश्यते चायं संस्कृते। यन्नामहः। सुग्रीष्मके न दृष्ट इति॥ (३८)

कण्हे सुवण्णविंदू रूववईए सुदुम्मणिया।
सुकुमालियं सुघडिए तुलसीए सुलसमंजरिया॥४०॥

सुवण्णविंदू विष्णुः। सुदुम्मणिया रूपवती। [2]सदुम्मणियेति शीलाङ्कः। सुकुमालियं सुघटितम्। सुलसमंजरी तुलसी॥ यथा।

णवसुलसमंजरीए [3]तइ चंडो अच्चिया सुदुम्मणिए।
सुकुमालियंगि जं तुह सुवण्णविंदूवमो वरो एस॥४५॥ (४०)

सूला वेसा सूई य मंजरी सूरणो कंदे।
सूरंगो य पईवम्मि सूअरी जंतवीढम्मि॥४१॥

सूला वेश्या। सूई मञ्जरी। सूरणो कन्दः। सूरंगो प्रदीपः। सूअरी यन्त्र[4]पीठम्॥ यथा।

सूअरिअसूरणासणसूलाए लिच्छियसूइगंडाए।
मयरद्धयसूरंगी मा तं सलहो व्व रे पडसु॥४६॥ (४१)

सू[5]लच्छं पल्ललए सूलत्थारी य चंडीए।
सूरद्धओ दिणे गणवइम्मि सेओ य गामणी सेट्ठी॥४२॥

सू[6]लच्छं पल्वलम्। अत्र सूहवो सुभग इति सुभगशब्दभवः। तथा सूरइ सूडइ भनक्तीति धात्वादेशेषूक्ताविति नोक्तौ। सूलत्थारी चण्डी। सूरद्धओ दिनः। सेओ गणपतिः। सेट्ठी ग्रामेशः॥ यथा।

सूलत्थारीसूरद्धए ससेयाण पणमणम्मिसेण।
सू[6]लच्छतडकुडंगे भो सेट्ठिवइ अहिसरेइ॥४७॥

---

1 AB °षग्र°. 2 AB सद्द°. 3 C तइ, 4 C °पीडनम्. 5 AB °लत्थं. 6 AB °लत्थ°.

अत्र सेहइ नश्यतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः ॥ (४२)

सेवालसो[1]मह्हिड्डा पंके कोकम्मि सेहरओ ।
चप्पुडि[2]णाए सेंवाडओ य सेज्जारियं च दोलणए ॥४३॥

सेवालो तथा सोम[3]ह्हिड्डो पङ्कः । सेहरओ चक्रवाकः । [4]सेंवाडओ चप्पुटिकानादः । यदाह ॥ अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुलिशब्दः सेंवाडओ गदितः ॥ सेज्जारियं अन्दोलनम् ॥ यथा ।

सेज्जारियं ण इच्छइ सेवाल[5]जअक्ख सोमह्हिड्डे य ।
मरिही सेहरथणिया कइव[6]थसेंवाडएहि तुह विरहे ॥४८॥ (४३)

[7]सेआलुओ उवाइयवसहम्मि धुरंधरम्मि सेरिभओ ।
सोत्ती णईइ [8]सोअं ण्हाणं मंसम्मि सोल्लसोमाला ॥४४॥

[9]सेआलुओ उपयाचितसिद्ध्यर्थं वृषभः । उपयाचितं केनापि कामेन देवताराधनम् । सेरिभओ कप्रत्ययाभावे सेरिभो धुर्यवृषभः । सेरिभो महिषोऽपीत्यन्ये । सोत्ती नदी । [10]सोअं स्वपनम् । सोल्लं तथा सोमालं मांसम् ॥ यथा ।

उवचियसोमालो वि हु कुणइ सेयालुओ सुहं [10]सोअं ।
[11]सोत्तीइ झीणसोल्लो वि सेरिभो चेअ कड्ढए भारं ॥४९॥ (४४)

[12]सोसणसोमाणा पवणमसाणा सोव्वओ पडियदंते ।
कडिउवकिदिउदरेसुं सोसणिसोवत्थसोमहिंदाइं ॥४५॥

[13]सोसणो पवनः । सोमाणं श्मशानम् । सोव्वओ पतितदन्तः । सोसणी कटी । सोवत्थं उपकारः । सोवत्थं उपभोग्यमित्यन्ये । सोमहिंदं उदरम् ॥ यथा ।

---

1 A °महिद्दा B °मद्दा. 2 AB °डिनाए विंवा°. 3 AB °हिड्डी. 4 AB सिंवाड°.
5 AB °जनक्ख. 6 AB °थसिंवा°. 7 AB सेवालि°. 8 AB सोणयि°. 9 AB सेयालु°.
10 AB सोयं. 11 AB सत्ती°. 12 A सोमण°. 13 A सोमणी.

अइथूलसोमहिंदे [1]सोव्वे सोसणयभग्गसोमणिए ।
संभलि कइया तुमयं करेसि सोमाणसाणसोवल्लं ॥५०॥

अत्र सोमालं सुकुमारम् । सोयमल्लं सौकुमार्यम् । एतौ शब्दभवौ ॥ (४५)

संखम्मि सोलहावत्तश्रो य सोवणमक्खिया सरहा ।
केसविसमथंबेसुं सढो सिलाघुणिएसु सग्रग्रं च ॥४६॥

सोलहावत्तश्रो शङ्खः । सोवणमक्खिया मधुमक्षिकाभेदः ॥ यथा ।

चालुक्क सोलहावत्तसेयजस भग्गरज्जमइक्कन्ता ।
सोवणमक्खिश्राउ [2]व्व दिसो दिसं जंति वेरिणो तुज्झ ॥५१॥

॥ अथानेकार्थाः ॥

सढा केशाः । सढं विषमम् । सढो स्तम्बः । इति सढशब्दस्त्र्यर्थः । सग्रग्रं शिला घूर्णितं च ॥ (४६)

सरहो वेडिससीहेसु सक्खिगामीणएसु सणिश्रो य ।
णहावियरजकपुरक्खियदित्तेसुं सज्जिश्रो चेय ॥४७॥

सरहो वेतसवृक्षः सिंहश्च । सणिश्रो साक्षी ग्राम्यश्च । सज्जिश्रो नापितो रजकः पुरस्कृतो दीप्तश्चेति चतुरर्थः ॥ (४७)

हंसोघसरेसु सरेवश्रो श्र संवाश्रश्रा णउलसेणा ।
[3]सणिहियमाविएसुं श्रणुणीए चेय सणुमियं ॥४८॥

सरेवश्रो हंसो गृहजलप्रवाहश्च । संवाश्रश्रो नकुलः श्येनश्च । सणुमियं संनिहितं मापितमनुनीतं चेति त्र्यर्थम् । प्रच्छादनार्थं तु च्छादिधात्वादेशसिद्धम् ॥ (४८)

---

1 AB सुव्वे. 2 C व. 3 AB संनिहि°.

तोसियसारविअंजलिकरणेसु समुच्छियं चेय
पडिवेसिपओसेसुं वज्झे य समोसिओ होइ ॥४९॥

समुच्छियं तोषितं समारचितमञ्जलिकरणं चेति त्र्यर्थम्। समोसिओ प्रातिवेश्मिकः प्रदोषो वध्यश्चेति त्र्यर्थः॥ (४९)

चिंतिय[1]सणिज्झे सखविअं समणिब्भरेसु समसीसं।
अजसरएसु समुप्पिंजलममएंदुसु समुद्दणवणीयं ॥५०॥

[2]सखविअं चिन्तितं सांनिध्यं च। चिंतिय[3]सणिज्झे इति समाहारः। समसीसं सदृशं निर्भरं च। अत्र समाणइ भुङ्क्ते समाप्नोति चेति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तः। समुप्पिंजलं अयशो रजश्च। समुद्दणवणीअं अमृतं चन्द्रश्च॥ (५०)

मरहट्ठदेसपट्टणभेए दूरे य सायं च।
साहो य वालुआसुं उलूयए दहिसरे चेय ॥५१॥

सायं महाराष्ट्रदेशे पत्तनविशेषो दूरं चेति द्व्यर्थम्। केचित्तु सायंदूरं इति चतुरक्षरं नाम पत्तनभेदवाचकमाहुः। साहो वालुका उलूको दधिसरश्चेति त्र्यर्थः। दधिसरो दध्नः उपरि सारम्॥ (५१)

वत्थभूभुअसाहापिकिसरिससहीसु साहुली चेय।
संबूअअम्मि सालुअमह सुक्कजवाइयसिरम्मि ॥५२॥

साहुली वस्त्रं [4]भ्रूर्भुजः शाखा पिको सदृशः सखो चेति [5]सप्तार्था। सा[6]लुअं शम्बूकः [7]शुष्कं यवादिशीर्षं चेति [8]द्व्यर्थम्॥ (५२)

सामग्गियं च चलिए अवलंबियपालिएसुं च।
सित्था लालाजीआसु हिमोसाएसु सिग्घा वि ॥५३॥

---

1 AB °समणिज्झे सखविअं. 2 AB सखविअं 3 AB °सणिज्झे. 4 AB भूर्भु°.
5 C °प्तार्थः. 6 AB °लुयं. 7 C शुष्कय°. 8 A द्व्यर्थः.

सामग्गियं चलितमवलम्बितं पालितं चेति त्र्यर्थम्। आलिङ्गनार्थं तु ञ्जिषिधात्वादेशसिद्धम्। सिल्या लाला जोवा च। सिग्घा हिममवश्यायश्च ॥(५३)

सिंदुरयं णायव्वं रज्जूए तह य रज्जम्मि।
वालम्मि दहिसरम्मि य मोरे य सिहंडइल्लो वि ॥५४॥

सिंदुरयं रज्जू राज्यं च। सिहंडइल्लो बालो दधिसरो मयूरश्चेति त्र्यर्थः ॥ (५४)

हिमकालदुद्दिणे तह भाडविसेसम्मि सीअल्लो।
सीअणयं पारिमसाणा सिहणोमालियासु सीहलिया ॥५५॥

सीअल्लो हिमकालदुर्दिनं भाटविशेषश्चेति द्व्यर्थो। सीअणयं दुग्धपारो श्मशानं चेति द्व्यर्थम्। सोहलिया शिखा नवमालिका चेति द्व्यर्था ॥ (५५)

सुग्गं च अप्पकुसले णिव्विग्घविसज्जिएसुं च।
रुप्परजगेसु सुज्झयमह वेसहरचडएसु सुहराओ ॥५६॥

सुग्गं आत्मकुशलं निर्विघ्नं विसर्जितं चेति त्र्यर्थम्। सुज्झयं [1]रौप्यम्। सुज्झओ रजकश्चेति द्व्यर्थः। सुहराओ वेश्यागृहं चटकश्चेति द्व्यर्थः ॥ (५६)

सूरल्लो मज्झण्हे तिणभेए मसयरूवकीडे य।
मिगसिसुसरेसु सेल्लो दीहरभद्दाकिईसु सेरी य ॥५७॥

सूरल्लो म[2]ध्याह्नो ग्रामणीतृणं मशकाकृतिकीटश्चेति त्र्यर्थः। सेल्लो मृगशिशुः शरश्चेति द्व्यर्थः। सेरी दीर्घा भद्राकृतिश्चेति द्व्यर्था ॥ (५७)

गामपहाणे [3]सणिज्झकारए तह य सेयालो।
भूए भाविणि सोहो सोवणमालयणसिविणमल्लेसु ॥५८॥

---

1 AB रौप्यम. 2 AB °ध्याह्नः त°. 3 AB सणिज्झ°.

सेयालो ग्रामप्रधानं सांनिध्यकर्त्ता च यक्षादिरिति द्व्यर्थः। सोहो भूते भाविनि च काले प्रयुज्यते। सामर्थ्यात्तदर्थं भवति। सोवणं वासगृहम्। सोवणो रूपी मल्लयोत इत्यर्थः सोवणशब्दः ॥ (५८)

॥ अथ हादिः ॥

हड्डं [1]अट्ठिम्मि हरी कीरे दू[2]रे हणं ह[3]डं हरिए।
हत्थं हल्लप्फलियं हुलियं सिग्घम्मि हणु ससेसम्मि ॥५९॥

हड्डं अस्थि। हरी शुकः। हणं दूरम्। हडं हृतम्। हत्थं हल्लप्फलियं हुलियं त्रयो'ऽप्येते शीघ्रार्थाः। हल्लप्फलियं आकुलत्वमित्यन्ये। हणु सावशेषम् ॥ यथा।

हरियासहड्डिय [4]महं अहणुभणीणं हडेण हत्थो वि।
ण हणं वच्चसि हल्लप्फलियं चलियम्मि मह पवणहुलिए ॥५२॥

अत्र। हंद गृहाणार्थे। हद्धी निर्वेदे। एतौ प्राकृते निपातेषूक्ताविति नोक्तौ ॥ (५९)

हत्थारं [5]साहेज्जे कीलत्थं करगयम्मि हत्थल्लं।
हक्कोद्धं अहिलसिए उप्पाडिययम्मि हक्खुत्तं ॥६०॥

हत्थारं साहाय्यम्। हत्थल्लं क्रीडया हस्ते गृहीतम्। हक्कोद्धं अभिलषितम्। हक्खुत्तं उत्पाटितम् ॥ यथा।

अणवेक्खिय हत्थारं हक्कोद्धजगज्जएण कामेण।
ससिवयणे हक्खुत्ता तुमं सि हत्थल्लभल्लि व्व ॥५३॥ (६०)

संगप्फंसयसवहम्मि हंजओ रासयम्मि हल्लीसो।
हत्थल्ली ह[6]त्थविसो वहुजंपिरए हलप्पो य ॥६१॥

---

1 A चट्ठम्मि B चट्ठिम्मि. 2 A °रे हडं. 3 B °डं हल्ल°. 4 AB मह य ह°. 5 AB साहज्जे. 6 C °त्थविसो.

हंजओ साङ्गस्वर्गः शपथः। हल्लीसो रासको मण्डलेन स्त्रीणां नृत्तम्। हत्थल्लो ह[1]स्तन्नषो। सारीशब्दो वृषीवाचक उक्तः। ततो हस्ते सारी हस्तसारीति न देश्येषु वाच्यः। हलप्पो बहुभाषी ॥ यथा।

तुह हंजओ अतुल्लं सोहग्गं तुज्झ ण हु हलप्पो हं।
जं हत्थल्लोहत्था णिअंति सुणिणो वि तुज्झ हल्लीसं ॥५४॥ (६१)

गेहम्मि हम्मियं तह चलिय[2]सयणहेसु हल्लिअहलूरा।
हासे हड्डयहसिरियहासीया मक्खिए हवियं ॥६२॥

हम्मियं गृहम्। ह[3]ल्लिअं चलितम्। हलूरो मठ्यणः। हड्डओ हसिरिया हासीयं त्रयोऽप्यमी हासार्थाः। हवियं म्रक्षितम् ॥ यथा।

गुणहम्मिय तुह विरहे सा हवियहलूरहल्लिएकमणा।
ण णिएइ कुडयहड्डयकेयइहसिरियकयंबहासीए ॥५५॥

अत्र। हणइ शृणोति। हकइ निषेधति। हरइ गृह्णाति। एते धात्वादेशेषूक्ता इति नोक्ताः ॥ (६२)

गहभेए हत्थिवओ लउडे हरिमिग्गहिरिवंगा।
बंभणिइंदगजेसुं हलाहलाहत्थिमल्ला य ॥६३॥

हत्थिवओ ग्रहभेदः। हरिमिग्गो तथा हिरिवंगो लगुडः। हलाहला बंभणिका। हत्थिमल्लो इन्द्रगजः ॥ यथा।

जो ण गणइ हत्थिवयं जो पडिमल्लो य हत्थिमल्लस्स।
सो किं हरिमिग्गकरो हिरिवंगीणं हलाहलं हणइ ॥५६॥ (६३)

हत्थल्लियं च हत्थोसारियए कलयम्मि हलवोलो।
हरियाली दुव्वाए हत्थिहरिल्लो य वेसम्मि ॥६४॥

---

1 C °सहसो. 2 AB °सयण्हे°. 3 AB °ल्लियं.

हत्थल्लियं हस्तापसारितम्। हलबोलो कलकलः। अत्र। हलियारो हरिताल इति हरितालशब्दभवः। हक्खुप्पइ उत्क्षिपतीति धात्वादेशेषूक्त इति नोक्तौ। हरियालो दूर्वा। हत्थिहरिल्लो वेषः ॥ यथा।

> हरियालिकयत्थरणा हत्थल्लियकंटया य रत्थम्मि।
> णिंदियहत्थिहरिल्ला तुह रि[1]उडिंभा करंति हलबोलं ॥५७॥ (६४)

[2]हट्ठमहट्ठो कल्ले हत्थच्छुहणी णववहूए।
हरिचंदणं च घुसिणे हत्थियचक्खुं च वंकदिट्ठम्मि ॥६५॥

हट्ठमहट्ठो कल्यः। कल्यो नीरोगदक्षयोः। हत्थच्छुहणी नववधूः। हरिचंदणं कुङ्कुमम्। हत्थियचक्खुं वक्रावलोकनम् ॥ यथा।

> हरिचंदणपिंजरियं हत्थच्छुहणिं सहीउ सिक्खंति।
> हट्ठमहट्ठं दइयं हत्थियच[3]क्खूहिं पिच्छ तुमयं ति ॥५८॥ (६५)

सालाहणम्मि हालो हारा लिक्खाइ हालुओ खीवे।
हिलहिल्लाओ तह वालुयासु हिक्का य रजगीए ॥६६॥

हालो सातवाहनः। हारा लिक्षा। हालुओ क्षीवः। हिला तथा हिल्ला वालुकाः। हिक्का रजको ॥ यथा।

> हालचउरं पि हु पिअं असइ चइऊण दूइकयहिक्का।
> हारिल्लहिलावहहालु[4]एहिं हो रमइ हिल्लासु ॥५९॥ (६६)

हिड्डो वामणए हिज्जो कल्ले हित्थहीरणा लज्जा।
विहुरे हिट्टो हिट्ठाहिडो य लहरीइ हिल्लूरी ॥६७॥

हिड्डो वामनः। हिज्जो कल्यम्। भविष्यदतिक्रान्तं च दिनमित्यर्थः। हित्था तथा हीरणा लज्जा। हित्थो लज्जित इत्यन्ये। यद् गोपालः। लज्जित-

---

1 C °उडिम्भा. 2 AB हट्टमहट्टी कल्ले. 3 C °क्खूहि. 4 C °एहि.

भीतौ [1]छित्थो ॥ त्रस्तवाची तु छित्थशब्दस्त्रस्तशब्दभवः। छिट्ठो तथा छिट्ठाछिडो आकुलः। अधोवाचकस्तु छिट्ठशब्दो अधःशब्दभवः। छिल्लूरो लहरो ॥ यथा।

वम्महसरछिल्लूरोछिट्ठा सहि रमसि छिड्डमणछित्थे।
छिज्जो आलोण पुरो वहसि य [2]छिट्ठाछिडा तु छोरणयं ॥६०॥ (६७)

एक्कपयगमणकीलाइ छिंचियं छिंविअं चेय।
छिरडी सउली छिक्कियछोसमणा छेसियरवम्मि ॥६८॥

छिंचियं तथा छिं[3]विअं एकपदगमनक्रीडा ॥ यदाह। उत्क्षिप्य चरणमेकं यत्र शिशुर्वलाति क्रीडा। कथिता छिंचियछिं[4]विअनामभ्याम् ॥ इति। छिरडी शकुनिका। छिक्कियं तथा छोसमणं छेषारवः ॥ यथा।

तुज्झ रिउ छिक्करहयघणछोसमणे रणे सछिरडिम्मि।
भरियसिसुछिंचिओ छिंविएण गस्सइ सकंटएक्कपओ ॥६१॥ (६८)

छिक्कासछिरिंवा पंकपल्ल[5]लेसुं छिसोछिसा फद्धा।
छिंडोलयं च छिल्लोडणं च [6]खेत्तमिगवारणारावे ॥६९॥

छिक्कासो पङ्कः। छिरिंबं पल्वलम्। छिसोछिसा स्पर्धा। छिंडोलयं तथा छिल्लोडणं क्षेत्रे मृग[7]निषेधरवः। छिं[8]डोलं क्षेत्ररक्षणयन्त्रमिति केचित् ॥ यथा।

छिंडो[9]लएण पइणो गट्ठेसु मिगेसु तुह इह छिरिंवे।
लिक्कासयच्छि छिल्लोडणेइ जारो छिसोछिसाइ व्व ॥६२॥ (६९)

छिरिमंथा चणएसुं छीरो सूईणिहे छुडो मेसे।
छुत्तोऽभिमुहे छुड्डा पणम्मि छुडुयछुडुमा पवाहधया ॥७०॥

---

1 AB छित्था. 2 AB छिड्डाछि°. 3 AB °विअं. 4 AB °वियना°. 5 AB °लेसु.
6 AB खित्त°. 7 AB °निवारणरवः. 8 A °डोलयं क्षे° B °डोलयं यन्त्र°. 9 AB °लय.

हिरिमंथा चणकाः। हीरो सूचीमुखाभं दार्वादिवस्तु। वज्रवाचकस्तु हीरशब्दः संस्कृतसमः। हरवाचकस्तु हरशब्दभवः। केचित् हीरशब्दं भस्मन्यपि प्रयुञ्जते। हुडो मेषः। हुत्तो अभिमुखः। हुड्डा पणः। हुडुओ प्रवाहः। हुडुमो पताका॥ यथा।

> हुडसिंगहोर मइ कुण हुड्डं जसहुडुम तीइ तुह विरहे।
> णयणा जइ हिरिमंथ व्व णंसुहुडुएण सूणया हुत्ता ॥६३॥ (७०)

हुरुडी विआउआ हुंकयहुंकुरुवा य अंजलीए य।
पसवपराइ हुलुव्वी हूमो लोहारए जवे हेला ॥७१॥

हुरुडी विपादिका। हुंकओ तथा हुं[1]कुरुवो अञ्जलिः। हुलुव्वी प्रसवपरा। हूमो लोहकारः। हेला वेगः॥ यथा।

> तुह [2]हुंकुरुवो कामुय इमाइ हुरुडोपयाइ हेलाए।
> जं करसि हुंकयं किर हुलुव्वियाहूमियाइ रइलुद्धो ॥ ६४॥ (७१)

हेलुक्का हिक्का हेलुअं छिए गणवइम्मि हेरिंबो।
सप्पसिरकरणिसेहे हेयालं होरणं वत्थे ॥७२॥

हेलुक्का हिक्का। हेलुअं क्षुतम्। हेरिंबो विनायकः। हेयालं सर्पशिरः-संज्ञेन हस्तेन निषेधः। सर्पशिरा नाम हस्तकविशेषः। यदाह भरतः। अङ्गुल्यः संहिताः सर्वाः सहाङ्गुष्ठेन यस्य तु। तथा निम्नतलश्चैव स तु सर्पशिराः करः॥ होरणं वस्त्रम्॥ यथा।

> हेलुक्कहे[3]लुअमुहे दुव्वलिए होरणंचलवि[4]लग्गे।
> हेरिंबं पूअन्तो अंबा बाले करेइ हेयालं ॥६५॥

---

1 AB °कुरवो. 2 AB हुंकरुओ. 3 AB °लुयं. 4 AB °लुय°. 5 A °लग्गो.

॥ अथानेकार्थाः ॥

तत्र हंदि विषादविकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्यग्रहणार्थेषु। हरि चेपसंभाषण-रतिकलहेषु। एतौ प्राकृतलक्षणे निपातिषूक्ताविति नोक्तौ ॥ (७२)

हत्थे कीलागहियम्मि हत्थलो हत्थलोलि य।
हत्थाभरणे हत्थप्पाहुडए चेय हत्थोडी ॥७३॥

हत्थलो हस्ते क्रीडार्थं गृहीतः पदार्थो हस्तलोलयेति द्व्यर्थः। हत्थोडी हस्ताभरणं हस्तप्राभृतं च ॥ (७३)

तुमुलम्मि कोउए हलहलं हडहडोऽणुरायतावेसु।
हरपच्चुअं सुमरिए णामोद्दिसेण [1]दिण्णे य ॥७४॥

हलहलं तुमुलः कौतुकं च। हडहडो अनुरागस्तापश्च। हरपच्चुअं स्मृतं नामोद्देशेन दत्तं च ॥ (७४)

जंघालदीहमंथरविरएसुं हाविरो होइ।
हालाहलसद्दो तह मालारे बंभणीए य ॥७५॥

हाविरो जङ्घालो दीर्घो मन्थरो विरतश्चेति चतुरर्थः। हावो जङ्घाल इत्यपि कश्चित्। हालाहलो मालिकः। हालाहला बंभणिका चेति द्व्यर्थो हाला-हलशब्दः ॥ (७५)

रयणावलिखेत्तावणरवेसु [2]हिंडोलणं हिंडोलणयं।
हेरंबो णायव्वो महिसम्मि य डिंडिमे चेय ॥७६॥

हिंडोलणं तथा हिंडोलणयं रत्नावली क्षेत्ररक्षणनादश्चेति द्वावपि द्व्यर्थौ। हेरंबो महिषो डिण्डिमश्च ॥ (७६)

---

1 AB दिण्णे. 2 AB °लणं.

इय रयणावलिणामो देसीसद्दाण संगहो एसो।
वायरणसेसलेसो रइओ सिरिहेमचंदमुणिवइणा ॥७७॥

इत्येष देशीशब्दसंग्रहः स्वोपज्ञशब्दानुशासनाष्टमाध्यायशेषलेशो रत्नावली-नामाचार्यश्रीहेमचन्द्रेण विरचित इति भद्रम् ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिता'यां देशीनाममालायामष्टमो वर्गः ॥

---

1 A °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तावष्टमो वर्गः ॥ छ ॥ ग्रं २७५ ॥ छ ॥ सर्व्वाग्रं ॥ ३३२० ॥ संवत् १६५८ वर्षे श्रीराजनगरे श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनभद्रसूरिश्रीजिनचन्द्रसूरिश्रीजिन-समुद्रसूरिश्रीजिनहंससूरिपट्टपूर्व्वाचलचूलिकालङ्कारसारसहस्रकरावतारश्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टे युगप्रधानश्रीजिन-चन्द्रसूरिभिः श्रीहैमदेशीनाममालासूत्रं वृत्तियालिखिषाताम् ॥ छ ॥ शुभं भवतु ॥ B °यां स्वोपज्ञदेशीशब्दसंग्रहवृत्तावष्टमो वर्गः ॥ छ ॥ संवत १६६० वर्षे श्रावणवदि ५ तद्दे वारभौमि लखतं साखीवासव्यंमुढज्ञातीयलखतं पंड्या नारायणिसुतकृष्णदास ॥ शुभं भवतु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ छः ॥ श्री ॥ छः ॥ श्रीः ॥ छः ॥ छः ॥ छः ॥

INDEX.

ठ

ड

ध

पडिसिद्ध	...	VI, 71
पडिसुत्ति	...	VI, 18
पडिसूर	...	VI, 18
पडिहत्थ	...	VI, 19, 28
पडिहत्थी	...	VI, 19
पडीर	...	VI, 8
पडुआलिय	...	VI, 73
पड़जुवइ	...	VI, 31
पडुल्ल	...	VI, 68
पडुवइय	...	VI, 14
पडुवत्ती	...	VI, 22
पडोअ	...	VI, 9
पडोहर	...	VI, 22
पड्ड	...	VI, 1
पड्डंस	...	VI, 2
पड्डत्थी	...	VI, 70
पड्डला	...	VI, 8
पड्डस	...	VI, 6
पड्डी	...	VI, 1
पड्डुआ	...	VI, 8
पणअ	...	VI, 7
पणअत्तिय	...	VI, 30
पणवसा	...	VI, 27
पणामणिया	...	VI, 30
पणिय	...	VI, 7
पणिया	...	VI, 3
पण्हअ	...	VI, 3
पत्तट्ठ	...	VI, 68
पत्तण	...	VI, 64
पत्तपसाइया	...	VI, 2
पत्तपिसालस	...	VI, 2
पत्तल	...	VI, 14
पत्तिसमिद्ध	...	VI, 14
पत्ती	...	VI, 2
पत्थरभल्लिय	...	VI, 36
पत्थरा	...	VI, 8
पत्थरिअ	...	VI, 20
पत्थारी	...	VI, 69
पत्थिय	...	VI, 10
पत्थीण	...	VI, 11
पद्धर	...	VI, 10
पद्धार	...	VI, 13
पद्द	...	VI, 1
पप्पीअ	...	IV, 12
पप्फाड	...	VI, 9
पप्फिडिय	...	VI, 22
पप्फुअ	...	VI, 64
पप्फोडिय	...	VI, 27
पब्भार	...	VI, 66
पब्भोअ	...	VI, 10
पम्हर	...	VI, 3
पम्हल	...	VI, 13
पम्हार	...	VI, 3
पयट्टिअ	...	VI, 26
पयट्टणी	...	VI, 72
पयय	...	VI, 6

VICE-CHANCELLOR'S
ROOM